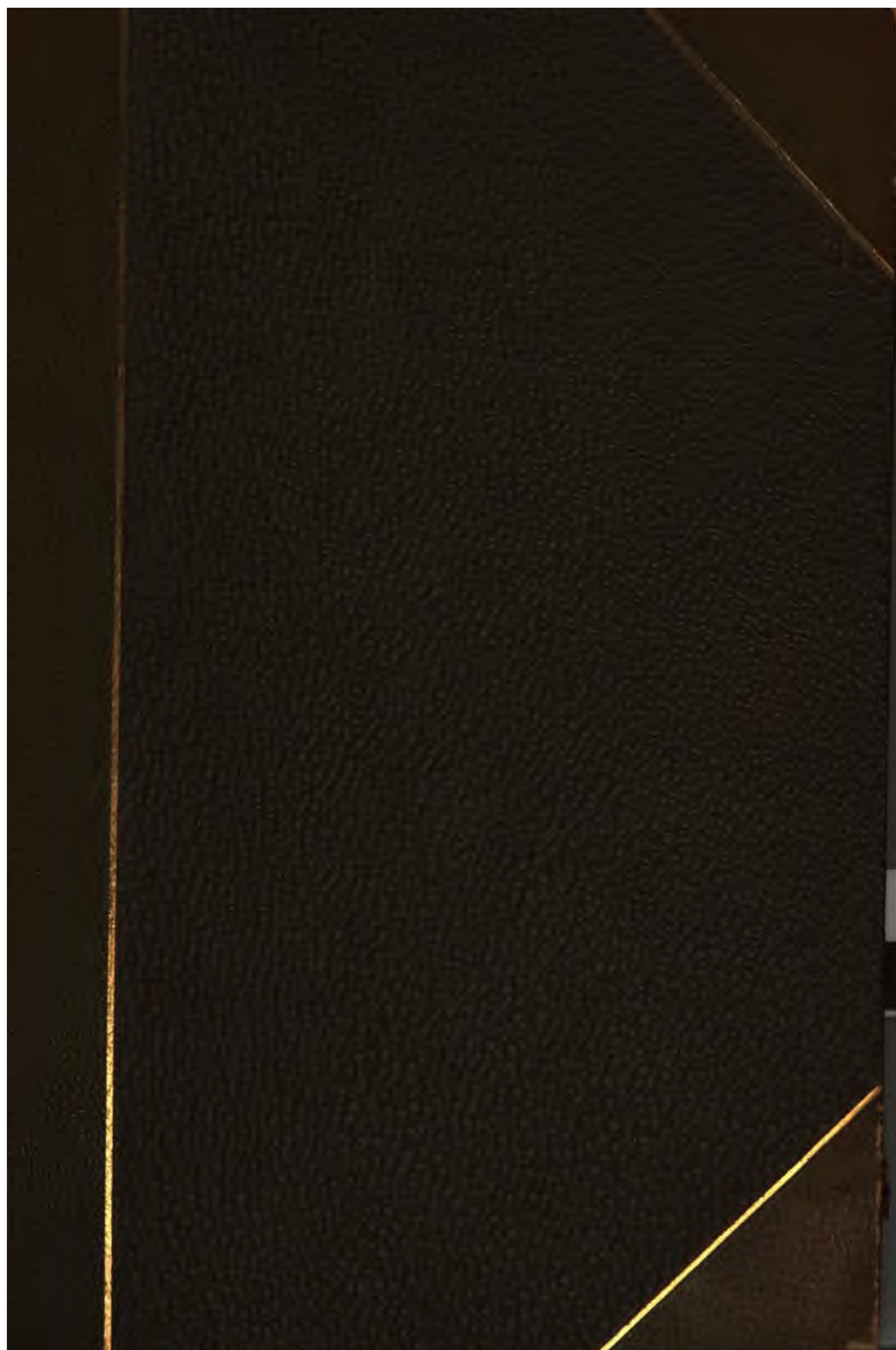
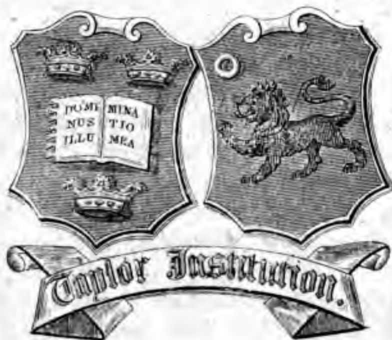

DOMI NUS ILLU
MINA TIO MEA
Taylor Institution.

LITTERARISCHE

SCHETSEN EN KRITIEKEN.

LITTERARISCHE
SCHETSEN EN KRITIEKEN

DOOR

Dr. JAN TEN BRINK.

EMILE ZOLA.

LEIDEN. — A. W. SIJTHOFF.
1884.

EEN WOORD VOORAF.

In het voorjaar van 1875 las ik den eersten roman van Zola. Getroffen door het buitengewoon talent van den schrijver, bewerkte ik een beknopt opstel voor het tijdschrift „Nederland" (September 1876) onder den titel: „De jongste romantische school in Frankrijk," waarin, na behandeling van Balzac, Flaubert en Alphonse Daudet, een vijftal bladzijden aan Zola gewijd waren, daar zijn naam tot nog toe aan de Nederlandsche letterkundige critiek onbekend scheen.

In het najaar van 1876 werd mij de gelegenheid verschaft uitvoeriger over Zola te handelen in het weekblad: De Liberaal. Weldra bleek het, dat mijne studie te uitvoerig was opgezet en moest ik, nauwelijks halverwege, mijne taak opgeven. Het volgende jaar evenwel besloot ik op nieuw aan den arbeid te gaan en schreef ik voor het tijdschrift „Nederland" eene uitgebreide beschouwing onder den titel: Een letterkundige Hercules (Juni—October 1877.)

Wederom stuitte ik op het bezwaar van al te groote uitvoerigheid voor een tijdschrift en brak ik mijn werk af, na het vierde artikel, terwijl enkele bladzijden van deze artikelen in 1878 herdrukt werden in mijne „Reisheugenissen—Van den Haag naar Parijs." (Guldens-Editie).

Het plan eene volledige studie over al de verschenen romans van Zola te bewerken, gaf ik echter niet op. Ik begaf mij op nieuw aan den arbeid en zette dien voort tot op het laatst uitgekomen kunstwerk: „Une page d'amour."

De vier artikelen in „Nederland" geplaatst onder den titel: „Een letterkundige Hercules" verschijnen in de volgende bladzijden herzien en aangevuld. Daarbij is gevoegd eene nieuwe studie over de zes laatste romans uit den cyclus der Rougon-Macquart. Hieruit volgt, dat de eerste helft van dit boek een herdruk uitmaakt van vroegeren arbeid, en dat de tweede helft als geheel onuitgegeven voor het eerst het licht ziet. Beide vormen een nauw aaneengesloten geheel, dat niet te scheiden valt.

September 1879.

BIJ DEN TWEEDEN DRUK

heeft de auteur maar weinig te zeggen. Thans zijn vele bijzonderheden uit het leven van Zola aangevuld naar het bekende nauwkeurige werk van Paul Alexis, „Emile Zola, notes d'un ami" (Paris, Charpentier, 1882). Verder is dankbaar gebruik gemaakt van velerlei wat sedert 1879 voor of tegen de naturalistische aesthetiek is geschreven.

JAN TEN BRINK.

Juni 1884.

INHOUD.

Negende Hoofdstuk.

Bladz.

Tiende Hoofdstuk.

Elfde Hoofdstuk.

Twaalfde Hoofdstuk.

Dertiende Hoofdstuk.

Veertiende Hoofdstuk.

Vijftiende Hoofdstuk.

Zestiende Hoofdstuk.

Zeventiende Hoofdstuk.

Achttiende Hoofdstuk.

Negentiende Hoofdstuk.

EMILE ZOLA.

De Koningin van den Griekschen Olympus, de fiere Hera, koesterde eene onverzadelijke wrok tegen den zoon van Alcmene en Zeus — tegen den Thebaanschen held Heracles. Zij gebood daarom aan den koning van Thebe, aan Eurystheus, dat hij den held in verschillende onoverkomelijke zwarigheden zou brengen door hem bovenmenschelijke werkstukken op te leggen. De hydra van Lerna, den leeuw van Nemea, den Cerberus uit de hel zou hij dooden, de stallen van Augias reinigen, de appelen uit den tuin der Hesperiden stelen.... en hij volbracht dit alles, totdat de koninklijke Hera moê werd van het bevelen.

Deze gadelooze moed in het te boven komen van het onmetelijke, van het reusachtige wordt ook op kunstgebied met bewondering waargenomen. De schepper der Divina Commedia bezat iets van die Herculische kracht, toen hij den huiveringwekkenden tocht door den Inferno met Vergilius aanving; er gloorde eene vonk van het Herculisch vuur in de ziel van Michael Angelo, toen hij als schilder en bouwmeester en beeldhouwer den koepel van Sint-Pieter wilde voleinden, even als bij den eenvoudigen Amsterdammer van 1642, bij Rembrandt, die zijne penseelen grijpt, om den uittocht der schutters van Frans Banningh Cock (Nachtwacht) te schilderen.

Onder eenigszins gewijzigde omstandigheden doet zich soms

hetzelfde verschijnsel voor. Er zijn kunstenaars, die den moed bezitten eene enkele kunststof in duizenderlei vormen te herhalen of liever te vervolgen, zoo als Rafael, toen hij de tallooze zalen van het Vaticaan met gewijde tafereelen ging versieren, of zoo als Shakspere, die de geheele Engelsche geschiedenis van King John tot Henry VIII in aaneengeschakelde drama's ten tooneele bracht. Kleiner van omvang en geringer van beteekenis, hoewel naar evenredigheid het Herculische streven zichtbaar blijft, waren de pogingen van moderne romanschrijvers, die door eene reeks van kunstwerken de geschiedenis eener familie, van een tijdvak, eindelijk van een volk wilden teekenen. Honoré de Balzac trachtte zijn geheel personeel onder den titel: „La Comédie humaine" bijeen te houden, om te zwijgen van Eugène Sue, die zijne „Mystères du peuple à travers les ages" wel begon, maar niet voleindde. Gustaf Freitag beproeft iets soortgelijks voor de geschiedenis der oude Germanen; Erckmann-Chatrian beschreven het tijkvak van 1792—1870 in eene rij van genrebeelden, ook vader Van Lennep zette eene schrede op dit terrein, toen hij zijne „Voorouders" aanving.

Heeft Taine met recht van Honoré de Balzac gezegd, dat hij een litterarische olifant was, van Emile Zola zou niet minder billijk verklaard kunnen worden, dat hij een letterkundige Hercules is.

In de geheele Europeesche litteratuur doet zich geen merkwaardiger verschijnsel voor sinds 1870, dan de aanvankelijk goed geslaagde poging om in twintig aaneengeschakelde romans een beeld te geven van het tweede Keizerrijk. Zoowel de auteur, Emile Zola, als zijn arbeid bieden eene hoogst merkwaardige stof tot kenschetsing der Fransche litteratuur onzer dagen. Om deze reden wordt er hier eene poging gewaagd den schrijver en zijn werk eenigszins nader te verklaren.

I.

DE SCHRIJVER.

Dat een romanschrijver van vierenveertig jaren in de negentien jaren van zijn letterkundig leven reeds meer dan een dertigtal zeer belangrijke boeken voltooide, heeft aanspraak op iets hoogers dan op de naïeve onverschilligheid der leeken. Maar er is meer, dat beweegt, om Emile Zola aan Nederlandsche lezers bekend te maken — het is de hoogst zeldzame oorspronkelijkheid van zijn arbeid, de stoutheid van zijn penseel, de degelijkheid zijner voorbereiding. Het is zeer wel mogelijk, dat Cd. Busken Huet gelijk heeft, wanneer hij beweert, dat men de werken van Zola niet aan jongelieden moet in handen geven, maar deze waarschuwing is even goed toepasselijk op Boccaccio, op Heinrich Heine, op Théophile Gautier, op Breêroô, op Starter, op Cats en op de galante dichtluimen van Mr. Willem Bilderdijk, 't geen niet belet, dat men deze allen tot de kunstenaars van den hoogsten rang heeft te rekenen.

Het ethisch vraagstuk bekommert mij in elk geval hier minder dan het aesthetisch. Emile Zola behoort tot de uiterste linkerzijde der Realisten en ontmoet daardoor eene menigte doctrinaire tegenstanders, die hem alle talent ontzeggen. Ook bij een groot deel der meest onbevooroordeelde lezers ontdekt men hevige antipathieën. Sommige schilderingen van Zola geven afschuwelijke werkelijkheid en stuitende natuurtafereelen, zoo huiveringwekkend waar, dat zachtgestemde, voor elken indruk overgevoelige gemoederen zijn naam niet meer willen hooren noemen. Er behoort inderdaad eene zekere mate van onverschrokkenheid toe, Emile Zola nauwkeurig te bestudeeren, maar de belooning blijft niet uit. Men leert de wel overdachte, degelijke werken van een mannelijken geest kennen en, terwijl men de oogen niet behoeft te sluiten voor de gebreken van den kunstenaar, zal men met des te meer waardeering de Herculische kracht van zijn talent genieten.

Een uitvoerig onderzoek naar de aesthetische mondigheid der realistisch-romantische school dezer eeuw zou beter aan

't eind dan bij het begin van deze studie te plaatsen zijn. Ik zal trachten door mijn verslag over de kunstwerken van Emile Zola eene practische bijdrage tot oplossing van dit vraagstuk te leveren. Eene zuiver theoretische bespiegeling zou mij te ver van mijn onderwerp verwijderen. De realistische school leeft en beweegt zich. Met dit feit heeft men allereerst af te rekenen. Later kan de critiek haar en demeure plaatsen, zoo er termen voor zijn.

Het schijnt reeds aanstonds, dat de realistische kunstschool niet ver verwijderd is van den geest onzer eeuw. Het realismus vindt alom zijne beleiders. Onze wijsbegeerte, onze godsdienstwetenschap, onze zedeleer erkennen geene andere methode, dan de realistische. De aprioristische philosophie behoort tot het verleden; de wijsgeeren, die, buiten de werkelijkheid en de ervaring om, de geheimen des levens oplossen met luchtpaleizen van phrasen, termen en woorden vormen geene school meer. De moralisten en theologen, die uitgaan van eene metaphysische wereldbeschouwing, zien het aantal hunner leerlingen dagelijks verminderen. De glansrijke uitkomsten van de natuurwetenschappen verkondigen alom de deugdelijkheid van hare methode. Wie aanspraak op den naam van een wetenschappelijk man wil maken en de empirische methode versmaadt, zal zich aldra in de warme vriendschap van spiritisten en spiritualisten verheugen.

Het realismus in de wetenschap, in de politiek, in de letteren en in de kunst is een karakteristiek feit der negentiende eeuw. Studie van den mensch en der natuur in streng empirischen zin houdt duizenden hoofden en harten bezig. Onze idealen liggen niet meer in de azuurblauwe nevelen eener dichterlijke theodicee; wij zijn moêgestaard op de feeënpaleizen, die meedoogende menschenvrienden ter oplossing der wreede levensraadselen hebben gebouwd... in de lucht — wij willen eene schrede, eene halve schrede desnoods, nader komen aan de waarheid, wij willen weten — ziedaar ons ideaal.

Dat bij deze richting van onze eeuw de levensteekenen der realistische school op het gebied van kunst en letteren veler aandacht trekken is zeer verklaarbaar. Alom is de strijd tus-

schen realisme en supranaturalisme hevig, niet het minst in het kamp der kunstenaren. Als bijdrage ter juiste beoordeeling van dezen strijd is de kennis der feiten uit de wereld der kunst eene levensvoorwaarde. Vandaar, dat ik mij voornam in de volgende bladzijden te toeven bij de werken van Emile Zola. Met al hun voor en tegen zullen zijne romans een helder licht doen opgaan over de waarde of onwaarde van de streng realistische methode in de letterkundige kunst.

Wie is Emile Zola — luidt hier mijne eerste vraag. Reeds is er het een en ander op deze vraag te antwoorden. Hij is een zoon van het zonnige Provence — het eerste vaderland der middeleeuwsche Fransche poëzie. Toch is hij geboren te Parijs in 1840 (2 April). Zijn vader, een Italiaan uit Treviso, was ingenieur, belast met een kanaal naar de stad Aix (Bouches du Rhone) te graven. Zoo bracht Emile zijne jeugd in Provence door. Hij vertrok in 1858 naar Parijs, om er zijn fortuin te maken in de letterkundige loopbaan, waartoe hij zich geroepen wist. Uit zijne jeugd kwamen verschillende getuigenissen tot ons — de verzekering van Marius Topin [1]) die hem „au collège" gekend heeft en van hem verhaalt, dat hij een uitstekend leerling was en destijds de classieken der eeuw van Lodewijk XIV even hoog vereerde, als hij ze thans geringschat — en de uitvoerige levensbeschrijving door zijn vriend Paul Alexis, „Emile Zola. Notes d'un ami — avec des vers inédits de Emile Zola." Paris G. Charpentier, Editeur, 13 Rue de Grénelle-Saint Germain 1882.

Volgens de voorberichten voor zijne „Contes à Ninon" en zijne „Nouveaux Contes à Ninon" blijkt het, dat zijne jonkheid in Provence eene teêrgeliefde vriendin vond, aan wie hij bij zijn vertrek naar Parijs zijn hart achterliet. Tot aan zijn twintigste jaar heeft hij met haar in wouden, door velden en langs stroomen gedwaald. „Jusqu'à vingt ans, nous avons battu ensemble les sentiers" — schrijft hij haar in de toeëigening der „Nouveaux Contes." „Ik hoor den stap uwer kleine voeten op den harden grond" —

---

[1]) „Romanciers contemporains" (Paris, 1876) p. 245.

gaat hij voort — „ik zie den zoom van uw kleed langs struiken en veldbloemen — ik leidde u aan mijne zijde als de levende poëzie mijner jonkheid. Wij beiden waanden ons meester van hemel, aarde, boomen en stroomen, zelfs van de kale rotsen, die den horizon begrensden. Ik meende destijds, dat ik het geheele landschap aan mijn borst kon drukken, om het een vredekus te schenken. Ik bezat de kracht, de wenschen, de goedhartigheid van eene reuzennatuur. De illusiën van onze harten gaven mij eene wapenrusting van fijn staal, die mij nog beschermt."

Onder dezen indruk verliet hij Provence en Ninon, waarin ik — tenzij men mijne gissing kan tegenspreken — de tegenwoordige Madame Zola herken. Aanvankelijk zocht hij eene betrekking in den boekhandel, welke hij in 1861 bij de bekende firma Hachette vond. Reeds terstond ving hij aan zijne kleine vertellingen te verzamelen en ze aan Ninon op te dragen. — „Ik verliet Provence" — schrijft hij in 1874 — „en droeg u mijn eerste boek [1]) op. Dat boek was geheel van u vervuld, dat boek was doorgeurd van den geur uwer lokken. Gij hadt mij ten strijde gezonden met een kus op mijn voorhoofd, als de wakkere bruid, die de zege eischt voor den soldaat, welken zij lief heeft."

Zola heeft van 1858 tot 1879 inderdaad dapper gestreden, zoo als het een goed soldaat betaamt. Van zijne studiën blijkt het alleen, dat zij uitsluitend van letterkundigen aard waren. Hij was van 1858 tot heden (1884) medewerker aan verschillende dagbladen en tijdschriften, en vestigde zijn letterkundigen naam door eene verwonderlijke vruchtbaarheid in het voltooien van bijna een dertigtal werken, die allen heftige afkeuring of luiden bijval hebben verworven. Zonder thans de omstandigheden te vermelden, die aanleiding schonken tot zijne verschillende kunstscheppingen, geef ik vooraf een overzicht zijner werken:

---

[1]) Zijne vroegste proefneming was een romantisch gedicht, dat onder den titel „Rodolpho" in de levensbeschrijving van Paul Alexis onder de beloofde „Vers Inédits" werd opgenomen. „Rodolpho" is gedagteekend: Aix. 1859; en gemaakt in de eerste vacantie, die hij — na zijn vertrek naar Parijs — weder in Provence doorbracht.

1. Contes à Ninon — 1864.
2. La Confession de Claude — 1865. (15 October.)
3. Le Voeu d'une morte — 1865.
4. Mes haines. Causeries littéraires et artistiques — 1865.
5. Thérèse Raquin — 1866.
6. Mon Salon (Salon de 1866) — 1866.
7. Edouard Manet. Etude biographique et critique accompagnée d'un portrait d' E. Manet. — 1867.
8. Madeleine Férat. — 1868. (1 September.)
9. La Fortune des Rougon — geschreven in 1869, uitgegeven in 1871.
10. La Curée — 15 November 1871.
11. Le Ventre de Paris — 1872.
12. La Conquête de Plassans — 1873.
13. La Faute de l'abbé Mouret — 1874.
14. Nouveaux Contes à Ninon — 1874.
15. Son Excellence Eugène Rougon — 1876.
16. L'Assommoir — 1 Januari 1877.
17. Une page d'Amour — 1878.
18. Théâtre — 1879.
19. La République et la Littérature (brochure) — 1879.
20. Nana — 1880.
21. Le Roman expérimental — 1880.
22. Le Naturalisme au Théâtre — 1881.
23. Nos auteurs dramatiques — 1881.
24. Les Romanciers naturalistes — 1881.
25. Documents littéraires — 1881.
26. Pot-Bouille — 1882.
27. Une Campagne — 1882.
28. Le Capitaine Burle — 1883.
29. Nais Micoulin — 1883.
30. Au Bonheur des Dames — 1883.
31. La Joie de vivre — 1884.
32. Les Mystères de Marseille. Nouvelle Edition. — 1884.

Het is mijn voornemen over deze geschriften naar hunne chronologische volgorde te spreken. Ik zonder evenwel de zuiver aesthetische uit en kies tot onderwerp mijner studie de romantische, inzonderheid de twaalf laatste, die de auteur onder één titel vereenigt: „Les Rougon-Macquart, histoire naturelle et sociale d'une famille sous le second empire." En daarbij zal het niet blijven, als ons weldra blijken zal — de twaalf romans zullen aangroeien tot twintig.

Emile Zola neemt op dit oogenblik eene eerste plaats in onder de litteraire kunstenaars van de laatste lustra onzer eeuw. Hoe hij die veroverd heeft, zal eerst aan 't eind van dit opstel duidelijk worden. Wil men weten, hoe onze ijverige kunstenaar te Parijs (1870—1877) zijne dagen doorbracht, zoo rest mij de vermelding eener beschrijving, door een letterkundig vriend gegeven [1]).

Men verneemt, dat Emile Zola een man in de kracht des levens is, groot, gezet, met een gespierden hals, een hoog voorhoofd en een vol gelaat; dat hij wat bleek van kleur is, een krullenden baard en kort afgeknipte hairen heeft; dat zijn grijs oog donker wordt, als het fonkelt; dat hij forsch van neus is en veel houdt van luid en vroolijk te lachen. Zijn voorkomen verraadt kracht en fijnheid. Hij is gewoon den heelen dag te werken en houdt alleen één avond in de week vrij voor zijne vrienden. In het noorderkwartier van Parijs (Batignolles) is hij sinds zijn huwelijk gevestigd. Daar bewoont hij een klein „hôtel" met tuin, welke woning door zijne realistische kunstvrienden Edouard Manet en Claude Mounet met streng realistische kunstwerken is versierd. Zijne vrienden zijn meest zeer jonge lieden: Marius Roux, Paul Alexis, Henry Céard, Léon Hennique, en Guy de Maupassant, die eene groote bewondering voor zijne werken koesteren.

Vereenigt Zola alzoo eenige vrienden, het ontbreekt hem

---

[1]) La vie Littéraire. Jeudi, 26 Avril 1877. Emile Zola, par J. K. Huysmans. Dezelfde schrijver gaf onlangs eene proeve van een realistischen roman onder den titel „Les Soeurs Vatard."

Gebrek aan oorspronkelijkheid en al te slaafsche navolging van den meester ontsieren dit onverkwikkelijke boek.

niet aan bittere vijanden en benijders. Allerlei zonderlinge achterklap is natuurlijk over hem verspreid. In Frankrijk zouden onderwerpen, als door Nederlandsche auteurs in „Klaasje Zevenster” en in „Lidewyde” zijn behandeld, niet onmiddellijk leiden tot verdachtmaking van de geestige schrijvers. Men heeft aan Honoré de Balzac veel toegegeven, zelfs de „Contes drolatiques” hebben genade gevonden, even als „Mademoiselle de Maupin” van zijn leerling Théophile Gautier. In Nederland heeft men den dichter meestal doen boeten voor de zonden van zijne helden en heldinnen — in Frankrijk koos de groote meerderheid partij voor den romancier, ook als een klein hoopje tegenstanders hem deed vervolgen door den rechter, gelijk bleek uit het proces van Gustave Flaubert, toen deze zijne „Madame Bovary” had voltooid. Met Emile Zola is het tegenovergestelde geschied. Bijna voortdurend heeft de critiek al zijne scheppingen bitter en schamper gehavend en met miskenning van zijne eigenaardige opvatting der letterkundige kunst hem veroordeeld naar de nuttigheids-gronden eener oppervlakkige kruieniersmoraal. Mocht hij inderdaad als kunstenaar gefaald hebben in zijne pogingen, dan zou alleen een oordeel, degelijk en wel overdacht, als al wat hij schreef, hem hiervan kunnen overtuigen. Wat ook aan mijn oordeel te dezer plaats mocht ontbreken, ik aarzel niet te verklaren, dat het mij volkomen overbodig voorkomt op de werken van den kunstenaar met de blikken sabel van wijlen braven Henderik aan te vallen.

II.

THÉRÈSE RAQUIN.

De eerste periode van Zola's letterkundig leven verloopt van 1858—1871. Al, wat uit dien tijd dagteekent, is voorbereidende arbeid, te midden van welken hij zich bezig houdt met journalistiek en critiek. Uit de acht eerste geschriften

blijven alleen de „Contes à Ninon," „Thérèse Raquin" en „Madeleine Férat" merkwaardig. Voor de geschiedenis der ontwikkeling van zijn talent is eenige studie der drie genoemde werken niet overbodig.

Emile Zola had in 1858 zich vol illusiën te Parijs gevestigd. Beginnende met den boekhandel, had hij vast besloten zich een naam te verwerven door de werken zijner pen. Zijne eerste worstelingen baarden hem bittere teleurstelling. Hij leefde in een lycée gedurende twee jaren (1858—1859), droop voor zijn eindexamen en beproefde toen (1860—1861) van zijne pen te leven op den linkeroever van de Seine, daags in de bureelen van een dagblad, des avonds in de brasserie's of café's, 's nachts aan zijne schrijftafel. Hoeveel moeite het hem kostte eenigszins de aandacht der wereldstad op zijn arbeid te vestigen, bekent hij zelf in het inleidend woord van de „Nouveaux Contes à Ninon."

„Tien jaren (1864—1874)" schrijft hij aan Ninon — „zijn voorbijgevlogen. Tien jaren van dwangarbeid, tien jaren van bitterheid, van aanval en verdediging, van voortdurenden strijd. Hart en hoofd zijn bedekt met wonden. Ik heb geen enkelen dag de pen laten rusten, ik heb gestreden als een soldaat, die zijn brood moest verdienen. Ik heb gedurende tien jaren als zoo vele anderen met het beste deel van mijn geest het fornuis van het journalisme moeten voeden. Van dezen reusachtigen arbeid blijft mij niets dan een weinig asch. Ik zou bij dit bedrijf geheel verstompt zijn geraakt, had ik niet uit liefde tot krachtsinspanning mij getroost met aanhoudende voortbrenging, die mij genas van allerlei ellende. Ik verdedigde daarenboven mijne overtuiging met hartstocht, ik streefde er naar die zoo mogelijk aan anderen meê te deelen. Een boek kon mij ziek maken, eene schilderij schokte mij als eene publieke ramp... Buiten de letteren en de kunst was er voor mij geene wereld. Ongedeerd ben ik niet uit den strijd gekomen. Ik bezit litteekenen — hoofd en hart kunnen het getuigen. Ik antwoord niet meer op aanvallen — ik wacht, dat men zich aan mij zal gewennen. Mijne overtuiging is, dat men over alles kan schrijven; ik heb willen staven, dat de kunst zich tot de werkelijkheid moet beperken — en men

heeft mij in de goot geworpen! Voortdurend werd ik verteerd door mijn hartstocht voor analyze. Na mijne dagelijksche bezigheden schreef ik des nachts tal van bladzijden voor de boeken, die ik in mijne verbeelding had voltooid."

Reeds aanstonds blijkt uit deze bekentenissen, dat groote wilskracht en onverzadelijke scheppingsdorst de merkwaardige eigenschappen vormen van Emile Zola's talent. Niet twijfelachtig is het tevens welke „overtuiging" op kunstgebied hem zoo ongeduldig en heftig maakt. Hij heeft partij gekozen voor de richting, die sinds Honoré de Balzac den naam van Realismus draagt. Hij behoort tot de school van Gustave Flaubert, Léon Gozlan, Champfleury, Edmond de Goncourt, Courbet en Manet — hij zal de meest invloedrijke apostel van het nieuwe kunstevangelie worden. Eene rustelooze begeerte, om te scheppen, om de geheele natuur, sprekend van gelijkenis, in zijne geschriften op te nemen, dwingt hem steeds voort te gaan. In 1874 betreurt hij de hoopen papiers zwart gemaakte door zijn ongemeenen ijver, maar verklaart hij tevens, dat zijne wilskracht ongebroken, zijn scheppingsdorst niet verslagen is.

De „Contes" en de „Nouveaux Contes" door hem zelven „une débauche de blanc et de rose" genoemd, behelzen niet veel meer dan de blijde herinneringen uit zijne Provençaalsche jeugd. De teedere genegenheid voor Ninon speelt de hoofdrol. Doch op sommige plaatsen kondigt zich tevens de auteur der „Rougon-Macquart" aan. In den tweeden bundel vindt men eene novelle: „Un Bain," die de schildering van eene bloemenwildernis achter in het park van een vervallen kasteel bevat. De lezers van „La Faute de l'abbé Mouret" zullen hier aanstonds de schetsteekening herkennen voor de uitvoerige schilderij van het lusthof Le Paradou, later een dier stijlwonderen, als alleen door Zola zijn voltooid. Duidelijk blijkt uit deze kleine verhalen, hoe hartstochtelijk en nauwkeurig hij in zijne jeugd de schoone natuur van Provence heeft waargenomen en hoe frisch de indruk van die waarnemingen steeds is gebleven.

Uit eene tweede novelle: „Le Forgeron" blijkt duidelijk,

dat zijn eerste jaren in Parijs hem buitengewoon vermoeid hadden. Hij heeft geruimen tijd op het platte land bij een smid vertoefd, tusschen Vernon en Rouaan. Later heeft hij de figuur van den smid Goujet in „L'Assommoir" geheel naar dit model gevormd. Reeds vlecht hij kleine houtskoolteekeningen in zijn verhaal, die een of ander gedeelte van de groote Hallen te Parijs voorstellen. Ook dit werk was voorbereidende studie. De reusachtige stillevens uit zijn „Ventre de Paris" staven het.

In October 1865 geeft hij zijn eersten roman: „La Confession de Claude." Eigenlijk is dit werk geen roman, en, mocht men het er voor houden, dan is het een zeer middelmatige. Hoogstwaarschijnlijk hebben we hier met autobiographie te doen in den vorm van een verdicht verhaal. [1]) De auteur vertelt aan twee vrienden: Cézanne en Baille, hoe hij bij den aanvang zijner letterkundige loopbaan met groote armoede heeft geworsteld. Hij beschrijft zijn leven op eene zolderkamer van het Quartier Latin. Uit eenige bijzonderheden vestigt zich bij den lezer spoedig de overtuiging, dat Emile Zola deze eerste schepping in een oogenblik van groote melancholie heeft bewerkt. Zijne realistische methode schijnt nog niet gevestigd. De neiging tot bespiegeling, tot analyze van zijne eigen gewaarwordingen neemt bijna het heele boek in. Het onderwerp is uiterst onbeteekenend, soms stuitend — een wild huwelijk tusschen een arm student en een nog armer kind der boulevards. De eenige kunstgedachte van het boek schuilt in het contrast tusschen beide hoofdpersonen: Claude, een droomend jonkman vol hersenschimmige zelfkwelling en Clémence, eene vroegtijdig bedorven vrouw uit het volk, wier levenswijsheid bestaat in eene welbegrepen zorg voor hare eigen geldelijke belangen. Schenkt de lezing ons geen groot denkbeeld van de scheppende kracht des jongen schrijvers, niemand koestere daarbij de vrees, dat hij eenig

[1]) Gelijk nader blijkt uit den Figaro van 23 Januari 1879, waar Albert Wolff verzekert, dat Claude het jonge lijden van den met gebrek worstelenden kunstenaar in de jaren 1858—1864 vertelt. Het détail, dat Claude in de open lucht zijne jas uittrekt, om die te verkoopen, is historisch.

behagen vindt in zedelooze tafereelen. De kwellingen, die zijn held doorleeft aan de zijde van de zelfzuchtige Clémence, de bladzijden, waarin men de diepe verslagenheid van Claude in elk woord ziet doorschemeren, getuigen, dat hij het noodzakelijk verband van deugd en geluk helder inziet. Het geheele boek is eene voortdurende studie van zielsstemmingen — eene psychologische analyse. Dat het dichterlijk gevoelsleven van den mijmerenden held in treurige botsing komt met de wilde, prozaïsche natuur der ontaarde boulevardière is het eenig opmerkelijk feit van het boek. 't Spreekt van zelf, dat „La Confession de Claude" zeer weinig werd opgemerkt. Niemand zal er den toekomstigen grooten stylist in ontdekken. Zoo ooit dan was het debuut van den kunstenaar zeer ongelukkig.

De tweede poging slaagde weinig beter, maar maakte althans den naam van den jongen schrijver algemeen bekend. In 1866 verscheen zijne „Thérèse Raquin," een boek, 't welk met bijna algemeene stemmen der critiek ter dood werd veroordeeld. Juist dit algemeene doodvonnis heeft Thérèse Raquin in het leven gehouden. In 1868 verscheen de tweede, onlangs de vierde druk [1]). Ten einde er met eenigen grond over te spreken, volge hier een kort overzicht:

Op den linkeroever der Seine in het arrondissement du Luxembourg treft men, als men van den Quai Conti door de rue Guénégaud loopt, de passage du Pont-Neuf aan. Deze overdekte doorgang behoort niet tot de schoonste van Parijs. Eenige armoedige winkels van oude boeken en speelgoed slepen er een kommerlijk bestaan voort. In een dier winkels grijpt het ontzettend drama: „Thérèse Raquin" plaats. Eene oude dame over de zestig jaren leeft daar van een kleinen handel in mutsen en kraagjes aan de zijde van haar zoon Camille en hare schoondochter Thérèse. Deze schoondochter is eerst hare nicht geweest, daar Thérèse de natuurlijke dochter was van een broeder der

---

[1]) De roman Thérèse Raquin verscheen in 1866 en 1867 in „l'Artiste" van Arsène Houssaye en bracht den auteur 600 francs op. De eerste, die dit werk met bittere woede geeselde, was Louis Ulbach.

oude Madame Raquin. Maar Thérèse is door haar vader, een kapitein in Algiers, wettig erkend en werd door hare tante opgevoed. Later volgde het huwelijk van den ziekelijken Camille met zijne nicht.

De beide vrouwen drijven in de passage du Pont-Neuf haar kleinen handel. Camille Raquin is ambtenaar bij den spoorweg van Orléans en verdient honderd franken in de maand. Zoo verloopen drie jaren. In dit eentonig leven komt alleen eenige wijziging door de Donderdag-avonden, — „la famille Raquin recevait." De gasten waren: een gepensioneerd commissaris van politie, Michaud; zijn zoon Olivier met de kleine, zwakke vrouw van dezen; voorts een oud spoorwegbeambte Grivet. Dit gezelschap vermaakte zich met het dominospel. Thérèse koestert daarbij een heimelijken afkeer van het gezelschap en van de dominosteenen.

Op zekeren Donderdag brengt Camille een vriend meê, die even als hij ambtenaar is bij den Orleanschen spoorweg. Laurent is groot, gezet, knap. Thérèse ziet hem met verwondering aan om zijne Herculische gestalte. De nieuwe gast is de zoon van een bemiddelden boer, is student in de Rechten geweest zonder te studeeren, heeft zich op het schilderen toegelegd, maar, daar hij geen talent bezat, is hij eindelijk bij eene spoorweg-administratie geplaatst. Laurent stelt voor het portret van Camille te maken — en dringt zich bij de familie Raquin in. Daarna verleidt hij de jonge vrouw. Thérèse hecht zich aan hem: „le sang africain qui brulait ses veines, se mit à couler, à battre furieusement dans son corps maigre.

Weldra moet Laurent zijne bijeenkomsten met Thérèse staken — hij wordt op zijn kantoor teruggehouden. Nu grijpt een onderhoud plaats tusschen beiden in de zolderkamer van Laurent. Voor het eerst komt een ontzettend denkbeeld voor beider phantasie: als Camille eens stierf? Laurent blijft denken aan dien dood, hij peinst weldra op middelen, om Camille uit den weg te ruimen. Hij is reeds moordenaar in zijne phantasie. Na drie maanden is zijn plan rijp. Des Zondags maakt hij soms uitstapjes met Camille en Thérèse naar Asnières of Saint-Ouen. Daar weet hij beiden in eene

boot te lokken bij het vallen van den avond. Hij roeit tusschen twee eilanden door bij de invallende schemering. Hij grijpt Camille als een kind op, en, terwijl zijn slachtoffer hem wanhopig aan den hals bijt, slingert hij hem in de rivier. Daarna doet hij de boot omkantelen en, nadat hij de in zwijm gevallen jonge vrouw met den éénen arm heeft gegrepen, blijft hij met de andere zwemmende en roept hij luid om hulp. Iedereen erkent dadelijk, dat dit een treurig ongeval is — sommige „canotiers" beweren zelfs gezien te hebben hoe de boot omsloeg.

De moordenaar vertrekt dadelijk naar Parijs, om bij een der vrienden der Raquins, den ex-commissaris van politie Michaud, een verhaal te doen van het gebeurde. Door deze handeling werpt hij alle verdenking van zich af. De oud-commissaris gaat het treurig bericht aan de oude madame Raquin meedeelen. Laurent helpt den volgenden dag Thérèse uit Saint-Ouen overbrengen naar de passage du Point-Neuf. Eene hevige koorts schudt hare leden. Hare schoonmoeder is door den schrik gevaarlijk ziek. De moordenaar kiest nu de sombere taak, om dagelijks de Morgue te bezoeken. Het overlijden van Camille moet wettig gebleken zijn. Eindelijk herkent hij onder hevige aandoeningen het lijk van zijn slachtoffer.

Intusschen nemen de zaken weder haar ouden loop. De bedroefde moeder komt eenigszins tot rust. De gasten van Donderdag-avond verschijnen op nieuw. Ook Laurent komt terug. Maar de vroegere vurige hartstocht tusschen de beide misdadigers schijnt uitgedoofd door hun afschuwelijk bedrijf. Vijftien maanden verloopen. De oude madame Raquin wordt kindsch. Thérèse en Laurent zitten dikwijls zwijgend tegenover elkaar: „Le crime leur semblait une jouissance aiguë qui les écoeurait et les dégoûtait de leurs embrassements."

Eindelijk besluit Laurent te denken aan een huwelijk met Thérèse. Na dit zachtkens in haar oor te hebben gefluisterd, begint bij beiden terzelfder tijd een gevoel van angst, van wroeging te heerschen. Schoon van elkander gescheiden, ondervinden zij tegelijkertijd de hevigste gewetensfoltering.

„Cette communauté, cette pénétration mutuelle est un fait de psychologie et physiologie, qui a souvent lieu chez les êtres que de grandes secousses nerveuses heurtent violement l'un à l'autre."

Ten slotte bepalen de vrienden der Donderdag-avonden, dat Laurent en Thérèse moeten huwen. Niets is treuriger dan de verloving dezer beide rampzaligen. Hunne vrienden denken, dat alles op de uitmuntendste wijze wordt geschikt. Hun huwelijksdag gaat onder allerlei angsten voorbij. De bruigom in zwarten rok en witte das gevoelt aan zijn hals het litteeken der beet van den vermoorde. Maar niets evenaart de kwelling der jong gehuwden, wanneer ze zich alleen tegenover elkaâr bevinden. Het beeld van den vermoorden Camille gaat zitten tusschen beide echtgenooten. Zij zien elkander met afschuw aan. Daarbij komt, dat het portret van den ongelukkigen drenkeling, door Laurent geschilderd, aan den muur hangt en hen met doodelijken schrik foltert. Zij durven die beeltenis niet wegnemen — het bleeke gelaat vervult hen met ontzetting.

De krachtige Laurent komt onder den invloed van de zenuwachtige natuur zijner vrouw. Zijne voortdurende wroeging wordt daardoor verscherpt. Des daags verdwijnen de schrikbeelden, des nachts komen zij terug. De schim van den verslagene scheidt hen. Hun eenig geluk is zich alleen, is zich van elkaar verwijderd te vinden. Hunne oude schoonmoeder, madame Raquin, begint aan verlamming te lijden. De echtgenooten verzorgen haar liefderijk, daar ze steeds gaarne zich met iets bezig houden, 't welk hen aan elkanders gezelschap ontrukt. De Donderdaagsche vrienden zijn hun buitengewoon welkom. Ieder geloofde, dat zij volkomen gelukkig waren, maar zij zelven wisten, dat het spooksel van Camille zich naast hen uitstrekte, zoodra ze zich ter ruste begaven. Te vergeefs poogt Laurent zich aan de schilderkunst te wijden — hij teekent koppen, die allen op den drenkeling gelijken. Intusschen verlamt eene beroerte madame Raquin, die geen woord meer kan uiten en in haar ziekenstoel de vertwijfeling der beide misdadigers van nabij moet waarnemen.

De arme sprakelooze moeder begrijpt eindelijk welke misdaad door hare stiefkinderen is bedreven — in hare stomme wanhoop kent zij geene andere gedachte dan deze eene: „Ce sont mes enfants, qui ont tué mon enfant.” Tranen stroomen over haar beweegloos gelaat. Zij wil zich wreken, maar gevoelt zich machteloos. Met hare vingers, die zich een oogenblik van de verstijving schijnen los te maken, schrijft zij: „Thérèse et Laurent ont....” maar dan valt haar arm machteloos neder. Haar zoon blijft ongewroken. Intusschen wordt het leven voor de beide schuldigen steeds ondragelijker. Er grijpen heftige tooneelen plaats. Mishandelingen om de minste oorzaak zijn aan de orde van den dag. De beide echtgenooten pogen nu gescheiden te leven en zoeken op allerlei wijze afleiding. Te vergeefs. De crisis komt na een speelavond met de vrienden. De oude, verlamde moeder is getuige van den laatsten strijd. Laurent en Thérèse drinken een zwaar vergif, dat hen beiden plotseling doodt.

Het is niet te ontkennen, dat „Thérèse Raquin” een zeer somberen indruk nalaat. Die eindindruk is echter op nieuw in volkomen harmonie met de zedewet. Nog nimmer wellicht is wroeging over eenig misdrijf zoo omstandig, zoo nauwkeurig, zoo pijnlijk beschreven. Een verdienstelijk en wetenschappelijk gevormd beoordeelaar, als Marius Topin, zegt er van in zijne fraai gestelde critiek der moderne Fransche romanschrijvers (Romanciers contemporains, p. 247): „La première oeuvre forte de M. Zola est Thérèse Raquin. Bien que la plupart de nos devanciers aient considéré ce livre comme immoral, nous le jugeons au contraire une des oeuvres les plus morales qui existent.... Nous ne concevons pas qu'on ait mis ici la morale en cause. Quel est en effet le sujet du livre? Sont-ce les amours adultères de Thérèse et Laurent? Assurément non, — puisqu'elles remplissent à peine les premières pages de l'oeuvre.... Ce livre aurait pu s'appeler le Remords.”

Inderdaad door de teekening dezer gewetensfoltering heeft Zola een meesterstuk van nauwkeurigheid geleverd. Voor

het eerst treedt hij als trouwe leerling van Balzac en Flaubert op. Reeds aanstonds echter bemachtigt ons een gevoel van onvoldaanheid. De al te uitvoerige detailschildering zweemt naar den stijl van een medisch verslaggever over een opmerkelijk ziektegeval, men verliest den kunstenaar uit het oog, om alleen den man van wetenschap te volgen. Men herinnere zich hier hoe een waarachtig romandichter wroeging opvat. Ik heb het oog inzonderheid op Charles Dickens. In zijn tweeden roman „Oliver Twist" beschrijft hij de wroeging van den moordenaar Bill Sikes, nadat deze zijne rampzalige minnares Nancy heeft vermoord. Dergelijke aandoeningen teekent hij bij den moordenaar Jonas Chuzzlewit, bij de vlucht van Carker en bij de omzwervingen van Lady Dedlock. De scherpe lichteffecten, die telkens op de afschuwelijke, nauwkeurig getroffen werkelijkheid vallen naast de sombere schaduwen, door zijne lyrisch-tragische stemming over al deze tafereelen uitgegoten als een eigenaardig koloriet, zijn van onvergetelijke, ongeëvenaarde werking. Tusschen Zola en Dickens is geen groot onderscheid. Dickens treedt op als rechter over zijne helden, hij doet alle omstandigheden, de natuur en de menschen, medewerken tot verschrikking en vervolging zijner misdadigers. Zola houdt zich geheel onzijdig, hij bespiedt de verschijnselen zonder eenigen hartstocht, hij noteert alles, wat voorvalt, met de grootste koelbloedigheid. Dickens is lyrisch, Zola episch; de eerste boezemt zijn lezer medelijden of afkeer in voor zijne personaadjes, de laatste geeft de diagnose van het ziektegeval met de belangstelling van een wetenschappelijk onderzoeker.

Hierdoor ontstaat het verschil in de beoordeeling van beider arbeid. Dickens wint spoedig de harten zijner lezers, Zola laat ze koud. De eerste wil ontroeren en schokken, de laatste is tevreden, zoo hij zijne lezers verbaast door de microscopische nauwgezetheid zijner waarnemingen. Hij erkent dit volledig in het voorbericht van den tweeden druk zijner „Thérèse Raquin." Hij heeft temperamenten, geene karakters willen bestudeeren. Hij heeft personen gekozen, die geheel beheerscht worden door hunne zenuwen en hun bloed, die zonder vrije wilsbepaling tot iedere daad van hun leven ge-

dwongen worden door hun noodlottig lichaamsgestel. „Thérèse et Laurent sons des brutes humaines, rien de plus" — bekent hij zelf. Hij heeft in deze wezens den heimlijken drang der hartstochten, de werking van het instinct, de verstoring van het denkvermogen door wroeging willen teekenen. Zijn doel was hoofdzakelijk: de wetenschap. Hij wilde doen uitkomen welke zonderlinge gevolgen de botsing van twee temperamenten oplevert, hij wilde eene sanguinische natuur naast eene nerveuse persoonlijkheid doen optreden. Hij noodigt ons uit zijn roman nauwkeurig te herlezen en hij voorspelt ons, dat wij in ieder hoofdstuk de studie van een belangrijk physiologisch verschijnsel zullen ontdekken. Hij heeft op twee levende lichamen de sectie willen toepassen, die de artsen op kadavers beproeven.

Emile Zola is derhalve zeer verwonderd, dat de critiek hem zedelooze bedoelingen verwijt. 't Komt hem zeer hard voor te midden van zijne ernstige studiën beschuldigd te worden, dat hij louter stuitende tafereelen zou hebben geleverd. 't Gaat hem als de schilders naar het naakt model, die zich verwonderen, dat hunne kunstwerken aanstoot hebben gegeven. Hij heeft zich weinig bekommerd over de zedelijkheid of onzedelijkheid van zijn boek, hij heeft er zich niet op toegelegd het min of meer kuisch te maken. Hij koestert de vaste overtuiging, dat hij er geen oogenblik aan gedacht heeft, om er de walgelijkheden in te brengen, die zijne zedelijke beoordeelaars er in ontdekken. Hij heeft „avec la seule curiosité du savant" gearbeid en tart zijne aanvallers er eene waarachtige wulpsche bladzijde in op te sporen, zoo als men ze leest in die rooskleurige boekjes vol achterklap uit de wereld der boudoirs en der coulisses, welke bij duizenden exemplaren worden gedrukt en van harte aanbevolen door dagbladen, die de waarheden van „Thérèse Raquin" niet konden uitstaan. Hij behoudt zich het recht voor, om ondanks de groote woorden van „moralité" en „pudeur littéraire" zijne stof te kiezen naar goedvinden, zoo die stof slechts met gewetensnauwheid is behandeld. De wetenschappelijke analyse in „Thérèse Raquin" heeft hij naar de moderne methode „d'enquète universelle"

ondernomen. Hij heeft ernstig gestudeerd, daarin ligt zijne verdediging. „L'étude sincère purifié tout, comme le feu" — zegt hij. Hij gelooft zelfs, dat de ernstige critiek in zijne „Thérèse Raquin" gebreken zou kunnen ontdekken. Men zou kunnen beweren, dat in het dagelijksche leven niet steeds zooveel afschuwelijks zich opeenhoopt, dat de stijl niet eenvoudig genoeg is. Intusschen blijft hij vertrouwen, dat de groep van naturalistische schrijvers, waartoe hij de eer heeft te behooren, genoeg krachtige werken zal kunnen scheppen, die hunne verdediging niet in het een of ander voorbericht behoeven te zoeken.

Deze pleitrede behandelt twee vraagstukken, een aesthetisch en een moreel vraagstuk. Het gaat niet aan beide met een enkel woord te beslissen. Ik mag mij niet veroorloven eenvoudig te betuigen, dat de onzedelijkheid van „Thérèse Raquin" eene „querelle d'allemand" is, door zekere vijandige critiek uitgedacht — noch zou het mij passen het aesthetische vraagstuk kortelijk ter zijde te schuiven met de opmerking, dat Zola kunst en wetenschap op de zonderlingste wijze verwart, daar men van den romanschrijver nimmer pathologische of psychologische studiën eischt, maar louter bevrediging van het schoonheidsgevoel. Het is noodig reeds bij den eersten roman [1]) van dezen letterkundigen athleet een onderzoek in te stellen naar zijne aesthetische overtuiging.

III.

BEOORDEELING VAN THÉRÈSE RAQUIN.

Het moreele vraagstuk nopens Thérèse Raquin is niet zeer ingewikkeld. De critiek heeft het boek zeer heftig

[1]) Eigenlijk heeft Zola nog vóór „Thérèse Raquin" een „roman-feuilleton" gemaakt, dat in „le Messager de Provence" te Marseille in 1867 verscheen onder den titel „Les Mystères de Marseille", een verhaal over een strafproces, zonder eenige studie in de grootste haast samengeflanst en door den auteur later als fabriekwerk ter zijde gelegd, doch nu (1884) herdrukt, omdat men had verspreid, dat hij zich over dit boek schaamde. „La plus simple façon de détruire la légende est de réimprimer ce roman" — zegt hij.

gegispt. „De critiek" — schrijft Zola in zijn voorbericht bij den tweeden druk — „heeft dit boek op brutalen en verontwaardigden toon aangevallen. Zekere vrome lieden hebben het in niet minder vrome dagbladen onder een grijnslach van afschuw ten vure gedoemd, terwijl ze het met de tang aangrepen, om zich niet te bezoedelen. Zelfs de kleine blaadjes, die alle avonden de kronijk der alcoven en der particuliere koffihuiskabinetten mededeelen, hebben den neus dichtgeknepen, terwijl ze van morsigheid en stank spraken."

Zooveel heftigheid is inderdaad bevreemdend. De teekening van de overspelige liefde tusschen Laurent en Thérèse behelst niets aanstootelijks en is in weinige bladzijden vervat. Het hoofdonderwerp is de foltering der wroeging door beide misdadigers dag aan dag geleden, terwijl de schim van den verslagene beiden voortzweept tot waanzin en zelfmoord. Hoewel Zola verre is verwijderd van het denkbeeld door deze schildering eene les te geven over de kracht van het nimmer zwijgend geweten, leidt zijn verhaal practisch tot deze zuiver zedelijke uitkomst. De lezing van zijn boek kan voor menig verstokt gemoed een donderslag zijn, die de bedriegelijke rust van het in slaap gewiegde geweten verstoort.

De Fransche critiek kon met te minder recht het verwijt van onzedelijkheid tegen den auteur van „Thérèse Raquin" richten, omdat de Fransche roman een lang zondenregister achter den rug heeft. Het onuitputtelijk aantrekkelijke, dat in de onderwerpen: echtbreuk, overspel, ongelukkige huwelijken schijnt verborgen, nog ter zijde stellend, kan men daarenboven wijzen op den zedeloozen roman, als een afzonderlijk genre. Van den afschuwelijken Chevalier De Sade tot den ongelukkigen Louvet en van dezen tot den geparfumeerden Xavier de Montépin leefde er eene reeks van Fransche auteurs, die werk maakten van opzettelijke zedeloosheid. De schrijvers uit de achttiende eeuw zijn even schaamteloos als de tegenwoordige, het is waar, maar de romanciers der negentiende eeuw weten door wulpsche beschrijvingen, behendig verzwegen uitersten, en veel rooskleurig gaas de grofheden der vorigen ver te overtreffen. Eene geheele bende van jongere auteurs heeft den ouden Paul De Kock

in de schaduw gesteld. Zij vullen de feuilletons van den Figaro, den Gaulois en den Gil-Blas en antwoorden op de namen van Xavier de Montépin, Ponson du Terrail, Adolphe Bélot, Comtesse Dash en Armand Silvestre. Tegenover hen heeft de critiek zich misschien wat al te welwillend betoond, terwijl de duizenden kleine kluchten en operetten, die elke opwelling van zedelijk gevoel zoo krachtig mogelijk onderdrukken, met de meest vriendelijke toegevendheid worden ontvangen.

De bittere toon der critiek tegen Zola's eersten opmerkelijken roman vindt zijne rechtvaardiging niet in den inhoud. „Thérèse Raquin" heeft eene practisch zedelijke strekking. De aanvallen op den auteur staan in verband met een ander feit — men heeft een afkeer van zijne realistische methode en grijpt alle middelen aan om hem te krenken. Dit voert ons tot het tweede vraagstuk, door Emile Zola in zijne Préface aangeroerd, tot het aesthetisch vraagstuk.

De auteur van „Thérèse Raquin" spreekt van „le groupe d'écrivains naturalistes auquel j'ai l'honneur d'appartenir." Wij vinden dus eene naturalistische school in de geschiedenis van den Franschen roman en behooren de vraag te stellen: hoe ontstond deze? De oorsprong der bedoelde kunstschool staat in nauw verband met de degelijkheid harer richting. Eerst na 1830 begon men te spreken van den realistischen roman; een term, die sinds weinige jaren voor de nieuwe benaming van naturalistischen roman heeft moeten plaats maken, even als met sommige schilders geschied is, die vroeger realisten, nu impressionisten genoemd worden. Sinds de Juli-revolutie brak in Frankrijk de bloeitijd der Romantiek in de letteren aan. Wat door de Châteaubriand en de Lamartine was voorbereid, vierde eene volledige zege op het tooneel en in den roman van Victor Hugo. Van 1830 tot 1835 grepen de groote worstelingen tusschen de jonge romantische school en de voorstanders der oude Fransche classieken plaats. Dumas trad met zijn Théâtre historique op en wist door zijne aangename oppervlakkigheid Monte-Christo tot een Europeeschen romanheld te maken. Victor Hugo ver-

zamelde eene groep van jongeren om zich heen, die zijne Marion Delorme en zijn Ruy-Blas kwamen toejuichen. Onder dezen bewoog zich het driftigst: Théophile Gautier, die later „Le Capitaine Fracasse" zou schrijven, een boek, 't welk in één adem mag genoemd worden met „Notre-Dame de Paris" en „Cinq-Mars." George Sand behandelde het maatschappelijk leven van den dag en koos het thema voor hare romans, 't welk later tot eentonig wordens toe zou terugkeeren: een ongelukkig huwelijk.

De Fransche romantische beweging stond in onmiddellijk verband met de Europeesche Romantiek, die dagteekent van Sir Walter Scott en Bisschop Percy, die in Lord Byron, Thomas Moore en Heinrich Heine hare hoogepriesters ontving. Even hartstochtelijk als weleer de classieke meesters der zeventiende eeuw waren bewierookt, even smadelijk sprak men thans van de ondragelijke stijfheid der Racines en Voltaires. Shakspere werd de groote heros der moderne letteren. Dumas en Victor Hugo beijverden zich met „Antony" en „Angelo" Shaksperiaansche drama's te leveren. Het zeldzaam talent van Alfred de Musset kwam der nieuwe beweging niet weinig ten goede, daar er tot nog toe meer werk gemaakt was van uiterlijken tooi, dan van inwendige degelijkheid.

Heel Victor Hugo's romantische arbeid in proza vóór „Notre-Dame-de-Paris" kan als mislukt beschouwd worden — zijne dichtbundels en deze roman verzekerden hem zijne hooge plaats onder de letterkundige koningen zijner eeuw. George Sand scheen in holle declamatie te zullen ondergaan, toen hare „Consuelo" en hare „Petite Fadette" eene betere toekomst beloofden. De Vigny en De Musset leverden het bevalligste wat in het tijdvak 1830—1848 is geschreven — evenwel, de geheele romantische school schitterde meer door hartstochtelijken gloed, dan door ernstige voorbereiding tot den kunstarbeid. Desniettemin is de letterkundige levenskracht onder de Juli-monarchie het sterkst en schonk de Romantiek in dat tijdvak tallooze luisterrijke kunstgewrochten van den eersten rang.

Victor Hugo, George Sand en Alfred de Musset

hadden het dramatisch spel der hartstochten op allerlei wijzen bezongen. Hun arbeid droeg hoofdzakelijk een declamatorisch en lyrisch karakter. In „Notre-Dame," „Lélia" en „Rolla" zijn bladzijden van wegslepende schoonheid — maar de kalme overweging van het „gezond" verstand stuitte op menig vraagteeken, opperde menig bezwaar tegen de innerlijke waarheid der voorstelling. Op deze wijze ontstond eene reactie, die zich rondom een nieuw schrijver, Honoré de Balzac, groepeerde, totdat die reactie met een eigen programma voor den dag kwam en zich als de nieuwe realistische school aankondigde.

Honoré de Balzac was inderdaad de vader van het letterkundig Realismus in de Fransche letteren. Hij bleek een vijand van alle declamatie, van allen pathos, van al wat naar geijkte termen en gemeenplaatsen zweemde. Hij geloofde niet aan de zoete verrukkingen eener jeugdige liefde, hij zag in ieder mensch een stoffelijk wezen, dat zich naar vaste wetten beweegt. De hoogere eischen van gevoel en verbeelding knoopt hij vast aan het temperament, aan de bloedsmenging of aan den een of ander ziekelijken toestand van het lichaam. De poëzie van het leven treedt op in de wilskracht, in de hartstochten of in de macht van het verstand. Hij studeert physiologie en anatomie van den mensch. Zonder medische en anatomische voorbereiding kan geen romanschrijver iets goeds leveren — volgens Balzac. En daar de gewone, dagelijksche menschen zelden uitmunten door buitengewone vermogens, daar de hartstochten meestal in ruwe, terugstootende vormen spreken, kiest Balzac zijne helden en heldinnen onder de zeldzame uitzonderingen, onder de martelaars van onverwinnelijke driften, onder de volhardende naturen met bergenverzettende geestkracht. Zijne beste romans schilderen al te zaâm uitzonderingen: „Eugenie Grandet", „La recherche de l'absolu", „Le lys dans la vallée" en „Le père Goriot". Bij dit sterk uitgesproken materialistisch-realistisch karakter van zijne wereldbeschouwing voegde Honoré de Balzac somtijds eene verwonderlijke overhelling tot de spiritualistische mystiek van Swedenborg, die overigens — het dient niet vergeten — van 1830—1840 algemeen in de mode was.

Lang bleef Balzac alleen staan tegenover de bloeiende Romantiek, eerst na 1848 traden zijne scholieren op. De meester overleed in 1850 door overspanning aan de schrijftafel. Destijds hadden reeds Léon Gozlan, Henri Murger en Champfleury zich onder zijne vaan geschaard, terwijl uit de romantische school Théophile Gautier hem het meest nabij kwam. Troyon en Courbet lokten tevens de schilderende Fransche jongelingschap naar het realisme, zoodat de nieuwe school alom meer bijval en meer tegenstand vond. De bekwaamste leerling van Balzac was Gustave Flaubert, die in 1856 met zijne „Madame Bovary" aller aandacht op het realisme vestigde. Flaubert was physioloog en anatoom als Balzac; van zijne jeugd af had hij bij zijn vader, den beroemden prosector van Dupuytren, anatomie gestudeerd. Zijne zeldzame geschriften zijn de vrucht van buitengewone studie en inspanning. In zeker opzicht wijkt hij van zijn meester Balzac af. Hij zoekt de kracht van zijn talent niet in de uitzonderingen, hij kiest zeer alledaagsche modellen voor „Madame Bovary", maar hij beproeft door de microscopische nauwkeurigheid zijner ontleding den palm der kunst weg te dragen.

Merkwaardig is de invloed der realistische leer op de Fransche letteren van 1850—1884. De vroegere voorstanders der Romantiek schijnen er door aangegrepen. George Sand trad hare derde periode in, sinds 1850, met onmiskenbare overhelling naar het realisme. De gevoelsmystiek van Lélia maakte in den „Marquis de Villemer", en „Mademoiselle La Quintinie" plaats voor de nauwkeurige studie van sociale gegevens en historische karakters. Octave Feuillet, Edmond About, Gustave Droz, die trits van jonge schrijvers uit het tweede keizerrijk, behoorden meer tot de school van Balzac, dan tot die van Victor Hugo, ja zelfs deze staafde in 1862 met zijne „Misérables", dat de nieuwe kunstleer zekeren invloed op hem had uitgeoefend.

In zulk een stand van zaken verscheen Emile Zola. Dat hij met Provençaalsche levendigheid partij had gekozen voor de richting van Balzac en Flaubert bleek overtuigend uit zijn werk en ten overvloede uit de meermalen genoemde

Préface voor den tweeden druk van „Thérèse Raquin" (1868). Mocht hiermeê bepaald kunnen worden op welke wijze de jonge auteur als hoofd der naturalistische school aan de uiterste linkerzijde van het Realismus optreedt, thans dient nader onderzocht, of zijn arbeid van aesthetisch standpunt is te verdedigen.

Met grooten nadruk verklaart Zola, dat hij voornamelijk een wetenschappelijk doel najaagt, dat hij studie wil maken van temperamenten. Alleen in verband met de voorafgaande ontwikkeling van den Franschen roman kan deze verklaring begrepen en voor een deel gewaardeerd worden. De Romantiek had gezondigd door al te stoute phantasieën, door luttel zorg voor de inwendige waarheid harer scheppingen. Natuur en waarheid werd ook hier de eisch. Helden als Quasimodo, Rolla, Triboulet, kwamen zonderling uit bij de typische burgerfiguren van Balzac en Flaubert. David Séchard, Lucien de Rubempré, César Birotteau werden terstond als tijdgenooten herkend, terwijl de zonderlinge wonderkinderen van de romantische phantasie, als Monte-Christo, les trois Mousquetaires, Djalma, Rodin, le Chourineur, Rodolphe en Martin, l'enfant trouvé slechts eene kortstondige verbazing teweeg brachten. Bij de heldinnen doet zich hetzelfde verschijnsel voor. Balzac's Eugénie Grandet, Madame de Mortsauf en Madame de Nucingen, Flaubert's Madame Bovary en Madame Arnaud, Zola's Thérèse Raquin leiden een leven, zooals elken dag kan geleefd worden, zij blijven binnen de grenzen van het mogelijke, terwijl La Esmeralda, Thisbe, Lélia, Adrienne de Cardoville, La Louve, Rigolette La Chouette en Fleur de Marie uit de phantasie geboren zijn, en nauwelijks een enkelen voetstap op den bodem der werkelijkheid afleggen.

Zoodra het ernst werd met den eisch: natuur en waarheid, had de realistische school een groot voordeel. De luchtkasteelen zonder grondslag, het bodemloos idealisme der Romantiek — ze werden nog eenmaal tot de orde geroepen, als in de eeuw van Cervantes. De gewrochten der overspannen verbeeldingskracht, die de heldendaden van de talrijke

Amadissen, Lisuartes, Florisels, Palmerijns en Primaleons bezongen, werden met een schouderophalen ter zijde geschoven, sinds Cervantes een enkelen realistischen held: Don Quixote had geschapen. De nieuwe Fransche realistische school vorderde daarenboven, dat de roman niet alleen het vluchtig genot eener vertelling rijk in avonturen zou leveren, zij wilde de studie der maatschappij van den dag zoo wetenschappelijk mogelijk opvatten en in plaats van een hol vermaak voor enkele minuten belangrijke bijdragen tot de geschiedenis harer eeuw aanbieden.

Aanvankelijk werd dit verlangen gebillijkt door den historischen roman. Men begreep, dat de nauwkeurige en geleerde Sir Walter Scott langer zou leven dan de oude Dumas. Alfred de Vigny en Victor Hugo gaven blijken, dat zij historische natuur en waarheid wilden waardeeren — zij maakten uitgebreide studiën over de middeleeuwen en het tijdvak van Richelieu. Maar de auteurs van den burgerlijken roman uit de geschiedenis van den dag, Eugène Sue, Frédéric Soulié, Paul Féval, zelfs George Sand, in hare eerste periode, bekommerden zich minder om studie dan om vinding. Ieder is bekend met het leven. van zijn tijd, met de eigenaardige zeden en gebruiken van eene bepaalde periode, men waande dus zich alleen tot de kennis der uiterlijke omtrekken te mogen bepalen, om voorts alles aan de buigzame vindingskracht eener welig ontwikkelde phantasie over te laten.

De werken der realistische school hebben het oppervlakkige dezer methode helder in 't licht gesteld. Na Balzac begreep men voor het eerst hoe moeielijk het is een roman uit het leven van den dag te schrijven. Vertelling en vinding geraken op den achtergrond bij de nieuwe richting, die eene ernstige studie van den mensch en der maatschappij aanbeveelt. Ter waardeering van het geestelijk leven des menschen wordt de studie van anatomie en physiologie ondernomen, terwijl men het peillood in de bruisende stroomen van het maatschappelijk verkeer werpt door eene ijverige beoefening der statistiek en der sociologie. Een romanschrijver behoort nu wijsgeer, moralist, anatoom, medicus, statisticus en financier te zijn —

wat staatswetenschap en staatsmanswijsheid, wat theologie en rechtsgeleerdheid kunnen tevens worden gebruikt. Geheimen van beroep of bedrijf mogen voor hem niet bestaan. De romanschrijver moet boekhouder en kassier, makelaar in effecten en industrieël, koopman en generaal kunnen zijn, hij behoort op de Beurs, aan het stuurrad van eene transatlantische pakketboot, in den veldslag en voor de groene tafel der ministers geen vreemdeling te wezen — de romanschrijver moet alles weten — zooals Bilderdijk van den dichter zeide.

Dat er voor den modernen roman inderdaad ernstig gestudeerd is, kan blijken uit de historische onderzoekingen van Van Lennep, Bosboom-Toussaint, de beide Limburg Brouwers, Kingsley, Thackeray, Georg Ebers, Robert Hamerling, H. J. Schimmel en Jozef Victor Scheffel — kan blijken uit de sociale studiën en zeldzame menschenkennis van Charles Dickens, Lord Lytton, Georges Eliot, Friedrich Spielhagen, Berthold Auerbach, Sacher Masoch, Nathaniël Hawthorne en Fernan Caballero. Ook waar slechts een klein deel der bonte menschenmaatschappij is beoefend, waar men eene bepaalde streek lands of eene afzonderlijke groep menschen nauwkeurig heeft bestudeerd, vindt men den grooten bijval terug aan de zoo even genoemde meesters geschonken, en op deze wijze alleen zijn de namen van Jeremias Gotthelf, Fritz Reuter, Erckmann-Chatrian, Bret-Harte, Ivan Tourgueneff, Hendrik Conscience, Jacobus Jan Cremer en de gezusters Loveling beroemd geworden.

De Fransche school der Realisten heeft dus volkomen juist gezien, toen zij naar waarheid in den roman streefde. Maar het streven naar waarheid is niet alles, niet de Alfa en de Omega van den romantischen kunstenaar. Niet alle waarheid is stof voor den novellist. Dat Balzac dit bij intuïtie gevoelde en het aantrekkelijke van zijne vertelling zocht in buitengewone gevallen van hartstocht, boosheid of zinsverbijstering, is gebleken. De vaderliefde van „le père" Goriot, de ijdelheid van Lucien de Rubempré, de teedere genegenheid van Madame de Mortsauf, de che-

mische onderzoekingen van Balthasar Claes, de verdorvenheid van Vautrin bewijzen het. Gustave Flaubert gevoelde hetzelfde bezwaar en trachtte der uiterst nauwkeurige studie zijner alledaagsche helden meerder aantrekkelijkheid te verleenen door eene wetenschappelijk juiste schildering van zijn achtergrond: voor Madame Bovary de plattelandstafereelen uit Normandië, voor Madame Arnaud, uit „Education Sentimentale", de straten en clubs van Parijs aan 't eind der Juli-monarchie. Op dezelfde wijze treedt Emile Zola te voorschijn met zijne „Thérèse Raquin". IJverige studie alleen, oordeelt hij, zal hem doen slagen. „L'étude sincère purifie tout, comme le feu" — is zijn motto, maar hij vergeet in zijn ijver voor de wetenschap, dat „l'étude d'un cas curieux de physiologie" en „le travail analytique que les chirurgiens font sur des cadavres", eigenlijk uitsluitend binnen de medische gehoorzaal moesten behandeld worden.

Zola heeft met de realisten en naturalisten op alleszins billijke wijze den strijd voor waarheid in de kunst aangevangen, maar de waarheid alleen is niet het einddoel van den kunstenaar. De man van wetenschap kan getuigen: „L'étude sincère purifie tout, comme le feu", de dichter, de romancier komt met deze verklaring slechts halfweg. De realisten vergaten dus, dat zij naar een ander doel hadden te streven als kunstenaars. Zij vergaten, dat alle kunst als hoogste doel de Schoonheid huldigt. Ieder kunstwerk, hoe gering van omvang ook, zal steeds uit dit doel verklaard moeten worden. Zoodra de realisten, uitsluitend door hartstocht voor waarheid en wetenschap gedreven, verzuimen den eeredienst van het schoone te omhelzen, zijn zij op een hellend vlak geraakt. Wat wetenschappelijk de hoogste belangstelling inboezemt, is meermalen geheel onbruikbaar voor den kunstenaar. De Siameesche tweelingen zijn physiologisch en anatomisch de aandacht der wetenschap overwaardig, doch een beeldhouwer, die ze in marmer voorstelde, zou op strenge wijze worden gelaakt. Het vraagstuk naar de zinnelijke gewaarwording, die een gewelddadige dood voor enkele seconden bij het individu ver-

wekken kan, zal wetenschappelijk wellicht hooge belangstelling wekken, maar als Wiertz eenige schilderijen aan dit onderwerp wijdt, wenden wij ons haastig af. Waar een schilder, Don Juan de Valdez Leal, de ontbinding van twee lijken schildert, staan wij aan de zijde van Murillo, die verklaarde, dat hij er den neus bij dicht kneep — en als enkele onzer Hollandsche meesters zich vermeien in de nauwkeurige copie van eene slachtplaats met opengehakte runderen, komt het niet in ons op een oogenblik bij dergelijke voorstellingen te toeven.

Terwijl het vrij gemakkelijk schijnt van den beeldenden kunstenaar te eischen, dat hij in de keuze van zijne stof nimmer het schoonheidsgevoel beleedige, valt het vrij wat moeilijker den romanschrijver binnen deze grenzen te beperken. De epische kunst heeft veel breeder veld, dan de schilderkunst. Bij de beschrijving van den mensch en het maatschappelijk verkeer kan velerlei dienst doen, wat nimmer op eene schilderij, veel minder nog door den beeldhouwer zou kunnen worden gebruikt. Ook de romancier moet evenwel kunstenaar blijven in de keuze van zijne stof. Hij overziet een zeer uitgestrekt terrein, hij staat tegenover het menschelijk en maatschappelijk leven in zijne duizenderlei verschijningsvormen, hij teekent den mensch in zijn edelsten aanleg en bij zijn diepsten val; hij kan de harten zijner lezers winnen door zijne helden boven of beneden het peil der alledaagsche fatsoenlijkheid te doen klimmen of dalen — maar altijd blijft de eisch, dat zijne heroën of daemonen een aesthetischen eindindruk behooren achter te laten.

De Fransche realisten: Balzac, Flaubert, Zola, hebben zich nimmer ernstig om de keuze van hun onderwerp bekommerd. Zola schrijft aan Ninon (Nouveaux Contes): „J'ai prétendu qu'on pouvait tout écrire, j'ai voulu prouver que l'art est dans la vie et non ailleurs." Zie hier de zwakke zijde van de realistische school. Zij wil degelijk zijn bij uitnemendheid, doch zondigt tegen de eischen der aesthetiek. Men kan niet alles schrijven, evenmin als men alles schilderen kan. De realisten wijzen dezen eisch af en vinden elk onderwerp geschikt ter behan-

deling, mits dit onderwerp grondig bestudeerd zij. Van daar eene heldin als Thérèse Raquin, die zich eenigszins bij de heldinnen van Balzac als uitzondering kan aansluiten.

Na hetgeen gezegd is, mag ik thans het besluit opmaken, dat Emile Zola op ethisch standpunt volkomen in zijn recht is. Het was hem niet te doen aanstootelijke zaken te verhalen. De naaktheden in zijn roman mogen leelijk genoemd worden, wulpsch is hij nimmer met voorbedachten rade. Hij heeft steeds zijne psychologische studie voor oogen, hij bekommert zich niet om den moreelen of aesthetischen eindindruk — hij streeft alleen naar waarheid. Zoo springt het in 't oog, dat hij als kunstenaar falen zal door de overdrijving van zijne aesthetische drogredenen, hoe uitnemend ook de analyse van enkele bijzonderheden mag gelukt zijn. „Thérèse Raquin" kan geene aanspraak maken op letterkundige schoonheid, al staaft dit geschrift den veelbeloovenden aanleg van den jongen auteur.

Doch deze heeft reeds in 1868 begrepen, dat hij in zijn realistischen ijver te ver ging. Hij zegt van zijn eigen werk (Préface voor den tweeden druk): „Thérèse Raquin is de studie van eene al te zeldzame uitzondering; het drama van het moderne leven is uitgebreider, minder opgesloten binnen de grenzen van het afschuwelijke en het waanzinnige. Zoodanige gevallen moeten naar den tweeden grond van eenig kunstwerk verschoven worden. De schrijver wilde geene enkele van zijne waarnemingen ongebruikt laten en daarom heeft hij alle mogelijke bijzonderheden verhaald, 't welk aan het geheel iets overdreven ruws gaf. Ook is de stijl niet eenvoudig genoeg voor een roman d'analyse. Ten slotte behoort de auteur, wil hij een goeden roman leveren, de maatschappij van een ruimer standpunt te overzien en natuurlijker taal te bezigen."

Merkwaardig, als deze critiek van Zola over zijn eigen werk mag genoemd worden, ontheft ze ons tevens van de weinig aangename taak den realistischen wansmaak uit „Thérèse Raquin" in bijzonderheden aan te toonen. De jonge schrijver heeft echter met dit werk en met zijne inleiding voor den tweeden druk zijne plaats afgebakend in de letter-

kundige geschiedenis van zijn tijdvak. Hij blijft tot op heden de naturalistische kunstenaar, die zich een al te ijverig leerling van Balzac, een al te driftig geestverwant van Troyon, Courbet en Manet betoonde in zijn eersten opmerkelijken roman. De toetsing zijner beginselen bij dit vroegste werk, 't welk zijn naam bekend maakte, scheen mij noodzakelijk. Wij verwierven daardoor een vasten maatstaf voor zijn lateren, hoogst merkwaardigen kunstarbeid. Welke ook zijne gebreken, welke zijne uitmuntende hoedanigheden mogen blijken te zijn — reeds nu komt aan Emile Zola de lof toe een kunstenaar te zijn, die door zeldzame geestkracht, ernstige overtuiging en onverzadelijke scheppingsdorst aller aandacht trekt.

IV.

MADELEINE FÉRAT.

Al wie te Parijs in het tijdvak 1872—1875 de woning van Emile Zola (rue Saint-Georges, aux Batignolles) binnentrad, zou in het salon aanstonds het portret van den heer des huizes opmerken. Het is geschilderd door Edouard Manet, den chef der impressionisten. Sedert 1866 ontstond eene levendige vriendschap tusschen Zola en Manet. De auteur van „Thérèse Raquin" had destijds eene beschouwing over de jaarlijksche tentoonstelling van beeldende kunsten geschreven in een boekdeel: „Mon Salon." Was het talent van Manet dikwijls door de critiek bitter gehekeld, Zola sprak met onverholen ingenomenheid over de schilderijen van den kunstbroeder, in wien hij een geestverwant ontdekt had. Beide artisten waren persoonlijk niet met elkander bekend. Thans werden ze vrienden en staafde Zola met een uitvoerig geschrift: „Edouard Manet, étude biographique et critique, accompagnée d'un portrait d' E. Manet," dat zijne sympathie op degelijke gronden berustte.

Den eersten September 1868 droeg Zola aan Manet één zijner romans op en verklaarde daarbij het volgende: „Toen ik door verontwaardiging gedrongen mijn pleidooi voor uw talent opstelde, kende ik u niet. Dwazen hebben destijds beweerd, dat wij twee compères waren, die het om schandaal te doen was. Daar de dwaasheid onze handen in elkaar legde, willen wij ze vereenigd houden. Men heeft gewild, dat ik u vriendschap zou toedragen, die vriendschap is thans volledig en duurzaam geworden — ik wensch er u een openlijk blijk van te geven door dit werk aan u op te dragen."

Het boek, waarvan Emile Zola hier spreekt, was getiteld: „Madeleine Férat."

Voor Manet is het misschien jammer, dat juist deze roman aan hem werd opgedragen. „Madeleine Férat" besluit de eerste periode van Zola's letterkundig leven. Het Herculische in zijn kunstenaars-aanleg openbaarde zich het eerst, toen hij zijn reusachtig plan vormde, om de geschiedenis eener enkele familie in eene reeks van minstens twintig romans voort te zetten. „Thérèse Raquin" zal wellicht snel verouderen, de serie van verhalen, onder den algemeenen titel: „Les Rougon-Macquart" uitgegeven, gaat eene betere toekomst te gemoet. Tusschen beide verschijnt „Madeleine Férat," eene buitengewone studie van physiologischen en psychologischen aard [1]). Ik vang aan met een kort overzicht:

Als het gordijn omhoog gaat voor het drama „Madeleine Férat," vinden wij de heldin in gezelschap van een jonkman, eenvoudig Guillaume geheeten, bij het station te Fontenay in den omtrek van Parijs. Breedvoerig wordt het portret van Madeleine geteekend, waarbij 't meest in 't oog valt, dat de jonge, kloek opgewassen vrouw een streng, bijna mannelijk gelaat bezit, met uitzondering van haar kinderlijk glimlachenden mond en de twee kuiltjes in hare wangen. Bovendien was zij opmerkelijk door haar rijk en buiten-

[1]) Deze roman werd door den auteur ontleend aan een door hem geschreven drama „La Madeleine" — dat nooit vertoond is — en reeds in 1865 was geschreven. Hij deed den roman als feuilleton verschijnen in een dagblad: „L' Evénement" onder den titel: „La Honte," doch niet geheel, daar men zich boos maakte over de strekking van het boek.

gewoon glanzig donkerrood hair, en door de parelblanke tint van haar wezen. De jonkman aan hare zijde was lang en mager, bezat aristocratische trekken, maar scheen uiterst schuchter en bedeesd. Deze beide jongelieden vluchten bij opkomend onweer in eene landelijke restauratie, waar Madeleine niet onbekend schijnt met menschen en zaken. Als de storm buiten begint te woeden, blijkt het, dat Guillaume zenuwachtig bevreesd is voor weerlicht en donderslagen. Zij besluiten in de landelijke herberg te overnachten, nadat Madeleine een zwaren, inwendigen strijd heeft gestreden. Zij bekent, dat zij reeds vroeger met een minnaar te dier plaatse is geweest. Bijna wanhopend zegt ze: „Tant que je n'ai eu qu'un amant, j'ai gardé mon orgueil. Aujourd'hui je comprends, que je roule à la honte."

Madeleine Férat was de dochter van een werktuigkundige uit Auvergne, die door inspanning en vlijt te Parijs veel geld verdiend had, die bij den aanleg van spoorwegen zooveel werk kreeg, dat hij rijk werd. Daar hij zijne vrouw verloren had, arbeidde hij alleen voor zijne aangebeden dochter Madeleine. Bij eene speculatie in ijzer, mislukkend door de plotselinge daling der ijzerprijzen, verloor Férat zijn vermogen. Maar hij besloot, aanstonds naar Amerika te gaan, om een nieuw fortuin te verdienen en betrouwde Madeleine aan een landgenoot, Lobrichon, die haar naar eene kostschool zou brengen. Vóór zijn vertrek had Férat eene rente van 2000 franks aan zijne dochter verzekerd.

Het kostschoolleven was doodelijk vervelend voor Madeleine, omdat men de kinderen meer africhtte tot het salon dan wel zedelijk ontwikkelde. Tegen haar vijftiende jaar verliet zij de kostschool en kwam zij wonen bij Lobrichon te Passy, waar zij vier jaren rustig toefde. Toen ontdekte zij, dat de zestigjarige vriend van haar vader — die in eene schipbreuk gebleven was — dat de oude Lobrichon het op hare eer toelegde. Zij vlucht des nachts uit het huis te Passy, dwaalt door Parijs en neemt eindelijk het geleide aan van een beleefd jonkman, die haar zijne kamer biedt. Uit deze ontmoeting spruit een band, die Madeleine nauw aan

den vroolijken, medischen student verbindt. Zij bezit echter hare lijfrente en meent, dat zij geheel onafhankelijk van haar minnaar leeft. Deze zal eerlang als militair chirurg naar China moeten vertrekken — maar intusschen hecht ze zich aan hem en bemerkt zij, dat zij hem nooit weer zal kunnen vergeten. Plotseling komt nu het vertrek van den chirurg naar Cochin-China — Madeleine vormt het denkbeeld in een klooster te gaan, doch ontmoet in dat tijdstip Guillaume.'

Deze was de natuurlijke zoon van een edelman: De Viargue, een somber legitimist, die een kasteel bij eene kleine stad Véteüil in Normandië bewoont. De graaf De Viargue, een misanthroop, die aan Frankrijk nooit vergeven kon, dat men in 1792 zijne ouders onder de guillotine had doen sterven, sloot zich op in zijn kasteel en hield zich heel zijn leven met chemische proefnemingen bezig. De eenige wezens uit zijne nabijheid, met welke hij sprak, waren de oude huishoudster Géneviève en zijn zoon Guillaume. Deze laatste had zijne kinderjaren in het kasteel La Noiraude doorgebracht onder den invloed van de Protestantsche, zestigjarige Géneviève, die het kind haar eigen overspannen zenuwleven deed deelen en hem weldra zoo gevoelig maakte als een klein meisje, daar zij hem uit haar bijbel al de verschrikkingen der hel en al de tooverkracht van Satan schilderde.

Op de kostschool ondervond de knaap velerlei kwelling door de boosheid zijner kameraden en door zijn eigen weeken aanleg. Gelukkig won hij een vriend, die hem beschermde, zekeren Jacques Berthier. Langzamerhand wordt zijn leven gelukkiger. Maar zijn vriend Jacques moet vertrekken met eene Fransche expeditie naar Cochin-China en Guillaume krijgt verlof van zijn vader naar Parijs te gaan. Hij komt te laat — Jacques was reeds op reis.

Thans volgt de kennismaking tusschen Guillaume en Madeleine. Zij vestigen zich in een fraai gemeubeld paviljoen van de rue de Boulogne. De graaf De Viargue heeft aan zijn zoon een onbegrensd crediet geopend, met opzettelijk verbod zich aan de wetenschap of iets anders te wijden. De beide jongelieden leven gelukkig, maar zonder elkaârs karakter nader te leeren kennen. Eens, terwijl Guil-

laume naar zijn bankier was gegaan, bladert Madeleine in een album. Met plotselingen schrik ontdekt zij het portret van Jacques Berthier, haar eersten minnaar, den vriend en broeder van Guillaume. Bijna oogenblikkelijk daarop verschijnt de laatste, die met een stroom van tranen Madeleine verhaalt, hoe een goed vriend zijner jeugd, Jacques Berthier, naar China is vertrokken, maar op reis bij eene schipbreuk is omgekomen. Deze gebeurtenissen oefenen grooten invloed op den zedelijken toestand der jongelieden. — „Pendant les jours qui suivirent" — en hier verraadt zich de auteur van „Thérèse Raquin" — „le fantôme lamentable du naufragé habita le pavillon, mettant autour d'eux une tristesse lourde." Misschien zou hierdoor de goede verstandhouding geheel afgebroken zijn, zoo niet de tijding van Véteuil gekomen ware, dat de graaf De Viargue lag te zieltogen. Guillaume snelt naar La Noiraude en vindt zijn vader overleden. De graaf had zijne chemische werkplaats geheel vernield en daarna zelfmoord gepleegd. Alles, wat er van zijn arbeid restte, waren eenige flesschen met nieuw ontdekte vergiften in een gesloten glazen kastje.

De overleden graaf heeft zijn zoon gewettigd en tot zijn eenigen erfgenaam verheven. Madeleine betrekt eene kleine villa in de nabijheid van het kasteel. Er breekt een tijdperk van kalme rust aan. De jonge vrouw is er trotsch op een eigen tehuis te bezitten, waar zij Guillaume ontvangt. Bij het aanbreken van den zomer smaken zij een onvermengd geluk in hunne lange wandelingen door de schoone bosschen van de omstreken. Weldra stelt de jonge graaf haar voor hun echt wettig te doen voltrekken. Maar het beeld van den gestorven Jacques komt storend tusschen beiden: „le fantôme de son premier amour s'était dressé..." Zij besluit het edelmoedig voorstel van Guillaume aan te nemen; „elle décida, qu'elle ferait taire le mort en épousant le vivant."

Daarna leefden de echtgenooten vier jaren zeer gelukkig. Een dochtertje, Lucie, komt het oude kasteel vervroolijken met haar kinderlijk gekeuvel. Slechts eene bewoonster van

La Noiraude was ontevreden — de negentigjarige Géneviève, die steeds met wantrouwen op hare nieuwe meesteres zag. De grijze Protestantsche dweepster las met luider stemme uit het Oude Testament van Jehova's toorn tegen de Baäl-dienaren in Israël. Zoo kwam Januari van het vijfde jaar. Op zekeren dag moest Guillaume voor zaken naar Mantes en zou eerst te elf uur terugkomen. Toen hij des avonds uiterst opgewonden van vreugd thuis kwam, bracht hij uit Mantes een gast meê — den doodgewaanden Jacques. De slag dreigt Madeleine te verpletteren, zij veinst zich ongesteld en vlucht uit het vertrek.

Maar aan de deur blijft ze staan en luistert naar het gesprek tusschen de beide mannen. Jacques verwijt aan zijn vriend, dat hij met eene minnares is gehuwd en deze stelt den doodgewaande voor bij hem op het kasteel te komen leven. Als Jacques eindelijk ter ruste gaat, treedt Madeleine doodsbleek binnen, om te bekennen, wie Jacques voor haar geweest is. Géneviève luistert stilzwijgend naar het door snikken afgebroken verhaal. Guillaume fluistert „Malheureuse! Malheureuse!" Doch hij denkt er geen oogenblik aan haar iets hards te zeggen: zij was onschuldig; het toeval had het gedaan. En hij had behoefte aan hare teederheid, aan haar troost. Zij besluiten naar Madeleine's kleine villa te vluchten, om hun gast niet te ontmoeten. De negentigjarige Géneviève treedt uit de duisternis te voorschijn met de Calvinistische bedreiging: „Dieu le Père ne pardonne pas!"

Eene verschrikkelijke marteling vangt voor beide echtgenooten aan — zij zitten slapeloos aan hun haardvuur, even als Thérèse Raquin en Laurent. Des morgens herinneren ze zich hun kind. Lucie wordt gehaald en komt — maar haar vader meent nu in hare trekken het gelaat van zijn vriend Jacques te zien. Hij verdenkt Madeleine van altijd aan haar vorigen minnaar te hebben gedacht — eene soort van stille razernij maakt zich van hem meester. Eindelijk besluiten beide echtgenooten naar Parijs te gaan, om hun ongeluk te vergeten. Zij vertrekken des avonds in eigen rijtuig bij vriezend weer. Madeleine begint te begrijpen,

dat zij geheel verkeerd gehandeld heeft. „Une minute de raison aurait peut-être suffi pour tout arranger!" Maar er was eene diepere oorzaak voor haar zielsangst. Het jaar, 't welk zij vroeger met Jacques doorleefde, had onuitwischbare sporen nagelaten. „Lorsque le chirurgien s'éloigna, il laissa la jeune femme éternellement frappée à la marque de ses baisers."

„Laat in Mantes aangekomen, wenschen de echtgenooten den nacht aldaar door te brengen. Die nacht baart nieuwe ongelukken. Madeleine herkent het vertrek in de herberg, waar zij overnachten. Jaren geleden heeft zij met Jacques een uitstapje gemaakt in eene roeiboot en kwamen ze te Mantes in datzelfde vertrek. Nog een tweede toeval verschrikt haar. Er wordt op hare deur geklopt. En niet haar echtgenoot, maar Jacques zelf treedt binnen. Bij zijn vertrek uit La Noiraude had hij de diligence gemist, en was hij met een postkar naar Mantes gereisd, om den anderen morgen met den trein naar Parijs te gaan. Een garçon verzekert hem, dat zijne vroegere vriendin met een onbekend heer dien avond is aangekomen. Terwijl Guillaume voor zijn paard zorgt, klopt Jacques aan de deur. Madeleine kan van ontsteltenis geen woord spreken — Jacques verdwijnt geheel onder den indruk van den ontzettenden schrik, welken zijne tegenwoordigheid teweeg brengt. Guillaume vindt zijne vrouw buiten zichzelve van angst, op het punt zich naar het leven te staan. Midden in den nacht vertrekken ze ijlings, om hun somber leven op hun kasteel voort te zetten onder de gedurige bedreigingen van Géneviève. Daarbij wordt de kleine Lucie door eene hevige ziekte aangetast, die weldra blijkt pokken te zijn. Haar vader hoopt, dat de sporen der ziekte de zonderlinge gelijkenis met zijn mededinger zullen uitwisschen. De uitkomst stelt deze verwachting te leur.

Eindelijk wordt de verhouding tusschen beide echtgenooten ondragelijk. Zij besluiten nogmaals naar Parijs te gaan, nu hunne dochter is hersteld. Zij pogen op velerlei wijze verstrooiing te vinden, maar kunnen het slechts drie weken volhouden. Zij willen weer naar hun kasteel terug. Den morgen

van hun vertrek bezoekt Madeleine door zeker onafwijsbaar instinct gedreven haar eersten minnaar Jacques, die te Parijs woont. Guillaume is alleen vertrokken. Hij vindt zijn kind opnieuw ongesteld en in doodsgevaar. Als Madeleine des avonds aankomt — is Lucie overleden. Wanhopend dwaalt de vader door het oude atelier van den graaf De Viargue. Madeleine verschijnt ten toppunt van wroeging, zelfverwijt en ellende. Zij bemerkt het kastje met vergiften en breekt de glazen deuren door een vuistslag. Eene worsteling volgt, met de kracht der vertwijfeling wil Guillaume haar een fleschje uit de hand wringen, maar ze roept plotseling: „Guillaume! je sors des bras de Jacques!" Een oogenblik bevrijd van zijne handgreep heeft Madeleine het fleschje leeggedronken. Zij is aanstonds een lijk. Guillaume wordt geslagen met krankzinnigheid. De oude Géneviève murmelt: „Dieu, le Père n'a pas pardonné."

Zie hier het zonderling verhaal, 't welk Zola als nieuwe vrucht zijner anatomische en psychologische studiën aanbiedt. De geheele roman vertoont sterke familiegelijkenis met „Thérèse Raquin." Het zielelijden van twee ongelukkige echtgenooten staat andermaal op den voorgrond. Maar de beweegredenen tot hunne voortdurende zelfkwelling zijn van geheel anderen oorsprong. De wroeging, die Thérèse en Laurent voortzweept, kan logisch en psychologisch aanstonds begrepen worden, het ongeluk van Guillaume en Madeleine laat zich zoo snel niet peilen.

Reeds erkende onze kunstenaar, dat hij zich te veel op het gebied van eene zeldzame uitzondering had bewogen in „Thérèse Raquin." Daarom beijverde hij zich thans een veelzijdiger en fijner onderwerp te behandelen. Ondanks dit beter inzicht begeeft hij zich nogmaals op het gladde ijs der exceptiën, naar het voorbeeld van Honoré de Balzac. Zijn held uit „Madeleine Férat" is echter minder afstootend, belangwekkender menschenfiguur, dan de ruwe Laurent. Guillaume de Viargue verschijnt als een edelmoedige weekeling, die in teergevoeligheid en prikkelbaarheid met de zwakste vrouwenkarakters kan wedijveren. Die weekheid en prikkelbaarheid zijn niet zonder oorzaak. Guillaume — een natuurlijk

kind van een zonderlingen, menschenschuwen vader, een legitimistisch edelman, die uit menschenhaat zich van de wereld afzondert — Guillaume is van zijne jeugd af gekweld en verwaarloosd. Op de kostschool is hij de zondenbok van alle zijne kameraden, die hem met bengelachtige kwaadaardigheid doen gevoelen, dat hij een bastaard is. Te huis staat Guillaume onder den invloed der Calvinistische Géneviève, die hem met Hebreeuwsche boetpredicatiën poogt op te voeden. Er groeit uit dien knaap een sentimenteele jonkman, die elk oogenblik in zijne tranen baadt, die het geringste bewijs van genegenheid met duizendvoudige dankbaarheid betaalt, die in zijne vriendschap voor Jacques Berthier, in zijne liefde voor Madeleine Férat de grootste aanhankelijkheid, de meest ideale teederheid aan den dag legt. Zijne vrouwelijke natuur maakt hem onvatbaar voor elk kloek besluit, de minste tegenspoed drukt hem geheel ter neder. Hij draagt het gevoel zijner onmannelijke zwakheid met bitter leedwezen, hij overpeinst zijnen zedelijken ziektetoestand tot wanhopig wordens toe zonder uitkomst te vinden. Emile Montégut zou hem „un ardélion de la vie intérieure," Menander een heautontimoroumenos genoemd hebben.

Elke edele aandoening van zijn gemoed wordt nieuwe grond tot zelfkwelling. Vooral zijne liefde is hem noodlottig. Hij hecht zich met warme vereering aan de kloeke Madeleine, maar legt haar het zwijgen op, zoodra zij over haar verleden wil spreken. Juist hierin schuilt de kiem van zijn tragisch lot. Indien hij vóor zijn huwelijk naar Madeleine's verstandig woord had willen luisteren, zoo hij kloek had willen vernemen, wat hij bijna had kunnen gissen — dan ware de noodlottige avond van Jacques Berthier's komst op La Noiraude nimmer voorgevallen. Guillaume's verblinding is op dit punt bijkans overdreven — een aasje meer moed van zijnen kant en de geheele onmetelijke pijniging na de terugkomst van Madeleine's eersten minnaar had nooit plaats gegrepen. Vandaar, dat in den loop en in den afloop van den roman iets gedwongens en pijnlijks heerscht, dat den lezer verdriet.

Toch is de schildering van Guillaume's weekelijke teergevoeligheid met meesterhand voltooid en aarzel ik niet aan Zola de palm toe te kennen, wanneer ik deze figuur vergelijk met Babolain van Gustave Droz. Babolain is de onredzaamste en onbeholpenste stumper, die ooit door een paar laaghartige diefeggen werd geplunderd. Alles mishaagt in hem, de bedrogen jonkman, de overblufte bruigom, de afgescheepte echtgenoot, de om den tuin geleide vader, de vergeten grootvader. Guillaume De Viargue behoudt bij al zijne tegenspoeden iets edels. Zijn zenuwachtig temperament in verband met zijne zedelijke onzelfstandigheid strekt hem tot den vloek zijns levens en stort hem in duldelooze rampen, maar hij is ver verwijderd van de lafhartige naïveteit door Babolain aan den dag gelegd en waarvan deze in eigen persoon historiograaf is.

Mag alzoo de opvatting van een karakter als Guillaume tot zekere hoogte lof verdienen, moeilijker is het de schepping der persoonlijkheid van Madeleine Férat met ingenomenheid te vermelden. Er is iets raadselachtigs in deze heldin. De auteur moge wederom beweren, dat hij een zuiver physisch verschijnsel heeft bestudeerd — het verschijnsel zelf boezemt geringe belangstelling in. Madeleine is de dochter van een arbeidzamen en flinken werkman uit Auvergne. Haar verblijf op de kostschool en bij haar schelmschen voogd Lobrichon mogen haar voorbereiden op de eerste ontmoeting met Jacques Berthier, toch schijnt hare houding tegenover dezen weinig gewettigd. En uit deze houding alleen volgt later de geheimzinnige neiging tot haar eersten minnaar, welken zij geruimen tijd reeds overleden waande, terwijl zij in waarheid hare genegenheid aan Guillaume, haar echtgenoot, meende geschonken te hebben. Zoodra zij weet, dat Jacques nog leeft, openbaart zich het verschijnsel, 't welk het echtelijk geluk van Guillaume ten gronde richt. Ondanks zich zelve blijft Madeleine aan Jacques denken, de gestalte van Jacques treedt voor hare verbeelding. Met fiere oprechtheid wil zij Guillaume alles mededeelen — maar deze is te zwak, om haar verhaal te hooren. Madeleine deinst terug voor het denkbeeld, om met Guillaume

te blijven leven: „le fantôme de son premier amour s'était dressé devant elle." Zoodra zij de plotselinge zekerheid verkrijgt, dat Jacques leeft en elk oogenblik in hare tegenwoordigheid kan verschijnen — verhaalt zij alles, wat zij geleden heeft. Daarbij schemert een romantisch lyrisme door de zelfbeschuldigingen van Madeleine heen, 't welk duidelijk verraadt, dat hier geene ingespannen studie, maar eene vaardige phantasie hare diensten heeft aangeboden. De gedwongen houding tusschen beide echtgenooten na Madeleine's biecht, als ze tegenover elkander zwijgend zitten, herinnert al te zeer aan Laurent en Thérèse Raquin.

De hoofdtrek van Madeleine's natuur en karakter is, dat zij haar eersten minnaar niet vergeten kan, omdat hare eerste vereeniging was geweest: „mariage intime, indéstructible". Het onverwoestelijke van dien eersten band berust zoowel op zedelijke als op physische indrukken. Zelfs het dochtertje van Guillaume en Madeleine gelijkt op Jacques. Jacques heeft Madeleine naar zijn beeld gevormd — „il laissa la jeune femme éternellement frappée à la marque de ses baisers". In deze zonderlinge omstandigheden geraken Guillaume en Madeleine tot een toestand van vertwijfeling, die niet anders dan met waanzin en dood kan eindigen. Juist hierin ligt het pijnlijke van Madeleine's geschiedenis. Als een tragisch noodlot haar had voortgezweept tot zelfmoord, zoude men wellicht medelijden hebben opgevat voor de ongelukkige jonge vrouw, thans blijft de zedelijke schuld buiten rekening — de auteur erkent het onverholen — „c'était un phénomène purement physique."

Moeilijk zal het blijven voor een leek op dit terrein Zola te volgen in dezen weinig verkwikkelijken roman. De verklaring van den toestand zijner heldin zal wellicht aan de medische faculteit moeten worden overgelaten, en daarin reeds schuilt de zwakke zijde van dit werk. Eene studie van dergelijke temperamenten kan geene geschikte stof voor een letterkundig kunstgewrocht opleveren. Madeleine Férat is daarom als volkomen mislukt ter zijde te leggen, ondanks groote verdiensten van stijl en fijne analyse van sommige bijzondere gegevens. Wellicht zou tevens ten voordeele van

den auteur kunnen gelden, dat hier althans het verdrietelijk thema der moderne zedenromans: echtbreuk der gehuwde vrouw slechts van ter zijde wordt aangeroerd. De critiek heeft er talentvolle schrijvers herhaaldelijk een verwijt van gemaakt — heel beschaafd Europa heeft meermalen daarom in den waan verkeerd, dat een Fransch romancier geen roman de moeurs kan schrijven, of er moet noodzakelijk van overspel inkomen.

Reeds had Zola eene dergelijke stof behandeld in „Thérèse Raquin" — en zich hiermeê de leerling betoond van Honoré de Balzac, die eene idylle over echtbreuk geschreven heeft in: „Le Lys dans la vallée", door George Sand in boek op boek herhaald. Bijna al de moderne romans, welke sinds 1830 te Parijs opgang maakten, behandelden het overspel der gehuwde vrouw als hoofdonderwerp. Alleen de historische roman vormde eene gelukkige uitzondering. Het is zeer in 't oogvallend, dat een hoogst bekwaam auteur als Gustave Flaubert zijn naam maakt met „Madame Bovary", eene wetenschappelijk psychologische studie van de echtbreuk; terwijl een gunsteling der bonapartistische kringen, Ernest Feydeau, in 1860, ieders nieuwsgierigheid opwekt door de stuitende behandeling van dezelfde stof in „Fanny". Zelfs na de tragische gebeurtenissen van 1870 en 1871 geeft een zeldzaam begaafd dichter, als Alphonse Daudet, in zijn wegslepend boek: „Fromont jeune et Risler ainé", nogmaals eene variatie — de stof blijkt onuitputtelijk.

Nu behoort „Madeleine Férat" inderdaad niet tot de romans, die de echtbreuk als hoofdonderwerp behandelen, maar desniettemin dient toegestemd, dat de auteur eene episode aan deze misdaad wijdt, die als afzonderlijk verhaal kan gelden. Op den tweeden grond achter Madeleine en Guillaume ontdekken wij een drietal wezens, wier geschiedenis met de ijskoude bitterheid van Thackeray is geteekend. Onder de personen, welke Guillaume de Viargue somtijds op zijn kasteel la Noiraude komen bezoeken, behoort zeker aanzienlijk heer De Rieu, die het dubbel ongeluk te beurt viel, ongeneeslijk doof te zijn en eene ondeugende

vrouw te bezitten. Madame De Rieu is eene cocette van middelbare jaren, die door de studeerende jongelingschap van den omtrek met vurige vereering wordt gehuldigd. De heer De Rieu vergoedt zijne doofheid door de scherpheid van zijn blik, hij kan zien, wat achter zijn rug voorvalt. Hij bespiedt de gelaatstrekken van ieder, die spreekt en begrijpt zonder te verstaan. Zijne vrouw, die de veertig jaren achter den rug heeft en al de aantrekkelijkheden van een jong meisje wil ten toon spreiden, is niet alleen belachelijk — „la chère dame avait des vices.” Zij werd altijd gevolgd door eenige zeer jonge lieden, die haar van hunne genegenheid spraken. „Son bonheur consistait à avoir un demi-douzaine d'amants dociles attachés à ses jupes.” 't Scheen soms, of zij aan 't hoofd van eene kleine kostschool stond. De heer De Rieu smaakte een groot genoegen door het gelaat van zijne echtgenoot te bestudeeren en haar met scherpe en koude uitvallen schrik aan te jagen. Hij genoot er van heimelijk de aanbidders zijner echtgenoot te kwellen, door hen te dwingen hem gedurig vriendelijke antwoorden in 't oor te schreeuwen.

Eindelijk vindt madame De Rieu haar meester in zeker jonkman, Tiburce Rouillard, die van hare vriendschap partij wil trekken, om er zijn fortuin door te maken. Naar de Fransche wijze van zien begreep hij, dat persoonlijke kennismaking en protectie hem door de wereld zouden helpen. Doortrapt, loos, tot elke laagheid in staat, zou hij zich in het slijk geworpen hebben, om er een goudstuk uit op te grabbelen. Juist hierom verheugt de heer De Rieu zich van harte, dat zijne vrouw weldra zal getuchtigd worden door den diep bedorven hondsvot. Hij behandelde Tiburce met groote onderscheiding en scheen voor hem te zorgen als voor een doghond, dien hij africhtte, om de lieden te bijten. Zoodra mogelijk poogt Tiburce de gunst zijner vriendin te Parijs tot zijn voordeel aan te wenden. Met enkele trekken schetst Zola den afloop van deze stuitende geschiedenis. De heer De Rieu wordt te Parijs gekweld door eene leverziekte. Tiburce ziet met de uiterste minachting op zijne beschermvrouw neder, die hem aan geene betrekking kan helpen.

Mevrouw De Rieu verliest haar voorkomen van vijf-en-veertigjarig jong meisje, ze schijnt reeds zestig jaren oud. Haar aanbidder mishandelt haar. Zij heeft wel haar best gedaan bij hare aanzienlijke vrienden voor Tiburce, maar niets mocht baten. Zij wist niet, dat haar echtgenoot haar in stilte tegenwerkte. De verbittering van Tiburce klimt dagelijks. De heer De Rieu spreekt met den hoogsten lof van hem, zijne vrouw siddert, wanneer hij verschijnt. Eindelijk komt de crisis. De leverziekte werpt den dooven grijsaard op zijn sterfbed. Hij deelt aan zijne vrouw en Tiburce mede, dat hij den laatste tot zijn universeelen erfgenaam benoemt, op voorwaarde, dat deze zijn vrouw huwe. Door deze beschikking meent hij zich uitstekend gewroken te hebben. De laaghartige fortuinzoeker zal zich aan het geld vastklemmen, zijne vrouw zal niet durven weigeren. „La vie d'un pareil ménage serait un enfer, un supplice, un châtiment de toutes les heures".

Deze episode is zoo treurig en afschuwelijk, dat menigeen oppervlakkig daaruit het recht zou kunnen ontleenen, om Zola's schildering met de krachtigste afkeuring te laken. Waartoe zooveel zedelijke melaatschheid geschilderd, is ieders onwillekeurige vraag. Vooreerst is de sarcastische hekeling van ergerlijke maatschappelijke zonden met nog forscher hand door den reeds genoemden Thackeray volbracht — en Thackeray staat op de eerste sporten van den letterkundigen ladder dezer eeuw in Engeland, onweêrsproken, hooggeschat en geprezen. Maar Thackeray heeft ons nooit van zulke echtbreuk verhaald, tenzij in „Vanity Fair", waar Rebekka Sharp in de volheid harer daemonische gemeenheid optreedt. Men gelieve echter onderscheid te maken tusschen den Engelschen en Franschen roman. De verschillende maatschappelijke toestanden leiden tot zeer verschillende schilderingen. Men kan van ons Nederlandsch standpunt met hooghartige minachting over den Franschen „roman de moeurs" spreken, omdat wij het drama van het huwelijksleven nimmer opsluiten binnen de noodlottige grenzen van onoplosbare echtelijke wanverhoudingen. Onze maatschappij huivert terug voor feiten, die in de Fransche samenleving tot

de alledaagsche behooren. Maar daarvoor hebben wij nog geenszins het recht op het werk van den Franschen romancier met voornaam medelijden neer te zien. Het vraagstuk van huwelijk en scheiding is bij onze zuidelijke buren geheel anders beslist dan bij ons. De Fransche verloving van twee jongelieden is een soort van affaire, waarbij het finantiëele en maatschappelijke belang de hoofdrol spelen. Jonge gelieven, die elkaar de hand reiken, zonder dat de bruid tegen een achtergrond van welsprekende geldzakken luisterrijk uitschittert, zijn zeldzaam. Huwen is eene gebeurtenis, die voor den bruidegom meestal lotsverbetering, voor de bruid emancipatie uit het kloosterachtig jonge-meisjes-leven inhoudt. Voegt men daarbij, dat het kerkelijk-catholiek huwelijk onverbreekbare banden aanlegt, dat de echtgenooten – hoe treurig ook stoffelijk belang ze samensnoerde – voor het geheele leven verbonden blijven, dan schijnt het minstens begrijpelijk, dat menig martelaar of martelares van het onoplosbaar huwelijk zich bittere klachten veroorloofde over de zware echtelijke keten [1]).

George Sand heeft in de eerste periode harer letterkundige scheppingskracht van niets anders willen weten dan van eene wijziging in het Burgerlijk Wetboek op het hoofdstuk: Echtscheiding. Men herinnerde zich, dat de Fransche Republiek in 1792 de divorce had ingesteld; men beklaagde zich, dat de Restauratie van 1815 geene andere transactie, dan „la séparation de biens et de corps" had veroorloofd, waardoor in den burgerlijken staat der gescheiden echtgenooten geene verandering kwam. Voortdurend hield dit vraagstuk de denkers, de novellisten en de blijspeldichters bezig. In 1876 schreef Emile Augier het drama „Madame Caverlet" als apologie der burgerlijke echtscheiding met bevoegdheid tot een tweede huwelijk en teekende Alexandre Dumas, fils, andermaal de duizendwerf beschreven schaduwzijde van een huwelijk uit geldspeculatie in „L'Etrangère".

Indien dus de Fransche roman van het burgerlijk leven onzer eeuw dit thema niet vergeten kan, dan behoort eene

[1]) De wet op de echtscheiding van 1884 door Naquet doorgedreven, heeft of zal eenige wijziging brengen.

al te haastige critiek van onze zijde daarin nog geen aanstoot te vinden. De Nederlandsche roman kent nobeler ideaal van het huwelijksgeluk, dan de Fransche — laat de fiere zekerheid van dit feit ons tot bedachtzaamheid stemmen bij de beoordeeling. In elk geval kan men Zola, die de treurige geschiedenis der familie De Rieu vertelde, daarvoor geene buitengewone verantwoordelijkheid opleggen. Zijne „Madeleine Férat" wijdt aan dit onderwerp eenige bladzijden. Reeds bleek het duidelijk genoeg, dat zijne tweede poging, om eene realistische vertelling in den trant van „Thérèse Raquin" te voltooien, mislukte. Ons rest thans te onderzoeken, in hoever het hem gelukte van deze nederlaag revanche te nemen.

V.

EEN CATALOGUS VAN HELDEN.

Sinds 1869 maakte Emile Zola het groote plan, 't welk de algemeene aandacht op zijne werken zou vestigen. Zoodra hij het hoofddenkbeeld van zijn reusachtig epos: „Les Rougon Macquart, histoire naturelle et sociale d'une famille sous le second empire" had gevormd, trad hij de tweede periode van zijn letterkundig leven in. Van 1869 tot 1884 schreef hij twaalf boeken voor het heldendicht in proza, 't welk er twintig zal bevatten, naar de verzekering van den onvermoeiden auteur. Van 1864 tot 1884 was zijn arbeid alleen opmerkelijk door den onleschbaren dorst, om te scheppen naar de inspraak zijner kunstovertuiging. Zijne eerste werken gaven ons een helder inzicht omtrent de aesthetische methode van den kunstenaar, maar beloofden ons niet veel meer dan een nieuw leerling uit de school van Balzac en Flaubert. Of Zola ooit deze voorgangers zou nabijkomen, was nog niet gebleken. Plotseling bezielt hem de realistische Muze tot een herculisch werk en vangt hij „Les Rougon-Macquart" aan.

De geheele Fransche maatschappij ten platten lande, in de kleine provinciesteden en te Parijs wilde hij tot onderwerp kiezen gedurende de periode 1851—1870. De epische draad zou geleverd worden door eene familie — les Rougon-Macquart — waaruit de helden zouden spruiten voor zijne vertellingen. De gedachte was niet nieuw. Balzac had reeds iets dergelijks met zijne Comédie humaine beoogd, maar de verschillende romans van Balzac waren niet naar één groot harmonisch plan bearbeid. De vader der realisten leverde trilogieën, tot een vierden roman kwam het niet. Wel voerde hij zijne helden, zooals Vautrin, Lucien de Rubempré en madame de Nucingen bij herhaling in verschillende nieuwe omstandigheden ten tooneele, doch van een algemeen kunstplan mag niet gesproken worden.

Zulk een algemeen plan heeft Zola gevormd en reeds hierin ligt eene groote kracht verborgen. „Sedert 1869" — verzekert hij in de Préface van „L'Assommoir" — „is het algemeen plan vastgesteld, ik volg het met de uiterste stiptheid." Zijne studiën [1]) en zijne phantasie omvademen daarbij een bijna eindeloos gebied, 't welk stof zal leveren voor twintig dicht-ineen-gedrukte boekdeelen, zooals de uitgever Charpentier gewoon is in 't licht te zenden. De leidende gedachte van het geheele werk vindt men in de voorrede tot het eerste deel aldus: „Ik wil verklaren, hoe eene familie, eene kleine groep van levende wezens, optreedt in de maatschappij, terwijl ze zich uitbreidt tot een tien- of twintigtal individuen, die naar den eersten blik een groot verschil aanbieden, doch bij nader onderzoek blijken zeer nauw aan elkaâr verwant te zijn. De hérediteit heeft hare wetten, als de zwaartekracht."

„Ik zal, terwijl ik den dubbelen invloed van temperament en uitwendige omstandigheden in acht neem, trachten op te

[1]) In het laatst van het jaar 1868 begon hij dagelijks naar de keizerlijke bibliotheek te trekken en allerlei werken van physiologie en natuurlijke historie te bestudeeren. Vooral putte hij veel uit „Traité de l'hérédité naturelle" van dokter Lucas. Het plan der uitgave werd door Zola het eerst aan den uitgever Lacroix voorgesteld, die de beide eerste deelen der „Rougon-Macquart" in 't licht zond. Later werd de uitgave voortgezet door G. Charpentier.

sporen, welke draad mathematisch van den éenen mensch tot den anderen voert. Ik zal tevens, wanneer ik al de draden in handen houd, wanneer ik de geheele maatschappelijke groep in mijne macht heb, ze allen aan 't werk doen gaan als acteurs eener historische periode — ik zal hun vereenigden arbeid schetsen en de algemeene richting van hun streven, maar tevens de som van ieders bijzondere wilskracht."

„De Rougon-Macquarts, de groep, de familie, welke ik tot onderwerp mijner studie gekozen heb, onderscheidt zich door hevigen dorst naar zingenot, gelijk in 't algemeen onze dagen zich kenmerken door jacht naar vermaak. Physiologisch leveren zij het tafereel der langzame wijzigingen in zenuwen en bloed, welke bij een menschengeslacht plaats grijpen ten gevolge eener oorspronkelijke stoornis, die bij de individuen, naar omstandigheden, gevoelens, begeerten of hartstochten verwekken; die in één woord op natuurlijke en instinctmatige wijze alle uitingen van den mensch te voorschijn roepen, wier namen gewoonlijk op conventioneele wijze door deugden en ondeugden worden aangeduid. Zij (de Rougon-Macquarts) komen historisch uit het volk te voorschijn en klimmen langs alle sporten tot het toppunt van macht op onze maatschappelijke ladder, door de bij uitstek moderne beweging, die de lagere klassen naar boven stuwt. Zij schetsen alzoo door hunne persoonlijke lotgevallen de geschiedenis van het tweede keizerrijk, aanvangende met de hinderlaag van den coup d'État, eindigende met het verraad van Sedan."

„Sedert drie jaren" — de Préface is gedagteekend van 1 Juli 1871 — „verzamelde ik de bouwstoffen van dit groote werk en het eerste deel was reeds voltooid, toen de val der Bonaparte's, mij zoo noodig als artist — daar ik steeds dien ondergang aan 't eind van mijne schepping moest plaatsen, zonder te durven hopen, dat hij zoo spoedig zou komen — toen alzoo de val der Bonaparte's mij de noodzakelijke en verschrikkelijke ontknooping voor mijn drama aan de hand deed. Thans is mijn plan afgerond, mijn verhaal wordt het tafereel van eene verdwenen dynastie gedurende een zonderling tijdsgewricht van dwaasheid en schande."

„Dit werk, uit verschillende afdeelingen bestaande, vormt

naar mijne opvatting: de natuurkundige en sociale historie van eene familie onder het tweede keizerrijk. De eerste afdeeling: „La Fortune des Rougon" zou wetenschappelijk moeten genoemd worden: „Les Origines".

Uit dit voorbericht blijkt het op nieuw duidelijk, wie de auteur is, wat hij zich voorstelt.

Hij zal, als kunstenaar, als naturalistisch romanschrijver, de historiograaf worden van het tweede keizerrijk, gelijk de overleden Taxile Delord dit als journalist en pamflettist was. Hij beschouwt de tijdsruimte, verloopende: „du coup d'État à la trahison de Sedan" — eere hebbe zijn hart! — als een tijdvak van schande voor Frankrijk. Hij zal het leprozenhuis der Bonapartistische kringen met ijver bestudeeren. Een der Rougons wordt Rouher.

Naast dit algemeen historisch doel, plaatst hij een groot anthropologisch-psychologisch ontwerp. Hij zal de geschiedenis van eene familie verhalen uit het standpunt der herediteit. Dit zal te beter in 't oog vallen, als hij bij de stammoeder dezer familie „une lésion organique" op den voorgrond stelt. Deze stammoeder der familie noemt hij Adelaïde Fouque, geboren 1768, omstreeks 1851 in een krankzinnigen-gesticht opgesloten. Ook de vader van Adelaïde was in 1786 krankzinnig overleden. De Rougons stammen in rechte lijn uit Adelaïde, vandaar eene reeks symptomen bij hare zonen, bij hare dochter, bij hare kleinkinderen, die door Zola met wetenschappelijken ijver worden onderzocht. Als algemeen verschijnsel vindt hij de onverpoosde jacht naar zinnelijk genot bij dit geslacht der Rougon-Macquarts in buitengewone mate ontwikkeld. Op nieuw stelt hij zich voor zijne personen naar hunne temperamenten en hunne levenskringen te bestudeeren, zoodat hij hunne driften en begeerten verklaren kan uit gewone natuurwetten.

Misschien zal dit procédé heftige tegenspraak opwekken bij hen, die met den term materialisme reeds het doodvonnis over hunne tegenstanders wanen uitgesproken te hebben. Zola heeft zich door de mededeeling van zijn letterkundig kunstpogram in de vermelde „Préface" blootgesteld aan de verontwaardiging der gemoedelijke honderdduizenden, die

in vollen ernst gelooven, dat materialisten galeiboeven zijn, waardig gesmakt te worden in den afgrond der buitenste duisternis. Ik weet niet of Zola studie gemaakt heeft van Hobbes en Locke, ik weet, dat hij Comte, Littré en Taine heeft gelezen, zelfs heeft hij zich van Molenschot's stelsel het een en ander eigen gemaakt. Zijne leer der temperamenten en der „milieux" is volkomen materialistisch. Hij verklaart den mensch uit het bloed, de zenuwen en de plaatselijke eigenaardigheden van zijn leven. Deugden en ondeugden zijn de namen van natuurlijke uitingen der begeerten, hartstochten en denkbeelden. Zola schijnt het bewustzijn van schuld op te heffen, de stem van het geweten te verklaren uit de wetten der stof.

Het verheugt mij met een gevoel van voldoening te kunnen verklaren, dat onze auteur zich practisch minder stipt aan zijne philosophie houdt, dan verwacht kon worden volgens de uiteenzetting zijner theorie. Hij schijnt zwarter dan hij is voor de tegenstanders der materialistische richting. Bij Zola bestaat het materialisme in zeer onschuldigen en zuiver wetenschappelijken vorm. Hij verklaart door zijne materialistische wijsbegeerte al de raadselen des levens, tenzij soms eenige supranaturalistische term: als bijvoorbeeld: le ciel, zijne pen in een onbedacht oogenblik ontsnapt. In „Madeleine Férat" zegt hij van Guillaume de Viargue: „Le ciel s'était moqué de lui, le caressant pendant une heure d'un rêve de paix". Al beproeft hij den zedelijken toestand van het individu materialistisch te verklaren, hij heeft eerbied voor de zedewet en poogt de boosheid des harten, de zelfzucht, de zedeloosheid nooit in een gunstig licht te stellen. Slechts zelden spreekt hij zijn oordeel uit, daar de romans uit den cyklus der Rougon-Macquarts streng episch van toon zijn. Toch trekt hij somtijds partij voor de edelen en reinen van zeden en spreekt hij een kort maar verpletterend oordeel uit over de walgelijke, Bonapartistische lepra, die het tijdvak 1851—1870 kenmerkt.

Aan het slot van zijn derden roman: „Le Ventre de Paris" betreurt hij den triumf van zelfzuchtige intriganten met den uitroep: „Quels gredins que les honnêtes

gens!" In een kort woord ter inleiding van zijn tweeden roman „La Curée" verklaart hij: „J'ai voulu montrer l'épuisement prématuré d'une race qui a vécu trop vite et qui aboutit à l'homme-femme des sociétés pourries." Van „L'Assommoir" verklaart hij, dat hij in dit werk „de la morale en action", heeft gebracht. Volkomen juist is zijne opmerking: „L'Assommoir est à coup sûr le plus chaste de mes livres."

Daarbij komt, dat hij zijn groot wetenschappelijk plan: de geschiedenis eener familie gedurende het tweede keizerrijk uit het oogpunt der herediteit te schrijven, wel eens vergeet, om voortreffelijke bladzijden te voegen in zijne romans uit het eenig noodig oogpunt der kunst. Voor elk onderdeel van zijn modern epos in proza maakt hij steeds zeer ernstige studiën. Somtijds begint zelfs de wetenschap hem poetsen te spelen, zoodat hij in „La Curée" eene verbazingwekkende kennis nopens het vak van stoffeerder, behanger en meubelmaker aan den dag legt, in „Le Ventre de Paris" eene topographische wetenschap der groote hallen verraadt, die op zich zelf reeds een buitengewoon verschijnsel mag genoemd worden, in „L'Assommoir" het volksdialect der ouvriers zoo nauwkeurig weet te doen spreken, dat dit boek louter uit een philologisch en grammatisch standpunt voor een evenement mag gelden en in „La Joie de vivre" wederom zulk een schat van medische kennis ten toon spreidt, dat deze ten slotte dreigt gevaarlijk te worden voor den roem van den romanschrijver. In het algemeen openbaart Zola geheel nieuwe en benijdenswaardige gaven als kunstenaar, sedert hij het reukenwerk aanving. De plaats en natuurbeschrijving bereikt in deze tweede periode van zijn letterkundig leven eene aesthetische volkomenheid, als door geen enkele der levende Fransche romanciers kan worden overtroffen. Alleen Gustave Flaubert staat in soberheid, Victor Hugo in lyrische verhevenheid op topographisch terrein boven hem.

Ter waardeering echter van dit zeldzaam letterkundig talent, is het vooreerst noodig een weinig nader kennis te maken met de twaalf romans, die de geschiedenis der Rougon-Macquarts verhalen. De historie van een enkel individu, naar

de methode van de realistisch-naturalistische school behandeld, vordert reeds vrij omvangrijke kennis en een krachtvol kunstenaar. Zola deinst niet terug voor den Herculischen arbeid, om een veertigtal hoofdpersonen naast eenige honderden van mindere soort te stellen. Tot nog toe voltooide hij van het groote werk: „Les Rougon-Macquart, histoire naturelle et sociale d'une famille sous le second empire" — ik herhaal het duidelijkheidshalven:

1°. La Fortune des Rougon — een-en-twintigmaal herdrukt [1]) — 1871. (1869).

2°. La Curée — zeven-en-twintigmaal herdrukt — 15 November 1871. (1870).

3°. Le Ventre de Paris — een-en-twintigmaal herdrukt — 1872.

4°. La Conquête de Plassans — zestienmaal herdrukt — 1873.

5°. La Faute de l'abbé Mouret — zeven-en-twintigmaal herdrukt — 1874.

6°. Son Excellence Eugène Rougon — een-en-twintigmaal herdrukt — 1876.

7°. L'Assommoir — zeven-en-negentigmaal herdrukt — 1 Januari 1877.

8°. Une Page d'amour — acht-en-veertigmaal herdrukt — 2 April 1878.

9°. Nana — honderd-zeven-en-twintigmaal herdrukt — 1880.

10°. Pot-Bouille — vijf-en-zestigmaal herdrukt — 1882.

11°. Au Bonheur des Dames — vijftigmaal herdrukt — 1883.

12°. La Joie de vivre — (onlangs verschenen) — 1884.

Een groot gedeelte van de ontzachwekkende taak is voltooid en reeds is het aantal zijner helden nauwelijks te overzien. Eene encyclopaedie der moderne Fransche samenleving in eene volgreeks van twintig romans moge sommige critische zwaarhoofden aan een letterkundigen toren van Babel doen denken. — Zola is zeker van zijne zaak en arbeidt met rustige zelf-

---

1) Iedere druk is van duizend exemplaren.

bewustheid voort. Waarschijnlijk zal hij blijven werken tot op 1890 — wanneer hem gezondheid noch talent begeven — en zal dus aan het eind onzer eeuw tevens de voltooiing tot stand komen van een letterkundig kunstwerk, welks uitgebreidheid alleen reeds in staat is, om de toekomstige nieuwsgierigheid der litteraire geschiedschrijvers eener volgende eeuw te prikkelen.

Op dit oogenblik evenwel is het reeds der moeite waard bij de behandeling van Zola's hoofdwerk eenigszins te gemoet te komen aan de moeilijkheden, die de uitgebreidheid der stof biedt. Ik zal daarom trachten aan de beschouwing zijner nu voltooide twaalf romans een beknopt genealogisch overzicht te doen voorafgaan. Het zal een catalogus van handelende helden en heldinnen zijn, niet zoo plechtig en indrukwekkend als de Grieksche epische zangers plachten te geven, maar de vingerwijzing zal haar nut hebben voor hen, die in onze sneltreinen-lievende dagen het geduld en de belangstelling missen, om de 5000 verschenen bladzijden van Zola's hoofdwerk meer dan vluchtig in te zien.

Reeds werd aangestipt, dat het geslacht der Rougon-Macquarts spruit uit eene gemeenschappelijke stammoeder, die door een tweetal huwelijken het levenslicht schonk aan eenigen der hoofdpersonen. Zola kiest tot bakermat zijner beroemde en befaamde clan het stedeke Plassans (Aix) in Provence. Dat hij juist daar zijn uitgangspunt koos, zal niemand verwonderen. Hij bracht de gelukkigste dagen zijner jeugd in Provence door. Uit de teekening van Plassans, van de omstreken der stad in twee romans: „La Fortune des Rougon" en „La Conquête de Plassans", uit de beschrijving van het platteland rondom Plassans in „La Faute de l'abbé Mouret" blijkt ten duidelijkste, dat de auteur zeer nauwkeurig met deze localiteiten bekend is. Nabij Marseille aldus in het vergeten Plassans vangt de geschiedenis der Rougon-Macquart-familie aan. Ons genealogisch tafereel zal alleen de hoofdpersonen opgeven, en tevens de romans, waarin ze zullen ten tooneele komen. Zoo zal het overzicht van den geheelen cyklus en van de verschillende branches gemakkelijker worden. Allereerst behoort vermeld te worden de vader der Ahnfrau:

Fouque, warmoezenier te Plassans, krankzinnig gestorven 1786.
|
Rougon († 1788) × Adélaide Fouque, geb. 1768, krankzinnig na 1851.
gehuwd 1786. (Névrose.) (Zenuwziekte.)

Pierre Rougon × Félicité Puech.
(geb. 1787) gehuwd 1810.

Eugène (Rouher) — Aristide — Pascal — Marthe — Sidonie.
(geb. 1811) × (geb. 1815) × (geb. 1813) (geb. 1820) (geb. 1818)
Véronique Beulin | Angèle Sicardot.
d'Orchère. (1857.) gehuwd 1836. † 1854.

(geb. 1840.) Maxime — Clotilde. (geb. 1847.)

Charles (geb. 1858.)

Bijkans heel dit personeel treedt op in: „La Fortune des Rougon", terwijl voornamelijk Aristide Rougon en zijn zoon Maxime de belangrijkste rollen in: „La Curée" met hunne zuster en tante, Sidonie Rougon, zullen vervullen.

Het blijkt tevens uit den eersten roman, dat de stammoeder Adélaide eene tweede verbintenis aanging met een avontuurlijk strooper Macquart, waaruit eene natuurlijke branche van het zonderling gezin sproot. Men vindt dus:

de weduwe Adélaide Rougon-Fouque × Macquart († 1808)
wilde echt sedert 1789.

Antoine × Josephine Gavaudan — Ursule († 1840) × Mouret
(geb. 1789) gehuwd 1826. (geb. 1791) gehuwd 1810.

Lisa × Quenu — Gervaise — Jean. Hélène — François — Silvère.
(geb. 1827) (geb. 1828) † 1869 (geb. 1831) × (geb. 1817) (geb. 1834)
× Lantier Grandjean × † 1851.
Pauline × Coupeau Marthe Rougon
(geb. 1852) (1852) Jeanne (1840) † 1864.

Claude en Etienne Lantier — Octave — Serge — Désirée
(geb. 1842) (geb. 1846) (1840) (1841) (1844)
uit den eersten echt.
Nana Coupeau (geb. 1852)
uit den tweeden.

Al deze hoofdpersonen vormen de acteurs van verschillende nieuwe drama's. Tot den eersten roman: „La Fortune des Rougons" behoort nog Macquart, zijn zoon Antoine, zijne dochter Ursule en zijn kleinzoon Silvère. In „Le Ventre de Paris" zijn de voornaamste rollen bedeeld aan Lisa Macquart, haar echtgenoot Quenu en hun dochtertje Pauline. De vierde roman: „La Conquête de

Plassans" schildert het gezin van François Mouret en Martha Rougon, met hunne kinderen Octave, Serge en Désirée. Geheel dezelfde tak levert het personeel voor „La Faute de l'abbé Mouret", waarin Serge Mouret hoofdpersoon is, naast Pascal Rougon, zijn oom, en Désirée, zijne zuster. Uit den hoofdtak der familie spruit de held van den zesden roman: „Son Excellence Eugène Rougon (Rouher)", terwijl Gervaise Macquart met haar minnaar Lantier en haar echtgenoot Coupeau als de belangrijkste personen van „L'Assommoir" dienst doen. Hélène Mouret vervult met haar dochtertje Jeanne de hoofdrollen in: „Une page d'amour", Nana Coupeau treedt als heldin in „Nana" op, terwijl in „Pot-Bouille" en „Au Bonheur des Dames" telkens Octave Mouret verschijnt en eindelijk Pauline Quenu de hoofdpersoon wordt in „La joie de vivre."

Volgens deze lijst blijkt, dat de handeling van acht der twaalf romans te Parijs, van drie te Plassans of in den omtrek dezer stad en van één te Bonneville in Normandië voorvalt. Hieruit volgt niet, dat de plaats der handeling iets homogeens aan de vertelling leent — integendeel. Zola bestudeert in ieder van zijne afzonderlijke kunstwerken eene geheel verschillende stof uit de familiegeschiedenis. Duidelijk komt dit uit in de serie der romans uit het Parijsche leven, evenzeer in de verhalen uit de Provencaalsche wereld. Daar de auteur zijn eersten roman: „La Fortune des Rougon" den wetenschappelijken titel van „Les Orgines" wil geven zou deze wellicht eene uitzondering kunnen vormen. Maar ook hier houdt een bijzonder onderwerp den lezer gespannen. Het is de geschiedenis van den coup d'État in het zuiden van Frankrijk. Men bezit thans waarschijnlijk geene herinneringen meer aan de pogingen tot opstand in de zuidelijke departementen gedurende de Decemberdagen van 1851. De boeren uit het departement des Basses-Alpes waren republikeinen, die op het bericht der Parijsche straatmoorden, op de tijding van het nieuwe gouvernement onder de heeren De Morny, De Persigny en Saint-Arnaud aanstonds naar de wapenen grepen en door een paar regimenten gemakkelijk werden

uitgeroeid. De omstandigheden van zulk een boerenkrijg in de nabijheid van Plassans zijn uitvoerig en scherp geteekend in: „La Fortune des Rougon", terwijl tevens duidelijk wordt uiteengezet, hoe het clericale en legitimistische stadje door de intrigen van de club der Rougons zeer warm Bonapartistisch wordt uit.... lafhartigheid. Behalve het reeds genoemde personeel treden op den voorgrond: Silvère Mouret en een jong meisje Miette – een allerbekoorlijkst paar kinderen, wier naïeve genegenheid met dichterlijken gloed wordt beschreven. Daar zij beiden in den opstand tegen den coup d'État gewikkeld waren, zorgen de troepen van den ordelievenden president er voor, dat hun idyllische roman een snel einde neemt door een paar ferme chassepotkogels.

De vierde roman: „La Conquête de Plassans" vertoont hetzelfde stedeke, maar onder geheel veranderde toestanden. De geschiedenis valt voor gedurende de eerste jaren van het keizerrijk. De hoofdpersonen François Mouret en Marthe Rougon treden op naast een priester: l'abbé Faujas en zijne moeder. Het hoofdonderwerp van dezen roman is tweeledig. De hypothese van het programma, dat „une première lésion organique" bij de voorouders eener familie later allerlei physiologische gevolgen zal hebben naar den aard der individuën, wordt hier voor het eerst met een feit gestaafd. De geslepen priester Faujas weet in het huisgezin der Mourets zulk een invloed te verkrijgen, dat de moeder tot mystieke droomerijen en overdreven vroomheid, de vader tot waanzin vervalt, terwijl een der zonen tegen den zin des vaders het priesterambt kiest. Het gezin der Mourets wordt volkomen ten gronde gericht, de ouders sterven krankzinnig. In de tweede plaats komt de abt Faujas als een geheim agent van het Bonapartismus te Plassans met het doel de legitimistische oppositie der geestelijkheid en der adellijke wereld te temmen. Daarbij wordt het leven te Plassans met ongemeene nauwkeurigheid geteekend en treden tal van personen uit de clericale en adellijke kringen te voorschijn: de stokoude abt Compan, de goedhartige abt Bourrette, de slimme abt Fénil, doodvijand van den abt Faujas, de glimlachende abt Surin en de bisschop zelf, monseig-

neur Rousselot, die liever aan eene vertolking van Horatius arbeidt, dan zich in te laten met de diplomatieke listen van den Bonapartistischen mouchard, Faujas. Uit de administratieve en voorname kringen van Plassans verschijnen: de voorzitter van het „tribunal civil", Rastoil en zijne dochters, de oud-prefect de la Drôme, de Bourdeu, de juge-de-paix, Maffre, allen clericale orleanisten of legitimisten; voorts de sous-préfet, Péqueur des Saulaies, de „conservateur des eaux et forêts", de Condamin, de dokter Porquier en de rechter Paloque, allen Bonapartisten. De triumf van den abt Faujas over al deze verschilende individuen met hunne eigenaardige wenschen en begeerten vormt het thema van „La Conquête de Plassans."

In den omtrek van Plassans licht het schamele dorpje les Artaud. Daar bekleedt de zoon van den krankzinnigen Mouret, Serge, den nederigen post van curé. In den vijfden roman: „La Faute de l'abbé Mouret" wordt eene episode uit het leven van den dorpspastoor behandeld. Geene klein-steedsche intrigen, maar het Arcadische natuurleven der pastoriebewoners vormen het onderwerp dezer nieuwe studie. De leden van de groote familie der Rougon-Macquarts, die thans optreden, Serge, le curé, zijne zuster Désirée en de arts Pascal Rougon verloochenen hun oorsprong niet, in zooverre, dat de jonge geestelijke door overdreven piëteit tot razernij wordt gebracht, en zijne zuster van den aanvang af kindsch blijft. Maar voor het overige staat dit kunstwerk geheel op zich zelf. Het stille dorpskerkje met den dwependen jongen priester, die vroeg en laat op de knieën zinkt voor de Madonna; de hinkende oude meid uit de pastorie, La Teuse; eindelijk Frère Archangias, „frère des écoles chrétiennes", de hardvochtige helper van den dichterlijk gestemden curé, verschijnen in dezen afgelegen hoek, waar de zedelooze grofheid der dorpsbewoners en de heilige vroomheid van hun herder een zonderling contrast vormen. Als de overdreven devotie voor de Madonna den jongen priester op den rand der krankzinnigheid voert, brengt de edele arts Pascal, zijn oom, hem naar een paradijs

van landelijke stilte en betooverende natuurschoonheid, waar de gevaarlijke ziekte langzaam wijkt. De liefelijke gestalte van Albine treedt in dit bekoorlijk oord op, door den auteur, niet zonder reden, le Paradou, genaamd. De schildering van het herstel des jonkmans, die voor Albine weldra hoogere vereering koestert dan voor de onuitputtelijke schoonheden van zijn landelijk verblijf, het optreden van Frêre Archangias, die hem wegdrijft uit zijn zeldzaam paradijs — dit alles behoort tot het schoonste en geniaalste wat uit de pen van Zola is gevloeid.

Dus is de korte inhoud van de drie romans uit het provinciale leven. De acht Parijsche romans onderscheiden zich evenzoo door volkomen verschil van stof en behandeling. De auteur zorgt er voor, dat ieder onderwerp in den eigenaardigen toon wordt beschreven. Zijn tweede roman: „La Curée" verplaatst ons naar den besten tijd van het tweede keizerrijk en voert ons naar den zeer eigenaardigen kring der Bonapartistische parvenus. Hoofdheld van dit verhaal is Aristide Rougon, broeder van den grooten Eugène (Rouher) — wiens naam wordt gewijzigd in Aristide Saccard, opdat de betrekking tusschen beiden niet aanstonds in 't oog valle. Naast Aristide staat zijne tweede echtgenoote: Renée Béraud du Châtel, de type der zoogenaamde „femme honnête" uit het tijdvak der Persignys en der Rouhers; voorts zijn zoon Maxime, uit het eerste huwelijk met Angèle Sicardot. Het geheele verloop der gebeurtenissen grijpt plaats in de wereld der fortuinzoekers en beursspeculanten. Soms ook komen de verheven bewoners der Tuileriën ten tooneele, terwijl heel het geruchtmakend Parijs uit die veel betreurde dagen zich in het Bois de Boulogne op de zijden kussens hunner calèches of te paard vertoont. Daaronder wijst de auteur op de beroemde Madame de Sternich (Metternich), die aan de hofhouding te Parijs en te Saint-Cloud zooveel luister bijzette. De teekening van het hotel, door Aristide en Renée in het park Monceaux bewoond, is met buitengewone zorg behandeld. De serre der tropische gewassen zou door een vakgeleerde niet nauwkeuriger kunnen beschreven worden. Zoo zou ook de voor-

naamste stoffeerder en meubelmaker geen sierlijker en weelderiger vertrekken hebben kunnen droomen, dan het boudoir en de slaapkamer van Renée. De personen zelven bieden door hunne verdorvenheid weinig variatie aan, zoodat de schilderij wat eentonig wordt. Het geheel bevat een tafereel van de treurige, hooge wereld uit het tweede keizerrijk, zonder ontknooping, doch met hoogst dramatische toestanden.

Een scherp contrast vormt deze eerste Parijsche roman met den tweede: „Le Ventre de Paris." Het eigenlijke hoofdonderwerp schuilt in de groote hallen van Parijs. De auteur leidt ons te midden van kooplieden, neringdoenden, visch-, groente- en fruitverkoopers. De hallen, de onoverzienbare massa's van groenten, bloemen, vruchten, wild, gevogelte, zeevisch en riviervisch worden met een geheel eigenaardig talent geteekend en gekleurd. Zola treedt door deze schilderingen van letterkundige stillevens als een volkomen oorspronkelijk kunstenaar op. Met hem doorkruisen wij de hallen in alle richtingen en telkens treft ons een nieuw tafereel. In den vroegen uchtend bij het aanbreken van den dag begint hij rond te dwalen. Aanstonds vraagt hij onze belangstelling voor de uitstalling van ruikers en losse afgesneden bloemen. Het donkerrood der dahlia's, asters en rozen fonkelt in de wegtrekkende duisternis, terwijl de zilverkleurige morgenschemering onder de hooge daken der hallen doordringt. Daarna beschouwen wij onmetelijke hoopen van groenten in alle gammen van groen, geel en grijs, afgewisseld door het helderrood der wortelen en het wit der rapen. Wij dringen door tot de sterkriekende zeevischmarkt, waar allerlei soort van geschubde en gevlakte variëteiten van visch met uitvoerig penseel worden getoetst. Evenzoo vergaat het ons op de riviervischmarkt, op de kaas- en botermarkt en eindelijk in de varkensslagerij. De helden van dit epos der Parijsche hallen zijn niet zeer nauw aan het groote gezin der Rougon-Macquarts verwant. De dochter van Antoine Macquart, Lisa, gehuwd met den dikken spekslager Quenu, verschijnt op den voorgrond. Florent, broeder van Quenu, speelt als vluchteling uit Guyana, later als opzichter der vischmarkt,

eene belangrijke rol. Met hem treedt wederom een eerlijk man te voorschijn, weldra verdrongen en verraden door zijne zelfzuchtige schoonzuster Lisa. Een ontelbaar personeel uit de hallen verdringt zich op het tooneel. Gavard, de republikeinsche poelier; zijn knecht Marjolin; zijne schoonzuster, madame Lecoeur, handelaarster in kaas en hare winkeljuffrouw, la Sarriette; mademoiselle Saget, eene oude babbelaarster; de vischvrouw Louise Méhudin, gezegd „la belle Normande;" de schilder Claude Lantier, die in de hallen naar de natuur studeert; Cadine, het wilde kind der hallen — deze allen vormen eene even scherp geteekende groep Parijzenaren als de gasten van Aristide Saccard en de voorname vrienden van Renée.

Naar deze zelfde wereld, maar in eene geheele andere afdeeling, verplaatst de zesde roman, de derde Parijsche vertelling: „Son Excellence Eugène Rougon." Wij bevinden ons in de regeeringskringen tijdens de heerschappij van den grooten Rouher. De keizer en zijne ministers, de keizerin en haar hof te Compiègne, zelfs de veelbelovende telg van den keizerlijken huize, luid schreeuwend op den arm eener min — dit alles wandelt ons plechtig voorbij met talrijke celebriteiten van de keizerlijke hofhouding. De hoofdclub bestaat uit den minister Rougon met zijne aanbidders, vleiers en tafelschuimers. Eene zeer eigenaardige groep vormt deze handvol van posten- en decoratiënjagers. Twee leden van het Corps Législatif, La Rouquette en Kahn; een oud militair, de kolonel Jobelin; „la jolie" madame Bouchard met haar geleider, den sierlijken d'Escorailles; de geheimzinnige madame Correur en de echtelieden Charbonnel omringen, bespieden en belegeren den machtigen minister. Daarbij wordt de „bande" nog vergroot door eene buitengewone Italiaansche speculante, de gravin Clorinde Balbi, die aan eene historische persoonlijkheid dezer periode herinnert. De strijd aan 't keizerlijke hof tusschen Rougon (Rouher) en De Marsy (De Morny) houdt al dit intrigantenpak bezig. De ongenade, waarin Rougon langen tijd zucht, zijne langzame verheffing, zijne rol in het Corps Législatif, de onderhandelingen met den keizer te Compiègne vormen een

hoofdmoment in dit merkwaardige uit verdichting en werkelijkheid saâmgestelde kunstgeheel.

Zola's volgende Parijsche roman: „L'Assommoir" onthult eene geheel tegenovergestelde zijde van het Parijsche leven. De auteur verplaatst ons naar de buiten-boulevards in het noorderkwartier midden onder de ouvriers. Aanvankelijk voert hij ons naar den boulevard de la Chapelle, links van de barrière Poissonnière, waar wij een lid der familie Rougon-Macquart vinden in Gervaise Macquart, tweede dochter van Antoine Macquart uit Plassans. Zij was met haar minnaar Lantier naar Parijs gekomen, maar werd weldra door dezen verlaten. Later gehuwd met den ouvrier-zingueur Coupeau beleeft zij gelukkige dagen. Als waschvrouw draagt zij tot het onderhoud van haar gezin bij. Een ongeluk verandert alles. Coupeau doet een val van het dak, waar hij arbeidt. Langzaam genezen begint hij zich aan drinken te gewennen. Weldra vermindert de welvaart. Gervaise onderhoudt het geheele gezin, maar bezwijkt eindelijk in den strijd tegen „l'assommoir" — de kroeg, waar Coupeau zijn geld verteert. Eene wereld van ouvriers met hunne vrouwen omringt dit ongelukkige paar. Boche en madame Boche, portiers van een werklieden-hotel; le père Colombe, eigenaar van l'assommoir; Bibi-la-Grillade, Mes-Bottes, Bec-Salé gezegd Boit-sans-Soif, drie drinklustige werklieden; de familie Lerat; de familie Lorilleux; madame Fauconnier, de waschvrouw; de smid Goujet, gezegd Gueule d'or, madame Goujet en nog tallooze ongelukkige ouvriers en rampzalige vrouwen van werklieden vertoonen den allertreurigsten toestand van den Parijschen proletariër. Het misbruik van sterken drank, brandewijn, absinth en likeuren richt talrijke huisgezinnen ten gronde, vermoordt de goede zeden en eindigt met waanzin of delirium. Als geheel bijzonder element in deze vertelling treft men de eigenaardige taal der ouvriers aan, vol grove, maar schilderachtige uitdrukkingen, die somtijds zonder nadere verklaring moeilijk uit te leggen zijn.

De vijfde Parijsche roman: „Une page d'amour" voert naar den kring van stille, fatsoenlijke burgers. Hélène Mou-

ret, de kleindochter van Adelaide Fouque, de weduwe van den rijken koopman Grandjean, speelt met haar dochtertje Jeanne de hoofdrol in deze eenvoudige familiegeschiedenis. De ziekte van het kind voert een arts, Déberle, in Hélène's huis. Eene vurige liefde van de dankbare moeder voor den geduldigen geneesheer maakt het hoofdonderwerp uit. Schilderingen van Parijs onder allerlei lichtval, van het Trocadéro gezien, geven dit boek eene bijzondere kunstwaarde.

Drukker en woeliger komt een bont personeel in den zesden Parijschen roman „Nana" ten tooneele. Het wemelt er van allerlei volk uit fatsoenlijke en onfatsoenlijke kringen: graaf Muffat de Beuville, Georges Hugon, de bankier Steiner, de directeur Bordenave, de markies de Chouard, de journalist Fauchery de acteur Fontan, de actrice Rose Mignon, de luitenant Philippe Hugon, de straatslijper Daguenet en nog zooveel meer dwarrelen rondom de „gouden vlieg," die „Nana" heet.

Naar eene geheel andere wereld verplaatst de zevende Parijsche roman: „Pot-Bouille." Noch de wezenlijke, noch de „halve" wereld verschijnen hier. Alles is burgerlijk als de titel. De helden en heldinnen leven allen in het zelfde groote huis, rue de Choiseul. Voornamelijk treden op den voorgrond de leden der familie Josserand, vader, moeder, en twee dochters en twee zonen, de familie Vabre, de architect Campardon, de altijd benevelde kruienier Bachelard, en zijne beide volgers, Trublot en Gueulin, de familie Duveyrier, en de familie Pichon met eene menigte bedienden en ondergeschikten verdringen zich te zaam in het groote huis, waar Octave Mouret, een lid der Rougon-Macquart, een klein vertrek bewoont.

In den laatsten Parijschen roman „Au Bonheur des Dames" verschijnt Octave Mouret, als eigenaar van een reusachtig modemagazijn, dat geheele straten inneemt. Een ontelbaar personeel vult de groote ruimte, eene enkele der winkeljuffrouwen, Denise Baudu speelt de hoofdrol en weet door haar flink karakter en voorbeeldig gedrag zich te verheffen tot echtgenoote van den grooten Mouret. De ondergang van

een paar kleine winkeliers Bourras en Baudu is met verwonderlijke scherpheid van omtrek geteekend.

De twaalfde roman uit den cyklus der „Rougon-Macquart" is „La joie de vivre." Voor het eerst verplaatst de auteur naar een klein zeedorp in Normandië. De handeling bepaalt zich tot een zeer gering aantal personen, die het huis van den maire Chanteau bewonen. Deze, zijne vrouw, zijn zoon Lazare, de meid Véronique, een priester, een arts, eene vriendin Louise Thibaudier en eindelijk Pauline Quenu, de dochter van den dikken spekslager uit „Le Ventre de Paris" verschijnen in dit familie-drama vol ellende en ziektegeschiedenissen.

Mijn catalogus der twaalf eerste boeken van het reusachtig modern heldendicht: „Les Rougon-Macquart" is voltooid. Als in optocht zagen we ze voorbijgaan, de kleine stedelingen, de dorpers, de kinderen van Parijs. In groepen gerangschikt werd een vluchtige blik aan allen gewijd, terwijl menig belangrijke persoonlijkheid te midden van den dichten drom verborgen bleef. Maar de hoofdpersonen zijn aangewezen, de gang der gebeurtenissen is verklaard. Nauwkeuriger en duidelijker uiteenzetting der bijzonderheden kan alleen verkregen worden, zoo men elke groep afzonderlijk eene pooze volgt. En Zola staat achter de schermen, om te zorgen, dat niemand zich berouwe over zijne moeite. Als régisseur-en-chef heeft hij zijne maatregelen genomen. Wie eenig geduld en eenige belangstelling bezit, zal zich niet beklagen deze nieuwe drama's uit de groote comédie humaine te hebben aanschouwd.

VI.

LA FORTUNE DES ROUGON.

Provence met de steden Aix en Marseille, Parijs met al zijne boulevards, faubourgs en nieuwe kwartieren zouden dus

de plaatsen worden, waar het geslacht der Rougon-Macquarts aan de hand van zijn historieschrijver kon optreden. Is mijne poging, om al de groepen uit het reuzenwerk in enkele trekken te vermelden, eenigszins geslaagd, zoo rest mij de taak elk dier verschillende groepen nader af te werken en te toonen met welke gadelooze volharding, met welke Titanische kracht Zola zijn grootsch kunstplan aanvankelijk heeft uitgevoerd.

Men kent zijn programma, in de voorrede tot den eersten roman: „La Fortune des Rougon" kortelijk geschetst. Die eerste roman heeft recht op dubbele belangstelling, daar hij de letterkundige — Zola noemt het de wetenschappelijke — bazis voor al de volgende kunstwerken uit den grooten cyklus vormt. Reeds bleek het, dat „La Fortune des Rougon" historisch met de Decemberdagen van 1851 begint. Het tooneel is de stad Plassans (Aix) en hare omstreken. De boeren grijpen de wapenen uit verontwaardiging over den coup d'État en trekken naar Plassans. [1]) Deze stad is de zetel van een sous-préfet en telt tienduizend zielen. Zij ligt op een bergvlak aan den voet der Alpen. Een snelbruisende bergstroom: de Viorne, jaagt haar voorbij. In December 1851 bestonden er maar twee wegen, die naar en uit Plassans voerden — oostelijk de weg naar Nizza en westelijk de weg naar Lyon. Plassans was eene aristocratische provinciestad met aanzienlijke huizingen uit den tijd van Louis XIV en Louis XV, met twaalf kerken, Jezuïeten-gestichten en tallooze kloosters. De standen waren er scherp gescheiden in verschillende kwartieren der stad. De edelen leefden er geheel verborgen in hunne statige woningen, waar niemand verscheen dan de een of andere abt. Dan kwamen de rijke burgers, advocaten en notarissen, die in het nieuwste gedeelte der stad woonden. In het centrum eindelijk was het verblijf der werklui en der kleine kooplieden, die in de produc-

[1]) De bijzonderheden van den boerenopstand in Provence, ontleende de negen-en-twintigjarige auteur aan het boek van Ténot, „Histoire du Coup d'État." Begonnen in 1869 werd de uitgave van „La Fortune des Rougon" in het dagblad „Le Siècle" gedurende den oorlog van 1870 gestaakt.

ten der provincie: wijn, olijfolie, of amandelen handelden.

In deze ouderwetsche wereld leefde de familie Rougon. Aan haar hoofd stond Pierre Rougon, de zoon van een boerenarbeider uit de Basses-Alpes. Deze boerenarbeider was gehuwd geweest met Adélaïde Fouque, de dochter van een welgegoed warmoezenier, die krankzinnig stierf. De dochter des rijken warmoezeniers zal den bijzonderen aanleg haars vaders erven. Reeds haar huwelijk met den boerenarbeider Rougon was vrij onverklaarbaar. Later werd het duidelijker. Rougon sterft vijftien maanden na zijn huwelijk aan een zonnesteek en zijne weduwe Adélaïde kiest tot minnaar een slecht befaamden strooper, dien de oude vrouwtjes uit Plassans: „ce gueux de Macquart" noomden. Macquard is de schrik der geheele stad met zijn mager gelaat en langen zwarten baard.

Uit het eerste wettige huwelijk sproot éen zoon: Pierre Rougon; uit den tweeden wilden echt stamden een zoon en eene dochter: Antoine en Ursule. De moeder werd algemeen voor half waanzinnig gehouden. Zij leed aan zenuwachtige toevallen en stuiptrekkingen, die hare gezondheid hevig schokten. Haar minnaar, de strooper en smokkelaar, mishandelde haar dikwijls, doch zij scheen dit geduldig te dragen. Hare kinderen groeiden op zonder eenig toezicht. De wettige zoon Pierre beheerschte de beide andere kinderen naar welgevallen. Op zeventienjarigen leeftijd had hij den zonderlingen toestand van het gezin begrepen en beschouwde hij Antoine en Ursule als lastposten. Hij zag duidelijk in, hoe de bezittingen zijner moeder werden verwaarloosd — hij begon middelen te zoeken, om haar onder curateele te stellen.

Gelukkig viel zijn bastaardbroeder Antoine in de loting en belette hij zijner moeder een plaatsvervanger te stellen. Zoo verdween de eerste lastpost. De tweede: Ursule, sloot een huwelijk met een hoedenfabrikant, Mouret, die aanstonds naar Marseille vertrok, om in geene verdere aanraking met zijne bloedverwanten te komen. Nu restte nog de derde lastpost: Adélaïde. Weder kwam een gelukkig toeval Pierre te hulp. De strooper Macquart werd op de grenzen door een douanier gedood, terwijl hij een voorraad Ge-

neefsche horloges poogde binnen te smokkelen. In stomme vertwijfeling ging de geheimzinnige vrouw het kleine huisje van den strooper bewonen, en hing zijn karabijn aan den wand.

Pierre Rougon had nu de handen vrij. Hij doet zijne moeder besluiten tot den verkoop van grond en tuinen en houdt de opbrengst van 50,000 francs in handen. Daarop huwt hij de dochter van een handelaar in olijfolie: Félicité Puech; — een eerste stap op den maatschappelijken ladder. De eerzucht, de vurige begeerte van Pierre, om fortuin te maken, vond bij zijne echtgenoot eene zoo volkomen sympathie, dat dit bekwame paar weldra uitstekende zaken in de olijfolie ging doen. Maar daarna komen rampen en dertig jaren lang worstelen beiden met onuitputtelijke wilskracht, om de lang begeerde fortuin te veroveren.

Uit het huwelijk van Pierre en Félicité werden drie zonen en twee dochters geboren in het tijdvak 1811—1819. De moeder vooral begon met aanstonds op de toekomst van hare zonen te speculeeren. Hunne opvoeding kostte meer dan de vader somtijds goed vond. Félicité wist door te drijven, dat alle drie zouden studeeren. Twee kozen de rechten, een de medicijnen. Groote offers werden er gebracht, maar zij vertrokken allen naar Parijs. Toen zij terugkwamen te Plassans, vestigden zij zich daar en schenen de speculatiën van moeder Félicité nimmer te zullen worden verwezenlijkt.

In 1848 was de oudste, Eugène, advocaat te Plassans. Hij liep reeds naar de veertig en begon een weinig kaal te worden. Zijne hoogste illusie was naar Parijs terug te keeren, daar hij in den provincialen dampkring geen kans zag zijne groote plannen ten uitvoer te brengen. Zoodra hij vermoedde, dat er belangrijke gebeurtenissen op handen waren, vertrok hij naar Parijs tegen Februari 1848 met nauwelijks 500 francs in den zak.

De jongste zoon Aristide zweemde het meest naar zijne moeder in uiterlijk. Hij had zijne studiën te Parijs niet voltooid, omdat hij er een buitengewoon losbandig leven had geleid, zonder een enkel examen af te leggen. Hij werd naar Plassans teruggeroepen, men deed hem een huwelijk sluiten

en plaatste hem in de zaak zijns vaders. Aristide voerde eene juffrouw Sicardot naar het altaar, de dochter van een gepensioneerd officier. Zij bracht hem 10000 francs huwelijksgift, welke hij oogenblikkelijk aan zijn vader ter hand stelde, onder voorwaarde, dat hij met zijne vrouw door zijne ouders zoude worden gehuisvest en gevoed. De jonge vrouw hield van opzichtige toiletten en had een verbazenden eetlust. Pierre Rougon zag zeer spoedig in, dat zijn zoon eene goede speculatie gedaan had, toen hij hem de 10000 francs ter hand stelde. Daarom gaf hij ze hem terug, na vier jaren zijne tegenwoordigheid te hebben verwenscht. Aristide ging elders wonen en verteerde den bruidschat zijner vrouw zonder te werken. Vervolgens werd hij employé bij de souspréfecture en diende er tien jaren voor 1800 francs. Zijn zoontje Maxime bleef gelukkig onder de hoede van grootmoeder Félicité.

De tweede zoon van Pierre, Pascal, maakte eene uitzondering in de familie. Hij had uitmuntend gestudeerd — en vestigde zich als arts te Plassans, waar hij door de armen en ongelukkigen op de handen gedragen werd. Daarenboven was hij een man van wetenschap, die zich buiten Plassans een grooten naam had verworven.

De beide dochters der Rougons, Martha en Sidonie, waren beiden gehuwd, de eerste te Marseille en de andere te Parijs. In 1845 besloten de ouders hunne handelszaak aan kant te doen. Zij verkochten de zaak voor 40,000 francs en besloten van de kleine rente (2000 francs) zeer eenvoudig te gaan leven, daar zij reeds over de zestig jaren telden. Zij betrokken eene kleine bovenwoning au deuxième, waar Félicité haar salon met de uiterste zorg poogde te voorzien van meubelen. Wijl het behangsel aan den muur oranjekleurig en de stoelen met geel fluweel waren overtrokken, noemde men dit vertrek: le salon jaune. Nog altijd droomden de oude Rougon en zijne vrouw van hun toekomstig fortuin, zoodat de omwenteling van 1848 hen gereed vond, om van elke gebeurtenis partij te trekken.

In Plassans waren de meeningen zeer verdeeld na de Februari-dagen. De geestelijkheid en adel hoopten op de

terugkomst der Bourbons — de bourgoisie begon te vreezen, dat hare spaarpenningen niet veilig zouden zijn onder de Republiek. Vandaar, dat in 1849 de rijke burgerij van Plassans tot de conservatieve partij behoorde. Bijna de geheele stad was conservatief, de oppositie werd heimelijk aangevoerd door de geestelijkheid. Een duizendtal werklieden alleen bleef getrouw aan de Republiek.

Zeer weinig hoofden te Plassans hadden eenig begrip van het toekomstig keizerrijk, toen de coup d'État ieder verraste en de gemeenschappelijke vijandin: de Republiek, doodde. Wel waren adel en geestelijkheid teleurgesteld, maar zij sloten zich bij de Bonapartisten aan, om alle verzet der Republikeinen tegen te gaan.

Door den loop dezer gebeurtenissen werd nu het fortuin der Rougons gemaakt.

Er leefde te Plassans een markies De Carnavant, van wien de kwade wereld beweerde, dat hij zeer goed bekend was geweest met de moeder van Félicité. Deze edelman bezocht somtijds het gele salon. Hij was reeds vijf en zeventig jaren, zeer arm en zeer beweeglijk. Van de Februari-dagen af, had hij zich dikwijls bij de Rougons doen zien en poogde hij in hun salon een politiek gezelschap te vereenigen, 't welk tegen de Republiek zou samenzweren. Weldra zag men er een zeker aantal conservatieve personen te zaâm komen: een lid van den gemeenteraad, Granoux, die voor zijn geld vreesde, en een oud-orléanist, de heer Roudier; voorts de schoonvader van Aristide, de commandant Sicardot, die onder den eersten Napoleon had gediend en een vroom boekhandelaar Vuillet, die kerkelijke prenten en stichtelijke lectuur aan den man bracht. De laatste was tevens redacteur van een klein weekblad: La Gazette de Plassans, waarin hij de belangen der geestelijkheid verdedigde.

Deze zonderlinge verzameling van conservatieven begon weldra invloed te winnen. De stokoude markies stelde Pierre Rougon steeds op den voorgrond als chef in de periode van 1848—1851. Mochten al de overigen nog iets te vreezen of te verliezen hebben, Rougon en Félicité begrepen, dat zij alleen te winnen hadden.

Het gele salon had in April 1849 den oudsten zoon des huizes, den heer Eugène Rougon, voor korte pooze teruggezien. Niemand had begrepen wat het doel van zijne komst was. Hij luisterde stilzwijgend naar de legitimistische en orleanistische dwaasheden der habituees en sprak alleen vertrouwelijk met den commandant Sicardot. Even voor zijne terugreis naar Parijs had hij een geheimzinnig onderhoud met zijn vader. Zijne moeder Félicité brandde van nieuwsgierigheid, om het mysterie te kennen. Later bleek haar, dat, als zekere plannen gelukten, haar man de betrekking van „receveur particulier" zou gegeven worden. Verder lekte niets uit.

De familie Rougon werd echter voortdurend geërgerd door het gedrag van den tweeden zoon Aristide, die heftige republikeinsche artikelen in een klein weekblad schreef en den vrienden van het gele salon openhartige waarheden zeide. Intusschen verkondigden Sicardot en de gastheer somtijds den lof van den president Louis Bonaparte, 't welk enkelen der clericale gasten niet behaagde. Al te zaâm beijverden zij zich de conservatieve staatsbeginselen te huldigen, zoodat Félicité zelfs heimelijk den vrijheidsboom van 1848 op het plein voor hare bovenwoning met emmers giftig water deed begieten. Ten slotte ontdekt de listige vrouw de samenzwering van haar echtgenoot en haar zoon Eugène. Zij leest heimlijk de brieven, door Eugène uit Parijs geschreven, zij bemerkt, dat de schrijver sinds 1848 een trouw agent van het Bonapartisme is en besluit in stilte mede te werken zonder zich te verraden. Ook de markies De Carnavant besluit met Félicité de zaak van den President te steunen, zonder dit aan het gele salon te doen bespeuren.

Deze club begint in Plassans eene gewichtige beteekenis te erlangen. Tegen December 1851 hadden de Bonapartistische beginselen er reeds een belangrijk terrein veroverd. De oude Sicardot was door invloed van den markies De Canavant benoemd tot bevelhebber der nationale garde – ieder bereidt zich op groote gebeurtenissen voor. Het officiëele nieuws van den coup d'État kwam Donderdags den 3 December te Plassans. De sous-préfet weigerde als republikein het feit

aan te kondigen en gaf zijn ontslag. De maire Garçonnet belastte zich nu met de zaak. Al de vrienden van het gele salon schonken hun bijval aan het schelmstuk. Zelfs Aristide begint lont te ruiken en veinst door eene ongesteldheid verhinderd te worden republikeinsche artikelen te schrijven. Nu volgt de opstand van het geheele platteland rondom Plassans. De dagen van 5, 6, 7 December vervullen de vrienden van het gele salon met ontzettenden angst. De ouvriers van de stad sluiten zich aan bij de boeren van den omtrek. Drieduizend opstandelingen naderen Plassans. Pierre Rougon beraamt een meesterstuk met zijne echtgenoote. Hij raadt de vrienden zich te verbergen. Allen stemmen hierin toe, alleen de commandant Sicardot stelt zich aan 't hoofd der nationale garde.

De oude Rougon begeeft zich naar zijne grijze, half krankzinnige moeder Adélaïde, om eene veilige schuilplaats te vinden. Hij wist, dat zijn broeder Antoine Macquart, die soldaat was geweest en eene lange geschiedenis van luie bandeloosheid achter zich had liggen, zeer dikwijls bij zijne vast tachtigjarige moeder te vinden was. Antoine had eene werkvrouw gehuwd, Josephine Gavaudan, die uitmuntte in de kunst van stoelen te matten. Zoo had hij het middel ontdekt, om zonder inspanning te leven, daar zijne vrouw met buitengewone geestkracht arbeidde en beiden, aan drinken verslaafd, slechts door haar arbeid konden bestaan.

Na zijn huwelijk was Antoine Macquart gedurig dieper in zijne leêge losbandigheid verzonken. Zijne vrouw was gestorven. Zijne kinderen hadden hem verlaten; hij leefde als een bandiet te midden van leêgloopende ouvriers — ook voor dezen onverlaat zou de coup d'État eene speculatie worden. Toen dus de troebelen aanvingen, was hij even als Pierre Rougon gereed zijne netten uit te werpen.

Terwijl de eigenaar van het salon jaune geheimzinnig naar de woning van zijne moeder sluipt, komen drieduizend opstandelingen in Plassans. Zij bezetten de mairie, nemen den maire en den commandant Sicardot gevangen, dringen in de kazerne der gendarmerie door en verwekken doodsangst binnen de stad. Dit alles duurt slechts een oogenblik. De in-

surgenten willen hun tocht verder voortzetten. Zij voeren hunne gevangenen meê en belasten Antoine Macquart met twintig man het stadhuis te bewaken. Nadat zij eenige dagen zich in het gebergte hebben opgehouden, komen de soldaten van den president Louis Bonaparte hen zeer lichtelijk uiteendrijven.

Te vijf uur in den morgen waagt Pierre Rougon het zijn schuilhoek bij zijne moeder te verlaten. Hij vindt de stad ledig en in diepen slaap gedompeld. Al de opstandelingen waren verdwenen. Aanstonds verzamelt hij eenige samenzweerders onder zijne vrienden. Dertig burgers worden met moeite bewogen hem te volgen. Men wist, dat nog een twintigtal opstandelingen in de mairie aanwezig was. Met geweren voorzien en tot een veertigtal aangegroeid, durfden zij eindelijk zich op weg begeven. Zij sluipen het stadhuis binnen, nemen een slapenden wachter gevangen, omsingelen vijftien anderen, die allen in diepe rust zijn gedompeld, en verrassen Antoine Macquart in de kamer van den maire met drie vrienden, terwijl dezen eene proclamatie tot de inwoners van Plassans gereed maken. Na korte worsteling wordt dit viertal in hechtenis genomen. Het geweer van Pierre Rougon gaat bij toeval af, een groote spiegel wordt verbrijzeld. Zola zegt hier beteekenisvol: „Il y a de ces moments où les fusils partent d'eux-mêmes dans les mains des poltrons."

De stad Plassans is door het beleid van den dapperen Pierre Rougon gered. Félicité is geheel buiten zich zelve van vreugde. Haar ideaal wordt vervuld, Pierre zal receveur particulier zijn. Al de vrienden van het gele salon, die den vorigen avond zich uit de voeten maakten, komen hartelijk gelukwenschen. De leden van den gemeenteraad verschijnen, om Pierre het burgemeesterschap voorloopig op te dragen. Geheel de stad is vol van de heldendaden des heeren Rougon, die met een-en-veertig helden de bende van drieduizend oproerlingen had uiteengejaagd. Zelfs Aristide, de hevige republikein, begreep, dat hij beter zou doen met artikelen te schrijven ten voordeele van den coup d'État, waardoor hij zich met zijn dapperen vader zou kun-

nen verzoenen. Deze brengt driehonderd gewapenden bijeen, om de poorten voor een hernieuwden aanval te beveiligen. Tegen den avond begint zich eene terugwerking te doen gevoelen. Plassans waande zich gered gedurende den loop van den dag; bij het vallen van den avond worden de gemoederen ongeruster. Men verwachtte een regiment soldaten, om de stad te beschermen, maar er kwam geen enkele soldaat opdagen. Ook in den kring van den gemeenteraad begon men angstig te worden, zoodat Pierre Rougon bijna beloven moest, het regiment den volgenden dag te doen verschijnen. Gedurende den geheelen nacht neemt de lafhartige vrees hand over hand toe, daar men de klokken hoort luiden in de naburige dorpen en vuren ziet branden op de toppen der heuvelen.

Te midden van de klimmende ontsteltenis doet de voorloopige maire de stad in staat van beleg stellen. Het gerucht, dat de coup d'État is mislukt, komt de onrust vergrooten. Van den gemeenteraad verschijnen maar vier leden meer. Langzamerhand begint men te meenen, dat Rougon de stad in groot gevaar heeft gebracht. Reeds verheffen zich stemmen tegen hem. Onder het volk klinkt het: „Les Rougon, c'est connu, c'est des pas grand' chose." Gelukkig weet de schrandere Félicité uitkomst te vinden. Zij snelt naar het postkantoor en zoekt er zoolang, totdat zij een brief van haar zoon Eugène ontdekt, die de volkomen overwinning der heeren Bonapartisten aankondigt. Gedurende de troebelen had alles stil gestaan, geene brieven waren bezorgd. Doch de listige vrouw besluit het goede nieuws niet aan haren echtgenoot meê te deelen, maar hem integendeel schrik aan te jagen, uit wraak over de geheimzinnigheid, waarmeê hij de brieven van Eugène voor haar verborg. Zij stort nieuwe doodsangsten over Pierre uit en vertelt hem, dat alles mislukt is, gelijk haar door den markies De Carnavant zou zijn verhaald. Ten slotte weet zij hem vertrouwen op de toekomst in te boezemen en besluiten zij te midden der sidderende stad alleen met opgerichten hoofde het gevaar te trotseeren.

Het echtpaar voegt er nog eene lage list bij, die moet

medewerken, om de dapperheid van Pierre Rougon duidelijker in 't oog te doen vallen. Félicité bezoekt Antoine Macquart in zijn kerker en brengt hem een uniform van schutter. Zij stelt hem voor te vluchten zonder eenige voorwaarde en belooft hem een biljet van duizend francs, als hij des avonds met zijne vrienden een nieuwen aanval op de mairie wil ondernemen. Félicité waarschuwt hem echter, dat het een hinderlaag zal zijn, waarin men het laatste verzet van de Republiek wil smoren, opdat de hooge wijsheid en het kloek beleid van Pierre Rougon ten tweeden male mogen blijken. Macquart zou al de Republikeinen verzamelen, die hij mocht aantreffen en ze diets maken, dat het stadhuis verlaten is. De aanval werd op middernacht bepaald. Intusschen verschijnt de voorloopige burgemeester ten stadhuize met een onverschrokken gelaat, terwijl hij den staat van beleg doet voortduren. Niemand der leden van den gemeenteraad vertoont zich op zijn post. Alleen de kloeke Rougon offert zich op. Hij verspreidt het gerucht, dat hij elk oogenblik een nieuwen aanval der insurgenten verwacht. De stad Plassans siddert en bewondert nu den moed van den tijdelijken maire.

Heimelijk verzamelde hij een groot aantal schutters op het binnenplein van de mairie en verhaalde hij hun, dat de republikeinen van Plassans een nieuwen aanslag in den zin hadden. Een vriend zou de alarmklok luiden, zoodra er geweerschoten mochten vallen. Antoine Macquart brengt een vijftigtal ontevreden republikeinen op de been tegen den nacht, waarvan sommigen met geweren. Toen deze groep voor het stadhuis verscheen, leidde Macquart ze naar den hoofdingang, eischte luide, dat men openen zou, doch toen de deur zich ontsloot, wierp hij zich ter zijde. De schutters op het binnenplein vuren, er vallen drie dooden. De ouvriers beantwoorden het vuur, maar vluchten daarna, wanhopend door het laag verraad. De klok van de kathedraal begint te luiden, de bevolking blijft in vrees en beving binnen de huizen.

Rougon laat de lijken op het plein liggen als afschrikwekkend getuigenis voor de arbeidende klasse. Terwijl hij naar huis snelt, om zijne vrouw gerust te stellen, trapt zijn

voet op de hand van een der gesneuvelden, zoodat hij van plotselinge ontzetting dreigt in een te zinken. Den volgenden dag ligt geheel Plassans aan de voeten der familie Rougon. Een regiment trekt naar de stad met den nieuwen prefect van het departement. Ieder wenscht den grooten burger Rougon geluk over zijn triumf. De prefect Blériot betuigt zijne hooge tevredenheid en belooft eervolle vermelding te maken van het edele en dappere gedrag des heeren Pierre Rougon. Félicité ontvangt haar gemaal met luiden jubel en geeft hem nu eerst den brief van Eugène, waaruit het welslagen van den coup d'État blijkt. Weinige dagen later kwamen meer troepen rondom de stad kampeeren en keerde de maire met den commandant Sicardot terug. Eugène schrijft uit Parijs, dat zijn vader weldra tot „receveur particulier" zal worden benoemd, maar daarenboven heeft de wijze zoon voor den dapperen burger het ridderkruis van het Legioen van Eer verworven.

Alzoo is de gang der gebeurtenissen in „La Fortune des Rougon", hier uitvoerig geschetst, omdat deze roman tevens de expositie der volgende inhoudt. Daarenboven hebben wij hier te doen met een samenhangend verhaal en eene ontknooping zooals later schaars gevonden wordt. De verwikkeling behoort niet tot het beste deel van Zola's arbeid. Zij kan het niet, omdat het wezentlijk talent van onzen auteur in schilderen, geenszins in verhalen bestaat. Zijne naturalistisch-realistische methode brengt hem tot deze wijze van werken. Hij wil het leven zelf geven, de afloop der gebeurtenissen is bijzaak.

Het historisch uitgangspunt van dezen eersten roman gaf den dichter het bekende slot aan de hand, waarvan hij op uitstekende wijze partij trok. In 1869 was de stemming gunstig in Frankrijk. Men mocht toen reeds met afschuw spreken van den 2 December. Zola begon destijds zijn schitterend requizitoor tegen het tweede keizerrijk. Maar ook buiten het politiek belang zou „La Fortune des Rougon" een grooten indruk gemaakt hebben. De buitengewone bekwaamheid in de schildering van het landschap en binnenhuis kwam voor het eerst op het levendigst uit. In zijne vroegste

periode teekende Zola louter zielkundige drama's. Het inwendig leven zijner helden deed hem dikwijls de uiterlijke omstandigheden over het hoofd zien. Behalve een zeer realistisch croquis van de Morgue in Thérèse Raquin, bieden zijne eerste werken meer ontleding dan beschrijving aan. De onmiskenbare kracht, waarmeê hij thans de kleine stad Plassans zijnen lezers voor oogen tooverde, deed terecht denken aan Balzac, die in zijne „Illusions perdues" met even groot talent de landstad Angoulème schetste. Plassans en omstreken zijn in eene rij van voortreffelijke schilderijen voor onze verbaasde blikken ontrold. Wij hebben al lezende gezien. Geen landschap met het verblindendst coloriet kan op het doek levendiger indruk maken, dan enkele bladzijden uit „La Fortune des Rougon". In de eerste plaats stelt de schrijvende schilder een groot doek ten toon: de stad Plassans met hare drie kwartieren. Het kwartier Saint-Marc, de woonplaats der edelen, een klein Versailles met rechte straten, waar het gras de keien verdringt, strekt zich zuidwaarts uit. Ten noord-westen bevindt zich het oude kwartier, de oude stad met kleine en bochtige steegjes, waar het stadhuis, de rechtbank, de markt en de gendarmerie aangetroffen worden, grootendeels bevolkt door eene nijvere menigte van handwerkslieden en kleine kooplui. De nieuwe stad is in een lang vierkant tegen het noord-oosten gebouwd, met lichtgeel gekalkte huizen, waarin de gegoede burgerij en de renteniers wonen. Eenige hoofdstraten verdeelen Plassans zeer regelmatig in de drie genoemde kwartieren. Van het westen tot het oosten, van „la Grand'-Porte" tot „la porte de Rome", loopen „le cours Sauvaire" en „la rue de Rome", die de stad in tweeën splitsen, zuidelijk het adellijk kwartier, noordelijk de beide anderen. Deze worden van elkaar gescheiden door de „rue de la Banne", die aan het eind van „le cours Sauvaire" begint en noordelijk loopt, links de zwarte massa's bepalend van het oude kwartier, rechts de gele van het nieuwe.

Vervallen vestingwerken omgeven de stad. De beide poorten worden zomers te elf, 's winters te tien uur gesloten. De poortwachter laat niemand binnen na dien tijd, zonder vooraf

met zijne lantaarn de trekken der laat komenden te hebben opgenomen. De drie groepen der bevolking leven in eerbiedige waardeering der traditiën en usantiën. Uitzondering vormen de voorname ambtenaren: de sous-préfet, de ontvanger, de bewaarder der hypotheken en de postdirecteur, die meest vreemdelingen zijn te Plassans. De edelen verkeeren in staat van afzondering sinds 1830. Des zomers begeven zij zich naar hunne kasteelen in den omtrek, des winters vertoeven zij in de stad bij het hoekje van den haard. In hunne salons verschijnen alleen enkele priesters. Zij schijnen levend dood; hunne huizen gelijken op een reeks van kloosters, waarvan deuren en vensters behoorlijk zijn gebarricadeerd.

Het nieuwe kwartier wordt door eene woelige bevolking verlevendigd. Advocaten, notarissen, rijke renteniers gaan op de soirées van den sous-préfet, lezen de dagbladen, wandelen des Zondags met hunne echtgenooten, pogen zich populair te maken door tot den werkman „mon brave" te zeggen en tot de boeren over den oogst te spreken. Zij alleen durven den draak steken met de oude wallen der stad, maar gevoelen zich buitengewoon gevleid, wanneer een graaf of een markies hun losjes toeknikt. Het ideaal dezer heeren is, om eenmaal in een salon van het „quartier Saint-Marc" te worden ontvangen, maar daar deze illusie nooit vervuld kan worden, geven ze zich luide voor vrijdenkers uit. Bij de minste oproerige beweging van het volk, werpen ze zich evenwel in de armen van den eersten den besten verlosser.

De bevolking der oude stad is niet zoo nauwkeurig te omschrijven. Voornamelijk wonen hier de werklieden, het volk. Toch vindt men er kleine negotianten en zelfs enkele groothandelaren. Plassans is geene handelstad van belang, men zet er de producten om van de valleien: olijfolie, wijnen en amandelen. De nijverheid wordt er vertegenwoordigd door drie of vier leerlooierijen, die eene straat van het oude kwartier verpesten; door fabrieken van vilten hoeden en eene zeepziederij in een hoek van eene buitenwijk verborgen. Bazen, winkeliers en ambachtslui wonen al te zaâm door gemeenschappelijke belangen verbonden. Eens in de week ontmoeten de drie kwartieren elkaâr. Bij goed weer vertoont zich des

Zondags de geheele bevolking „au cours Sauvaire" — zelfs de edelen wagen het. Maar eigenaardig is het, dat men op dezen boulevard, beplant met platanen, drie verschillende stroomen kan waarnemen. De rijke lui van de nieuwe stad komen maar even te voorschijn, om door „la Grand'-Porte" naar „l'avenue du Mail" te trekken, waar zij tot aan den avond blijven wandelen. Het volk en de edelen kiezen ieder éene zijde van „le cours Sauvaire." Sinds eene eeuw heeft de adel de zuidzijde van den wandelweg gekozen, waar zijne hooge huizingen zich verheffen en waar de meeste schaduw is; het volk heeft de noordzijde genomen, waar de koffihuizen, de hotèls en de „débits de tabac" zich bevinden. Den geheelen namiddag loopen edelen en werklui op en neer, zonder dat ooit éen ouvrier of éen edelman van wandelplaats verwisselen. Zes tot acht meters scheiden hen, maar ze blijven duizenden mijlen van elkaar verwijderd. Zelfs in revolutionnaire tijden blijven ze ieder in hunne eigen laan. Deze regelmatige Zondagsche wandeling en de gesloten poorten na tien en na elf uur zijn verschijnselen van dezelfde soort; men leert er de tienduizend zielen der stad naar beoordeelen.

Dit is het stadsgezicht, 't welk ons treft bij den aanvang van het verhaal: „La Fortune des Rougon". Dergelijke uitvoerige schilderijen komen in ditzelfde boek voor, inzonderheid bij de teekening van den opstand der boeren uit den omtrek. Dan verschijnen tevens twee allerliefste kinderen: Silvère Mouret en Miette — Provençaalsche kinderen, volwassen bijna op twaalfjarigen leeftijd. Silvère is de jongste zoon van Ursule Macquart, die gehuwd was met den hoedenfabrikant Mouret van Marseille. Beide ouders waren overleden in 1839 en 1840. Het kind kwam toen korten tijd aan huis bij zijn oom Pierre Rougon, maar vond erweinig genegenheid. Het zelfzuchtig gezin beschouwde hem als een lastpost. Ten slotte ontfermde zich zijne zonderlinge grootmoeder Adélaïde over hem. De vijf-en-zeventigjarige stilzwijgende oude zorgde met teedere liefde voor het knaapje, dat haar steeds tante Dide noemde en haar kloekmoedig oppaste, als zij aan hare gewone zenuwtoevallen leed. Sil-

vère werd leerling bij een hoefsmid en kwam somtijds in aanraking met zijn oom Antoine Macquart, die een republikein van hem maakte, om daardoor de familie Rougon te ergeren. Op deze wijze voorbereid was het geen wonder, dat Silvère zich bij de beweging tegen den coup d'État aansloot. Aan zijne zijde staat Miette, een ouderloos meisje, de dochter van een wilddief, welken men naar de galeien had gezonden. Miette diende als werkmeid bij een oom, wiens erf zich naast het huisje van tante Dide uitstrekte. Een muur scheidde den grooten hof des buurmans van tante Dide's terrein – in dien muur was een gemeenschappelijke put. Twee jaren voor den coup d'État had Silvère zijne vriendin het eerst ontmoet. Hij was op den muur geklommen, om iets aan het windas van den put te herstellen, had zijn beitel laten vallen en werd door Miette geholpen, die hem het werktuig toereikte.

„Zij hief haar allerliefst kopje op" – schrijft Zola – „en zag hem aan met hare groote, zwarte oogen en glim-„lachte met haar rooden mond, 't welk al te zaâm hem ver-„baasde en wonderbaar ontroerde. Nooit had hij een jong „meisje zoo van nabij gadegeslagen. Hij wist niet, dat een „mond en een paar oogen zoo lieflijk konden zijn om aan „te zien. De geheele gestalte had eene zeldzame aantrekke-„lijkheid voor hem. Alles behaagde hem, haar bont gekleurde „halsdoek, haar wit lijfje, haar blauwe rok door breede bretels „aan de schouders bevestigd."

Bij het overreiken van den beitel volgt dit kort gesprek:

– „„Hoe heet-je!" – vroeg hij.

– „„Marie", – antwoordde het boerinnetje – „maar iedereen noemt mij Miette!"

„Zij hief zich op hare teenen en vroeg met hare heldere stem:

– „„En jij?"

– „„Ik heet Silvère!" – antwoordde de jonge werkman.

„Zij zwegen beiden, als schepten ze behagen in den muzikalen klank van hunne namen.

– „„Ik ben vijftien jaar oud", – hernam Silvère – „En jij?"

— „„Ik wordt elf met Allerheiligen!" — antwoordde Miette."

Alzoo vangt de idylle van Silvère en Miette aan.

Silvère durft niet dikwijls op den muur klimmen uit vrees voor Miette's barschen oom. Toch vinden zij gelegenheid, om elkander te zien en te spreken. De gemeenschappelijke put komt hun te hulp. Het heldere watervlak is maar een paar meters van den rand verwijderd. Des morgens snellen beiden van weêrskanten naar den put, hoewel de muur hen scheidt. Zij ontdekken elkanders spiegelbeeld op het water en begroeten elkander fluisterend, verwonderd over den hollen klank hunner stemmen. Dag aan dag vinden de jongelieden elkaâr, terwijl zij in het water staren; wanneer Silvère te laat komt, doet Miette haar emmer snel dalen, om hem te straffen, daar de wateroppervlakte dan troebel wordt. Vroeger had Miette veel te lijden van de boosaardigheid harer huisgenooten — nu was er een lied in haar hart, 't welk al die bitse woorden overstemde.

Silvère heeft weldra een middel bij de hand, om zijne jonge vriendin nog eens te ontmoeten. Hij ontdekt den sleutel van eene voortdurend gesloten deur in den tuinmuur. In den hoek van den grooten moestuin reiken zij elkaâr de hand op een Zondagmorgen, half Augustus, den dag van Maria-Hemelvaart. De klokken luiden, de zon schijnt feestelijk. Terwijl zij elkaâr groeten, verbazen zij zich, dat hunne stemmen thans zoo helder klinken als het gezang van den leeuwerik. Zij blijven innig geroerd stil staan, glimlachend zonder te spreken — „entre eux leur sourire mettait une clarté." Dan verschijnt de vijf-en-zeventigjarige tante Dide; zij roept Silvère weg van Miette's zijde, zij vreest voor de rampen, die eene jonge liefde als deze kan baren — zij werpt den sleutel in den diepen put. Maar de jongelieden vinden elkaâr des avonds terug, want Miette klimt over den muur langs een boom. Dan wandelen zij in het breede grasveld buiten de stad — „l'aire Saint-Mittre" — en stamelen de naieve verzekering hunner beschroomde liefde. Soms slaan zij den weg naar Nizza in en wandelen zij in het maanlicht tot aan eene brug over de snelstroomende

Viorne. Mocht eene argelooze verzuchting bij wijlen Silvère's mond ontsnappen, als hij Miette omhelst, de reine liefde der beide zwervers word door niets onedels verdorven.

De jonkman heeft zich bij de boeren aangesloten, zoodra het verzet tegen den coup d'État begint. Hij ontving de oude buks van den strooper Macquard uit tante Dide's hand. Miette vergezelt hem en draagt de breede roode vaan van het boerenleger. De marsch van de opstandelingen naar Plassans bij maanlicht vormt eene schilderij van uitstekende waarde. De intocht der boeren binnen de stad, het optrekken naar de bergpassen, de worsteling met de brave soldaten van den ordelievenden president Louis Napoleon voltooien tevens den korten roman van Silvère's en Miette's liefde. De troepen behalen eene snelle victorie op de boeren. De laatsten vluchten.

„De beide kinderen" — schrijft Zola — „bleven werk-„tuigelijk, zonder hun toestand te begrijpen. Terwijl de boeren „afdroopen, hief zij de vlag steeds hooger op: zij hield haar „als eene reusachtige waskaars met beide vuisten vast. De „vaan was doornageld van kogels. Daar Silvère geene pa-„tronen meer had, moest hij ophouden met vuren en zag hij „zijne buks met stomme verbazing aan. Juist toen viel eene „schaduw over zijn gelaat, alsof een groote vogel hem met „een slag van zijn wieken had aangeroerd. Zijne oogen op-„heffend, zag hij de vlag uit Miette's handen vallen. De „vuisten tegen de borst geklemd het hoofd achterover met „eene uitdrukking van vlijmende smart, zonk ze langzaam „ineen. Zij slaakte geen geluid, zij viel achterover op de „roode vlag.

— „„Sta op, kom spoedig!" — riep Silvère, haar in verwarring zijne hand reikend.

„Maar zij bewoog zich niet, de oogen wijd geopend, zonder „een woord te spreken. Nu begreep hij haar en wierp zich „op de knieën.

— „„Ben-je gekwetst, zeg! Waar ben-je gekwetst?"

„Nog altijd antwoordde zij niet; zij hijgde naar adem, zij „zag hem aan met steeds wijder geopende oogen, geschokt „door korte huiveringen. Toen verschoof hij hare handen.

— „'t Is hier, niet waar? 't Is hier!"

„Hij rukte haar keurslijf open, hij ontblootte haar boezem. „Hij zocht, hij vond geene wonde. Zijne oogen vulden zich „met tranen. Eindelijk zag hij bij de linkerborst eene kleine „roode wonde, een enkelen droppel bloeds. Haar donker hair „was losgewoeld, hare oogen alleen gaven teekenen van leven. „Silvère bukte zich en drukte een kus op haar blanken „hals. Voor het laatst schitterden hare oogen van voldoening. „Zij hadden elkander lief en hunne idylle vond hare ontknoo-„ping in den dood."

VII.

LA CURÉE.

De indruk, door „La Fortune des Rougon" te weeg gebracht, is te bevredigender, naarmate het contrast grooter is tusschen de Arcadische schilderingen dezer andere Paul en Virginie en de harde toetsen bij de stoffeering van het gele salon gebruikt. De historie zelve gaf de treurige ontknooping aan de hand. Zoo de verouderde kunsteisch, dat aan 't eind van elke letterkundige schepping de boosheid moet getuchtigd worden, hier niet is gevolgd, komt dit dus niet alleen op rekening der realistisch-naturalistische methode. De tragische afloop van het lot der beide jongelieden — Silvère wordt als oproermaker ter neêr geschoten — vormt ditmaal geen dissonant, der ruwe werkelijkheid afgeluisterd. Alles wat op deze twee kinderen betrekking heeft, vereenigt zich tot eene allerliefste pastorale, die te midden der kleinsteedsche laaghartigheden van Plassans eene dichterlijke oase aanbiedt. Marius Topin [1]) noemt ze terecht: „les vrais héros de ce premier volume."

Niet altijd is Zola zoo gelukkig geweest. Zijne kunstover-

[1]) Romanciers contemporains, p. 255.

tuiging sleepte hem meermalen meê op den weg der smakeloosheid, of deed hem feiten beschrijven, waar tegen het kieschheidsgevoel van den lezer in opstand komt. Maar steeds openbaarde de Herculische aard van den schrijver zich op verrassende wijze. Niet het minst in „La Curée," het tweede deel van den grooten cyclus [1]). In 1870 werd deze roman als feuilleton in „la Cloche" gedrukt – doch de inhoud mishaagde aan vele lezers. De uitgave werd gestaakt. Reeds staafde ik, dat de verontwaardiging over zedelooze tafereelen bij Zola een weinig rekening te houden heeft met de toegeeflijkheid, die zoo dikwijls aan gesluierde wulpschheid in moderomans ten deel valt. Ten tweede dient men in 't oog te houden, dat de acte van beschuldiging tegen het tweede keizerrijk opgesteld, juist eenige zeer bezwarende paragrafen bevat, die in „La Curée" nader zijn uitgewerkt. De in 1870 wel ontmoedigde, maar daarom niet minder talrijke Bonapartistische partij, heeft geene moeite gespaard, om Zola te verguizen [2]). De geheele Bonapartistische pers hief een koor van wraakgeroep aan – en de Bonapartisten kunnen razen, getuige de schreeuwleelijk Paul de Cassagnac. Ten derde komt in aanmerking het kunstplan van den auteur. Hij had de teekening noodig van het speculeerend en verkwistend Parijs na 1852. Hij zegt er van in de „Préface":

„In mijne natuurkundige en sociale geschiedenis eener fa-„milie gedurende het tweede keizerrijk, geeft „La Curée – „la note de l'or et de la chair." Als kunstenaar wilde „ik geene schaduw werpen op de dubbelzinnige glorie van „het gadeloos jagen naar genot, waardoor geheel het tijdperk „wordt gekenmerkt. Een deel der historie, welk ik ondernam „te schrijven, zou onbehandeld gebleven zijn.

„Het was mijn plan de vroegtijdige uitputting te teekenen „van een geslacht, 't welk te snel heeft geleefd en eindigt „met „l'homme-femme des sociétés pourries"; „voorts de rustelooze speculatiekoorts van dit tijdvak, zich

---

1) Geschreven in vier maanden.

2) De schrijver werd ontboden bij den rechter-commissaris, die hem de voltooiing van het werk afried. Het dagblad „La Cloche" bleef er midden in steken.

„openbarend in een schaamteloos avontuurlijk karakter; eindelijk de zedelijke verbastering van eene tot krank wordens „toe overprikkelde vrouw, die door de haar omringende „weelde en schandalen gebracht wordt tot buitengewone ontwikkeling van haar zinnelijken aanleg. Met deze drie maatschappelijke wangedrochten tot onderwerp, heb ik een kunstwerk en tevens een wetenschappelijk werk pogen te schrijven, „'t welk te gelijkertijd gelden mocht voor eene der zonderlingste bladzijden uit de geschiedenis onzer zeden."

Eene zedeschildering van het tweede keizerrijk, zooals het zich vooral te Parijs vertoonde van 1852—1870, eene schildering, waarbij „la note de l'or et de la chair" het hoofdthema zou schenken, kon licht gevaarlijk worden voor den auteur. De waarheid te zeggen over dezen treurigen tijd, zou zeer moeilijk gaan, omdat geheel Parijs, toen de republikeinen van 1848 naar de pontons en naar Guyana waren verwezen, langzamerhand medeplichtig werd aan den coup d'État van 2 December. De woede der getroffen partij zou zich alleen kunnen koelen door het verwijt der aanstootelijkheid. Dit verwijt zou nog te minder indruk maken, naarmate de verontwaardigde beoordeelaren bij andere gelegenheden een ondoordringbaarder rhinoceroshuid bleken te bezitten, als 't er op aan kwam zich gevoelig te betoonen voor beleediging van kieschheid. De critiek van het tweede keizerrijk had geene lauweren genoeg voor den jongen Dumas, toen deze de teringachtige dame met de witte en roode camelia's tot heldin koos. Bij voorkeur werd zij vergeleken met Manon Lescaut van den abt Prévost, zonder dat een der lofredenaars er op bedacht was, dat, noch de ouderwetsche abt, noch de moderne académicien ooit wierook ontstoken hadden voor het heilig altaar der christelijke deugden.

Zola liet zich door de partijdige critiek gelukkig niet afschrikken en hij voltooide „La Curée". Reeds de titel was een doorn in 't oog der Figaro- en Gaulois-mannen. De groote December-strooper had het edelste wild — Frankrijk — verraderlijk overvallen en gekneveld. Duizenden van hongerige jachthonden eischen een deel van den buit — la curée vangt aan. In zijn roman geeft Zola eene uitvoerige be-

schrijving van deze Bonapartistische curée. Hij had daartoe drie typen gekozen, zooals de Préface ze aanwijst: den afgeleefden jonkman, den vibrion gelijk de jonge Dumas hem zou noemen; den onbeschaamden speculant, en de schuldige vrouw uit aanzienlijken stand. Hij koos uit zijn personeel daartoe: Aristide Rougon, om voor den schaamteloozen financier te spelen; Maxime, den zoon van dezen, om als vibrion dienst te doen en Renée Béraud du Châtel, om de vrouwenrol te vervullen. Verwikkeling of handeling levert „La Curée" weinig op. De geschiedenis der hoofdpersonen kan kort worden saâmgevat. Aristide Rougon — van republikein tot Bonapartist gepromoveerd — komt uit Plassans, om door zijn bekwamen broeder Eugène te worden voortgeholpen. Eugène is te Parijs een groote autoriteit na de welgeslaagde Decembermoorden. Hij eischt, dat Aristide van naam verandere, opdat men niet bemerke, welke verwantschap tusschen hen beiden bestaat. Aristide Rougon wordt Aristide Saccard en krijgt een klein postje als employé bij het Hôtel de Ville. Daar weet hij alles oplettend uit te visschen en ontdekt er de plannen tot vergrooting en uitbreiding der stad Parijs. Na den dood zijner vrouw Angèle Sicardot, sluit hij een tweede huwelijk met Renée Béraud du Châtel, de dochter van eene aanzienlijke patricische familie, die om hare eer te redden met eene Parijsche huwelijksgift hare hand reikt aan Saccard. Als makelaarster voor dit huwelijk treedt Aristide's zuster, Sidonie Rougon, op. Met het geld van zijne tweede echtgenoot weet Saccard behendig te speculeeren in bouwgronden en onteigeningen „pour les embellissements de Paris". Weldra is hij millionnair en koning aan de Beurs. Mevrouw Saccard wordt eene zeer beroemde groote dame, die op de soirées ter Tuileriën verschijnt, maar wier zedeloosheid alle verbeelding te boven gaat. Haar schoonzoon Maxime Saccard, de vroegtijdig ontzenuwde boulevardier, wordt haar minnaar. Dit misdadig overspel leidt tot geene tragische ontknooping. Saccard dwingt zijn zoon een huwelijk te sluiten met eene rijke teringlijderes. Renée vindt een snellen dood bij het voortdurend jagen naar genot.

Op den bouw van dezen roman zouden gewichtige aanmerkingen te maken zijn. Eene geschiedenis, als die van Aristide, Renée en Maxime, schijnt in Parijs te alledaagsch, dan dat ze andermaal tot ergenis van velen behoefde verteld te worden. Het eenig nieuwe dezer verwikkeling is, dat de gehuwde schoonmoeder haar schoonzoon tot amant kiest — eene variatie, die uit het oogpunt van de kunst en van de moraal niemand bijzonder genoegen kan doen. Reeds is er op gewezen, dat de echtbreuk der gehuwde vrouw het verdrietig thema van menig modernen Franschen roman uitmaakt, zoodat Zola kan verondersteld worden eenvoudig eene kwade gewoonte te volgen, nu hij in zijn familie-epos: „la note de l'or et de la chair" aanslaat.

Maar de schrijver zou op deze voorstelling veel kunnen afdingen. Niet hij kiest vrijwillig echtbreuk tot zijn onderwerp, gelijk hij in „Thérèse Raquin" deed. De zedenschildering van de Parijsche samenleving gedurende het tweede keizerrijk verplichtte hem in dit slijk te wroeten. Hij koos „trois monstruosités sociales" uit de geschiedenis van den dag en poogde er zoowel een wetenschappelijk als een kunstwerk over te schrijven. Zijne tegenstanders moeten erkennen, dat er René's en Maxime's tijdens het tweede keizerrijk waren te geeselen, maar zij redden zich met de uitvlucht, dat men de keizerlijke maatschappij voor een paar uitzonderingen niet verantwoordelijk kan stellen.

Het eenig verwijt, dat men Zola met klem mag doen, is dat hij zijne naturalistische methode te forsch heeft toegepast, dat hij met „La Curée" geen roman, maar een schelgekleurd pamflet heeft geleverd, waarvan sommige naaktheden en zinnelijkheden in naam van den goeden smaak en van de goede zeden nadrukkelijk moeten worden gelaakt. Doch dan zal men ook terstond daarbij moeten voegen, dat de pamfletschrijver niet uit laaghartig genoegen, om het obscoene te behandelen, zoo ver gaat. Zola behoudt de reuzenkracht van zijn eigenaardig talent bij de beschrijving van de geparfumeerde ontuchtigheden der zoogenaamde „fatsoenlijke" of „groote" wereld. Hij is nimmer wulpsch uit karakterloosheid, hij is ruw en tot overmoedig wordens toe waar, maar blijft altijd

kunstenaar bij iedere toets, bij iedere stoute penseelstreek.

Er moge dus op de verdienste van „La Curée" te recht af te dingen zijn door de overmatige krachtsinspanning van den geweldigen artist, niet minder is er te loven. In de bijzonderheden dezer Parijsche goud- en slijkgeschiedenis heeft Zola zich andermaal meester getoond over zijne stof. Zijne uitvoerige beschrijvingen van Lutetiaansche weelde en Babylonische zinnendorst schitteren van kleurengloed als de gastmalen van Paolo Veronese of de reuzendoeken van Hans Mákart. [1]) Juist in de analyse van de détails ontdekt men den auteur van „La Fortune des Rougon."

Ik kies vooreerst een dag uit het leven van Renée bij den aanvang van den roman. Zola brengt ons naar het Bois de Boulogne. De schemering valt aan 't eind van een schoonen Octoberdag. Langs de groote laan van het bosch rollen ontelbare rijtuigen naar de stad terug. Opeenhoping van calèches en ruiters doet een gedwongen stilstand ontstaan. In een der calèches bevindt zich Renée aan de zijde van Maxime Saccard. Haar costuum zou zelfs de critiek van een Grévin kunnen trotseeren. Haar zijden gewaad was van eene eigenaardige licht paarsche tint, zweemend naar de kleur der zachtroode malva's. Zij droeg daarover een paletot van wit laken met opslagen en kraag van lichtpaarsch fluweel. Hare bleekbruine haren waren nauwelijks bedekt door een wonderkleinen hoed met Bengaalsche rozen. Zij was zeer bijziende en nam daarom het voorbijrijdend publiek met een grooten tooneelkijker op. Heel het aanzienlijk Parijs was aanwezig. Inzonderheid viel de onmisbare hertogin de Sternich (Metternich) in 't oog, daar zij evenmin als Don Carlos en Sélim Pacha aan de glorie van het tweede keizerrijk kon ontbreken.

Na eene korte pooze haasten de rijtuigen weer stadwaarts.

---

[1]) Hij heeft zich veel moeite gegeven, om de hem onbekende wereld der voorname Bonapartisten te bestudeeren. Voor de beschrijving der rijtuigen ging hij twee of drie voorname rijtuigfabrikanten raadplegen. Als voorbeeld voor het hotel van Aristide Saccard koos hij het huis van den heer Menier, dat hij alleen van buiten kon waarnemen. Voor de groote serre van Renée bestudeerde hij de serre van den Jardin des Plantes.

Renée en Maxime spreken à batons rompus over het nieuws van den dag. Eene beruchte schoonheid van het tijdvak, Laure d'Aurigny, geeft aanleiding tot levendiger gedachtenwisseling. Deze belangrijke persoonlijkheid heeft voor schulden hare eerlijk gewonnen juweelen verkocht. Aristide Saccard heeft een schitterend diamanten halssieraad bij die veiling aangekocht en het zijner echtgenoote geschonken. Terwijl Maxime zijn vader prijst voor deze edelmoedigheid, beweert Renée, dat niets, zelfs geene diamanten haar kunnen troosten over hare ongeneeslijke kwaal, de verveling. Maxime toont daarop aan, dat haar een zeer benijdenswaardig lot ten deel viel, dat zij hotel, paarden en rijtuigen bezit, dat de pers van elk harer nieuwe toiletten spreekt, als van eene gewichtige staatkundige gebeurtenis, dat zij eene der steunpilaren van het tweede keizerrijk is. Renée geeft dat alles maar schoorvoetende toe, terwijl zij door de Avenue de l'Impératrice naar huis rijdt. Te midden van het nieuw gebouwde kwartier bij de Champs Elysées, in het park Monceaux, bevindt zich het prachtig hotel van Saccard. Het gebouw is opmerkelijk door den kwistigen voorraad van ornamenten aan den buitengevel. Onder ieder raam is een balcon, gedragen door naakte vrouwen-beelden als kariatieden; het dak wordt omringd door eene balustrade met sierlijke steenen urnen.

Niet minder weelde heerscht binnen in dit modern paleis. Marmeren trappen leiden naar de eerste verdieping, kostbare tapijten bedekken de trappen, gaskronen met vijf vlammen, door matglazen bollen getemperd, worden gedragen door verguld bronzen vrouwen-beelden. De wanden langs de trappen en op het bovenportaal zijn met spiegelglas bedekt. Iedere mogelijke weelde is overal te genieten. Renée haast zich naar haar boudoir, want er is dien dag groot diner ten harent. Zij komt een uur later in een verblindend toilet te voorschijn. Vele van hare gasten zijn reeds aanwezig. Deftige heeren met decoratiën staan in groepen bij elkaâr. Jongelieden met wijd uitgesneden vesten bewegen zich om een aantal dames, wier lange slepen het tapijt onzichtbaar maken. De gastheer, Aristide Saccard, die in 't oog vallend pronkt met het

roode lint van het Legioen van Eer, betoont zich zeer hoffelijk voor ieder nieuw binnentredenden gast. De verschijning van Renée neemt aller aandacht in beslag. Zij draagt een kleed van lichtgroen satijn en wit gaas. De rijkdom van de haar naruischende massa gaas, satijn en kanten was overdreven. Haar keurslijf was veel te laag, hare geelbruine haren waren te hoog opgekapt — zij geleek op eene naakte Nymf, die zich uit de golven verheft. Het diamanten halssieraad van vijftigduizend franken, de dito speld in haar kapsel van vijftienduizend, schenen nog 't meest den algemeenen lof te verdienen, omdat ze afkomstig waren uit de veiling der beruchte Laure d'Aurigny.

De eetzaal is weder met de hoogste weelde gestoffeerd. De tafel fonkelt van zilver en kristal, in 't midden prijkt een surtout van mat zilver — eene groep nymfen, door faunen geschaakt, voorstellend — de stoelen zijn van zwart ebbenhout met vergulde sieraden. Bij het binnentreden worden de gasten verrast door een aangenamen bloemengeur, van tijd tot tijd afgewisseld door eene sterkere lucht van kreeften en citroenen. De maaltijd begint zeer deftig. Nadat er Pomard en Chambertin was geschonken, klonken de stemmen luider. Renée is geplaatst tusschen twee Bonapartistische beroemdheden, den senator-baron Gouraud en den rijken waskaarsen-fabrikant Toutin-Laroche, die met Saccard eene beroemde krediet-onderneming: le Crédit Viticole heeft gesticht. Aan het lager einde bevinden zich eenige beminnelijke, jonge diplomaten: de heer de Mussy, die wanhopige blikken naar de gastvrouw werpt, en de heer de Saffré, secretaris van den grooten minister Eugène Rougon. De deftige heeren vangen weldra een druk gesprek over finantiën en politiek aan, waarvan het thema, telkens terugkeerend, luidt: „Quiconque aime l'empereur, aime la France!"

Renée smeekt eindelijk om wat vroolijker gesprek, en een der gasten, de prefect Hupel de la Noue, verhaalt een scabreuse historie uit zijn departement. Verder wordt er over allerlei Lutetiaansche nieuwtjes gehandeld, terwijl Renée verstrooid luistert. Zij heeft een boozen blik gezonden aan

het adres van den heer De Mussy. Zij wenscht een einde aan den maaltijd en geeft het sein tot opstaan. Het gezelschap begeeft zich naar het salon, waar koffi wordt aangeboden.

Het groote salon van het hotel was eene uitgestrekte, lankwerpige zaal, die aan de tuinzijde heel den achtergevel van het gebouw in beslag nam. Deze galerij schitterde van goud en verguldsel. Aan het plafond prijkten gouden medaljons, die blonken als gladgepolijste schilden. De muren waren in paneelen verdeeld, die met roode zijde waren bekleed; op den vloer lag een „tapis d'Aubusson," waarop allerwege purperen bloemen blaakten. De meubelen, de gordijnen, de portières, waren van roode zijde, terwijl overal verguldsel glinsterde. Drie kristallen kronen, vier reusachtige lampen in de vier hoeken op voetstukken van rood marmer, wierpen eene zee van licht over al deze bonte weelden en deden al het goud van het salon fonkelen.

De heeren vereenigen zich weldra in de rookkamer. De heer De Mussy verzoekt Maxime, om voor hem een goed woord te spreken tot de gastvrouw, die zich aan tafel zoo fier van hem heeft afgewend. Daarna verhaalt de beminnelijke diplomaat aan Maxime, hoe hartstochtelijk hij Renée bewondert. Gedurende een half uur blijven de heeren in het rookvertrek, aan 't eind van 't groote salon gelegen. Daar vereenigden zich pracht en eenvoud. De wanden waren van eene donkere kleur, bedekt met wat men in het meubelmakersvak „une imitation de cuir de Cordoue" noemt, gordijnen en portières waren veelkleurig gestreept naar Algerijnschen smaak. De gastheer Saccard wordt door den heer de Saffré geprezen wegens zijne nationale verdiensten, daar hij Laure d'Aurigny verhinderd heeft naar Engeland te vertrekken. Ook Maxime juicht zijn vader toe en voegt er wijsgeerig bij: „Va, ne te défends donc pas! A ton âge, c'est très beau!"

Intusschen komen er vele gasten voor de soirée in het groote salon. Maxime zoekt zijne schoonmoeder, die met enkele intieme vriendinnen in een klein, rond salon aan het tegenover de rookkamer gelegen einde van de groote galerij

hare toevlucht had gezocht. Nieuwe weelde en pracht stralen uit dit kleine, uitgelezen schoon getooid vertrek. Alles was zachtgeel in dit salon, of helgeel als de boterbloem, „une symphonie en jaune mineur." Kleine stoelen, leunstoelen, causeuses, pouffs, alles was met boterbloemkleurig satijn bekleed. Een der „portefenètres" leidt naar eene wonderschoone serre met tropische gewassen. Zoodra Renée haar schoonzoon ontwaart, vertrekt zij uit het gele naar het groote salon en verneemt de klachten van den heer de Mussy. Met groote minachting trekt Renée de schouders op. Maxime vangt een gesprek aan met Louise de Mareuil, een zeer ziekelijk, maar zeer rijk jong dametje, 't welk waarschijnlijk aan den jongen Saccard zal verloofd worden.

Renée heeft zich in de serre verborgen en ziet met misnoegen naar dit jonge paar. Nieuwe wonderen van de serre worden thans beschreven. In eene ovale kom zwemmen planten der tropische luchtstreken, terwijl een waterstraal hoog opschiet te midden van de groene pluimen der cyclanthussen, en de tornélia's hare slangvormige luchtwortels over den rand der kom slingeren. In de serre buigen zich palmboomen, verheffen zich bamboestammen, prijkt de ravenala en de vruchtdragende pisang; onder de boomen siert een rand van begonia's en caladiums de dichtbegroeide perken. Aan de vier hoeken zijn diepe, donkergroene prieëlen van lianen gevormd; een vanillestruik slingert zich langs de ronde, ijzeren kolonetten der serre. Korven vol orchidaeën hangen aan deze kolonetten en de zijmuur van het hotel, waartegen de serre gebouwd is, wordt geheel bedekt door een Chineeschen hibiscus met ondoordringbaar groen en purperen bloemkelken. Te midden van deze plantenweelde bespiedt Renée het gesprek van haar schoonzoon met zijne aanstaande bruid. Op dat oogenblik kiemt de misdaad, die later haar zoo laag zal doen vallen.

Het hotel van Aristide Saccard in het park Monceaux staat nu levendig voor onze verbeelding. Als bijzonderheid uit het Parijsche leven onder Napoleon III is dit paleis met zijne uitbundige en niet altijd smaakvolle weelde gebouwd door een speculant in onteigeningen, van historische waarde.

De degelijkheid en de ijver van Zola staan ons borg voor de juistheid van zijne teekening. Men kan met zekerheid vertrouwen, dat de Bonapartistische weelde bij de parvenus van die politieke partij inderdaad zoo hoog klom. In den bloeitijd der Romantiek heeft men zeer veel moeite aangewend om door beschrijvingen van Oostersche pracht en ongeëvenaarden luister de phantasie te treffen. Eugène Sue heeft den plantengroei van het tropische Westen beschreven, hij heeft de geheimzinnige Arabische weelde van Adrienne de Cardoville bezongen, doch vergelijkt men zijne scheppingen met het hotel Saccard, dan schijnt deze romantische pracht uit klatergoud en gekleurd glas te bestaan. Théophile Gautier, die tusschen beide scholen in staat, legde zich toe op schilderingen van phantastischen rijkdom in „Mademoiselle de Maupin" en in verschillende zijner Contes, 't meest in „Fortunio", den Parijschen pacha. Hoe glansrijk ook het tafereel van Théophile Gautier's verdichting moge zijn, het laat slechts de herinnering aan veel bonte kleuren bij ons achter, wij gelooven niet aan de werkelijkheid van zijne wonderen. Zola geeft zoo nauwkeurig rekenschap van iedere bijzonderheid, dat wij ons weldra op historisch terrein gevoelen en elke beschrijving met zekere gerustheid volgen. Verwijt men hem, dat hij ons vermoeit door al te veel kleinigheden, dat hij bekwamer meubelmaker, stoffeerder en botanist dan romancier schijnt te zijn, zoo strekt ter zijner verdediging, dat hij met volle overtuiging van den roman een wetenschappelijk werk poogt te maken, 't welk historisch een spiegelbeeld zal aanbieden van het door hem gekozen tijdvak.

Een eigenaardig bewijs voor deze opvatting is gelegen in de epische onbeschroomdheid, waarmeê hij het hof der Tuilerieën schildert. In „La Curée" verschijnt de keizer maar een enkel oogenblik, in „Son Excellence Eugène Rougon" verleent hij dikwijls audiëntie aan de helden van den roman. De bladzijden uit „La Curée" zijn evenwel belangrijk genoeg, om er even bij stil te staan. Saccard, de kleine ambtenaar van het Parijsche stadhuis, had zich langzamerhand weten te verheffen tot de hoogte van gast en gunsteling der Tuilerieën. Zola beschrijft de duizenden laagheden

door dezen handigen speculant bedreven, hij toont hoe men langzaam klimt door behendige snoodheid, terwijl de regen van goudstukken, die over de hoofden der aanhangers van het keizerrijk nederdaalt, ook eindelijk naar Saccard's kas schijnt te vloeien. Dat hij aanstonds na den dood zijner eerste vrouw, Angèle Sicardot, een speculatief huwelijk sluit met Renée, door nood gedwongen tot elken prijs in 't huwelijk te treden; dat hij daarbij een ongelukkigen vader en eene treurende familie met honderdduizenden doet betalen, behoeft geene nadere toelichting. Zijne kennis, op het Parijsche stadhuis verzameld, komt hem nu te stade. Hij wordt de groote speculant in bouwterreinen, hij koopt en verkoopt allerlei soort van huizen, die onteigend zullen worden. Langs dezen weg was hij naar de Tuilerieën opgeklommen. De invloed van zijn broeder, den minister, kwam daarbij mede in aanmerking; zoodat eindelijk de wensch van Renée, om voor een hofbal uitgenoodigd te worden, zich verwezenlijkt.

Madame Saccard had weken van te voren geene rust. Zij had in een slapeloozen nacht een feestgewaad uitgedacht, dat door drie dameskleêrmakers van de beroemde firma Worms (Worth) ten harent was vervaardigd. Dit feestgewaad bestond in een kleed van wit gaas, maar voorzien van eene groote menigte „volants", omgeven door een netwerk van zwart fluweel. Over dit kleed droeg zij eene tuniek van zwart fluweel „décolletée en carré" met witte kant. Om hare polsen schoof zij effen gouden armbanden, in haar kapsel een cirkelrond diadeem van mat goud. Zij gevoelde zich verlegen, toen zij de zalen van het paleis binnentrad, maar de spiegels verzekerden haar, dat zij er bewonderenswaardig uitzag. Zij gewende zich weldra aan den drukkenden dampkring, aan het gefluister van duizenden stemmen, aan de dichte menigte van zwarte rokken en blanke schouders. Spoedig kwam de keizer binnen, langzaam loopend, gearmd met een klein en dik generaal, die hoorbaar ademhaalde, alsof hij eene gebrekkige spijsverteering had. De blanke schouders schaarden zich bijeen in twee rijen, de zwarte rokken weken bescheiden een pas achteruit. Renée bevond zich

aan 't eind van eene der rijen, dicht bij de deur, waarheen de keizer zich wendde.

De keizer droeg een zwarten rok met het breede roode lint van groot-officier [1]). Door ontroering kon Renée niet goed alles zien, en deze bloedroode streep scheen haar de geheele borst van den keizer te hebben bespat. Zij vond hem te klein, met al te korte beenen en gebogen rug, maar toch scheen hij haar grootsch met zijn geelbleek gelaat, met zijne zware, loodkleurige oogleden, die bijna dicht vielen over zijne uitgebluschte oogen. Onder zijn knevel zonk zijn mond, half geopend, weg; alleen de neus stak hoekig vooruit in zijn vervallen wezen.

De keizer en de oude generaal liepen langzaam met kleine schreden vooruit, terwijl ze elkaar schenen te steunen, flauw glimlachend. Zij zagen naar de buigende dames neer en hunne blikken vielen rechts en links op de blanke halzen. De generaal boog zich, fluisterde zijn meester eenige woorden in 't oor en drukte zijn arm met de vrijmoedigheid van een goed kameraad. En de keizer, mat en slof, bleeker dan gewoonlijk, naderde met zijn slependen gang.

Toen zij midden in het salon waren, bemerkte Renée, dat hunne blikken zich op haar vestigden. De generaal zag haar met wijdgeopende oogen aan, terwijl den keizer, zijne oogleden half opheffend, een plotselinge lichtgloed door de oogen schoot. Renée boog zich in verwarring en zag niets meer dan de bloemen van het tapijt. Zij volgde echter hunne schaduw en bemerkte, dat zij eene seconde voor haar hadden stilgestaan. Zij geloofde zelfs, dat zij den keizer iets hoorde zeggen van eene bloem, van eene wit en zwart gestreepte anjelier. En de generaal antwoordde met luider stem:

— „Sire, deze anjelier zou goed staan in ons knoopsgat!"

Later had Renée de gelegenheid met den keizer te spreken op volgende soirées, maar nimmer vergat zij dien eersten avond aan 't hof, als eene beslissende gebeurtenis in haar leven.

---

[1]) Van 't Legioen van Eer.

De onpartijdige critiek heeft Zola verweten, dat hij geene schildering van het tweede keizerrijk heeft gegeven, maar eene woedende geeseling in den vorm van een pamflet. Men noemde hem:

„Tout entier Suétone á sa proie attaché!"

Het keizerrijk is niet verantwoordelijk voor een Maxime en eene Renée, men zou de moorden van Troppmann even goed op rekening van de Bonapartisten kunnen plaatsen — zeide men. Marius Topin, [1]) die aan Zola's talent volkomen recht doet wedervaren, verklaart —: „Ik heb niet „gesproken over het tweede en zesde deel van de serie der „Rougon-Macquart, omdat deze beide, gewijd aan de „teekening van Parijsche zeden gedurende het tweede keizer„rijk, meer van een pamflet dan van een roman hebben. La „Curée, uitstekend door het ongemeene talent, Son Excel„lence Eugène Rougon, van veel minder waarde dan „de overige deelen, hebben beide de fout, dat zij overdreven „schilderingen bevatten, die de wezenlijke ondeugden der keizer„lijke maatschappij tot in het monsterachtige vergrooten. „Zola heeft overvraagd. Ik weiger niet te erkennen, dat „zedeloosheid destijds een regeeringsmiddel is geweest, maar „ik geloof niet, dat deze tafereelen waarschijnlijk zijn te „noemen. Ook bevatten deze romans geene eigenlijke satyren. „De satyre is losser, zij treft niet doodelijk. Zola wil of kan „de fijne wapenen van ironie en persiflage niet gebruiken. „Hij heeft een (Hercules)knods noodig. Hij slaat zijne tegen„standers dood en houdt nog niet op, ook als ze neergeveld „zijn. Dat is te veel. Het keizerrijk had zulk een fellen haat „niet moeten opwekken, want nu maakt men er gebruik van „ten zijnen voordeele."

Er schuilt in dit oordeel veel billijks. Zola heeft verpletterende slagen met zijn Hercules-knods toegediend — hij is bezield met taaie woede en verontwaardiging tegen het Bonapartisten-pak. Heftige uitdrukkingen ontbreken niet. Bij den aanvang van het keizerrijk heet het: „La grande chasse impériale, la chasse aux aventures, aux femmes,

[1]) Romanciers contemporains p. 261.

aux millions commençait." „De dagbladen en de tribune „moesten zwijgen," gaat hij voort. „De groote zorg van het „publiek was, om gewaar te worden, hoe men den tijd zou „dooden. Paris se mettait à table et rêvait gaudriole „au dessert" — dit was de meening van Eugène Rou-„gon." En de meening van Zola luidt: „L'Empire allait „faire de Paris le mauvais lieu de l'Europe."

Dat het tijdvak 1851—1870 bij een edelmoedig Fransch burger te veel passie kan verwekken, is mogelijk. Maar ik kan mij moeilijk voorstellen, dat de hartstochtelijke afkeer van Zola, op meesterlijke wijze gekristalliseerd in een kunstwerk als „La Curée," ooit aan het Bonapartismus ten goede zal komen. Mij jammert het, dat de dichter niet soberder, niet kiescher was in de detailteekening, vooral ten opzichte van Renée en Maxime in hunne misdadige liefdesbetrekking. Dat dit boek daardoor uiterst gevaarlijk kan worden voor de armen en reinen van geest, is niet tegen te spreken. Doch dat hieruit eene vergoelijking of verontschuldiging voor de zedelijke wildernis van het tweede keizerrijk zou voortvloeien, komt mij niet waarschijnlijk voor. Men mag niet te snel aan overdrijving bij Zola gelooven. Zijne methode, zijne kunstphilosophie leiden hem niet tot groepeering van feiten in een partijdig licht. Hij verstaat uitmuntend de kunst, om een verblindend coloriet aan zijne tafereelen te leenen, maar wordt daarom nog niet onwaar in de voorstelling zelve.

Het groote kunstwerk, door Zola in de serie der „Rougon-Macquart" geleverd, verkrijgt door de latere kuiperijen der Rouhers en der Cassagnacs eene geheel eigenaardige beteekenis. Van uit de duisternis der geheime samenzweringen trad de oude partij der Bonapartisten gedurig te voorschijn. „Son Excellence" Rouher was nog tot 1883 in volle bedrijvigheid, terwijl Paul de Cassagnac de sprekers op de tribune der volksvertegenwoordigers nog heden telkens met scheldwoorden uit de hallen poogt tot zwijgen te brengen. Men droomt van een derde keizerrijk. Er schijnt behoefte te ontstaan aan den gouden regen, die het hart van Aristide Saccard verrukte. De beschikking over het budget bracht de vroegere ministers van het keizerrijk zeer ver.

En in Frankrijk vergeet men zoo spoedig. De avonturier met een stuk vleesch op den hoed te Straatsburg; de voorzitter eener republiek, die zijn eed in het Decemberbloed uitwischt; die het leger van den staat in Mexico te gronde richt; die voor den breeden stoet zijner gunstelingen: de Morny's, de Persigny's, de Vaillant's, de Fleury's, de Magnan's, de Bassano's al het goud zijner onderdanen veil had; die als roemrijke familieleden den dapperen Plon-Plon, den revolver-minnenden prins Pierre en de rijzweep-zwaaiende prinselijns Lucien en Achille Murat had aan te bieden — al deze keizerlijke glorie wordt behendig verzwegen. Voor allen, die te snel vergeten, is de lezing van „La Curée," van den geheelen cyclus der „Rougon-Macquart" ten ernstigste aan te bevelen.

Thans echter, na den tragischen dood van den ex-keizerlijken prins in het Zoulou-land, na den dood van den deftigen vice-keizer Rouher, is het gedaan met de hoop der Bonapartisten!

VIII.

LE VENTRE DE PARIS.

Tegenover de kerk Saint-Eustache, aan 't eind van de rue Montmartre, verheffen zich de reusachtige daken van de groote Hallen te Parijs. De hooge, lichtgele massa van de kerk, zonder stijl gebouwd, half Renaissance, half Gothisch, komt eigenaardig uit tegen de dunne ijzeren pijlers en platte daken met zink bedekt. Het eigenaardigst is het, om er het ontwakend leven van Parijs te bestudeeren tegen vier uur des morgens in Augustus of September. Dan wordt de groote klok geluid aan den hoek van het vruchtenpaviljoen en begint de bedrijvigheid in de Hallen. Vrachtkarren komen van alle zijden — en het zijn Fransche vrachtkarren, voortgestuwd door ongemeen hooge raderen, bespannen met

witte Normandische paarden, waarvoor Friesche harddravers bescheiden uit den weg gaan. Het ontzettend gewicht dier karren rolt dreunend over het stevig plaveisel, terwijl de voerlieden luid schreeuwen tegen de geduldige Normandiërs.

Aan de zuidzijde van de Hallen langs de geheele lengte van de rue du Pont-Neuf volgen vrachtkarren elkaar op. Zij lossen onuitputtelijke vrachten van groenten, die in bergen over de looppaden der aangrenzende straten worden opeengestapeld, terwijl de groentenverkoopers kleine ruimten uitsparen voor de voorbijgangers. Alles is nog donker, het gaslicht spreidt trillende lichttinten op de stapels van groenten, met een kantlichtje hier of daar op een hoop artisjokken, op het zachtgroen der pakken salade, op het koraalrood der wortelen en het doffe wit der rapen. De menigte begint zich te verdringen, kreten klinken alom. De traliedeuren der Hallen worden aan alle zijden geopend, de „révendeuses" met hare witte mutsen komen aankoopen wat ze voor dien dag noodig hebben. Op de trottoirs van de rue Rambuteau — die in oostelijke richting voorbij de Hallen loopt, tot aan de rue du Temple — liggen stapels vruchten en groenten, allen bestemd voor de bijzondere uitstallingen in de Hallen. Hoopen bloemkoolen komen in het halfdonker uit, de witte harten in groene omhulsels gevat als bruidsbouquetten. Langzaam begint de morgenschemering aan te breken. Het gedruisch in de Hallen neemt toe.

Men heeft de groote Halles Centrales in tien paviljoenen verdeeld, gescheiden door overdekte straten. Het eerst worden de paviljoenen van vruchten, bloemen en groenten geopend, vervolgens komt de zeevisch. Groote wagens met mosselen hebben hun inhoud, in zakken gepakt, bij de doorgangen opeengehoopt. Gele wagens met vier paarden brengen kisten met eieren, boter en kaas, door „les forts des Halles" aangenomen en naar binnen gedragen. Een weinig verder begint de markt van de fleurs coupées. In vierkante manden hebben de bloemverkoopsters tallooze rozenknoppen, dahlia's en asters opeengestapeld. Nog is het licht niet krachtig genoeg, om de kleuren te doen uitkomen. De roode tinten glinsteren door de zilvergrijze schemering. De

zachte geur der bloemen doet weldadig aan na den scherpen reuk der zeevisch en de verpestende luchten van kaas- en botermarkt.

Aan de zuidzijde van de Hallen, in de rue Berger, staan de verlaten karren met ezels en paarden, die wachten op de eigenaars. Deze laatsten nemen een vluchtig ontbijt bij uitstallingen in de open lucht, waar men in gele kommetjes „la soupe aux choux" verkoopt. Het daglicht dringt geheel door. De verlichte wijzerplaat van den kerktoren Saint-Eustache verbleekt, de gaslichten in de naburige wijnhuizen worden uitgedraaid, de doorzichtige daken en ijzeren pijlers der Hallen rijzen duidelijk zichtbaar tegen de melkkleurige morgenlucht. Een oceaan van groenten is alom waar te nemen van den hoek der Saint-Eustache tot aan de rue des Halles, zuidwaarts. Het zachtgrijze daglicht schenkt aan het geheele tafereel eerst de fijne tinten van een aquarel, later, als de zon aan 't eind van de rue Rambuteau boven de huizen rijst, komen de groenten helder uit. Salade, latuw, andijvie, cichorei, openen hare groene harten; pakken spinagie, pakken zuring, stapels artisjokken, hoopen wortels en erwten vormen eene symphonie van groen in alle gammen dier kleur, van het donkergroen der dekbladen tot het heldergroen der binnenzijde, eindigend ten slotte in het bleeke groene der selderie en der prei. Het duidelijkst zichtbaar zijn de vakken met wortelen en rapen, in verwonderlijke menigte hier en ginds verspreid langs de markt.

Bij het kruispunt van de rue des Halles liggen de koolen in bergen opgestapeld, reusachtige witte koolen, hard en rond als kogels van wit metaal, groene savooische koolen met gekrulde dekbladen, roode koolen, door de morgenzon met purper en karmijn getooid. Aan de andere zijde, bij het kruispunt van de rue Rambuteau, wordt de straat verspreid door eene barricade van dikke pompoenen. Overal begint het zonlicht door te dringen, het glimmend bruinrood van eene mand met uien, het bloedrood van een hoop tomaatappels, het bleeke geel van een stapel komkommers, het somber violet der aubergines komt levendiger uit; alleen vormen de zwarte rammenassen nog hier en daar eene donkere plek.

Te midden dier onmetelijke massa's groenten bewegen zich tallooze koopers. Blauwe kielen, zwarte kleedjes en witte mutsen, soldaten, nonnen, alles verdringt zich bij de groenten en vruchten. En niet alleen in en om de Hallen, ook de aangrenzende straten leveren hetzelfde tafereel. Aan de oostzijde van de Hallen bij de rue de la Cossonerie begint de markt van het gevogelte, van vleesch en wild. Slagers met witte voorschoten hangen de geslachte kalveren op aan haken; uitstallingen van kalfskoppen, kalfslever, kalfsnieren, halve varkens benauwen den toevalligen bezoeker. Vooral het gedruisch van duizenden stemmen is overstelpend. De karren, die steeds groenten en eetwaren aanbrengen of wegvoeren, versperren de wegen. Al de zintuigen worden in de Hallen min of meer levendig getroffen, het gezicht, de reuk, het gehoor. In het hart van dezen reusachtigen voorraadschuur, die bijna iederen dag op nieuw wordt aangevuld, komt de gedachte aan nijpend gebrek en honger ons onaangenaam verrassen — want te midden der aantrekkelijke uitstallingen zwerven kinderen en vrouwen in lompen gekleed, die op eenig afval der Hallen speculeeren.

Deze gedachte heeft Zola geïnspireerd tot een meesterstuk, den derden roman uit den cyclus der „Rougon-Macquart", door hem beteekenisvol: „Le Ventre de Paris" getiteld. In tegenstelling met „La Fortune des Rougon", welk boek de bourgeoisie teekent, in tegenstelling met „La Curée", waarin de min of meer fatsoenlijke wereld van het tweede keizerrijk verschijnt, brengt „Le Ventre de Paris" ons bij de kleine burgerij, bij het volk uit de Hallen. Nogmaals treft ons het verschijnsel, dat de verwikkeling in dezen roman bijna onbeteekenend is, terwijl aan de schildering der Hallen eene buitengewone inspanning gewijd wordt [1]).

---

[1]) Vóór de studie der groote Hallen getroostte hij zich veel moeite. Hij liep er gedurende alle weer en wind met een potlood in de hand, om alles te noteeren. Hij bleef er geheele nachten, om de aankomst van groenten en zeevisch te bespieden. Een der opzichters bracht hem in de kelders en op de daken. Daarna bestudeerde hij het bekende werk van Maxime du Camp, „Paris, sa vie et ses organes", dat echter zeer onvolledig bleek. Bij de prefectuur der politie kreeg hij later de gewenschte inlichtingen.

Een van honger krimpend ongelukkige, te midden der gadelooze schatten van voedsel in de Hallen — ziedaar het uitgangspunt van den roman. Die ongelukkige heet Florent, hij is gevlucht uit Cayenne, waarheen hij als schuldig aan hoogverraad na den 4 December 1851 is verbannen. De eerste bladzijden van „Le Ventre de Paris" schetsen den uitgehongerden, doodelijk vermoeiden Florent, die ineenzinkt bij de rue de Longchamp, waar hij bijna door de groentewagens uit Nanterre dreigt te worden verpletterd. Door de menschlievendheid van eene der groenteboerinnen, Madame François, wordt hij van de straat opgenomen en door de reusachtige kar naar de Hallen gebracht. Duizelig van honger en vermoeienis woont de vluchteling daar een morgen bij, zooals ik juist op het voetspoor van Zola en naar eigen waarneming poogde te schetsen.

Florent had eene vreeselijke reis achter den rug. Gevaren van allerlei aard had hij moeten trotseeren, om van Cayenne naar Parijs te komen. Hij behoorde tot de ongelukkigen, die op 4 December 1851 uit nieuwsgierigheid naar de boulevards waren getogen. Bij het verraderlijk vuurgeven op het publiek was hij onder de voet geraakt aan den hoek van de rue Vivienne. Later vluchtte hij vol angst, daar hij tal van lijken om zich heen zag en had hij zich bij eenige ontevredenen gevoegd, die in de rue Montorgueuil, dicht bij de Hallen eene barricade wilden bouwen. Daar hadden de sergeants de ville hem als een zeer gevaarlijk sujet gevangen genomen, later was hij tot ballingschap naar Fransch Guyana veroordeeld.

Zijne liefde voor Parijs en zijn vaderland had hem over alle moeielijkheden doen triumfeeren; hij hoopte nu onopgemerkt in de groote stad te kunnen terugkeeren. Valsche papieren hadden hem de reis mogelijk gemaakt — evenwel sidderde hij elk oogenblik, als een sergent de ville zijn blik op hem vestigde. Toen hij des morgens van zijne aankomst door de Hallen dwaalde en gepijnigd door den nijpenden honger den eindeloozen schat van levensmiddelen overzag, waande hij van uitputting te zullen bezwijken. Gelukkig ontdekt hij eindelijk een vriend — een handelaar in gevogelte

en wild — zekeren Gavard, die hem en zijne familie kende. Gavard leidt hem uit de Hallen naar de overzijde, rue Rambuteau, waar de spekslagerij van Florent's stiefbroeder, Quenu, zich bevindt.

De hongerende en dorstende Florent wordt ontvangen door de welvarende echtgenoot van zijn stiefbroeder — „la belle” Lisa Macquart. Men zal zich herinneren, dat deze Lisa de oudste dochter is van Antoine Macquart, welke laatste in „La Fortune des Rougons” zulk eene belangrijke rol speelt. Zij was vroegtijdig uit Plassans vertrokken naar Parijs en daar in het huwelijk getreden met den corpulenten spekslager Quenu. De betrekking tusschen Florent en Quenu was zeer eigenaardig. Florent studeerde in de rechten te Parijs, toen zijne moeder stierf. Deze was weduwe voor de tweede maal, haar tweede man heette Quenu. Florent's moeder had twee zonen: hem zelven uit het eerste huwelijk en den — later zoo welgedanen — spekslager uit het tweede. Na haar dood vond Florent zijn twaalfjarigen stiefbroeder en besloot den knaap verder op te voeden. Hij liet zijne studiën in den steek en begon lessen te geven, om met het kind te Parijs te kunnen bestaan. Hij getroostte zich elke opoffering, hij bezorgde de huishoudelijke bezigheden en poogde te vergeefs aan den jongen Quenu iets te leeren. Quenu werd groot en corpulent, Florent vermagerde zichtbaar en leed soms aan koortsen. Zijn broeder beproefde op zijn achttiende jaar uurwerkmaker te worden, daarna wilde hij slotenmaker zijn en ondernam gedurende twee jaren meer dan tien ambachten.

Intusschen sloten beide jongelieden vriendschap met een overbuurman: Gavard, die eene groote „rotisserie” nahield. Daar leerde Quenu de geheimen van braad- en kookkunst, zoodat hij eindelijk zijne bestemming vond in een restaurant. Beide jongelui hadden nog een oom te Parijs, een broeder van hunne moeder, zekeren spekslager, Gradelle, die bij de Hallen, rue Pirouette, woonde. Daar deze zeer gierig en onaangenaam was, kwamen de jongelieden zelden bij hem. Florent ging steeds voort met les geven en ondervond er al de treurige gevolgen van: — verveling,

verstomping, moedeloosheid. Ten einde zich te troosten verdiepte hij zich in staatsrechtelijke droomen en werd hij voorstander van eene ideale republiek. Hij vormde zich een beeld der Republiek naar zijne eigene voorstelling — hij las weinig boeken. De boeken herinnerden hem al de ellenden van het schoollokaal — „la torture des longues heures stériles." Zoo werd hij een der vurigste volksredenaars bij de Februari-omwenteling, om later tijdens de Decemberdagen als een muis in den val te geraken. Toen Florent gevangen was, had Quenu hem in den hoogsten angst gezocht. Eindelijk hoorde deze wat er geschied was. De dikke koksmaat liep naar oom Gradelle, maar deze wilde niets voor Florent doen, hij stelde echter Quenu voor als knecht in de spekslagerij te komen. Quenu leerde nu het spekslagersvak, na vooraf menig traan om den goeden Florent te hebben geweend. Ten huize van den spekslager bevond zich eene „dame du comptoir", Lisa Macquart. Zij was met eene weduwe uit Plassans gekomen en had van deze tienduizend francs geërfd. Gradelle had haar voorgesteld achter zijne toonbank de klanten te bedienen en weldra was zij meesteres in de spekslagerij. Hare eigenaardigheid was, dat zij meestal ernstig scheen en zeer zeldzaam lachte. Zoodra zij echter lachte, was zij allerbekoorlijkst. Lisa was spoedig beroemd om hare vlijt en schitterend witte voorschooten. Gradelle zeide van haar tot Quenu: — „C'est de l'or en barre, mon garçon, une femme comme ça dans le commerce." Alras waren Quenu en Lisa zeer goede vrienden — zoodat, toen oom Gradelle plotseling aan eene beroerte stierf, beide jongelieden het bijna onmiddellijk eens werden over hun huwelijk.

Florent en Quenu waren eenige erfgenamen van den spekslager.. Aanvankelijk vond men niets. Eindelijk ontdekt Lisa eene groote menigte goud en zilver in den kelder, met een blikken bus vol banknoten, te zamen 85,000 franken. Met de 10,000 franken van Lisa waren de jonge echtelieden nu bijna tot honderdduizend gekomen en werd op Lisa's raad eene nieuwe spekslagerij geopend, rue Rambuteau, tegenover de Hallen. Quenu besteedde meer dan dertigdui-

zend francs aan marmer, spiegelglas en verguldsel. Maar de zaken gingen nu ook voortreffelijk, zoodat men na vijf jaren voor 80,000 francs aan solide effecten bezat. Onder deze omstandigheden verscheen Florent bij zijn broeder.

Aanvankelijk wordt de arme vluchteling hevig ziek. Na zijn herstel verlangt Lisa hem zijn aandeel in de erfenis van Gradelle uit te keeren tot verbazing van den spekslager. Maar Florent wil er niets van weten en neemt alleen kost en inwoning aan met een stel nieuwe kleêren. Men verzint eene kleine geschiedenis van een neef, die uit het buitenland was teruggekomen en Florent leeft aanvankelijk in de spekslagerij te midden van allerlei vette lekkernijen.

Gavard, die zijne „rotisserie" voor een handel in wild en gevogelte had laten varen, poogt Florent eene betrekking te bezorgen. Gavard was een politieke tinnegieter, die bij alles zijn haat tegen Napoleon III te pas bracht. Hij verzekerde, dat de keizer „une canaille" was, die zich met De Morny en de overigen opsloot „pour faire des gueuetons." Hij hield er van zich voor een gevaarlijk man uit te geven en beweerde, dat hij de lui van de Tuilerieën zou doen guillotineeren en deporteeren „au prochain coup de chien." Hij beschouwde Florent met geheimzinnige blikken en verheugde zich „un camerade réellement compromis" te bezitten. Daar Gavard den geheelen dag in de Hallen doorbracht, kwam Florent hem dikwijls bezoeken. De magere vluchteling verbaasde zich over de welbespraaktheid van den poelier, die al de koopvrouwen uit den omtrek tot zwijgen bracht. Tevens ontdekte hij nog, dat Gavard eene schoonzuster in de Hallen bezat, madame Lecoeur, die boter en eieren verkocht, en een nichtje la Sarriette, die een winkel in vruchten hield.

Weldra vindt Gavard een werkkring voor Florent. Een inspecteur van de vischmarkt was gevaarlijk ziek en men had een plaatsvervanger noodig. Florent weigert aanvankelijk, omdat hij niets aan de regeering wil te danken hebben, maar de wijze raad van zijne schoonzuster Lisa doet hem eindelijk besluiten toe te geven. Florent wordt ingewijd. Hij loopt des morgens tegen zeven uur te midden van zee-

visch en riviervisch. Schoon geheel verdwaald en verloren in al het geschreeuw besluit hij als plaatsvervanger van den teringachtigen inspecteur op te treden en het honorarium aan de echtgenoote van dezen af te staan. Onder leiding van Gavard begint de nieuwe inspecteur zich aan de Hallen te gewennen en volgt hem tevens des avonds naar een koffihuis van de rue Rambuteau, waar de politieke vrienden van Gavard in een zijvertrek komen debatteeren.

Gavard noch Florent vermoeden, dat zoowel de waard, monsieur Lebigre als eenige habitués tot de mouchards van het tweede keizerrijk behooren. Zij spreken er vrij en met zeer onzachte critiek over de regeering. In de Hallen wordt Florent evenzeer bespied door eene vijandin van la belle Lisa, eene beroemde dame de la Halle, die men gewoon was la belle Normande te noemen. Deze droeg den naam van Louise Méhudin en bezat eene vaste bank bij de zeevischmarkt, terwijl hare zuster Claire riviervisch verkocht. Het is vooral Louise, die den oorlog verklaart aan Florent. Zij poogt hem te verbitteren door soms een bedorven visch onder haar voorraad op te nemen. De inspecteur handelt evenwel zonder zich toornig te maken. Hij doet den kwalijk riekenden visch wegnemen. Eenige dagen later beslist hij een strijd tusschen eene dienstbode en la belle Normande, waarbij hij streng optreedt en haar voor acht dagen de vischbank ontzegt. Opmerkelijk is daarbij het verschijnsel, dat de zuster der vischvrouw, Claire Méhudin, de partij kiest van den inspecteur.

Langzamerhand komt er eene groote wijziging. De knappe Normandische vischvrouw had een knaapje, Muche bijgenaamd. Dat kind zwierf rond tusschen de emmers der vischvrouwen en de druipende banken. Somtijds kwam hij in het kleine bureel van Florent, waar de kachel brandde, en omdat de inspecteur uiterst goedhartig was, begon hij zich aan het kind te hechten en leerde hij Muche lezen. Op deze wijze ontstaat er vriendschap tusschen Florent en Louise Méhudin. De inspecteur komt zelfs ten huize van de knappe Normandische vischvrouw en geeft les aan Muche. Schoon Florent er weinig van bemerkt, is zijne komst bij

la belle Normande oorzaak van groote oneenigheden tusschen beide zusters. De nieuwsgierige buurvrouwen en de familie van Gavard: madame Lecoeur en hare nicht la Sarriette beginnen er over te spreken.

Daar la belle Lisa de doodvijandin was van de Normandische, ving de eerste aan zich te ergeren over den omgang van Florent met de Méhudins. Van daar een oorlog tusschen de beide vrouwen, waarvan de nieuwe inspecteur het slachtoffer wordt. Want Lisa, zijne stiefzuster, begon hem op alle mogelijke wijzen te kwellen, te ergeren en den voet dwars te zetten. Zoo werd Florent meer en meer een ijverig habitué bij monsieur Lebigre, waar men aan de regeering allerlei scherpe verwijten deed hooren. Uit deze verwijtingen ontwikkelt zich eene kleine samenzwering onder de vrienden. Schoon Florent een oogenblik schijnt te gelooven, dat er in het koffihuis van Lebigre verklikkers gevonden worden, wiegt hij zijne verdenking weer in slaap en gaat hij verder plannen smedend met de vrienden. Het gelukt hem zelfs, zijn broeder Quenu bij de avond-bijeenkomsten meê te troonen, ondanks de strenge blikken van Lisa. Zoodra zij van de kwaadsprekende vrouwen uit de buurt, madame Lecoeur en La Sariette, vernomen heeft, dat haar welgedane echtgenoot complotten beraamt tegen het keizerrijk, weet zij hem zooveel angst aan te jagen, dat hij Florent volkomen aan zichzelven overlaat. Zelfs wordt deze door Lisa van hare tafel geweerd, omdat zij zijne tegenwoordigheid zeer gevaarlijk begint te vinden. Daarbij verstaat zij de kunst hare vijandige houding zoo juist de kleur eener belangelooze verontwaardiging te schenken, dat Florent uit eigen beweging de tafel verlaat.

De knappe echtgenoot van den spekslager onderzoekt bij afwezigheid van haar schoonbroeder wat deze zoo al in zijne kamer verborgen heeft. Zij leest zijne papieren en vindt eindelijk een plan tot eene revolutie, tot omverwerping van het keizerrijk. Florent had Parijs in twintig sectiën verdeeld, hij had aan iedere sectie een chef gegeven, die weder twintig helpers onder zijne bevelen zou hebben. Iedere week zou er eene vergadering der hoofden plaats grijpen, telkens in een

verschillend locaal. De deelgenooten zouden de hoofden niet kennen, men zou op de eene of andere politieke aanleiding wachten. Daar men geene wapenen genoeg zou bezittten, zou men de schildwachten, de pompiers, de garde de Paris, de linie-soldaten pogen te ontwapenen en hen uitnoodigen met het volk gemeene zaak te maken. Men zou dan naar het Corps Législatif trekken, vervolgens naar het stadhuis. De chefs van den opstand zouden roode sjerpen dragen, de luitenants evenzoo. Toen la belle Lisa dit alles gelezen had, was zij buitengewoon ontsteld en besloot zij nauwkeurig op Florent te letten, om ongelukken te voorkomen. Het geschiedde juist op den dag van deze gewichtige ontdekking, dat het dochtertje van Quenu, de zesjarige Pauline, in de Hallen ging spelen met Muche, het knaapje van la belle Normande. De zevenjarige gamin schept er een ongemeen genoegen in, om het net gekleede meisje zoo vuil mogelijk te maken. Eene oude lastergrage babbelares, mademoiselle Saget, vindt Pauline in dien toestand en brengt haar naar de spekslagerij terug. Onderweg doet zij het kind allerlei vragen en verneemt ze, dat Lisa haar schoonbroêr een galeiboef noemt.

Aanstonds weten al de booze tongen uit de Hallen, wat mademoiselle Saget weet: „Vous savez, ce Florent?... Il vient du bagne." Alleen Louise Méhudin, de mooie vischvrouw, trekt de schouders op over deze dwaze taal. Zij verdedigt Florent, den goedhartigen onderwijzer van haar gamin Muche. Zij is op de hoogte van 's mans geschiedenis, zij raadt hem telkens aan Quenu en Lisa de helft der erfenis van oom Gradelle af te vragen, maar Florent weigert steeds. Er komt hier nog eene omstandigheid bij, die alweer tot Florent's nadeel uitvalt. Lebigre, de waard van het koffihuis, heeft te vergeefs een aanzoek gedaan bij la belle Normande. De oude madame Méhudin, moeder van Louise, vangt aan met Lebigre saâm te zweren tegen den gevaarlijken Florent. Heel het personeel der Hallen keert zich tegen den opzichter. Men verhaalt de kwaadaardigste verzinsels en laat zich gaarne inlichten door mademoiselle Saget. Even als Florent heeft ook de poelier

Gavard veel te lijden. Maar Gavard was een bluffer, die gaarne hoog opgaf van zijne gevaarlijke plannen en zelfs eens in de Hallen een revolver aan de koopvrouwen deed zien.

Inmiddels leefde Florent meest in het koffihuis van Lebigre, waar hij door de mouchards steeds verder in revolutionaire plannen gewikkeld wordt. Overal ontmoet hij nu tegenwerking. La belle Normande ergert zich, dat Florent hare sympathie zoo koeltjes opneemt, en begint hem hare ontevredenheid te toonen. Mademoiselle Saget komt in de spekslagerij Lisa verontrusten met allerlei laster en de bedreiging, dat de politie de hand wel zou kunnen leggen op Quenu, als men Florent in hechtenis nam. Steeds meer en meer op hare hoede vormt de knappe spekslagersvrouw haar plan. Reeds heeft Florent bij verschillende gelegenheden om geld gevraagd en Lisa heeft zeer kalm de betaalde som geboekt als een deel der erfenis. In zeven dagen ontvangt de dwepende plannenmaker drieduizend franken, die door de mouchards bij Lebigre gretig worden opgevangen. Lisa ontdekt nu in de kamer van Florent groote stapels roode sjerpen, gekleurde vaandels en allerlei voorbereidselen tot een volksopstand. Haar besluit is genomen. Zij begeeft zich naar de prefectuur van politie, doch daar ontdekt zij tot haar spijt, dat de politie uitmuntend op de hoogte is door rapporten en anonieme brieven. Men waarschuwt haar zich stil te houden en, schoon ze zich ergert over haar vergeefsche poging, stelt ze zich gerust, dat de zaak niet lang meer kan duren.

Eindelijk schijnt de gelegenheid schoon voor de samenzweerders van het koffihuis Lebigre. Maar op denzelfden morgen doet de politie huiszoeking bij Quenu en bij de Méhudins. De schriften van Muche worden bij de vischvrouw in beslag genomen. Bij Quenu wacht de politie, totdat Florent zal terugkomen van de vischmarkt. Hierop volgt de verzoening tusschen la belle Lisa en la belle Normande. De poelier Gavard wordt zoekend naar Florent in de woning van Quenu gearresteerd. Ook Florent wordt bij zijne thuiskomst aangehouden. Reeds met de agenten van de trap afdalend smeekt hij nog even naar zijne kamer te

mogen gaan en opent de kooi van zijn vink, om zijn trouwen vriend de vrijheid terug te geven. Daarna wordt hij weggebracht. Quenu, zijn corpulente broeder, heeft niets gemerkt, daar Lisa hem zeer geheimzinnig in de keuken heeft bezig-gehouden, Florent wordt op nieuw tot deportatie veroordeeld. Zoo ook Gavard, terwijl al de andere vrienden van het koffihuis Lebigre, als waardige mouchards, in vrijheid worden gesteld. De vrede keert in de Hallen terug. La belle Normande geeft hare hand aan Lebigre, die voor zijne goede diensten een „bureau de tabac" verwerft, zoodat zijne vrouw den vischhandel kan vaarwel zeggen. Alles komt tot de oude orde van zaken terug. De spekslagerij van Quenu, die scheen te kwijnen, herbloeit. En de schilder Claude Lantier, een goed vriend van Florent, die dit alles aanziet met een schamperen glimlach, murmelt bij zich zelven:

— „Quels gredins que les honnêtes gens!"

IX.

HET EPOS DER HALLEN.

„In het derde deel (der serie: Les Rougon-Macquart), „in le Ventre de Paris, belangwekkender dan al de an- „deren, waarin de schrijver waarachtige stijlwonderen ten „toon spreidt... worden wij verplaatst naar de wereld der „Hallen van de eerste tot de laatste bladzijde. Wie is de „hoofdpersoon? De goede, edelmoedige Florent, die verban- „nen bij den Coup d'État, naar Parijs terugkomt, die „leeft als employé in de Hallen en op nieuw beschuldigd „van een denkbeeldig complot, andermaal verbannen wordt. „In dit deel — „le poëme des Halles" — heeft de auteur „zijn wijsgeerig medisch stelsel in den steek gelaten. Hij „beschreef de hartstochten, de dwaasheden, de schilderachtige „en vermakelijke zijden, de ijverzucht van de bonte en won-

„derlijke wereld, die in de Hallen leeft, op onvergelijkelijke „wijze. Beurtelings worden de kleinste hoekjes onderzocht „en het overzicht van het geheel met meesterhand geteekend. „De belangstelling aan de kleinste bijzonderheden geschonken „ontneemt niets aan de schoonheid der groote tafereelen. „Hoeveel nachten heeft Zola aan 't eind der rue Mont-„martre moeten slijten, om zoo diep door te dringen in de „kennis der gewoonten, zeden en gebruiken dier afzonderlijke „wereld. Hij heeft Maxime Du Camp ver overtroffen in de „nauwkeurigheid der beschrijvingen, in den overvloed van „belangrijke bijzonderheden, in den rijkdom van technische „kundigheden. Om de volmaakte waarheid zijner personaadjes, „om den eenvoud en eenheid der handelingen, om de benij-„denswaardige kennis van den kring, waarin die handeling „zich ontwikkelt, is Le Ventre de Paris een meesterstuk, „dat men niet genoeg kan roemen."

Dit uiterst gunstig oordeel van Marius Topin [1]) laat ik voorafgaan. Nog steeds heeft de groote letterkundige critiek in Frankrijk Zola ter zijde laten liggen [2]). Zijne aesthetische richting berokkent hem vijanden, zijne politieke geloofsbelijdenis verwijdert hem van het kamp der conservatieven. Nauwelijks heeft Emile Montégut hem in de Revue des deux Mondes met een niet al te onvriendelijk woord genoemd. Bedrieg ik mij niet ten eenemale, dan zal in een volgend tijdvak gunstiger geoordeeld worden over een letterkundig meesterstuk als „Le Ventre de Paris." Topin heeft geen woord te veel gezegd. 't Is bijna onmogelijk de talrijke schoonheden, de veel omvattende kennis, de juiste teekening der personen naar eisch te waardeeren. Uit den cyclus der Rougon-Macquarts blijft dit derde deel, zoo niet het schoonste, dan toch zeker het merkwaardigste van de twaalf.

Dat Zola het wijsgeerig stelsel uit het programma van zijn eerste deel in den steek laat, is minder juist geoordeeld.

---

[1]) Romanciers contemporains, bl. 256.

[2]) In het buitenland evenwel werd er veel werk van hem gemaakt, vooral in Rusland, in Italië (door de Amicis en de Sanctis) en in Duitschland door Oskar Welten. („Zola Abende," Berlin, 1883.)

De hoofdpersoon naast Florent is Lisa, de echtgenoot van den dikken spekslager Quenu. Lisa is eene echte Macquart, die op burgerlijke wijze haar zelfzuchtigen dorst naar genot en rijkdom lescht zonder de ondernemende phantasie van een Saccard, of de fijne berekening van een Eugène Rougon. Lisa stamt daarom ook uit de „natuurlijke" branche der Macquarts. Zij is de kleindochter van den wilden strooper Macquart en verloochent haar bloed niet. Zelfzucht en hebzucht treden op met het effen zwarte kleed en de schitterende, witte voorschoten der burgerlijke fatsoenlijkheid. Lisa is zeer eerlijk. Zij wil de erfenis van oom Gradelle aanstonds deelen met Florent — op het oogenblik, dat deze, overstelpt door de vriendelijkheid zijner familie, er geen frank van zal willen aanvaarden. Overigens geeft ze haar schoonbroeder de afgedragen kleedingstukken van haar man en weet ze hem den maaltijd zoo te verbitteren, dat hij vrijwillig afscheid neemt van hare tafel.

Zola heeft bij herhaling haar portret geteekend. Het eerst, als Florent, uitgeput door honger, in het huis van zijn stiefbroeder aankomt. Zij stond toen op de stoep der spekslagerij. „Zij was eene knappe vrouw. Zij vulde de opening „der deur, toch was ze niet al te gezet, breed van boezem, „in het midden der dertig. Haar glinsterend zwart hair, glan„zend als of het gevernist was, daalde in kleine platte ban„deaux langs hare slapen af. De kleur van haar gelaat was „doorschijnend blank, haar huid was fijn en rooskleurig, als „menschen plegen te bezitten, die dagelijks met vet en rauw „vleesch omgaan. Zij was ernstig, zeer kalm en zeer lang„zaam, alleen vermaak scheppend, om deftig in 't rond te „kijken. Haar gesteven witte linnen kraag, hare witte mou„wen tot aan de elbogen, haar wit voorschoot, dat tot aan „de punten van hare schoenen afdaalde, lieten alleen een „klein deel van haar zwarten japon uitkomen langs hare „ronde schouders, langs haar sterk ingeregen leest. De zon „schitterde op al dat wit. Ook knipte ze niet met de oogen, „maar stond midden in het licht al stil een morgenbad van „zonneschijn te nemen, glimlachend de drukte in de Hallen „bespiedend. Zij zag er bijzonder fatsoenlijk uit."

Zoo is de dochter van het geslacht der Macquarts, als ze in een rustigen, gegoeden, burgerlijken kring voorkomt. Inderdaad was Lisa uit Plassans vertrokken op vrij jeugdigen leeftijd met de dame, die haar tienduizend franken naliet. Zij had al de ellende van haars vaders gezin den rug gewend en poogde later in de spekslagerij van Gradelle zich eene onafhankelijke plaats te verwerven. Na den dood van den ouden spekslager zoekt zij den verborgen schat in den kelder en komt zij met een voorschoot vol goud, zilver en bankpapier Quenu roepen. In Lisa's slaapvertrek wordt die rijkdom geschift en uitgezocht. Na deze ontdekking staat het huwelijk der jongelieden vast. Lisa neemt het bestuur der zaak, richt een modernen winkel in en doet de spekslagerij bloeien. De teekening van Lisa's huis en winkelramen is op zichzelf weder een klein meesterstuk.

Het uithangbord bevatte den naam van Quenu-Gradelle in schitterende gouden letters, kunstig omkranst met takken en lof en beschermd door glas. Zoo waren ook de zijpaneelen van den buitenkant voor aan den winkel fraai beschilderd en met glas bedekt — de schilder had er corpulente Amors op geteekend, die in festoenen van saucijzen en koteletten spelen; midden in deze fraaie lijst bevond zich de uitstalling, alles rustte op fijne uitknipsels van blauw papier, sommige schotels waren met groene bladeren omringd, als of het bloemruikers waren. Er stond daar eene wereld van lekkere, smeltende en vette waren. Onder aan het vensterglas lag een rij mostaardpotten, dan kwamen er hammetjes zonder been, bleek geel met groene uitknipsels; vervolgens Straatsburgsche ossentong, blinkend en rood naast de bruine saucijzen en varkenspooten; voorts dikke, donkere bloedworst, groote stapels metworst, braadworst in zilverpapier, groote hammen en varkensvleesch in gelei, doorschijnend als gele kandij. Tusschen de schotels en schalen op de blauwe uitknipsels lagen flesschen en bussen met gestolde gelei, met paté de foie gras, met sardines. Nog vertoonde er zich terrinen met toebereid varkensvleesch onder een meir van gestold vet verborgen. Slingers van saucijzen en guirlanden van cervelaatworst hingen hoog boven dit alles, als reusachtige gor-

dijnkoorden met kwasten. Tusschen twee ruikers van purperen pinksterbloemen prijkte aan 't hoofd van al dezen vetten proviand een vierkant aquarium met schelpen, waarin twee goudvisschen voortdurend rondzwommen.

Aldus doet zich de spekslagerij van Quenu uiterlijk voor. Te midden van zooveel eetbaars en vets leeft de deftige en mooie Lisa, terwijl zij achter de toonbank de klanten toespreekt. Zoodra Florent zijn intrek bij haar genomen heeft, begint zij heimlijk den krijg tegen haar schoonbroeder. Welgedane zelfzucht legt lagen aan magere belangeloosheid. Het contrast tusschen beider natuur is door Zola op de eigenaardigste wijze aangegeven in een afzonderlijk tafereel. Hij verplaatst daartoe de handeling naar de keuken der spekslagerij. Het personeel bestaat uit Quenu met zijne helpers en bedienden, Auguste en Léon, uit Lisa en hare winkeljuffrouw Augustine, uit Florent en de kleine Pauline, die op de knieën van haar oom zit, terwijl de kat Mouton op de tafel ligt te slapen. De keuken is zeer ruim, maar toch zeer warm, daar men bezig is vet te smelten en bloedworst te maken. Aan alle zijden zijn gaslichten ontstoken, die over eene tallooze menigte witte en blauwe schotels, over een omvangrijk fornuis, over eene groote haktafel tegen den muur, over allerlei soort van werktuigen en gereedschappen een helder licht verspreiden. Ondanks de uitstekende zindelijkheid en helderheid heeft het varkensvet overal zijne sporen achtergelaten.

Zoodra September is gekomen, begint de spekslagerij Quenu-Gradelle, nieuwen voorraad tegen den winter gereed te maken. Omstreeks elf uren des avonds vangt Quenu met de bloedworst aan. Het gerucht van de hakmessen, de lucht van het gesmolten vet vervullen het geheele huis. De eerste bediende, Auguste, heeft twee bakken met varkensbloed gereed en deelt zijne meening mede over de vermoedelijke qualiteit der bloedworst. Te midden van al dit gerucht roept de kleine Pauline tot Florent:

„Dis, cousin, raconte-moi l'histoire du monsieur qui a éte mangé par les bêtes!"

En te midden van al het keukengedruisch, terwijl alles

naar vet, vleesch en specerijen riekt, begint de magere Florent zijne histoire:

„Daar was eens een arm man. Men zond hem ver, zeer „ver naar gene zijde van de zee..... Op het schip waren „vierhonderd galeiboeven, waaronder hij moest leven. Hij „moest vijf weken onder die bandieten blijven, gekleed als „dezen met zeildoek. Allerlei vreeselijke insecten kwelden „hem, onuitstaanbare hitte ontnam hem al zijne kracht. De „kombuis en de machine gaven zulk eene hitte af tusschen- „deks, dat tien galeiboeven stierven. Over dag mochten zij „bij troepen van vijftig op het dek komen, om zeelucht in „te ademen, schoon men uit vrees twee kanonnen op hun „looppad richtte. De arme man was heel blij, als de beurt „aan hem kwam. Hij kon niet meer eten, hij was zeer ziek. „Des nachts, als hij weer in de boeien geklonken was, als „de storm hem slingerde tusschen zijne buren, werd hij zeer „bedroefd en laf, want hij huilde, maar niemand zag het."

Pauline valt hem hierbij in de reden en vraagt, wat de arme man gedaan had. Lisa voegt er wat moraal bij en Quenu begint schijfjes uien in het kokende vet te braden. Florent vervolgt:

„Toen men aankwam, werd de man naar een eiland ge- „bracht, het Duivelseiland. Hij vond er lotgenooten, die men „ook uit hun vaderland verbannen had. Allen gevoelden zich „zeer ongelukkig. Eerst moesten ze werken als tuchthuisboeven. „De gendarme, die op hen paste, telde hen vier keer per „dag, om zeker te zijn, dat niemand ontbrak. Later hadden „ze meer vrijheid en werden ze alleen des nachts opgesloten „in eene groote houten schuur, waar ze in hangmatten slie- „pen. Na een jaar liepen ze blootsvoets en waren hunne „kleêren geheel verscheurd. Zij maakten zich schuilplaatsen „van boomstammen, om de zengende zon te weeren, maar „de moskieten vervolgden hen dag en nacht. Velen stierven, „de anderen werden mager, geel, ziekelijk en zagen er ver- „schrikkelijk uit met hunne lange baarden...."

Te midden van het verhaal roept Quenu om het varkensvet en vraagt Pauline wat men den armen menschen te eten gaf. Als ze verneemt, dat er alleen rijst vol ongedierte

en bedorven vleesch werd gegeven, verklaart ze liever enkel droog brood te eten. Léon de knecht brengt het vleesch voor de saucijzen op de tafel, waaraan Florent en Lisa zitten. De kat Mouton moet tegen haar zin wat opschikken, Lisa ziet met stillen wrevel naar den man, die zulke slechte rijst en zulk vleesch heeft moeten eten.

„Neen — het was geen lustoord!" — ging Florent voort, niet meer aan Pauline denkend. — „Ieder dag nieuwe „ellende, nieuwe overtreding van alle wet en billijkheid, mis„kenning van alle menschlievendheid, die de gevangenen „langzaam deed verteeren van ziekelijke wrok. Men leefde, „alsof men onder wilde dieren verkeerde. De zweep was steeds „boven ons hoofd opgeheven, men wilde al het menschelijke „in ons dooden. Neen, neen, dat kan nooit worden vergeten, „dat lijden zal eens om wraak roepen!"

Op verzoek van Pauline verhaalt hij dan wat er van den armen man is geworden.

„De man was niet tevreden op het eiland. Hij peinsde „er over te vluchten naar het land aan de overzijde van de „zee — bij helder weer zag men een witte streep aan den „horizon. Maar dat was niet gemakkelijk. Men zou een vlot „hebben moeten maken. En daar er reeds gevangenen ont„vlucht waren, had men al de boomen in het eiland omge„hakt, zoodat het verblijf er nog akeliger en gevaarlijker was „geworden. De man kwam nu met twee zijner kameraden op „het idee, om een paar boomtronken met dorre takken saam „te snoeren en daarop vertrokken zij 's nachts. De wind stuwde „hen voort. Bij het aanbreken van den dag stiet hun vlot op „een zandbank en brak het. De drie ongelukkigen waren op „het punt om in het zand om te komen, een van hen zakte „er in tot aan zijn kin. Eindelijk bereikten zij een rots, waâr „ze nauwelijks plaats voor hun drieën vonden. Bij het aan„breken van den dag zagen zij de kust aan de overzijde, eene „reeks grijze klippen, die een deel van den horizon afsloten. „Twee van hen, die zwemmen konden, besloten op de klippen „af te gaan. Zij beloofden aan hun vriend terug te komen, „zoo spoedig ze een boot zouden gevonden hebben."

— „En nu ben ik er!" — riep de kleine Pauline, van

vreugd in de handen klappend. — „Dat is de geschiedenis van den meneer, die door de beesten werd opgegeten.”

Florent verhaalt, hoe de vluchtelingen eerst vier dagen omzwierven, voordat zij eene boot konden machtig worden en hoe zij, op de klip terugkomend, het lijk van hun vriend vonden, reeds half verscheurd door krabben. Lisa en de winkeljuffrouw maakten een beweging van afschuw, Pauline lachte en Quenu, die de vertelling niet volgde, riep om het varkensbloed. De fabriek van bloedworst was in vollen gang en Florent deelde verder meê, dat de twee vrienden in de boot, door den wind van land werden afgedreven en drie dagen zonder voedsel bleven; dat één van uitputting stierf en de ander bleef ronddwalen in Nederlandsch Guyana. Acht dagen zwierf hij in een tropisch woud zonder eene woning te vinden. Hij durfde de schoone vruchten niet eten, die hij aan de boomen zag hangen. Groote vogels zweefden boven zijn hoofd, terwijl zijne voeten in den weeken grond zakten en dikwijls op afschuwelijke adders dreigden te stooten. Des nachts sliep hij op boomen in gestadigen angst. Aan het einde van het woud vond hij eene breede rivier. Hij volgde den loop der rivier en verdwaalde in een moerassige streek, waar dicht struikgewas den verraderlijken weeken bodem bedekt. Weldra zakte hij tot aan den hals in het slijk, maar kon gelukkig nog een boomtak grijpen, die hem op het droogе bracht. Bij eene woning aangekomen met bloedende handen en voeten, zag hij er zoo verschrikkelijk uit, dat men bang voor hem was en hem het voedsel van verre toewierp.

Te midden van dit verhaal hebben Quenu en zijn handlanger Léon de groote darmen gereed gemaakt, die gevuld en in heet water gekookt werden. Pauline, op de knieën van Florent zittend, vraagt om het slot. Zacht fluisterend beschrijft de balling zijne laatste ellende, zijne moeielijke reis, zijne aankomst. Het kind valt op zijn schoot in slaap, de gekookte bloedworst wordt door Quenu en zijne knechten naar de binnenplaats gebracht, waar zij te droogen werd gelegd in teenen manden. De kook- en vetlucht vervult de geheele keuken. Ieder hijgde naar den adem, alsof men te veel gegeten had.

Oppervlakkig schijnt het, dat de teekening van de spekslagerij en het verhaal van den mageren balling al te ruw tegenover elkaar zijn gesteld. Zola deinst voor dit schrille kleureneffect niet terug, omdat hij een tweeledig doel heeft te bereiken — de schildering van het binnenhuis der Quenu's en het verhaal van Florent's afgrijselijk lijden in zijne ballingschap. Zola wil eene vergelijking uitlokken tusschen de tevreden, weldoorvoede, gelukkige Parijzenaren van den burgerstand, die zich in de zegeningen van het tweede keizerrijk verheugen en Bonapartistisch zijn, zoolang hunne zaken goed gaan — en den armen, eerlijken Florent, het slachtoffer van willekeur en tirannij, door datzelfde keizerrijk uitgeoefend. Hij kastijdt bij de nauwkeurige optelling van al de werkzaamheden in de keuken van Quenu het zelfzuchtige ras van Parijsche winkeliers, dat gewetenloos iedere regeering steunt, als „les affaires" maar bloeien. Hij teekent er den type bij van den onschuldig gedeporteerde, die bovenmenschelijke ellende doorworstelt en zwijgend lijdt. Karakterloosheid en trouw aan beginselen, egoïsmus en heldenmoed zijn daar in de spekslagerskeuken bijeen — de achtergrond der bloedworstenfabriek is zoo energiek mogelijk gekleurd, zelfs wat al te forsch van coloriet.

Florent en Lisa, de twee hoofdpersonen van het boek, staan beiden in de nauwste betrekking tot de Hallen. „Le Ventre de Paris" bevat het poëem der Hallen. Geheel eenig, buitengewoon, ongeëvenaard is dit talentvolle leerdicht. Eenig, omdat er nog nimmer van zulk een schijnbaar alledaagsche stof zulk een gebruik is gemaakt; buitengewoon, omdat de meest moderne werkelijkheid — de nieuwe Hallen van het tweede keizerrijk — in eene rij van stillevens is gepenceeld met de vaardigheid der Teniersen en de stoutheid der Halsen; ongeëvenaard, omdat ieder, die tot nog toe zich opwierp als topograaf van Parijs, zich van de Hallen afmaakte met eene enkele dorre bladzijde vol feiten, terwijl Zola, bij grondigheid en uitvoerigheid zonder weêrgade, eene teekening en eene kleur voegt, die zelfs aan de onbeduidendste uitstalling een schitterend aanzien geeft.

Daar Lisa tegenover de Hallen woont en Florent inspec-

teur van de vischmarkt wordt, brengt Zola ons voortdurend onder hare hooge daken en luchtige gaanderijen. Het personeel houdt hem echter minder bezig dan het materiëel. Toch is ook de kennismaking met de menschenwereld in de Hallen der moeite waardig. De poelier Gavard behoort als liefhebber van samenzweringen meer in het koffihuis van Lebigre thuis, maar zijn knecht Marjolin is uiterst merkwaardig. Marjolin is een kind der Hallen, vondeling, aangenomen door de groenvrouwen. Zijne geschiedenis vormt een afzonderlijken roman, vooral sinds la mère Chantemesse, de eigenlijke pleegmoeder van Marjolin, een klein meisje vindt, 't welk zij Cadine noemt. De zwerftochten der beide kinderen door de Hallen tot op de daken en goten van zink, in de kelders van het gevogelte en in elken schuilhoek tusschen manden en uitstallingen, werpen telkens een nieuw licht op den woeligen kring, waarin Zola ons verplaatst. Wij worden zoo vertrouwd met de Hallen, dat wij, zoodra wij ze in Parijs voor het eerst doorkruisen, onwillekeurig gelooven in den droom reeds alles gezien te hebben.

Te midden van het personeel der Hallen uit „Le Ventre de Paris" trekken de beide vischverkoopsters: Louise en Claire Méhudin niet het minst de aandacht. Louise Méhudin werd in de Hallen la belle Normande genoemd, zij was de geduchte mededingster van Lisa. Uiterlijk vertoonde zij dezelfde machtige en welvarende bekoorlijkheid als de welgedane madame Quenu. Zij pronkte met een gouden keten en vele gouden ringen, zij droeg een wit kanten dasje en bracht altijd de lucht van zeevisch met zich meê. Hare zuster Claire was eene blonde, bleek, vrij trage en onverschillige koopvrouw van riviervisch, die in zeer slechte verstandhouding met hare zuster Louise en hare oude vijfenzestigjarige moeder leefde. Aanvankelijk, zoolang de onschuldige Florent door la belle Normande wordt gesard, betoont Claire hem groote vriendelijkheid. Uit deze periode is het volgend tooneel, waarbij weder naar den trant onzer oude Hollandsche meesters stilleven en genre-tafereel vereenigd voorkomen.

„Op zekeren morgen was Claire zeer vriendelijk. Zij riep

„den inspecteur, om hem een grooten paling te toonen, die „'s morgens bij den afslag ieders verwondering had gewekt. „Zij opende het traliewerk boven de kom met water, waarin „de paling scheen te slapen.

— „„Wacht eens" — zeide ze — „U zal zien!"

„Zij stak haar arm voorzichtig in 't water — die arm was „wat mager, maar door de fijne huid schemerde het lichte „blauw der aderen. Toen de paling werd aangeroerd, kron„kelde hij zich in duizend bochten en vulde hij den nauwen „waterbak met zijne sprongen.

— „„'t Is een bijzonder groote" — meende Florent te „moeten zeggen. — „'k Heb nog zelden zoo'n mooie gezien!"

„Zij vertelde hem daarop, dat zij in 't begin bang voor „palingen was geweest. Maar nu wist ze, hoe ze een aal „moest vasthouden, zoodat hij niet meer uit hare vingers „kon glippen. Zij greep een kleiner paling, die zich aan beide „kanten om haar gesloten vuist kronkelde. Dit deed haar „lachen — zij wierp den visch weg en greep een andere, „roerde met hare vingeren door het water en bewoog de „slangachtige zwarte dieren.

„Vervolgens sprak zij een oogenblik over den verkoop in „de Hallen. De kooplui van buiten, die op de straat verkoch„ten, deden haar afbreuk. Haar arm droop van het water, „van iedere vinger vielen groote droppen."

„„Nu moet ik u nog mijne karpers laten zien" — zij ze „haastig.

„Ze opende een ander traliewerk en haalde met beide han„den een karper voor den dag, die zieltogend met de staart „sloeg. Toen zocht ze een kleiner, dien ze in eene hand „konde houden. Zij stak haar pink in den geopenden bek „van den visch.

— „„Hij bijt niet" — fluisterde zij flauw lachend — „net „als de kreeften — ik ben er niet bang voor."

„Zij haalde uit een kist vol levend gewemel een kreeft, „die haar pink tusschen zijne scharen klemde. Zij schudde „hem een oogenblik, maar de kreeft kneep zeker te forsch „want zij werd zeer rood, sloeg snel de poot stuk der kreeft „en hield niet op te glimlachen."

Claire is zeker geene Hille Bobbe, doch zij, die het schitterend coloriet van Frans Hals genoten, zullen bij de beschouwing van dit geestig paneeltje aan Zola geen goedkeurend knikje weigeren.

Zoo verplaatst de auteur ons te midden van talrijke andere kringen, waar men boter, kaas, eieren, gevogelte, wild of bloemen verkoopt. De kennis van allerlei bijzonderheden tot den groot- en kleinhandel behoorende, de studie van allerlei voorwerpen, die ter markt gebracht worden, is verbazingwekkend. En daarbij houdt de kunstenaar den onderzoeker steeds gezelschap. De opsomming der marktwaar is geen dorre catalogus, de groepeering geschiedt met benijdenswaardigen smaak en toont somtijds maar eene zwakke zijde — de overlading, de overstelping, den verwarrenden rijkdom van bijzonderheden.

Bij de beschrijving der zeevischmarkt is dit vooral in 't oogvallend. In den vroegen morgen komen de bezendingen uit allerlei oorden en worden bij afslag verkocht: de kabeljauwen, de schollen, de bot, alledaagsche visschen, vuilgrijs met witachtige vlakken. Vervolgens de zeealen, groote dofblauwe slangen met kleine oogen en zoo glibberig, dat ze nog schijnen voort te glijden na hun dood; breede roggen met zachtroode vinnen, wier bruine ruggen de kleur vertoonen van Florentijnsch brons met strepen vermiljoen afgezet; eindelijk afschuwelijke zeehonden met ronde hoofden, korte vleêrmuisvlerken, en wijd opengesneden bekken als Chineesche afgodsbeelden, monsters, die met hun geblaf de schatten der onderzeesche grotten bewaken. Behalven deze massa's van ordinaire visch, prijkten aan den afslag de fraaie exemplaren van dure visschen in afzonderlijke schotels. Zalmen van gepolijst zilver, waarvan iedere schub een schrab van de etsnaald op blinkend metaal geleek, barbeelen met grover schubben, groote tarbotten, groote schollen en tonijnen, glanzend alsof ze gevernist waren en zwart als leeren zakken. Alom werd verder tong aangeboden bij paren, haring en zeehanen met een tintje karmijn gekleurd, terwijl vergulde makereelen op den rug groenachtig bruin, van terzijde de kleur van paarlemoer met een weerschijn vertoonden. Er waren nog manden met

schelvisch, melkblauw als opaal, manden met spiering, die een sterken reuk verspreidden. Eindelijk worden nog bakken met lichtroode en grijze garnalen, zee- en rivierkreeften gebracht, de laatsten levend, langzaam door elkaar kruipend.

De beschrijving dezer wereld van geschubde dieren neemt bij Zola twee groote bladzijden in en munt bijzonder uit door een fijn gevoel voor kleur. Niet minder wordt beschreven, wat het zintuig van den reuk heeft te lijden en te genieten. Daarenboven komen de Hallen in hun eigenaardig kleed van ieder jaargetij uit. Des winters heerscht de scherpe lucht van de zeevisch het minst. Florent ondervindt het bij den aanvang van zijne loopbaan.

„De eerste maanden" — verzekert de auteur — „leed hij „niet veel van de doordringende zeevischlucht. De winter was „streng, de looppaden in de Hallen waren door de vorst „spiegelglad, en aan de marmeren tafels en de pompen hingen „ijskegels als witte kant. Des morgens moest men komfoortjes „aansteken onder de kranen, om een waterstraal te krijgen. „De visch was bevroren met den staart omgekruld, dof als „ongèpolijst metaal... Tot in Februari bleef het paviljoen „der zeevisch in zijn ijskleed gehuld. Dan kwamen de dooi, „het zachte weer, de mist en de Maartsche regenbuien. De „visschen worden week... de reuk wordt merkbaarder... In „het voorjaar en tegen den zomer met de warmte vloeien de „vuurstralen der zon over de daken der Hallen en rooken de „vischbanken. Florent leed voortdurend door de opeenhooping „van eetwaren, waaronder hij leven moest... De lucht van „al die visschen scheen hem te voeden, te bedwelmen, alsof „hij onder eene indigestie van reuken gebukt ging."

Niet alleen de hinderlijke zeevischlucht, ook de zachte geuren van vruchten en bloemen worden beschreven. De poelier Gavard had een nichtje, La Sariette, die eene uitstalling hield in het vruchtenpaviljoen. „'t Was een knap meisje — „La Sariette, met krullende hairen over het voorhoofd als „wijngaardlof. Hare armen en haar hals waren blank en „rooskleurig frisch als hare perziken en kersen. Schertsend „had zij donkere Spaansche kersen aan hare ooren gehangen. „Zij at aalbessen tot kin en lippen roodgeverfd waren —

„haar kleedje droeg den geur van pruimen meê, haar halsdoek „rook naar frambozen.

„In haar winkel stapelden de vruchten zich opeen. Achter „haar rug hoopen meloenen, kantaloepen... in manden uit„gezochte vruchten, vooral perziken, roodwangige perziken „van Montreuil, fijn en doorschijnend van huid als kinderen „van het Noorden; perziken uit het Zuiden, geel en bruin „geschroeid, als de dochteren van Provence. Abrikozen, op „groen mos, zagen er amberkleurig uit. Kersen van allerlei „soort, rood als de glimlachende lippen van een Chineeschen „vrouwenmond; kersen van Montmorency; Engelsche kersen, „langer en deftiger dan de anderen; Spaansche zwarte kersen; „bonte kersen wit en rood, — alles was met zorg gerang„schikt. Peren en appelen lagen in pyramieden opgestapeld „met achitectonische regelmatigheid... Zij prijkten met ver„schillende kleuren, de rambourg-appels en de kalvijnen in „het wit, de roode Canada-appels en de blonde renetten, voorts „allerlei soort van peren... daarnaast pruimen, doorschijnend „en bleekzuchtig als jonge juffertjes, reine-claudes en mira„bellen... en ook aardbeien met hare jonge, frissche geuren, „vooral de kleine wilde aardbeien uit de bosschen, meer nog „dan de groote aardbeien uit de tuinen, die naar den gieter „ruiken. De frambozen voegden nog iets liefelijks aan dezen „overvloed van geuren toe. Aalbessen, hazelnoten, korven vol „druiven, voltooiden de uitstalling."

Zal wellicht het Nederlandsch verwijt hier den schrijver treffen, dat hij velerlei vruchten uit verschillende seizoenen bijeenvoegt, de Parijsche bezoeker der Hallen weet, dat in Augustus en September perziken, meloenen, appels, peren, pruimen, aardbeien en frambozen terzelfder tijd voorkomen. Eigenaardig is het streven van Zola zijne personen in het nauwste verband met hunne koopwaren te brengen. La Sarriette schenkt hare frissche schoonheid aan hare vruchten, maar eene oude fruitvrouw, die drinkt, heeft niets dan gerimpelde appels, uitgezakte peren, lijkkleurige abrikozen. Een sterk voorbeeld hiervan is de beschrijving van een kaaswinkel met de uitvoerige schildering van de verpestende luchten, die elkaar in eene kleine ruimte verdringen — alles, om

de lastertaal der babbelende koopvrouwen te symboliseeren.

Het is onmogelijk Zola in dien kaaswinkel te volgen. De Franschen zijn veel rijker in kaassoorten dan wij. Zij kennen „le cantal, le chester, le gruyère, le parmesan, le brie, le romantour, le roquefort, les mont d'or, les troyes, les camembert, les neufchâtel, les marolles, les livarot, les olivet, le geromé" en daarbij Hollandsche, Limburgsche en andere buitenlandsche kaas. Als de oude babbelaarster, mademoiselle Saget, in den kaas- en boterwinkel van madame Lecoeur komt, om met La Sarriette over Florent te spreken, als zij aanvangt met het verhaal: hoe de inspecteur der vischmarkt uit het bagno is ontsnapt, beginnen de velerlei kazen gelijktijdig hare scherpe geuren te ontwikkelen, eene symphonie van kwalijk riekende luchtstroomen.

Op iedere bladzijde van „Le Ventre de Paris" zijn stillevens uit de Parijsche Hallen te bewonderen. Niet te vergeefs heeft de auteur aan Florent een schilder tot vriend gegeven. Claude Lantier dwaalt in de Hallen als Zola en weet de schilderachtige oogenblikken, den kleurenrijkdom der groenten, der bloemen, der vruchten, van wild en gevogelte op prijs te stellen. Uit de korte schets van den inhoud blijkt het volledig, dat Florent's geschiedenis zonder de Halles-Centrales de stof niet zou geleverd hebben voor een roman uit den cyclus der Rougon-Macquarts. Het was Zola te doen om de Hallen. Deze bladzijde uit het Parijsche leven onzer eeuw moest in zijn „natuurlijke en sociale geschiedenis eener Fransche familie uit het tweede keizerrijk" worden ingevlochten. Zij behoort echter tot de geschiedenis van het heden en het tweede keizerrijk blijft hier buiten spel. Daarom staat dit derde deel nagenoeg geheel op zich zelf. Lisa Macquart alleen is verwant aan de groote familie. Het koffihuis van Lebigre, de verzamelplaats van mouchards en onnoozele staatkundige tinnegieters, herinnert aan den lieflijken tijd van het keizerrijk. Het lijden van Florent is slechts in 't voorbijgaan aangeroerd — hoofdzaak is zijn verblijf in de Hallen.

Zola heeft met ongewone geestkracht dit onderwerp be-

studeerd. Niets schijnt hem te gering. Met la belle Normande en Florent vertoeft hij in het paviljoen der zeevisch, met Gavard in de afdeeling van het wild en van 't gevogelte, met La Sarriette bij de vruchtenmarkt, met madame Lecoeur bij boter en kaas, met Marjolin in de kelders en op de daken der Hallen. Dat dit alles uitmuntende stof voor eene artistieke beschrijving kan leveren, bewijst „Le Ventre de Paris." Terzelfder tijd staaft dit kunstwerk, dat de moderne roman niet alleen op zielkundig gebied zijn onderwerp behoeft te vinden, dat de schilderachtige beschrijving der eene of andere zijde van het maatschappelijke leven even goed de algemeene aandacht kan trekken.

Voor ons Nederlanders behoeft dit niet gestaafd te worden. Wij bezitten eene dichterlijke en schilderachtige teekening van de Amsterdamsche Hallen. In 1615 zagen de Amsterdammers in Brederoô's „Moortje" een tafereel van vleeschhal, groenmarkt en vischbanken, wel eenigszins zonderling aan het blijspel opgedrongen, maar hoogst opmerkelijk om den rijkdom en de uitvoerigheid der détails. De geheele beschrijving wordt in een verhaal meêgedeeld en, hoezeer ook dramatisch een hors-d'oeuvre, getuigt zij van hetzelfde uitmuntende schilderstalent, als thans door Zola wordt aan den dag gelegd.

Men leze het „Moortje," tweede bedrijf, tweede tooneel en vergelijke. Breêroô gaf eene korte schets, Zola een afgewerkt geheel. Maar wij denken aan Gavard, als een Amsterdamsche poelier van 1615 tot een voorbijganger roept:

„Hoort hier wat elen baes!
„Schortje nou een excellenten haes? of gheerje nou gien reyne kappoenen?
„Wel vennitje, wilje gien knynen, gien duyven, gien hoenders noch kal-
[koenen,
„Om in de venesoenen te setten, te lardeeren of te braen?"

En wij herinneren ons Louise Méhudin, gezegd: la belle Normande, als eene vischvrouw van 1615 tot de voorbijgangers roept:

„Ybot, hoeck-bot, dat's blauwe braet-spieringh, dat sin Melck baersjes en
[purmer pos,
„Kom heerschap maeckt me los, dat's lustighe water scheeps vis,

„Datsen rood schilde-braesem, en een korper die in den IJsel ghevangen is.
„Die meun-voren dobbelt die mis? Datsen lecker ghelt-snoeckje!
„Datsen stranckt-visje! Datsen gul, dat's schellevis!
„Ik heb se met lever en kuyt die soo varsch als een wronghel is,
„Siet vryers hoe styf dat se is, s' is tangsjes ierst of eslagen,
„Dat sijn meysjes met blancke borsjes, meughese jou niet behagen?"

Kon Zola den ouden blijspeldichter verstaan, hij zou geen oogenblik aarzelen in hem een genialen voorganger te erkennen.

X.

LA CONQUÊTE DE PLASSANS.

De familie Mouret bestond uit vijf leden: de ouders, twee zoons en eene dochter. Deze laatste, de veertigjarige Désirée, had het in verstandelijke ontwikkeling niet verder gebracht dan een kind van vijf jaren. De jongens, Octave en Serge, telden achttien en zeventien jaren, de oudste was vroolijk en druk, de jongste zwaarmoedig. Alles ademde geluk en welgesteldheid in dit huis, rustig gingen de dagen er voorbij. Daar de bovenverdieping leeg stond, besloot Mouret haar te verhuren. Op zekeren dag wordt deze bovenwoning gehuurd door den abbé Faujas, uit Besançon, daar deze naar Plassans als Vicaris der Saint-Saturninkerk was benoemd. Zoodra deze priester het huis van Mouret heeft betreden, schijnt er eene slagschaduw over den drempel gevallen te zijn.

Allereerst verbergt zich de abbé Faujas, die eene vijf-en-zestigjarige moeder heeft meêgebracht. Bijna nimmer vertoonen zich de bewoners der bovenverdieping. De nieuwsgierigheid der Mouret's wordt daardoor geprikkeld. De abbé heeft zes maanden huur vooraf betaald — en schijnt met de familie van zijn huisheer geene nadere kennismaking te willen aanknoopen. Na eene maand, gedurende welke Mouret zijne

huurders heeft bespied, ontmoet deze den abbé Faujas op zijne stoep. De priester geeft hem kennis, dat er bij de laatste regenbui een lek in het plafond van zijne kamer is ontstaan. Mouret brandt van verlangen de kamer van zijn huurder te zien en waar te nemen op welke wijze de vicaris zich heeft ingericht. De abbé Faujas beloont hem door zeer oplettend naar zijne mededeelingen over allerlei menschen in den omtrek te luisteren. Weldra weet de abbé al de bijzonderheden van zijne buren, zooals zijne moeder, die ongemerkt de dienstbode uithoort.

De familie Mouret bezit bloedverwanten in Plassans — daar de ouders van madame: Pierre Rougon en Félicité Puech, nog leven. Zij leven niet alleen, maar houden een salon na, waarin de aanzienlijke wereld van Plassans zich des Donderdags-avond vereenigt. Merkwaardig zeker is het verschijnsel, dat de abbé Faujas tot de uitgenoodigden der Donderdag-avonden behoort. Buitengewoon is de heuschheid, waarmeê de oude madame Rougon hem ontvangt. Evenwel, de abbé Faujas is niet handig genoeg op de eerste soirée. Hij vindt tegenstand bij eenige hooggeplaatste autoriteiten, daar hij eene zeer versleten soutane draagt en gesprekken aanknoopt met een ambtenaar des keizers, den weinig geachten heer De Condamin. Heimelijk fluistert de oude Félicité Rougon hem in het oor, dat hij zich bemind moet maken bij de dames, als hij in Plassans iets hoopt te beteekenen.

Weldra ontstaat er vriendschap tusschen den abbé Faujas en de familie Mouret. De priester komt met zijne moeder dikwijls den avond doorbrengen bij zijn huisheer. De oude madame Faujas speelt een partij piquet met Mouret, de abbé richt het woord tot madame Mouret. Spoedig wordt dit eene dagelijksche gewoonte. De abbé begint invloed te oefenen op de denkbeelden van madame Mouret. Hij spreekt over de stichting van een toevluchtsoord voor verwaarloosde kinderen, zoo als er een te Besançon was, en Marthe Mouret besluit de stichting van zulk een liefdewerk te ondernemen. Zij treedt uit hare gewone huiselijke afzondering te voorschijn, en raadpleegt de aanzienlijke dames van Plassans.

Madame De Condamin, de jonge vrouw van den Bonapartistischen ambtenaar, de dames Delangre en Rastoil, echtgenooten van clericale Orleanisten of legitimisten, verleenen hare hulp, 't welk te meer beloofde, daar Delangre maire en Rastoil voorzitter van de Rechtbank te Plassans was. De stichting zal geplaatst worden onder de bescherming der Lieve Vrouw. Welhaast houdt heel Plassans zich bezig met „l'oeuvre de la Vierge." — En de abbé Faujas maakt zich telkens nieuwe vrienden, zoodat hij reeds menigen groet op zijn weg heeft te beantwoorden.

Doch het huisgezin van Mouret wordt de gevolgen van dezen vromen ijver gewaar. Marthe verwaarloost hare huiselijke plichten. Het linnengoed wordt niet meer door haar nagezien — de maaltijd komt een uur te laat op tafel. Zelfs beklaagt Mouret zich over haar bij hare moeder. Maar Marthe verdubbelt in hare belangstelling voor al wat de kerk en hare liefdadige onderneming aangaat. Zij knielt weder voor den biechtstoel van den abbé Bourette, schoon ze sinds jaren hare kerkelijke plichten verzuimde — zij dompelt zich in stille, vrome overpeizingen en brengt een groot deel van haren tijd dagelijks in de kerk door. Dat alles verhoogt nog den klimmenden invloed van den abbé Faujas. Madame De Condamin gaat plotseling tot zijne biechtelingen over. De ongelukkige Mouret poogt zich in al deze nieuwigheden te schikken, maar verandert zichtbaar. Hij speelt geen piquet meer en doet zich geweld, om op gedwongen wijze vroolijk te zijn.

De stichting: „L'Oeuvre de la Vierge" wordt met veel plechtigheid geopend. Alle eer komt ten slotte aan den abbé Faujas. Weldra hebben de dames patronessen een boekhouder noodig. De abbé doet een zwager uit Besançon komen en deze neemt met zijne vrouw intrek bij de Mourets, ondanks het heftig verzet van den heer des huizes. De nieuw aangekomenen zien er haveloos en verdacht uit. Toch wordt de man, Trouche, aangenomen als boekhouder. Marthe Mouret geeft zich geheel over aan hare mijmerijen — zij barst ter kerk somtijds in zenuwachtig snikken uit. Alleen de abbé Faujas weet haar gerust te stellen. Het huisgezin

wordt steeds ongeregelder. Mouret besluit zijn oudsten zoon Octave in een handelshuis te Marseille te plaatsen, Désirée zal naar hare nourrice gezonden worden, daar hare moeder bijna nimmer te huis is.

De triumf van den abbé Faujas wordt voortdurend luisterrijker. Na het overlijden van den pastoor Compan, weet hij van den bisschop Rousselot zijne benoeming tot pastoor van de Saint-Saturnin-kerk te verkrijgen. Faujas verklaart den bisschop onder vier oogen, dat het keizerlijke gouvernement te Parijs zeer verstoord is, omdat het district Plassans een legitimistisch markies gekozen heeft. Hij dreigt hem met den toorn der regeering, zoo het pastoorsambt van Saint-Saturnin een ander te beurt valt. Schoon de groot-vicaris Fénil een heftig tegenstander van Faujas is, wordt deze laatste toch benoemd door monseigneur Rousselot, die ongaarne, in moeielijkheden met de heeren te Parijs komt.

De nieuwe pastoor vindt spoedig iets aardigs, om zijne aangroeiende populariteit te bevestigen. Daar de zonen van den dokter Porquier en van den vrederechter Maffre zich slecht gedragen hebben, oppert de pastoor Faujas het plan, om binnen Plassans „un cercle de la Jeunesse" te stichten. Van alle kanten wordt dit plan met bijval begroet. Zelfs de bisschop schenkt het zijne hooge goedkeuring. In een groote kloosterkeuken, onder eene kerk, wordt nu een koffihuis en restauratie geopend — al de jongelui van Plassans worden lid.

Nog eindigt hiermee het succes van den abbé niet. In het kwijnende huisgezin van Mouret was de jongste zoon Serge niet meer op zijne plaats. De jonkman bleef in allerlei lectuur verdiept en aardde eenigszins naar zijne moeder. Zijne vader wilde hem naar Parijs zenden, om in de rechten te studeeren, maar daar hij ernstig ziek werd, moest dit plan worden uitgesteld. Gedurende zijne ziekte vertoefde de abbé Faujas dikwijls aan zijn ziekbed. Na Serge's herstel, verneemt de ongelukkige Mouret, dat zijn zoon priester wil worden en stemt hij wanhopend toe. Meer en meer wordt de verandering in het karakter van den heer des huizes zichtbaarder. Hij is stiller en somberder dan ooit, hij spreekt zeer

weinig en sluit zich in zijne kamer op. Als zijn zoon naar het seminarium vertrokken is, neemt de zwager van den abbé, de zonderlinge Trouche met zijne vrouw Olympe, bezit van des jonkmans kamer, waar Mouret ze tot zijne groote verwondering op zekeren dag voor goed gevestigd vindt. Ook de tuin schijnt niet meer aan den heer des huizes te behooren. Niet alleen, dat de Trouches zich daar soms durven vertoonen, maar de abbé Faujas, die er zijn gebedenboek leest, knoopt betrekkingen aan met de buren; aan de eene zijde is de tuin van den sous-préfet, Péqueur des Saulaies en de geheele Bonapartistische club van Plassans; aan de andere zijde bevindt zich de tuin van den president Rastoil met de voornaamste Orleanisten en legitimisten van het stedeke.

Van vrede of huiselijk geluk is sedert lang geen sprake meer in het gezin der Mourets. De vrouw des huizes brengt haar tijd meest in de kerk door en heeft den abbé Faujas bewogen haar biechtvader te worden. Haar echtgenoot wordt stilzwijgender en gieriger. De keukenmeid Rose kiest de zijde van hare meesteres en helpt deze door verkoop van allerlei kleine voorwerpen aan geld. Olympe, de vrouw van Trouche, weet Marthe tot medelijden te bewegen en haar geld af te zetten. Hooge oneenigheden tusschen de beide echtgenooten volgen. Marthe eischt van haar gemaal den sleutel zijner secretaire en verlangt vijfhonderd francs. De vrienden van Mouret bemerken, dat hij steeds grijzer en geheimzinniger wordt — zij vreezen, dat het slecht met hem zal afloopen.

In Plassans worden allerlei geruchten verspreid over de betrekking tusschen den abbé Faujas en madame Mouret. Maar dit alles rust op schijn. Marthe verliest zich in leêge dweperij en vervolgt den abbé met hare biecht. De priester kant zich wel aan tegen de overspannen vroomheid zijner biechteling, maar weet haar niet tot kalmte te brengen. Geene andere verhouding grijpt er tusschen beiden plaats. Faujas heeft tot grondstelling aangenomen: „Les hommes chastes sont les seuls forts.” Daar al de kinderen het huis verlaten hebben, wordt het zeer eenzaam in de huiskamer

der Mourets. Harmonie tusschen man en vrouw is verdwenen. De keukenmeid Rose, die met hare meesteres den abbé bewondert, drijft het plan door, om Faujas en zijne moeder dagelijks aan den maaltijd te doen deelnemen. Mouret moet zelfs zijne gewone plaats aan tafel voor den abbé open laten — terwijl niemand op den heer des huizes let. Men spreekt bijna niet meer tot hem, hij trekt zich in zijne kamer terug. Op de bovenverdieping regeert de familie Trouche. Olympe weet steeds geld te leenen van madame Mouret; Trouche komt des nachts in beschonken toestand thuis. Uit vrees voor den abbé houden beiden zich zooveel mogelijk verborgen. Faujas speelt den meester in den tuin en ontvangt des zomers de club van de Bonapartisten uit de praefectuur en het gezelschap van den president Rastoil.

Marthe volhardt bij hare vrome gewoonten, maar wordt heimelijk ondermijnd door koortsachtige overspanning. Hare godsdienstige stemming voert haar aanhoudend dichter bij de razernij. Zij aanbidt den abbé Faujas, maar deze schuift haar ter zijde, omdat zij wellicht een beletsel zal worden voor zijne plannen. Zij leeft in klimmende, ziekelijke opgewondenheid — zij wreekt zich op den geduldigen Mouret, die zij zonder oorzaak met verwijtingen overstelpt en die zich geheel afzondert in eenzaamheid. De vrouwen noemen hem „le sauvage" en beweren, dat hij Marthe poogt te mishandelen. Eindelijk komt eene crisis. Marthe begint als eene razende te schreeuwen in het midden van den nacht — zij werpt zich op den grond en brengt zich wonden toe. Het geheele gezin snelt toe, men beschuldigt Mouret, dat hij zijne vrouw mishandelt. De rampzalige man antwoordt niet. Hij is buiten staat iets te zeggen. De aanvallen van razernij komen terug. Rose, de keukenmeid, houdt vol, dat madame wordt mishandeld door haar man. Het gerucht begint zich in de buurt te verspreiden. Algemeen trekt men partij tegen den onschuldigen Mouret. Eens, dat hij des Zondags eene wandeling wilde maken door de stad, werd hij van alle zijden begluurd, nagekeken, uitgelachen. De kwâjongens loopen hem na — men werpt hem met vuilnis. Iedereen verklaart, dat Mouret krankzinnig, razend krankzinnig is. Zijne buren zien hem

des nachts met eene kaars door den tuin dwalen en houden niet op hem voor zeer gevaarlijk te verklaren. Daarenboven weet madame De Condamin te bewijzen, dat Mouret invloed zou kunnen oefenen bij de verkiezingen en dat het onvergeeflijk zou zijn zulk een invloed te eerbiedigen. Na een der heftige aanvallen van razernij, waarbij Marthe zich een gevaarlijke wond toebrengt, wordt Mouret op raad van den dokter Porquier naar een krankzinnigengesticht gebracht.

De verkiezingen voor het district Plassans brengen den abbé Faujas velerlei bemoeiingen. Hij weet den bisschop Rousselot te winnen — alleen tegengewerkt door den abbé Fenil, die sinds geruimen tijd zich heeft teruggetrokken. De vroeger gekozen afgevaardigde, de markies De Lagrifoul, vertegenwoordiger der legitimistische meerderheid, poogt vergeefs stemmen te winnen. Een geheime invloed schijnt zijne candidatuur te bestrijden. Er wordt gesproken van een Orleanistischen candidaat, de heer De Bordeu, maar ook voor hem schijnt geene meerderheid mogelijk. Intusschen arbeidt de abbé Faujas. Hij gebruikt al zijn invloed bij de aanzienlijke wereld van Plassans, hij bezoekt „le cercle de la Jeunesse” en heeft er niets tegen een partij biljart te spelen. Ook houdt hij het oog op de stichting van Marthe, „l'Oeuvre de la Vierge.” Hij weet de ouders van verwaarloosde kinderen voor zijne zaak te winnen. Zijne zaak blijkt meer en meer te zijn — om een Bonapartistische afgevaardigde uit Plassans naar het Corps Législatif te zenden. Hij heeft een candidaat, welken hij zal noemen even voordat het tijdstip der verkiezingen is gekomen. Deze candidaat is de maire van Plassans, de heer Delangre, die in het geheim een vurig Bonapartist is. Inderdaad maakt de candidatuur van den maire een zeer goeden indruk op de burgerij van Plassans, die hem met eene verpletterende meerderheid van 33,000 stemmen tegen 1500 op den candidaat der republikeinen kiest.

De victorie van den abbé Faujas heeft hare sombere zijde. De ongelukkige Marthe schijnt voortdurend zonderlinger gestemd. Kinderachtige vrees en onverklaarbare angst houden den slaap uit hare oogen. Men durft haar niet alleen te laten.

De keukenmeid Rose bewaakt haar des nachts. De abbé Faujas geeft aan den arts Porquier den raad haar naar Nizza te zenden, omdat zij hem te midden van zijn triumf zeer in den weg begint te staan. Maar de rampzalige Marthe weigert met buitengewone geestkracht haar huis te verlaten. Zij zoekt afleiding in voortdurende gebeden en laat de regeling van hare huishouding aan de schelmsche vrouw van Trouche, die haar op groote schaal besteelt. Trouche zelf speelt den baas in den tuin en handelt, alsof hij de meester des huizes was. De oude mère Faujas wilde ook haar deel van de buit hebben, maar de priester verbiedt haar zich het geringste voorwerp toe te eigenen. Sinds zijne overwinning begon de abbé Faujas op nieuw zijne kleeding te verwaarloozen, zoo als hij deed bij zijne komst te Plassans. Hij weet, dat hij meester is van de stad, van leeken en priesters, zelfs van monseigneur Rousselot. Hij regeert de zaken van het bisdom en laat den bisschop volkomen vrijheid zich in zijn Horatius te verdiepen. Door het vertrek van een der priesters l'abbé Vial, komt een post van groot-vicaris des bisschops vacant, aanstonds wordt het groot-vicariaat aan Faujas opgedragen. Ieder vreest hem. De sous-prefect Péqueur des Saulaies zegt van hem: „c'est un homme du plus grand mérite!" Alle autoriteiten stemmen hiermee in. Men voorspelt, dat de abbé Faujas weldra den ziekelijken bisschop Rousselot zal opvolgen.

Onder de geestelijkheid blijft de groot-vicaris Fénil altijd hevig tegenstander van Faujas. Daarom is Fénil verwijderd uit Plassans en bevindt hij zich op een buitenverblijf in het gehucht les Tulettes; — welk gehucht onder anderen het groote krankzinnigengesticht bevat, waar de arme Mouret is opgesloten.

Intusschen komt de crisis voor de beklagenswaardige Marthe. Geen heil vindend bij hare dagelijksche gebeden, in de verwachting, dat de abbé Faujas haar eindelijk zal verhooren, daar zij ten slotte hare misdadige genegenheid voor den priester niet meer verbergen kan, treedt zij plotseling in zijne kamer en overstelpt hem met verwijtingen en hartstochtelijke liefdesbetuigingen. Vertoornd zendt de abbé haar uit

zijn vertrek. Aanstonds wil de diep teleurgestelde vrouw met haar echtgenoot spreken en vertrekt met Rose, de keukenmeid, naar les Tulettes. Zij wil haar man zien en terwijl deze aanvankelijk zich zeer verstandig schijnt te toonen in zijn gesprek, begint hij plotseling op handen en voeten door zijne cel rond te loopen en de afschuwelijkste kreten te uiten. Doodelijk ontsteld moet Marthe naar buiten worden gedragen. Zij wil terug naar Plassans en komt in den nacht voor eene gesloten deur. Rose brengt haar ten huize van hare moeder, Félicité Rougon, waar zij stervende aankomt.

De abbé Fénil heeft op wraak gezonnen. Hij koopt heimelijk een wachter van het krankzinnigengesticht om en des avonds laat was het vertrek van Mouret open. De waanzinnige ontsnapt en ijlt in den nacht naar Plassans. Door de tuindeur sluipt hij zijn huis binnen, vindt alles gesloten en klimt door een venster in den kelder. Hij roept zijne vrouw, alles blijft zwijgen. Daarna kruipt hij uiterst voorzichtig naar zijne slaapkamer en ziet door een reet van de gesloten deur, dat Trouche en Olympe bezit hebben genomen van zijn bed. Hij hoort, hoe ze overleggen, om zijn huis geheel naar hun zin in te richten. Hij sluipt tot aan de deur van den abbé Faujas en ziet door het sleutelgat, hoe de priester ijverig arbeidt. Hij onderzoekt voorzichtig heel het huis en barst in tranen uit, als hij in de voormalige kinderkamer een paar versleten schoentjes van zijne dochter Désirée vindt. Alles is verlaten, vrouw en kinderen zijn verdwenen. De krankzinnige man haalt brandhout en steenkolen, hoopt in alle vertrekken hout en takken opeen en steekt er den brand in. Te vergeefs poogt de oude moeder Faujas haar zoon te redden — allen, die in het huis zijn, komen in de vlammen om.

Geheel Plassans ontwaakt bij het gerucht van brand.

De sous-prefect Péqueur des Saulaies merkt als buurman het eerst wat er gaande is. Het vuur verheft zich. De nieuwsgierigen verschijnen het eerst, daarna de brandweer. Geheel de fatsoenlijke wereld is getuige van de ramp, waarbij vijf menschenlevens verloren gaan, zonder dat de ijverigste hulp iets kan doen, om ze te redden.

XI.

DE ROMAN VAN DEN PRIESTER-MOUCHARD.

Reeds in „La Fortune des Rougon" had Zola de stad Plassans beschreven.

In zijn vierden roman uit den grooten cyclus, in „La Conquête de Plassans", worden we nogmaals naar dit oord verplaatst. Daar de nauwkeurige schildering der stad vroeger was voltooid, leidt de dichter ons thans naar de woning van François Mouret. Gedurig doorkruist hij evenwel met zijne lezers de straten der stad en toont ons, hoe helder de herinneringen zijner jeugd hem voor den geest staan. Zola bracht zijne jeugd te Aix (Plassans) door. Reeds werd opgemerkt, dat zijn vader Francesco Zola, gewezen artillerie-officier van het Italiaansche leger, later civiel-ingenieur, het Zola-kanaal voor de stad Aix deed aanleggen. Vandaar, dat zijne familie jaren achtereen in deze stad woonde, thans als Plassans beroemd geworden in al de deelen der wereld, waar men Fransch leest.

Edmondo de Amicis bericht, [1]) dat hij tot zijn achttiende jaar in Aix bleef wonen, maar dat hij weinig vreugde in zijne kinderjaren genoot, omdat na den dood zijns vaders zijne moeder in armoede achterbleef door het failliet der maatschappij van het Zola-kanaal, in welke onderneming de ingenieur zijn geheel vermogen, 150,000 francs, had gestoken. Kwam reeds in „La Fortune des Rougon" uit, dat de auteur weinig liefelijke tafereelen van Plassans had te schilderen; in „La Conquête de Plassans" maken stad en bevolking een nog somberden indruk [2]).

De eigenlijke inhoud van dezen laatsten roman wordt ge-

---

[1]) Ricordi di Parigi. (Seconda edizione) Milano. 1879. p. 248.

[2]) Voor dezen roman, die eene tegenstelling met „Le Ventre de Paris" moest vormen, had hij weinig studie te maken. De krankzinnigheid van den ouden Mouret behandelde hij naar eene vroeger door hem geschreven studie in „L'Évènement" („Histoire d'un fou").

vormd door de zegepraal van den Bonapartistischen mouchard Faujas in het clericale stedeke Plassans. Daarbij komen verschillende andere belangrijke onderwerpen. Achtereenvolgens vestigt de schrijver onze aandacht op:

het gezin der Mourets, langzaam door den noodlottigen invloed van den abbé Faujas uiteengejaagd en ten gronde gericht; op:

de clericale kringen in Plassans, van den geringsten kapelaan tot den bisschop Rousselot; en op:

de Bonapartistische kolonie onder aanvoering van den sous-prefect met heimelijke medewerking van den zoogenaamd onzijdigen maire Delangre.

Hieruit blijkt, dat er grooter personeel en meer verwikkeling in dezen vierden roman gevonden wordt dan in „La Curée" en „Le Ventre de Paris". Het buitengewone talent van beschrijving, in deze beide vorige kunstwerken ontplooid, kon zich hier uit den aard der zaak minder doen gelden. „La Conquête de Plassans" wordt derhalve merkwaardig door de ruimere ontwikkeling van het epische element, door zorgvuldiger uitgewerkte verwikkeling, door de fijne zielkundige studiën op de beide echtelieden François en Marthe Mouret.

Hoofdpersoon blijft de abbé Faujas.

Als hij bij den aanvang van den roman optreedt, zegt de schrijver: „Hij was een groot en krachtig man met een vier„kant gelaat, breede trekken en vaalbleeke wangen. Hij had „eene ernstige stem met een aangenamen klank aan 't slot „van den volzin." Zeldzaam is Zola zoo sober in de persoonsbeschrijving. Maar langzamerhand komen kleine bijzonderheden het portret voltooien. De oogen van den priester zien met de scherpheid van een adelaar in 't ronde. Die oogen zijn grijs, maar kunnen plotselings fonkelen, als de vensters van een huis in den donker, wanneer men met eene brandende lamp door de vertrekken wandelt. Zijne soutane is geheel versleten en draagt de sporen van gedurige herstelling.

Uitvoerig doch meesterlijk is de beschrijving van de houding, door den abbé in het gezin der Mourets aangenomen.

De huisheer brandt van verlangen zijn huurder nader te leeren kennen, terwijl deze zich weken achtereen opsluit. Als zij elkander ontmoeten, is het de abbé, die Mouret uithoort, die hem alles laat verhalen omtrent vrienden en buren. Voor het venster der bovenverdieping staande, zien huisheer en huurder naar de tuinen in den omtrek — het terrein, waar de handeling van den roman grootendeels voorvalt. Rechts strekt zich de tuin uit van den president der rechtbank, den heer Rastoil, met Engelsche bloemperken en een kunstig aangelegden waterval, die wel meer dan driehonderd francs gekost heeft. Daar er juist een gezelschap in den tuin van den president verschijnt, heeft Mouret gelegenheid uit te leggen wie de heeren en dames zijn. Twee geestelijken trekken de aandacht van den abbé Faujas. Mouret haast zich hem te vertellen, dat de een, de abbé Surin, secretaris van den bisschop is, die soms met de dames „au volant" speelt, en dat de ander een der groot-vicarissen is, de abbé Fénil. Links behoort de tuin aan den sous-prefect, de heer Péqueur des Saulaies, met de Bonapartistische club zich verschuilend achter de hooge boomen. Zoodra Mouret dit alles heeft uitgeklapt, gevoelt hij, dat hij eigenlijk in verhoor is genomen en haast hij zich weg.

Niemand vermoedt, dat de abbé Faujas de stad Plassans komt bekeeren tot het Bonapartisme. Met de uiterste voorzichtigheid kwijt de priester zich van de nederigste werkzaamheden in de kerk Saint-Saturnin. Oogenblikkelijk heeft hij eene uiterst koele houding aangenomen tegenover den groot-vicaris Fénil, die het meest in aanzien staat bij den bisschop. De curé van Saint-Saturnin, de abbé Compan, is een tegenstander van Fénil. Als de eerste ziek wordt, gaat Faujas hem voortdurend bezoeken. Zoodra de president Rastoil door bemiddeling van den goedhartigen abbé Bourette Faujas aan den maaltijd noodigt, wijst de laatste deze eer af. De kring van den president is te legitimistisch. Daarentegen zal de geheimzinnige man de receptiën van de oude mevrouw Rougon — Félicité, die men kent uit „La Fortune des Rougon" — bijwonen.

Het eerste optreden van den abbé Faujas in het salon der

Rougons is met zorg behandeld. Men ziet den zonderlingen man in zijne oude, versleten soutane met wantrouwen aan. Alleen madame Rougon beschermt hem tegen over haar publiek. Zij brengt hem met in het oog loopende beleefdheid bij haar man, die aan eene speeltafel zit. Na eenig onverstaanbaar gefluister hebben de mouchards elkander herkend. De abbé Faujas blijft eindelijk alleen in een klein boudoir, waar hij verborgen door den rug van zijn leunstoel kan luisteren en waarnemen. Zoo verneemt hij een gesprek, 't welk hem het voorleden der Rougons onthult. De spreker is „ce cher monsieur de Condamin", van beroep „conservateur des eaux et forêts", een Bonapartist. Deze geeft zich de moeite den toestand van Plassans uitvoerig voor den abbé Faujas te schilderen. Hij komt weldra tot de kronijk der familieschandalen en verhaalt, hoe de tegenwoordige maire Delangre door de bescherming van mevrouw Rastoil na 1852 tot rang en aanzien is gekomen onder den glimp, dat hij geheel onzijdig is en tot geene politieke partij behoort.

Zoodra mogelijk komt de brave abbé Bourette hem waarschuwen, dat het zeer onvoorzichtig is met een weinig geacht man, als monsieur De Condamin, zoolang te spreken. Als de abbé Faujas nu door het salon gaat wandelen, hoort hij een gesprek, dat hem doet sidderen. De dochters van den president Rastoil zeggen tot elkaar:

— „Wat heeft hij toch te Besançon gedaan, die priester, dat ze altemaal over hem praten?"

— „Ik weet het niet goed! Ik geloof, dat hij zijn curé bij een ruzie bijna geworgd heeft. Papa zegt, dat hij ook in eene groote industriëele zaak was gewikkeld en dat het er slecht meê is afgeloopen."

— „Hij is daar ginder, niet waar? in het kleine salon.... men heeft hem zien lachen met meneer De Condamin!"

— „O, als hij heeft zitten lachen met meneer De Condamin, dan moeten we voor hem oppassen."

Het gevaarlijke van den conservateur des eaux et forêts ligt meer in 's mans eigen verdorvenheid, dan in zijne jonge vrouw, die hij plotseling naar Plassans heeft

gebracht en die te Parijs eene zekere rol had gespeeld.

De slechte geruchten omtrent den abbé Faujas worden behendig uitgestrooid door den abbé Fénil, die zich enkele oogenblikken bij madame Rougon vertoont. Deze laatste ontfermt zich over den man met de versleten soutane en heimelijk beraadslagen zij, hoe hij den eersten slechten indruk op het fatsoenlijk publiek van Plassans zal te boven komen. De oude Félicité heeft een bericht van haar zoon, thans minister, waardoor zij op de hoogte is der missie van Faujas. Zij raadt hem zich beter te kleeden en voegt er bij: „Plaisez aux femmes."

Van dat oogenblik begint de verovering van Plassans.

Het eerst wordt het gezin der Mourets gewonnen. Marthe heeft het ongeluk belang te stellen in den priester. Zij en de haren dienen tot werktuig, om na de overwinning smadelijk ter zijde te worden geschoven. Door Marthe's hulp wordt de vrome stichting: „l'Oeuvre de la Vierge" tot stand gebracht. De abbé alleen oogst de eer. Weldra dringt hij door tot den bisschop Rousselot en wordt hij benoemd tot curé van de kerk Saint-Saturnin.

Voortreffelijk geteekend is het onderhoud van Faujas met den bisschop, als de eerste aandringt op zijne benoeming.

De bisschop Rousselot is een kouwelijk grijsaard, die zich gelukkig acht, wanneer hij in stilte aan eene vertaling van Horatius kan arbeiden, terwijl hij de zaken van het bisdom aan den groot-vicaris Fénil overlaat. Reeds heeft de abbé Faujas zich bij den bisschop ingedrongen, op grond, dat hij vrienden te Parijs bezit, die machtige invloeden ten zijnen voordeele kunnen doen gelden. Het begin van zijne sollicitatie voor de opengevallen plaats van curé is, als volgt, beschreven:

„Het kabinet van monseigneur Rousselot was een zeer „groot vertrek, doch wat somber, waar 's zomers en 's win- „ters altijd een groot vuur van houtblokken brandde. Dikke „gordijnen en tapijten weerden den tocht. De atmosfeer in dat „vertrek herinnerde aan een bad in lauw water. Daar leefde „de bisschop, altijd kouwelijk, in een leunstoel, als eene „douairière, die zich uit de wereld heeft teruggetrokken,

„bang voor geraas, aan den abbé Fénil de zorg voor zijne „diocese toevertrouwend. Men verhaalde, dat hij al stil Horatius vertaalde en dat hij zeer ingenomen was met de „gedichtjes der Grieksche Anthologie, zoodat hij somtijds vrij „onfatsoenlijke regels citeerde, zonder zich te bekommeren „om de nuffigheid van oningewijden."

In dat kabinet ontplooit Faujas al de geestkracht van den avonturier, al de sluwheid van den Bonapartistischen mouchard en ontvangt hij van den bisschop zijne benoeming tot curé. Weldra heeft de curé de geheele stad op zijne hand en bij de aanstaande verkiezingen zendt Plassans eene Bonapartist, den maire Delangre, naar het Corps Législatif.

In de beschrijving van al deze intrigen uit het kleinsteedsche leven van Provence, waar de geestelijkheid eene hoofdrol speelt, treedt Zola op het terrein van Ferdinand Fabre, den romantischen historie-schrijver van den Franschen clerus. Maar welke ook de verdiensten zijn, aan den talentvollen schepper van „l'Abbé Tigrane" toe te kennen, Zola heeft hem in „La Conquête de Plassans" geen hairbreed toegegeven. Het priesterlijk personeel te Plassans is eene studie op zich zelve.

Niets is vermakelijker dan de schildering van de manier, waarop de secretaris van den bisschop, de abbé Surin, met de dames Rastoil „au volant" speelt.

Het tooneel is in den tuin van den president Rastoil.

„Men hoorde lachen in den tuin der familie Rastoil en „in den tuin der sous-prefectuur. In beide was groot gezel„schap. In den tuin der Mourets las de abbé Faujas volgens „zijne gewoonte zijn brevier, terwijl hij langzaam door de haag „van palmgroen wandelde.

„Tegen vijf uur stelde de abbé Surin aan de jonge dames „Rastoil een partijtje volant voor. De abbé was er een „meester in. Hoewel Angéline en Aurélie nabij de dertig „waren, hielden ze veel van dergelijke uitspanningen; hare „moeder vond dit zeer goed en zou ze nog korte japonnen „hebben laten dragen, als ze gedurfd had. Toen de meid de „raketten gebracht had, zocht de abbé Surin naar eene plaats

„in den tuin, nu geheel badend in den gloed der ondergaande „zon, en opperde hij een plan, dat de dames aanstonds goed- „keurden.

— „„Als we eens nàar het gangetje hiernaast trokken" — zei hij — „dan waren we in de schaduw der kastanjeboomen en hadden wij meer plaats!"

„L'impasse des Chevillottes" was een breed pad „tusschen de tuinen van den sous-prefect en van de familie „Mouret.

„Zij gingen er heen en een alleraangenaamste partij begon. „De beide dames vingen aan. Angéline miste het eerst den „volant. De abbé Surin nam hare plaats in en voerde het „kaatsnet met eene behendigheid en losheid, die meesterlijk „mochten genoemd worden. Hij had zijne soutane opgeno- „men, hij sprong voor- en achterwaarts, sprong ter zijde, ving „den volant even boven den grond op en wierp hem duize- „lingwekkend hoog als een kogel of liet hem sierlijke kringen „beschrijven met volmaakten takt berekend. In den regel „speelde hij liefst met onhandige spelers, die den volant „zonder berekening wegwierpen, zonder eenig rhythmus,. als „hij gewoon was te zeggen, zoodat men al de fijnheid van „zijn spel kon bewonderen. Mejuffrouw Aurélie was ook „zeer sterk in 't raketten, bij iederen slag slaakte zij een „lichten kreet als eene zwaluw, schaterlachend als de volant „recht op den neus van den jongen abbé afging; vervolgens „bukte zij zich, om den volant af te wachten, of deinsde zij „met kleine sprongen achterwaarts, terwijl haar kleed luide „ruischte, want de abbé poogde haar te verschalken door for- „scher te slaan. Eindelijk vloog de volant in haar kapsel „en dreigde zij achterover te vallen, waarom zij alle drie luid „lachten. Angéline vervolgde nu de partij. De abbé Faujas „zag, zoo dikwijls hij zijn oog van zijn brevier opsloeg, den „volant als witte kapel boven den muur vliegen.

— „„Meneer de pastoor! is u daar?" — riep Angéline „aan de tuindeur kloppend — „Onze volant is bij u in „den tuin gevlogen!"

„De abbé had den volant, aan zijne voeten gevallen, opge- „raapt en besloot de tuindeur te openen.

— „„Dank u, meneer de pastoor!" — zei Aurélie, die „reeds de raket in de hand hield — „Angéline is altijd zoo „onhandig.... Laatst keek papa naar ons en toen heeft ze „hem den volant tegen het oor geslingerd, zoodat hij den „heelen dag doof was!"

„En wederom schaterde het lachen. De abbé Surin, blo„zend als een jong meisje, veegde zich voorzichtig het voor„hoofd af met een fijnen zakdoek. Hij wierp zijn blond hair „achter zijne ooren en bediende zich hijgend van zijne raket „als waaier. In de hitte van den strijd was zijn bef scheef „getrokken.

— „„Meneer de pastoor!" — zeide hij — „zal oordeelen wie „het wint!"

En deze uitstekende teekening strekt nog bovendien, om de behendigheid van den abbé Faujas te doen uitkomen. De gezelschappen uit den tuin der prefectuur en uit den tuin van den legimistischen president Rastoil komen naar het raketten kijken. De abbé Surin springt zoo driftig, dat hij bijna vooroverstort. Allen snellen toe. Er grijpt eene verbroedering plaats. En de abbé Faujas weet van den tuin der Mourets het onzijdig terrein te maken, waar alle partijen elkander ontmoeten.

Niemand mag weten, dat hij een zendeling der regeering uit Parijs is. Noch de bisschop, noch de sous-prefect krijgen antwoord op hun schrijven naar de hoofdstad, als zij vragen, wie de abbé Faujas is. En toch weet hij bijna al de invloedrijke mannen te winnen, zoodat de verkiezing voor het Corps Législatif in Bonapartistischen geest uitvalt. Ten slotte stijgt de abbé Faujas zoo hoog, dat hij als aanstaand bisschop wordt gedoodverfd. Zijne rol is uitgespeeld — de onverwachte catastrofe in het huis der Mourets verwijdert hem van het tooneel.

XII.

DE WET DER HEREDITEIT.

De vierde roman uit den cyclus der Rougon-Macquart behandelt niet alleen den Bonapartistischen priester-verklikker, maar schakelt er een ander onderwerp aan vast: de erfelijke aanleg tot waanzin bij de familie Rougon-Macquart.

De geschiedenis van François Mouret, van zijne vrouw en kinderen kan het staven. Eene korte herhaling der genealogie Mouret is hier noodzakelijk;

Adelaïde Fouque × Macquart, den sluiker, † 1808.
Wilde echt sinds 1789.
Kinderen: Antoine Macquart — Ursule Macquart × Mouret
geb. 1789. geb. 1791, gehuwd 1810.
Hélène. — François Mouret — Silvère.
× zijne nicht Marthe Rougon, 1840
Octave. — Serge. — Désirée.

De beide hoofdpersonen François en Marthe stammen in rechte lijn af van de half krankzinnige Adelaïde, die als weduwe van den boerenarbeider Rougon beider grootmoeder is. Aanvankelijk is er volstrekt niets bijzonders te bespeuren. Van 1840 tot 1858 biedt de historie van François Mouret een uiterst kalm tafereel van burgerlijke bezadigdheid en toenemende welvaart. Die historie wordt later door de babbelende keukenmeid Rose aldus saâmgevat, als zij aan haar meester verhaalt, hoe zij door de moeder van den abbé Faujas is uitgehoord:

— „Ik heb gezegd, dat u meneer François Mouret „was, vroeger koopman te Marseille, die in vijftien jaar fortuin „maakte door te handelen in wijn, olijfolie en amandelen. Ik „heb er bijgevoegd, dat u stil is gaan leven te Plassans, „omdat de familie van uwe vrouw er woonde. Ik heb niet „vergeten te zeggen, dat mevrouw uwe nicht was; dat u „veertig jaar oud en mevrouw zeven en dertig was; dat u

„zeer gelukkig leefde en dat u weinig uitging. In één woord, „uwe heele geschiedenis..."

Zoo is inderdaad het leven der familie Mouret tot 1858. Het eenig vreemd verschijnsel mag niet verzwegen worden. Het jongste kind van den huize, Désirée, is onnoozel; schoon veertien jaar oud is zij niet verder gevorderd dan een kind van vijf. Misschien zou hier bijgevoegd kunnen worden, dat de heer des huizes van tijd tot tijd zonderlinge buien van drift en opgewondenheid schijnt te moeten doorworstelen.

Na de komst van den abbé Faujas, als huurder zijner bovenverdieping, begint François Mouret eene kinderachtige nieuwsgierigheid aan den dag te leggen. Hij bespiedt elke beweging zijner nieuwe huurders en brandt van verlangen eene schaduw der soutane van den abbé te ontdekken. Nadat deze laatste zich met weinig succes in het salon der oude mevrouw Rougon heeft vertoont, vangt eene soort van vriendschap aan tusschen de familie Mouret en den abbé Faujas. Weldra zal uit deze nadere kennismaking eene bron van rampen vloeien. Eigenaardig is de beschrijving der eerste soirée:

— „Des avonds had Mouret eene flesch wijn gekozen en „een schotel met gebakjes op tafel gezet. Hoewel hij niet „zeer scheutig was, wilde hij nu toonen, dat hij even goed „als de Rougons zijne gasten kon ontvangen. De bewo„ners der bovenverdieping kwamen te acht uur naar bene„den. De abbé Faujas droeg eene nieuwe soutane. Mouret „was er zoo verwonderd over, dat hij nauwelijks eenige „woorden kon stamelen ter beantwoording van den abbé:

— „Neen, meneer de abbé! de eer is aan ons... Komt, „kinderen, geeft stoelen!"

„Men ging rondom de tafel zitten. Het was te warm in „de kamer, daar Mouret de kachel veel te hard had op„gestookt, om te bewijzen, dat hij op geen houtje zag. De „abbé Faujas was zeer beminnelijk. Hij glimlachte tegen „Désirée en vroeg de beide jongelui naar hunne studiën. „Marthe, die kousen breidde, zag hem van tijd tot tijd „aan, verwonderd over de zachte buiging dier vreemde stem, „welke zij niet gewoon was in hare stille eetkamer te hooren.

„Zij zag den priester in het forsche gelaat met de breede „trekken, en boog dan op nieuw weer het hoofd, zonder te „verbergen, dat zij belang stelde in dien krachtigen, maar „zachtzinnigen man, die het zoo arm had."

Reeds dien eigen avond speelt madame Faujas met den heer des huizes eene partij piket en houdt de abbé Marthe bezig. „Ce premier soir, il parla de choses indifférentes; du ménage, du prix des vivres à Plassans, des soucis que les enfants causent." Daarna verschenen de bewoners der bovenverdieping elken avond. Langzaam komt er meerdere vertrouwelijkheid tusschen den abbé en Marthe. De priester verneemt, hoe man en vrouw neef en nicht zijn, hoe rustig en gelukkig hun huwelijksleven is, mocht ook Mouret zijn driftigen ijver voor orde en regelmaat soms in al te luide woorden uiten. Marthe verklaart, dat zij aardt naar hare ongelukkige grootmoeder, dat zij voor haar twintigste jaar een zeer zwak hoofd had, maar later gezond en sterk is geworden.

Zeer voorzichtig en zeer langzaam begint de abbé een woord over kerk en godsdienst te reppen. Hij werkt op het medelijden zijner gastvrouw. Hij verhaalt van Besançon en de liefdadige inrichtingen aldaar, van eene school voor jonge meisjes van acht tot vijftien jaar, dochters van ouvriers, die anders aan het toeval worden overgelaten. Marthe vat hierop vuur en rust niet voordat in Plassans eene dergelijke instelling onder den naam: „l'Oeuvre de la Vierge" is opgericht.

De ijver van Marthe is weldra zoo groot, dat ze halve dagen buiten's huis doorbrengt en des avonds geen lust meer gevoelt het huishoudelijk verstelwerk ter hand te nemen. Mouret beklaagt zich over gescheurd linnengoed, zoodat de keukenmeid Rose zich over hem moet ontfermen. De vrouw des huizes begeeft zich, sinds men aan het bouwen is van een geschikt woonhuis, waar het „Oeuvre de la Vierge" zal gevestigd worden, dagelijks naar de kerk om den abbé Faujas te raadplegen. Mouret poogt met spottende aanmerkingen hare geestdrift te temperen. Maar de huishouding gaat achteruit. De onnoozele Désirée, aan zich zelve over-

gelaten, komt ontoonbaar uit den tuin; het middagmaal is niet gereed, als Mouret t'huis komt. Marthe vindt al haar geluk in den godsdienst. Zij wil zich verzoenen met de kerk en begeert den abbé Faujas tot biechtvader. Deze verwijst haar naar den goedhartigen abbé Bourette. Zoodra Mouret dit weet, zegt hij tot zijne vrouw: — „Tu fais donc quelque chose de mal à présent, que tu éprouves le besoin de raconter tes affaires à une soutane." Heimelijk verontrust over de houding zijner vrouw, poogt Mouret eene gekunstelde vroolijkheid aan den dag te leggen, terwijl Marthe des avonds met den priester op het terras in den tuin zit te fluisteren. Ook des daags komt soms de abbé Faujas zijn brevier in den tuin lezen, zoodat de heer des huizes zich begint te ergeren.

Nog onaangenamer wordt het leven voor Mouret, als de abbé Faujas op verzoek van Marthe en de dames patronessen een boekhouder voor „l'Oeuvre de la Vierge" kiest in den persoon van zijn zwager Trouche uit Besançon. Deze laatste, een ellendige schurk met een terugstootend voorkomen, neemt zijne vrouw Olympe meê naar Plassans en zijn intrek bij de familie Mouret. Tevergeefs heeft de heer des huizes zich aanvankelijk tegen dit plan gekant. Marthe beslist, dat de nieuwe boekhouder een paar bovenkamers in haar huis zal bewonen. Diep gegriefd trekt Mouret zich meer en meer terug, terwijl hij voortdurend gieriger wordt en aan zijne vrouw elke uitgave betwist.

Deze verdiept zich steeds meer in vrome gepeinzen. Somtijds barst zij plotseling in tranen uit. Dan grijpt de abbé Faujas hare handen en doet haar bedaren, terwijl hij haar zwijgend aanziet. Alleen in de kerk vindt zij rust en vrede. Het huisgezin verwildert meer en meer. Rose regeert over alles. Mouret veegt soms den grond aan, als de eetkamer hem niet zindelijk genoeg schijnt. Hij besluit zijn oudsten zoon Octave, die voor zijn examen gedropen is, naar Marseille te zenden in een handelshuis. Marthe ontstelt, als zij verneemt, dat een harer kinderen het huis gaat verlaten. Zij toont zich plotseling meer huiselijk, maar zinkt weer terug in hare gepeinzen. Als haar zoon vertrokken is, vindt Mou-

ret haar in den tuin schreiende binnen het priëeltje. Nu valt de ongelukkige man uit:

„Dat is er een minder! 't Zal je wel plezier doen! Je kunt „nu op je gemak naar de kerk loopen! Wees gerust, de twee „anderen zullen niet lang meer blijven! Ik houd Serge nog „wat t'huis, omdat hij een zacht karakter heeft en nog wat „te jong is, om in de Rechten te gaan studeeren, maar, als „hij je hindert, zeg het maar, dan zal ik hem wegzenden. „En Désirée zal naar hare nourrice gaan."

„Marthe bleef zwijgend weenen.

— „Ja, zie je, men kan niet tegelijk uit en thuis zijn. „Jij verkiest buiten de deur te leven, dus zijn je kinderen „je niets meer waard, dat is logisch.... Bovendien moeten „we plaats maken voor al die lui hier in huis! Ons huis is „niet groot genoeg! Gelukkig, dat men ons nog niet uit de „deur zet!"

„Hij had het hoofd opgeheven en zag naar de vensters „der tweede verdieping. Vervolgens ging hij zachter voort:

— „Huil toch niet als een malloot, ze zien naar je! Merk „je die oogen dan niet tusschen de gordijnen! 't Zijn de oogen „der zuster van den abbé, ik merk het wel! Je kunt zeker „zijn, dat ze den heelen dag daar staat te gluren! Misschien „is de abbé een eerlijk man, maar de Trouches liggen daar „achter hunne gordijnen te spioneeren als speurhonden. Ik „wed, dat als de abbé het hun niet belette, ze 's nachts uit „het venster zouden klimmen om mijne peren te stelen.... „Veeg je oogen af, kind! Ze amuseeren zich met onze ruzies! „Omdat zij de oorzaak zijn, dat onze jongen is heengegaan, „behoeven wij hun niet te laten zien, hoeveel verdriet wij er „van hebben!"

„Zijn stem werd weeker, hij dreigde in tranen uit te bar„sten. Marthe stond op het punt zich diep getroffen in „zijne armen te werpen. Maar ze schaamden zich en vreesden „gezien te worden; er was een hinderpaal tusschen hen ge„komen. Daarna gingen ze heen, terwijl de oogen van Olympe „altijd tusschen de gordijnen bleven flikkeren!"

Aldus wordt op bewonderenswaardige wijze duidelijk gemaakt, hoe langzamerhand bij beide echtgenooten door den

drang der treurigste omstandigheden de kiem tot waanzin zich ontwikkelt. Bij Marthe komt de vrome dweperij elke verstandige overweging storen, terwijl de oorspronkelijke zwakheid van haar hoofd medewerkt, om hare sympathie voor den abbé Faujas tot krankzinnige aanbidding te doen stijgen. Bij Mouret brengt ontevredenheid over den gang van zaken in zijn huis hetzelfde verschijnsel te voorschijn, terwijl het hem aan alle geestkracht ontbreekt zijn wil tegenover de samenzwering van vrouw, dienstbode en huurders te doen gelden.

Nieuwe slagen treffen den zwakken man. Zijn tweede zoon Serge wordt gevaarlijk ziek. De abbé Faujas waakt aan het leger van den jonkman, weert zelfs den vader uit het ziekenvertrek en vuurt den herstellende aan in zijn plan om priester te worden. Als Mouret van dit plan hoort, verzinkt hij in een verbijsterd stilzwijgen. Al wat hij zegt is: „C'est entendu! Fais-toi curé, mon garçon!" Hij sluit zich op in zijn bureel, eene groote kamer bijna zonder meubelen, en zegt aan tafel geen enkel woord. In weinige maanden is zijn hair vergrijsd en schijnt hij te wankelen, als hij te voorschijn komt. In één opzicht toont hij zich koppig — hij blijft zeer gierig en is onhandelbaar, als men hem om geld vraagt, zoodat de meid Rose met hare meesteres allerlei listen bedenkt, om aan geld te komen.

Olympe, de vrouw van Trouche, poogt aan Marthe onder allerlei voorwendselen geld af te zetten. De zwakhoofdige Marthe begint allerlei oude meubels te verkoopen, later volgen kostbaarheden. Zij wil geld leenen aan Olympe, omdat deze beweert, dat haar broeder, de abbé, met vervolgingen zou worden bedreigd. De diefegge weet haar zoo om den tuin te leiden, dat zij besluit des avonds bij het naar bed gaan aan Mouret vijfhonderd francs te vragen. — „Wij hebben het geld sâam verdiend," zegt ze, „ik wil vijfhonderd francs!"

Mouret valt aanstonds driftig uit:

— „Vijfhonderd francs! Is het voor je pastoor? Ik houd „me of ik niets merk, omdat ik te veel te zeggen zou heb„ben. Maar denk niet, dat jelui me heelemaal voor den gek

„kunt houden! Vijfhonderd francs, waarom niet het heele „huis. Maar ze hebben het al! De pastoor wil geld, niet waar? „Hij heeft je opgestookt, om mij geld te vragen? Ik ben zoo „veilig in mijn eigen huis alsof ik onder dieven leef. Ze zullen „mij nog mijn zakdoek uit den zak stelen. Ik wed, dat hij „boven al mijn goed in zijn kast heeft! Ik mis zeven paar „sokken, vier of vijf overhemden — ik heb het gister nage„teld! Ik bezit niets meer, alles verdwijnt, alles raakt weg! „Geen cent, geen cent, hoor-je!"

Maar Marthe blijft volhouden. Een uur lang duurt de twist. Mouret wist niet meer, wat hij van zijne vrouw zou denken. Vroeger zorgde zij voor alles — men moest haar tegen hem hebben ingenomen. Eindelijk voelt hij zich den moed ontzinken en geeft hij den sleutel der secretaire.

De vrienden van Mouret, die gewoon waren van tijd tot tijd met hem te wandelen, beginnen het ergst te vreezen. Marthe wil voortdurend biechten en veroorzaakt den abbé Faujas nu veel zorg. Hare gezondheid wordt dagelijks minder — zij werpt zich, als het ware, in de armen van den geestelijke. Maar de abbé wijst haar steeds af en berispt haar over hare ziekelijke droomerijen.

Daar de onnoozele Désirée nu geheel zonder opzicht is en volkomen verwaarloosd wordt, brengt Mouret het arme kind naar hare vroegere min. Als zijne vrouw met een troep devote vrouwen van een pelgrimstocht naar een kapel uit den omtrek der stad terugkomt, vindt ze Désirée niet meer. Alle kinderen zijn nu uit het huis. Met oogen vol tranen zegt Mouret: „Si la maison ne te semble pas assez tranquille, tu me le diras et je m'en irai." Sinds dat oogenblik spreken de echtgenooten aan tafel niet meer tot elkander.

Na eenigen tijd weten Rose en Marthe den abbé en zijne moeder geregeld aan Mouret's tafel te doen eten. De gastvrouw en de keukenmeid beijveren zich met de liefelijkste attentiën voor den priester te zorgen en Mouret wordt vergeten. Men had zijne plaats aan den abbé gegeven. Men liet hem zitten, zonder iets voor hem te doen. Hij hield van mosterd en nimmer was er mosterd. Als hij zelf een potje

kocht, verdween het later onder voorwendsel, dat het eene onaangename lucht had. Hij stond daarom spoedig op, zoodra hij wat gegeten had en ging vóór de anderen van tafel, om zich in zijn eenzaam kabinet op te sluiten. En langzamerhand verduistert de waanzin het denkvermogen van den rampzaligen man.

Nog vreeselijker is de toestand zijner vrouw. Dagelijks kruipt ze over de zerken van de eene of andere kapel in de cathedraal en mompelt ze opgewonden woorden. Aan tafel valt ze den zwijgenden Mouret aan, als hij opstaat vóór de anderen en houdt vol, dat hij haar zal mishandelen. Hare zenuwachtige overspanning bereikt eindelijk een toppunt. Midden in den nacht klinken kreten. Allen ontwaken en vliegen naar de slaapkamer der Mourets. De deur wordt met geweld opengebroken. Men vindt Marthe bijna naakt op de vloer, het gelaat en de armen opengekrabd, terwijl Mouret in een hoek met eene kaars in de hand wezenloos in 't ronde ziet.

Zoo was de eerste aanval van krankzinnigheid der ongelukkige Marthe. Rose beweert, dat Mouret het gedaan heeft, maar de arme man verzekert met zachte stem, dat zijne vrouw plotseling razend is geworden en zich zelven heeft gekrabd.

Daar Marthe den volgenden dag verklaart, dat ze zich niets meer van de zaak herinnert, blijft men in afwachting van de dingen, die komen zullen. Nieuwe toevallen volgen. Men scheidt Mouret van zijne vrouw. Als de rampzalige man nu eene wandeling door de stad wil doen, wordt hij overal nagewezen en uitgejouwd. Volkomen verwilderd en wanhopend keert hij huiswaarts. Weldra wordt hij op advies van twee geneesheeren naar een krankzinnigengesticht overgebracht. Bij zijne vrouw komt het eveneens tot eene uitbarsting, als zij den abbé in zijne kamer heeft opgezocht en hem in een hartstochtelijken woordenvloed hare liefde heeft beleden.

Huiveringwekkend tragisch is het slot van het meesterlijk geschreven boek — de krankzinnige Mouret des nachts zijne woning binnensluipend en overal brandstof opeenstape-

lend, terwijl het geheele personeel van Plassans zich om het brandend huis verdringt.

„La Conquête de Plassans” schijnt bij Zola's lezers het minst geacht — er verschenen maar zestien drukken van. Zou dit in gewone gevallen reeds zeer opmerkelijk zijn, thans verliest dit verschijnsel zijne waarde, nu er meer dan zeven-en-negentig drukken van „L'Assommoir” verschenen zijn. De tegenstanders van de realistische school mogen op den inval komen, om hieruit aan te toonen, dat „La Conquête de Plassans” eigenlijk te fatsoenlijk van inhoud is, om een naturalist als Zola eer aan te doen, voor den onpartijdigen beoordeelaar blijft deze roman een meesterstuk van schildering en karakterteekening. Eene billijke critiek zou zich daarentegen volkomen kunnen vereenigen met de aanmerkingen reeds in 1876 door Marius Topin gemaakt [1]).

Deze smaakvolle gids, aan wien men geen hartstochtelijke ingenomenheid met de naturalistische school kan ten laste leggen, meent, met verwaarloozing der geheele familie Mouret, dat de abbé Faujas alleen als hoofdpersoon in „La Conquête de Plassans” optreedt. Hij heeft eenige gelijkheid ontdekt tusschen dezen Bonapartistischen verklikker en den abbé Tigrane van Ferdinand Fabre, den welbekenden historischen romanschrijver van den Franschen clerus. Hij voegt er echter aanstonds bij: „Tandis, que l'abbé „Tigrane est l'ambition même, Faujas représente „plutôt l'esprit de domination et d'envahisse„ment”. Ditzelfde getuigt Topin niet van madame Faujas. Hij meent dat deze figuur, niet volkomen oorspronkelijk is, en wijst op madame Regnault uit een fraaien roman van Louis Ulbach: „Monsieur et Madame Fernel”. De overeenkomst is inderdaad treffend, maar het zou niet de eerste reize zijn, dat twee kunstenaars, op letterkundig gebied geheel onafhankelijk van elkander, toch volkomen overeenstemmende karakters schilderden.

---

[1]) Romanciers contemporains, bl. 256, 257, 258.

XIII.

LA FAUTE DE L'ABBÉ MOURET.

Buiten de stad Plassans (Aix) ligt op kleinen afstand het gehucht Les Artaud.

Pastoor van het kleine dorpskerkje is Serge Mouret, de tweede zoon van den waanzinnig gestorven François Mouret. Reeds bij het eerste gloren van den dag is de jonge geestelijke gewoon de mis te bedienen, als de hinkende meid der pastorij, la Teuse, het Angelus heeft geluid.

Na den dood zijner ouders heeft hij met zijne onnoozele zuster Désirée de eenvoudige pastoorswoning van Les Artaud betrokken; hij zelf, geheel doordrongen van zijne heilige beroepsplichten; Désirée, volkomen gelukkig, wanneer zij geheele dagen zich aan hare kippen, kalkoenen of konijnen mag wijden. Désirée vond hare dagelijksche taak onder de huisdieren, Serge aan het altaar. De handeling grijpt plaats omstreeks 1868. De jonge geestelijke telt bijna zeven-en-twintig jaar.

Voor den jongen abbé is de wereld zonder bekoorlijkheden, schenkt de natuur geen enkel wezenlijk genot. Van zijne jeugd af heeft het bovenzinnelijke hem aangetrokken. Hij heeft uit de Imitatio geleerd, dat het gezond verstand der menschenkinderen eene dwaasheid is voor hen, die hongeren en dorsten naar de gerechtigheid. Hij voelde zich verheven boven alle aardsche eerzucht; hij had zijn geheele hart aan God gewijd; zijn deemoed, zijne nederigheid, zijne kuischheid waren zijne glorie. Zijn geloof beschermde hem als een borstkuras tegen alle gevaar voor verzoeking.

In het gehucht leefde „un frère des écoles chrétiennes" met den zonderlingen naam: Frère Archangias. Door de ruwheid van zijne taal, door zijne boersche zeden, door de hardheid van zijn gemoed vormde deze een treffend contrast met den jongen, zachtzinnig gestemden pastoor. Zoodra de weinig ontwikkelde dorpsbewoners door hunne

grove zedeloosheid dezen laatste ergerden, ried de eerste met de uiterste strengheid en het volle gezach der kerk op te treden, terwijl Serge steeds poogde door liefderijke overreding de harten te winnen.

Naast deze beiden verschijnt somtijds een bewoner uit Plassans, de welbekende dokter Pascal Rougon, de broeder van den grooten staatsman Eugène (Rouher), den oom van Serge. De eerste reis, dat beiden elkaar ontmoeten, bevindt dokter Pascal zich in zijn cabriolet en rijdt hij naar een landgoed: le Paradou, omdat de intendant dier plaats, de oude Jeanbernat, door eene beroerte getroffen is. De jonge pastoor vergezelt hem. Zij rijden naar le Paradou, eigenlijk een kasteel met een groot park. De ringmuur om het park is twee kilometers lang. Zekere geheimzinnigheid heerscht over deze zonderlinge plek. Een adellijk heer bouwde daar tijdens Lodewijk XV een vorstelijk paleis, omringd van uitgestrekte tuinen, waarin waterpartijen, standbeelden, grotten, — een klein Versailles onder de straffe stralen der zon van Provence. Slechts eens kwam de bezitter er een saizoen doorbrengen in gezelschap van eene wonderschoone vrouw, die er waarschijnlijk stierf, want niemand zag haar ooit vertrekken. In het volgend jaar brandde het kasteel af; de deuren van het park werden toegespijkerd; de eigenaars lieten zich zelden zien. De bewaker van dit schoone eigendom was thans de oude Jeanbernat, die in een soort van paviljoen met zijn nichtje woonde.

De arts en de pastoor vinden den tachtigjarigen grijsaard geheel hersteld — hij beweert, dat hij zich een ader geopend heeft met zijn mes, dat hij niemands hulp behoeft, dat hij geen priester bij zich ontvangen wil. Zeer spoedig blijkt het, dat de zonderlinge oude man zich in zijne eenzaamheid eene eigen wijsbegeerte gevormd heeft. Hij wijst met een beweging van zijn arm den horizon, aarde en hemel, aan en roept uit: „Il n'y a rien, rien, rien... Quand on soufflera sur le soleil, ça sera fini!" Voor een oogenblik komt een schoon blond meisje, met bloemen in het hair, te voorschijn, door den grijsaard Albine genoemd.

Nadat de keukenmeid van den pastoor, La Teuse, haar

heer duchtig beknord heeft, omdat hij te laat voor het dejeuner komt, grijpt dien dag nog iets merkwaardigs plaats. Als des nadenmiddags, Serge, Désirée en Frère Archangias aan den maaltijd zitten, brengt Albine een vogelnest vol jonge meerlen, 't welk ze aan de zuster van den pastoor ten geschenke geeft. Groote verontwaardiging van den broeder en van de keukenmeid doen den jongen priester ontstellen. Men verhaalt hem allerlei afgrijslijkheden van den ouden Jeanbernat en Albine.

Serge wordt daarop geroepen voor „les exercices du mois de Marie." De kerk is groen gemaakt. Serge blaakt van ijver, als het op de vereering der Madonna aankomt. Van knaap af had hij de Heilige Maagd met vurige bewondering gediend. In het seminarium had hij zich met buitengewonen ijver op het leerstuk van den Mariadienst toegelegd. De Heilige Maagd was de liefelijkste troost voor zijn beangstigd gemoed, als de ondoorgrondelijke mysteriën der kerkelijke leerstukken hem benauwden. Hij wenschte de slaaf der Madonna te worden, en putte zich uit haar de schoonste namen te geven. Zij was hem de welgelukzalige, de Koningin des Hemels, gevierd door de negen choren der Engelen, de Schat des Heeren. Hij noemde haar de fontein, verzegeld door den Heiligen Geest; den tempel, waarin de Heilige Drieëenheid neerdaalde; de throon Gods, de stad Gods, het altaar Gods, de wereld Gods. Des nachts wendde hij zijn oog naar den starrenhemel en stamelde hij het Salve Regina, het Regina Coeli, het O gloriosa Domina, maar het liefst van al bleef hem de groet der Engelen, het Ave Maria, het volmaakte gebed van zijn hart.

Zijne aanbidding, tot waanzin gestegen, ondermijnde zijn gestel. Als pastoor in Les Artaud klom zijne vereering van de Madonna nog voortdurend. In de „Mois de Marie" bracht hij uren achtereen door geknield voor het altaar, het oog op het beeld der Heilige Maagd. Aan den avond van den dag, toen hij met zijn oom Pascal het Paradou bezocht, bleef hij na den dienst voor „les exercices du mois de Marie" uren voor zijn altaar toeven in vurige gebeden verdiept. Toen hij laat in den avond naar zijne kamer terug-

keerde, gevoelde hij zich onwel. Allerlei zonderlinge denkbeelden bestormden hem; de feeëngestalte van Albine vertoont zich, zoodra hij zijne oogen sluit. Verschrikt stort hij zich voor het Mariabeeld neder en bidt om eeuwig getrouw en kuisch te mogen zijn, om een kind te mogen blijven zonder zinnelijke begeerten, rein als de lelie, die geurt aan de voeten der Heilige Maagd. Bij de stijgende overspanning van zijn gebed verliest hij zijne bewustheid en valt in onmacht.

Na eene hoogst gevaarlijke crisis doorworsteld te hebben, brengt dokter Pascal Rougon den doodelijk kranken pastoor naar het Paradou, om daar te midden van den schitterenden plantengroei in het verwilderd boomen- en plantenpark langzaam te herstellen. Ernstige vrees, dat de jonge geestelijke ook na zijn herstel in zijn denkvermogen gekrenkt mocht blijken, had dezen maatregel noodzakelijk gemaakt. Als uit een droom ontwakend, vindt Serge, na maanden lang tusschen dood en leven gedobberd te hebben, eindelijk zijn bewustzijn terug. Aan zijn leger waakt Albine, het nichtje van Jeanbernat. Niemand weet, dat de jonge priester daar verscholen is.

In de eerste dagen van zijn herstel schijnt het of hij geheel kindsch geworden is en jaagt alles hem schrik aan. Hij durft uit zijn venster nauwlijks naar den tuin uitzien. Zeer langzaam waagt hij eenige schreden. Het komt Albine voor of hij op nieuw geboren wordt. Zoodra hij in den onmetelijken tuin kan gaan, ontwaakt hij tot nieuw leven. Hij bewondert de heerlijke rozen, den hemel, de boomen, eindelijk Albine, zijne trouwe gezellin. Beide kinderen dwalen hand aan hand door het heerlijk paradijs met onuitputtelijke schatten van bloemen en vruchten. Albine verhaalt aan Serge, hoe jaren geleden het Paradou door een rijk en voornaam heer was aangelegd, hoe deze het paviljoen, waarin zij thans leefden, voor eene schoone dame had gebouwd, welke in het vertrek gestorven was, waarin Serge langzaam herstelde en zij zelve vroeger gewoon was te slapen. Nog voegde zij er bij, dat de rijke heer en de schoone dame ergens in den tuin een plekje ontdekt hadden, waar het zoo verwonderlijk schoon en rustig was onder de schaduw van ondoordringbare struiken,

dat men er de geheele wereld vergeten kon. Tot nog toe had zij echter te vergeefs naar dit heerlijk plekje gezocht.

Voortdurend neemt Serge in krachten toe. De jongelieden dwalen dagen lang door de prachtige wildernissen en voeden zich met den onuitputtelijken vruchtenrijkdom der woeste boomgaarden. Eene kinderlijke liefde bindt de beide harten. Weldra wordt de naïeve genegenheid hartstocht en jaagt het bloed hun feller door de aderen. Na lang zwerven vinden zij het wonderschoone plekje, dat Albine alleen niet ontdekken kon. Duizenden stemmen van het woud, van de boomen, van de bloemen, van de vogelen, van de stroomen, lokken hen tot liefde. In de schaduw van een reuzenboom, geheel verborgen door groene muren, zinken zij aan elkanders hart. En zoo geschiedde het, dat de abbé Mouret zondigde.

Weinige uren later ontdekt Frère Archangias hem en Albine door eene opening van den muur, die het Paradou omsluit.

De abbé Mouret keert terug in zijne pastorij. La Teuse heeft het gerucht verspreidt, dat hij tot herstel zijner gezondheid naar Zwitserland was vertrokken. De jonkman gevoelt zich geheel afhankelijk van Frère Archangias, die hem zorgvuldig bewaakt. Tot zijn schrik verneemt hij, dat Albine lijdend is. De oude Jeanbernat verhaalt het hem, als hij beide geestelijken des avonds ontmoet, en met den broeder een twist aanvangt, die weldra tot eene hevige worsteling overslaat. Serge scheidt de strijdenden, terwijl de grijsaard dreigt ter gelegener tijd Frère Archangias de ooren af te snijden.

Te vergeefs komt dokter Pascal Rougon zijn neef aanmoedigen, om naar het Paradou terug te gaan, daar Albine in levensgevaar verkeert. De jonge priester is op nieuw in hem ontwaakt. De heilige plichten van zijn ambt roepen hem. Hij wil bidden voor het lijdende, wanhopige meisje. Pascal brengt hem onder het oog, dat hij door zijn verblijf bij Jeanbernat niet alleen genezen is van eene gevaarlijke ziekte, maar dat hij behouden is gebleven voor dreigende krankzinnigheid. De arts betreurt het, dat hij, ondanks de voortreffelijke uitkomsten van zijne geneeswijze,

niet genoeg rekening gehouden heeft met het karakter en het beroep van zijn patiënt.

Albine verschijnt in de kerk, waar Serge alleen is. Hare tranen, hare gebeden vermogen niets. Serge heeft als priester geen medelijden met het arme kind. Wanhopend keert zij terug naar haar paviljoen, plukt haar tuin leeg, en stapelt haar vertrek vol met duizenderlei bloemen. De sterke geuren vullen het vertrek. Deur en vensters zijn vooraf zorgvuldig gesloten. Albine sterft door bloemengeur. De abt Mouret en broeder Archangias brengen haar lijkkist op het kerkhof. De klok klept. De priester prevelt in het Latijn zijne litanie. Langzaam treedt de tachtigjarige Jeanbernat achter den stoet en terwijl hij Frère Archangias nadert, snijdt hij hem met zijn zakmes plotseling het linkeroor af.

XIV.

EENE REALISTISCHE IDYLLE.

Edmondo de Amicis bezocht in 1878 Emile Zola en had de gelegenheid den schrijver van „Le Ventre de Paris" herhaaldelijk te spreken. Toen de jonge Italiaansche schrijver zijne bewondering te kennen gaf over de bladzijden in „La Faute de l'abbé Mouret," waar Zola de godsdienstige verrukking beschrijft van een jong priester, die voor het beeld van de Heilige Maagd geknield ligt — bladzijden, die alleen uit de pen van een groot dichter kunnen gevloeid zijn — antwoordde deze: „Ge kunt u niet voorstellen hoeveel „moeite die gezegende abbé Mouret mij gekost heeft. Om hem „te kunnen beschrijven, als hij voor het altaar knielt, ging „ik herhaalde malen naar de Nôtre-Dame, ten einde drie of „vier missen achter elkander te hooren. Ik raadpleegde ver„schillende priesters, om de godsdienstige ontwikkeling van „den jongen abbé te kunnen navorschen. Maar geen van hen

„konde of wilde mij de noodige inlichtingen geven. Ik bestu„deerde stapels katholieke boeken; ik doorworstelde dikke „deelen, gewijd aan Godsdienstplechtigheden en Handboeken „voor dorpspastoors. Maar het scheen mij, dat ik het onder„werp nog niet meester was. Een gewezen priester schonk „mij ten slotte voldoende ophelderingen." [1])

Zoo groote inspanning zou niet te vergeefs zijn.

„La Faute de l'abbé Mouret" zou eene eigenaardige plaats innemen onder de romans uit den cyclus der Rougon-Macquart.

Al de herinneringen uit zijne jeugd kwamen ditmaal den auteur op nieuw hulp verleenen. Zijne zwerftochten in de omstreken van Aix langs rotsachtige bergvlakten en door zonnige valleien schonken hem de bijzonderheden, die hij noodig had voor de teekening van het gehucht: Les Artaud en voor de wonderen van le Paradou.

Zijne jeugd te Aix verschafte hem de stof voor menige bladzijde uit: „La Fortune des Rougon" en „La Conquête de Plassans." Beide werken gaven de kleinsteedsche samenleving te aanschouwen; in „La Faute de l'Abbé Mouret" komen enkel studiën naar de rijke natuur van Provence. Binnen de muren van Plassans was schaars gelegenheid tot schepping van iets schoons, daarbuiten zou een kunstenaar als Zola overvloedig stof vinden tot landschapschildering.

Van welk gewicht de beschrijving van natuurschoon in den modernen roman is, leert het voorbeeld van Bernardin de Saint-Pierre en van Châteaubriand. Twee liefelijke kinderfiguren, Paul en Virginie, komen voortreffelijk uit

---

[1]) Ricordi di Parigi (Milano, 1879) p. 283. Zola heeft niets te veel gezegd. Zijn vriend Paul Alexis verzekert, dat zijne inspanning buitengemeen groot is geweest. Geschreven in 1874, rue Saint-Georges, Batignolles, moest hij maanden vooraf studeeren voor zijn „Abbé Mouret." Zelfs de „Imitatio" werd op cijns gesteld. De kerk, waarin Zola des morgens de mis hoorde, was niet Nôtre-Dame — een geheugenfout van de Amicis — maar Sainte-Marie des Batignolles in de nabijheid zijner woning. Niet minder moeite kostte hem het botanische deel van zijn roman, daar hij bloemententoonstellingen bijwoonde, om iedere plant nauwkeurig te beschrijven.

tegen een achtergrond van tropische plantenweelde; niet minder uitstekend is de werking van de trotsche Amerikaansche wouden, die de vlucht van Atala en Chactas begunstigen. Zola volgt beroemde voorbeelden, als hij de liefde van Serge en Albine te midden eener wonderschoone wildernis van bloemen en boomen doet ontkiemen.

Misschien had een naturalist, naar de meening zijner tegenstanders, zulk eene stof niet mogen kiezen, tenzij hij openlijk met zijne aesthetische grondbeginselen wilde breken. Geen dwazer bewering dan deze. Het naturalisme sluit theoretisch geene enkele stof uit en dus ook niet de schoonste. Practisch hebben sommige brekebeenen onder de jongere realisten niets dan leelijke stoffen gekozen. [1]) En daar Zola eigenlijk eerst sedert de verschijning van zijn „l'Assommoir" de aandacht van geheel het Fransch lezend Europa heeft getrokken, vond men goed te besluiten, dat de naturalistische school niets schoon mocht vinden dan het Leelijke.

Het verwijt is zeer oud. Toen de romantische school onder aanvoering van den ouden Dumas, van Victor Hugo, van Alfred de Musset verslagenheid te weeg bracht in het kamp der classische legerscharen, schimpte men:

„Rien n'est beau que le Laid; le Laid seul est aimable!"

In „La Faute de l'abbé Mouret" geeft Zola een verpletterend antwoord aan dezen onheuschen kortswijl. Hij had de hand gelegd op eene dichterlijke stof, en hij schiep een schitterend meesterstuk. Ieder onpartijdig lezer, die Serge Mouret en Albine volgde gedurende hunne ontdekkingsreizen door het geheimzinnig hof van „le Paradou", moet erkennen, dat er in de moderne letteren dezer eeuw nauwelijks iets schooners valt aan te wijzen. De bedenking, dat de auteur, gedreven door zijne naturalistische methode, geen maat kent en telkens in eindelooze beschrijvingen valt, die vermoeien

---

[1]) Men vergelijke mijn drietal artikelen: Priesters zonder roeping in het weekblad: de Amsterdammer. 1879. Mei — en mijne schets: „Groote en kleine Naturalisten" in „Nederland" December 1883.

en verdrieten, heeft meer gewicht voor hen, welke een letterkundig kunstgewrocht louter uit het oogpunt van een voorbijgaand vermaak beschouwen, dan voor ons, die door den weergaloozen rijkdom van den krachtigen natuurschilder tot eerbiedige bewondering zijn gestemd. [1])

Evenwel is de rijkdom van bijzonderheden, hier zoo als in „Le Ventre de Paris," het gevolg van ijverige studie. Sinds het boek van de Amicis is de methode van arbeiden, door Zola gevolgd, bekend. Hij stelt zijne kunstwerken meer door studie en logica dan door phantasie saâm. Hij maakt eene serie van waarnemingen op de natuur gereed en zoekt den draad, die al deze cartons moet verbinden. De grondstof voor zijn roman is dus natuurstudie, 't zij van de maatschappij, 't zij van de onbezielde natuur. Maar deze studie zelve bestaat bij Zola uit eene gadeloos scherpe waarneming en eene ongeëvenaarde gaaf, om het waargenomene in de kleurigste taal uit te drukken. Juist deze zeldzame talenten schijnen hem somtijds te verleiden, om misbruik te maken van het geduld der alledaagsche lezers.

In „La Faute de l'abbé Mouret," had hij tot hoofdpersoon Serge, den telg der beide familiën Rougon en Macquart, begaafd met den bekenden noodlottigen aanleg tot geestesverbijstering. Die zwakheid van hoofd zou zich openbaren bij de mystieke droomerijen van den jongen priester en bij zijne uitbundige aanbidding der Madonna. Zola had dus als hoofdonderwerp van studie het leven van den dorpspastoor, zijne geestelijke ontwikkeling, zijn gemoedstoestand en vrome overpeinzingen.

De dreigende waanzin bij de crisis zal afgewend worden door het beleid van den arts Pascal Rougon en op deze wijze komt hij tot zijne tweede studie, den hof van le Para-

---

[1]) Marius Topin (Romanciers contemporains. p. 259) beweert „La Faute de l'abbé Mouret" est tellement une oeuvre d' art, que les amours de l'abbé Mouret et d'Albine dans les jardins du Paradou sont une espèce de poëme en prose, imitation visible du séjour d'Adam et d'Eve dans le Paradis terrestre. Rien ne manque pour établir l'assimilation, pas même le frère Archangias, qui chasse l'abbé Mouret du lieu des délices."

dou: een reusachtig park vol bloemen, struiken, boomen, waterpartijen, ruïnen en ondoordringbare bosschen. Op den tweeden grond had hij dan te plaatsen het ideale figuurtje van Albine, de goede genius van le Paradou: den atheïst Jeanbernat, haar oom; den groven Frère Archangias; de onnoozele Désirée, steeds onder hare huisdieren levend; la Teuse, de meid uit de pastorij en eindelijk eenige figuranten uit de dorpswereld.

Hoe hij slaagde in dit kunstplan, zal het best blijken bij eene oplettende lezing van „La Faute de l'abbé Mouret."

Kies, bij voorbeeld, de bladzijden, gewijd aan le Paradou. Zoodra de jonge priester na zijn aanvankelijk herstel, de oogen naar buiten werpt, ziet hij den reusachtigen hof vóor zich: eene zee van groen, rechts, links, overal — eene zee van groen, hare golven van bladeren voortstuwend tot aan den gezichteinder, zonder afgebroken te worden door een huis, door een brok muur, of een stoffigen weg — eene verlaten, maagdelijke, gewijde zee, hare liefelijke woestheid ten toon spreidend in de onschuld der eenzaamheid. Alleen de zon gluurde naar binnen, spreidde een gouden kleed over de groene velden, zond hare straalbundels langs de donkere lanen, keek door de takken der boomen met vurige oogen en deed de wateren van beek en vijver trillen van schittering. In dezen vlammenregen leefde de groote hof met onmetelijke groeikracht, vergeten aan 't eind der wereld, ver van alles, vrij van alles. Van alle zijden zag men groene hellingen; takken, naar omlaag stroomend als het water van eene fontein; dikke massa's golvend groen; bosschen, ondoordringbaar als dichtgesloten gordijnen; over den grond een mantel van kruipende planten, een stroom van reusachtige twijgen, naar alle zijden den gezichteinder versperrend.

In den bajert van zooveel wasdom was het moeielijk den oorspronkelijken aanleg van le Paradou te herkennen. Omstreeks het midden ontdekte men sporen van monumentale vijvers, afgebrokkelde trappen, omgevallen standbeelden, waarvan het witte marmer nog door al het donkergroen heen schemerde. Verder zag men achter de blauwe lijn van eene waterpartij dichte groepen van vruchtboomen; wederom

verder hoogopgaande bosschen, violetkleurig groen met tintelende lichttoetsen; een maagdelijk woud, waarvan de toppen zich tot aan den versten horizon uitstrekten. Rechts klom het woud langs heuvelen op, rees als dennenboschjes naar de toppen en stierf in struikgewas uit. Daar verhieven zich hooge, naakte rotsen, den gezichteinder afsluitend; een net van zilver, een stofregen van paarlen, verried, dat te dier plaatse een groote waterval bruiste, bron van de beekjes, die door de vlakte stroomden. Links golfde het water door een uitgestrekt grasveld en splitste zich in vier vlieten, wier bochtige kronkeling men onder de struiken kon waarnemen en volgen langs de wilgen en hooge boomen. De hof van le Paradou, de vlakte, het woud, de rotsen, de stroomen namen heel den omtrek van den gezichtskring in beslag.

In deze gadeloos schoone woestenij begint Serge Mouret tot een hernieuwd leven te ontwaken, zoodra hij Albine aan zijne zijde gewaar wordt. Voor 't eerst vloeit een woord van liefde over zijne lippen, daar hij onder de rozenstruiken uit een diepen slaap ontwakend, getroffen wordt door de lieftallige schoonheid zijner gezellin. Rondom hen bloeiden de rozen. Eene heerlijke wildernis was het, glimlachend met pracht van bloemen, donkerroode, rooskleurige en witte. Er waren daar gele rozen, strookleurige rozen, citroenkleurige rozen, gouden rozen — al de kleurschakeeringen, waarmeê de tropische zon de schouders van Oostersche schoonen tint. Het lachende leven der rooskleurige bloemen beheerschte daar alles; men vond er velerlei verschil van rozenkleur; blankrozig als de voet eener jonkvrouw, bleekrozig als haar boezem, donkerrozig als hare lippen. De hooge rozenstruiken omlijstten al deze schatten met fijn kantwerk van groen, terwijl hier en daar donkerroode wijnkleurige rozen tegen al de heldere kleuren afstaken. Zelfs op het grasveld ontloken de mosrozen in haar hoog kleed van groene wol. Te midden van al dien rijkdom drukt Serge Albine aan zijn borst en lispelt:

— „Ik heb je lief, ik heb je lief!”

Albine scheen een groote roos, eene blanke roos, pas bij den dageraad ontloken. Zij lachte welluidend en al de rozen, heel le Paradou, lachte meê. Tot nog toe had de groote

hof gesluimerd, nu ontwaakte hij bij het klinken van dien harmonischen lach.

— „Hoe oud ben je?" — vroeg Albine.

— „Haast zes-en-twintig jaar!" — antwoordde Serge.

Zij verwonderde zich — al zes-en-twintig! En hij zelf was verbaasd, dat zoo gemakkelijk bekend te hebben. 't Scheen hem of hij nog geen dag, nog geen uur had geleefd.

— „En jij, hoe oud ben je?" — vroeg hij op zijne beurt.

— „Ik, zestien jaar!"

Zij glimlachte over hare zestien jaren en ontdekte aan Serge haar van vreugde stralend gelaat met prettige kuiltjes in de wangen. Onwillekeurig legt de jonkman zijne hand op het schoone voorhoofd; Albine trekt den kam uit haar blonden lokkenschat en over hare schouders vloeit het hair als eene plotseling ontplooide gulden stoffe. Aan Serge ontsnapte een kreet van bewondering. Hij drukt zijne lippen op de gouden lokken. Terwijl ze dus onschuldig koozen, klimt de zon en dalen warmer luchtstroomen door de takken naar beneden. De gele, witte en roode rozen schenen te blaken van blijdschap en spreidden sterker geuren om zich heen. Serge beproeft Albine's hair te ordenen, daarna staan ze op en wandelen verder, zwijgend, glimlachend, gelukkig.

Zoo vangen de zwerftochten der beide jongelieden aan. Weldra raken ze verdwaald of verward in den onstuimigen plantengroei van le Paradou, waarbij Zola bewijst, dat men, om zijne schepping volkomen te genieten, niet weinig aan botanie moet hebben gedaan. Mij dunkt, sommige lezers zullen in de bloemenwildernis blijven steken en mochten ze zich al eene voorstelling kunnen vormen van blauwe klokbloemetjes, van venkelbloemen en afodillen, wat zullen ze denken van de witte kruisjes der clarcia, van de gele leptosiphon, van de witte colinsia, van de groene lagurusbloem? Maar toch zouden deze verdwaalde lezers wel spoedig weer op den goeden weg raken, als de auteur Albine en Serge voor een bed met dubbele viooltjes doet stilstaan. Een windvlaag had daar een wonderschoone mand vol viooltjes gezaaid. De fluweelen bloempjes schenen te leven met haar

hoofdjes van violet, hare gele oogen, hare bleeke lippen en fijne vleeschkleurige kinnen.

— „Toen ik nog jong was, maakten de viooltjes mij bang!" — fluisterde Albine. — „Zie maar! 't Is of duizend kleine gezichten je aanzien van den grond? En ze keeren zich allen te gelijk om. Net of er poppen begraven zijn, die met het hoofd er uit komen!"

Daarna kwamen ze bij een veld met pioenen, die hen tot aan het midden reikten. De uitgebloeide witte pioenen wierpen een regen van fijne, witte bladeren op den grond; de donkerroode keken hen met een verontrustenden lach aan. Links omslaand, bereikten zij een veld met fuchsia's, buigzame hooge struiken, voorzien van een millioen purperen kelkjes, als speelgoed uit Japan. Zij wandelden door velden van geraniums en pelargoniums, die als in brand schenen te staan met roode, rooskleurige en witte vlammen, aangewakkerd door het minste windje. Zij schoven gordijnen van pinksterbloemen op zijde en stonden als gevangen in een bosch van rhododendrums, zoo dicht met bloemen bezet, dat men geen takken of bladeren kon onderscheiden, reusachtige ruikers, golvend tot aan den gezichteinder.

Bij een bouwval van deels omgevallen, deels ongerepte zuilen rust Serge een oogenblik uit met zijne vriendin, terwijl de heliotropen haren zoeten vanille-geur op den adem van den wind hun te gemoet voeren. Zij zaten op een gebroken kolom te midden van hooge, bloeiende leliën. Zij waren van de rozen tot de leliën gekomen door eene wereld van bloemen. De leliën beschermden hunne onschuld, na al de zinbedwelmende geuren en bouwden een koepeldak boven hun hoofd van witte kelken, alleen afgewisseld door de goudgele stampertjes. Zoo zaten ze daar, als verdoolde kinderen, in goddelijke onnoozelheid, en lachten.

Later zoeken zij dikwijls naar het verborgen oord, waar de eerste dame, die het kasteel kwam bewonen, zou begraven zijn. Albine heeft het nooit kunnen vinden, maar verhaalt wonderen van een reuzenboom en een grasveld, verborgen door struiken en lanen.

Als zij dagen lang rondzwerven, leidt Albine haar vriend

naar den boomgaard, waar allerlei ooft groeit. Onder een reusachtigen pereboom vlijen ze zich neer. Het was daar een afzonderlijke tuin van vruchtboomen, door het snoeimes in geene eeuw aangeroerd. De takken hingen zwaar beladen omlaag. Patriarchale abrikozeboomen, half dood hout, half groen, stonden naast eerwaardige pruimeboomen, grijswit van mos; terwijl tallooze kerseboomen met hunne takken huizen schenen te bouwen van menig verdieping. Rondom takken en stammen slingerden zich dartele wijngaardranken. Aalbessestruiken versperden alom den weg en prijkten met hare doorschijnende roode trossen; heggen van frambozen slingerden zich ineen als wilde braamstruiken; terwijl het grasveld bezaaid was met aardbeien, die een zachten geur verspreidden.

De schoonste plek van den vruchtenboomgaard was meer links aan den voet der rotsen, die den horizon afsloten. De zon viel daar met dubbele kracht als in eene natuurlijke serre over reusachtige vijgeboomen, stoofde er de watermeloenen, de lijsterbessen, de granaten, de oranjeappelen en de citroenen. De rechte stammen, de glanzende bladeren, de doordringende geuren van bloesem en vruchten beide gaven aan deze plek een zeer bijzondere uitheemsche aantrekkelijkheid.

— „Hier zullen we ontbijten!" — roept Albine in hare handen klappend. — „'t Is negen uur! Ik heb honger!"

Zij drongen onder de boomen door, de takken op zijde duwend, naar de plekken, waar de vruchten het rijkst groeiden. Albine ging vooruit, haar kleedje opbeurende en vroeg:

— „Waar hou-je van? Peren, abrikozen, kersen, aalbessen? Ik moet je waarschuwen, dat de peren nog groen zijn, maar ze smaken er even lekker om."

Serge koos de kersen en Albine wees hem de boomen, waaraan de beste soorten groeiden. De takken reikten aan den grond, zoodat Albine op het grasveld liggend, ze van de takken kon plukken. Daarna klommen ze in de boomen, om naar hartelust de zoete vruchten te grijpen; daarna speelden ze verstoppertje achter de breede stammen en aten van allerlei ooft, totdat Serge, die een buitengewoon schoo-

nen pruimenboom gevonden had, er aan schudde en een regen van pruimen over de schaterlachende Albine deed nederdalen.

Te midden van deze avontuurlijke tochten door de onbekende dreven van le Paradou ontkiemt de liefde der beide jongelieden. Zij wandelen door de wouden als Paul en Virginie, als Atala en Chactas, maar hunne hartstocht wordt door geene maatschappelijke invloeden onderdrukt, zij omarmen elkaar telkens in de onnoozele reinheid des harten, als Adam en Eva, voordat de vlam van den zinnendorst de harten der eerste Paradijsmenschen blaakte.

Onder de hooge olmen van het park schrijden zij voort. Serge legt zijn arm om Albine's leest. Zij was wat vermoeid en leunde met haar hoofd tegen Serge's schouder. Zij bogen de hoofden gestaâg dichter tot elkaâr, om den afstand van beider glimlach te verkorten. En het waren de boomen, de eiken, de olmen, de platanen, die in het halfduister hun de eerste woorden van liefde toefluisterden.

— „Ik heb je lief!" — zei Serge zacht lispelend, terwijl de adem van zijn mond de kleine gouden lokken van Albine's voorhoofd deed trillen.

Hij wilde het wel anders zeggen, maar herhaalde steeds:

— „Ik heb je lief! Ik heb je lief!"

Albine luisterde met een blijden glimlach. Zij hoorde deze zoete muziek voor het eerst.

Zij hernam liefelijker en met hare zilveren meisjesstem:

— „Ik heb je lief!"

Vervolgens hare groote blauwe oogen wijd openend, vroeg ze:

— „Hoeveel hou-je van me?"

Daarop bedacht Serge zich.

— „Ik houd meer van je, dan van alles op de wereld! Je bent heerlijker dan alles wat om mij heen is, wanneer ik 's morgens mijn venster opendoe! Als ik je maar zie, is het genoeg."

Zij sloot de oogen en wiegde haar hoofd zacht op en neer.

— „Ik heb je lief!" — ging hij voort. — „Ik ken je niet, ik weet niet wie je bent; ik weet niet, hoe je hier komt;

je bent mijn moeder niet, mijn zuster niet, en ik houd zooveel van je, dat ik je mijn heele hart wil geven, zonder dat er iets overblijft voor de rest van de wereld. Luister, er is niets in je, of ik heb het lief — je handen, zacht als satijn; je mond, heerlijk als een roos; je oogen, waarin ik mijn beeld zie; de wimpers aan je oogleden, de kleine blauwe aders aan je slapen.... En omdat ik je zeggen mag, dat ik van je houd, heb ik je lief, Albine!"

De zachte muziek dezer schuldelooze koozerij, smeltende als eene Italiaansche liefdeklacht, begint forscher te klinken, als eindelijk het bloed feller opbruist en Albine, te midden van het geheimzinnig grasperk onder den reuzenboom, Serge in de armen zinkt.

Maar des te vreeselijker is ook de strijd en de wroeging van den jongen priester, als broeder Archangias hem uit zijn Eden heeft verdreven. Tot nog toe was de Paradijsidylle op voorbeeldige wijze gevolgd. Thans evenwel keert de abbé Mouret in het werkelijke leven terug en bezwijkt hij bijna onder den last van zijn schuld. Zijn oom Pascal Rougon heeft hem van den erfelijken waanzin gered, maar wellicht nog grooter kwaad gesticht, toen hij den langzaam herstellende, zwak en wankelend van gemoed, te midden der wonderen van le Paradou deed insluimeren aan de zijde van Albine.

Men heeft reeds zóo dikwijls over de naturalistische ruwheid van Zola geklaagd, dat men bijna zeker kan zijn, den een of ander argeloozen naprater in volle geestdrift tegen den Franschen onverlaat te hooren uitvaren. In de meeste gevallen is deze opgewondenheid van weinig belang. Belangrijker ware het zeker, zoo de critiek aan den auteur van „La Faute de l'abbé Mouret" eene al te groote neiging naar het dichterlijk idealisme van Châteaubriand en Bernardin de Saint-Pierre verweet. Geheel de persoonlijkheid van Albine is zoo weinig realistisch naar de opvatting van hen, die Zola als pornograaf brandmerken, dat zij zelven met dit kunstwerk ter hand in verlegenheid zouden geraken.

De schildering van Albine's wanhoop en zelfmoord, van hare welgelukte poging zich door bloemengeur om het leven

te brengen, zoude tot zeer ernstige bedenkingen aanleiding kunnen geven. Strengere naturalisten zouden wellicht terugdeinzen voor dit echt dichterlijk tafereel — aan het slot van „La Faute de l'abbé Mouret" zou deze bladzijde evenwel door oprechte vrienden der letterkundige kunst ongaarne worden gemist.

Albine wil sterven in het paradijs, waar zij den heerlijken droom harer eerste liefde heeft gedroomd. Zij snelt in de schemering naar het rozenbosch en plukt al de bloemen, die zij bereiken kan. Onder een last van rozen treedt zij haar paviljoen weer binnen en werpt alles op den vloer. Daarna komt zij met hoopen anjelieren, leliën en heliotropen aandragen. Zij voegt er violieren, nauw ontloken belles de nuit, hyacinthen, ten tweedenmale bloeiend, en armen vol papavers bij. Op dit alles stapelt zij nog goudsbloemen en welriekende kruiden, citroenkruid en kruizemunt. Twee groote venkelplanten bracht ze over hare beide schouders naar binnen. Eindelijk sluit ze de deur van haar paviljoen.

Ze verdeelt de bloemen door het vertrek, overstroomt haar leger met hyacinthen en rozen. Met de scherp riekende kruiden sluit zij alle openingen af en legt zich ter ruste te midden van al hare lievelingen uit le Paradou. De geuren der bloemen schijnen haar met eene zachte melodie in slaap te wiegen.... Zij sluimert in, om niet meer te ontwaken. Te vergeefs poogt de arts Pascal Rougon haar den volgenden morgen tot het leven terug te roepen — Albine is door bloemengeur verstikt.

Zoo er aanmerkingen tegen deze schilderij te maken zijn, zeker niet tegen de al te naturalistische kleur. Albine's dood is even dichterlijk opgevat, als haar idyllisch leven in le Paradou. Zij, die Zola met minachting ter zijde schuiven, terwijl zij nauwelijks eenige bladzijden van „l'Assommoir" hebben ingezien, moesten, voordat zij verder oordeelden, zijne beide meesterstukken: „Le Ventre de Paris" en „La Faute de l'abbé Mouret" kalm doorlezen. Misschien zouden zij op deze wijze bewaard blijven voor oordeelvellingen, die nu alleen hunne schromelijke oppervlakkigheid en verwaandheid openba-

ren [1]). Een kunstenaar als de schepper van „Les Rougon-Macquart” heeft recht, wanneer hij eischt, dat men zijn arbeid niet enkel naar één fragment beoordeele. Bij de beschouwing van „l'Assommoir” zal het mij niet aan de gelegenheid ontbreken aan te toonen, hoe de naturalistische methode den voortreffelijken schrijver hare parten speelt, maar daarom is het niet minder noodzakelijk met aandrang vol te houden, dat „La Faute de l'abbé Mouret” een kunstwerk van den eersten rang is.

In de beoordeeling van letterkundige scheppingen komt het er vooral op aan onpartijdig, oprecht en billijk te zijn. Daarenboven is een weinig kennis van zaken tevens niet te versmaden. Het is uiterst gemakkelijk na de lezing van aanstootelijke tafereelen uit „La Curée” en „l'Assommoir” met bleeke verontwaardiging te getuigen, dat de „walgelijke” Zola ten vure moet gedoemd. Doch als men weet, dat deze onverschrokken schrijver rustig voortgaat twintig deelen aan de natuurlijke en sociale geschiedenis van het tweede keizerrijk te wijden, en in even zoo vele romans aanschouwelijk te maken; dat hij in elk dier romans zijne wetenschappelijke methode — „la méthode expérimentale et analytique, l'enquête moderne basée sur les faits et les documents humains” — met de uiterste vlijt en inspanning toepast, dan voegt het wat minder ruw te zijn in het uitspreken van een oordeel, dat meer door hartstocht dan door wetenschap werd ingegeven.

[1]) In ons vaderland heeft men reeds verschillende allerzonderlingste meeningen uitgesproken en gedrukt. De heer Charles Boissevain, wiens goeden smaak, na zijn oordeel over Victor Hugo en Labiche, niet te betwijfelen valt, noemde Zola in „de Gids” zoo maar ruw weg: „walgelijk.” De heer Ed. Douwes Dekker schrijft in zijne laatste aflevering Ideeën (December 1878): „Wie maar 't minste besef heeft van ware, echte, zuivere, oorspronkelijke letterkunsterigheid, moet flauw vallen van bewondering bij 't aanschouwen der kroustilleuze, nooit op eenig tooneel vertoonde luchtsprongen van den wereldberoemden Emile Zola.” Na zulk een diepzinnig oordeel kon de heer A. C. Loffelt, in een tooneelfeuilleton van het Vaderland (Mei 1879), nog een duitje in 't zakje leggen en gewagen van: „insekten van den dag, als Alphonse Daudet en Emile Zola.”

XV.

„SON EXCELLENCE EUGÈNE ROUGON".

Den 16 Maart 1856 was Napoléon Eugène Louis, de eenige en wettige zoon van Napoléon III, geboren. Men verkeerde in den hoogsten bloeitijd van het tweede keizerrijk. De Krimoorlog was schitterend ten einde gebracht. Alles scheen uitmuntend te gaan. In deze periode, verloopend tusschen 1856—1859, plaatst Zola zijne historisch-romantische studie van het Corps Législatif, de Tuileriën en Compiègne, welke hij onder den titel: „Son Excellence Eugène Rougon" uitgaf, als zesden roman in den cyclus Rougon-Macquart.

Allereerst woont men eene zitting bij in het Corps Législatif. Terstond verschijnt de bende van vrienden en volgers des heeren Eugène Rougon, op dat oogenblik juist bezig zijn ontslag als voorzitter van den Raad van State te nemen. Achtereenvolgens treden op: Kahn en Béjuin, leden der Kamer, de kolonel Jobelin, de kleine meneer d'Escorailles en de mooie mevrouw Bouchard, mevrouw Correur en de familie Charbonnel, de laatsten in de tribunes van de Kamer. Men schrijft Mei 1856. In het Corps Législatif wordt beraadslaagd over eene wet, verleenende een crediet van 400.000 francs voor de doopplechtigheid van het kind, dat men weldra met den titel van „keizerlijken prins" zal aanduiden. Nog eenige zeer eigenaardige persoonlijkheden komen de bende van Rougon aanvullen: de babbelende afgevaardigde La Rouquette en, in de tribune der diplomatie, de Italiaansche gravin Clorinda Balbi en hare moeder.

Het groote vraagstuk voor al deze lieden is, of Rougon zal aftreden als voorzitter van den Raad van State. Er schijnen onaangenaamheden gekomen tusschen den minister van binnenlandsche zaken De Marsy (Morny) en Rougon (Rouher). Het belang der vrienden wordt daardoor in de

waagschaal gesteld. Ieder verwacht iets van den grooten Rougon en vreest, dat nu de kans verkeken zal zijn.

Toch verschijnt de voorzitter van den Staatsraad in zijn groenen galarok. Rougon is nu zes-en-veertig jaar oud. Zijn hair begint te grijzen, maar hij zit rustig op zijne gewone plaats zich ten volle bewust van zijne kracht. Men leest een rapport over het wetsvoorstel, waarbij een crediet van 400.000 francs voor de doopplechtigheid van den „keizerlijken prins" op het dienstjaar 1856 wordt gevraagd. De geboorte van den toekomstigen Saarbrugschen Achilles wordt in dit rapport „un événement européen" genoemd. Aan 't einde van de zitting verneemt de bende der acolythen, dat de groote Eugène Rougon zijn ontslag heeft genomen „pour des raisons de santé."

Dienzelfden middag houdt de afgetreden voorzitter van den Staatsraad zich bezig met het verbranden van brieven en stukken. Zijn vertrouwde vriend Delestang staat hem in dezen arbeid bij. Men wil het officiëel kabinet van den voorzitter nog dienzelfden avond aan zijn opvolger overgeven. Verschillende personen komen hen storen. Eerst een sous-prefect Du Poizat, die door den val van Rougon zal worden meêgesleept en zijn ontslag neemt. Beide heeren hebben elkaar in het tijdvak 1848—1851 zeer intiem gekend. Samen hebben ze allerijverigst de Bonapartistische propaganda gesteund. In de tweede plaats verschijnt de volksvertegenwoordiger Kahn. Deze intrigeert sedert drie jaren, om een spoorweg-concessie tusschen Niort en Angers te verkrijgen. Deze spoorweg zal loopen langs Bressuire, waar hij groote fabrieken bezit. Op deze wijze zullen zijne bezittingen tienvoudig in waarde toenemen. Daarenboven hoopt de heer Kahn ongewone voordeelen van de uitgifte der spoorweg-aandeelen. Maar de minister van binnenlandsche zaken, De Marsy, werkt hem tegen en wil de concessie aan „la Compagnie de l'Ouest" schenken.

Daar de minister van binnenlandsche zaken in onmin leeft met Rougon, raadt deze aan zijne vrienden, om zich stil te houden en te wachten op betere dagen. Hij zelf is tevreden, dat hij rust zal krijgen; hij zal als lid van den Senaat

zijn bescheiden inkomen van dertigduizend francs in otio cum dignitate verteeren. Het gesprek wordt afgebroken door de komst van den jongen d'Escorailles, auditeur bij den Raad van State door protectie van Rougon; aan den arm van d'Escorailles komt natuurlijk de mooie mevrouw Bouchard en in de schaduw van mevrouw Bouchard meneer haar zestigjarige echtgenoot. Onmiddellijk daarna verschijnt de kolonel Jobelin met zijn vijftienjarigen zoon en de beide echtelieden Charbonnel uit Plassans. Al deze lui hopen, dat de aftredende voorzitter van den Staatsraad nog iets voor hen gedaan heeft. De kolonel speculeert op een commandeurskruis. De heer Bouchard, ambtenaar bij een der ministeriën, wil chef van eene afdeeling worden. De echtelieden Charbonnel komen eene erfenis aan een klooster betwisten en belegeren Rougon met brieven van zijne moeder Félicité. Aan al deze speculanten raadt de groote man geduld te oefenen. Ten slotte komt nog een laatste lid van de bende, madame Correur, de achtenswaardige vrouw, in wier huis de hoopvolle advocaat Eugène Rougon, gedurende de periode 1847—1851, zijne groote plannen had gesmeed. Deze omvangrijke dame heeft eene menigte beschermelingen, vooral vrouwen, en rekent op Rougon. Maar ook aan deze goede kennis, die hem, als de anderen het niet hooren, Eugène noemt, kan hij niet veel troost schenken.

Buiten de gewone leden dezer club van tafelschuimers staat de jonge gravin Balbi. Gedurende een bal bij den minister van buitenlandsche zaken had men de beide gravinnen Balbi, moeder en dochter, aan den voorzitter van den Staatsraad „gepresenteerd." Inlichtingen, gevraagd aangaande deze voorname vreemdelingen, hadden den grooten man onderricht omtrent zekere schandalen, in de Italiaansche hofkringen voorgevallen. Verder wist men niets. Soms verdwenen ze, om later des te prachtiger terug te komen. Rougon had langzamerhand belang leeren stellen in deze raadselachtige gravinnen en kwam ze van tijd tot tijd opzoeken, daar ze een klein hotel in de Champs Elysées bewoonden. Den dag na zijn ontslag meldt hij zich aan. Hij vindt een vrij

zonderling gezelschap. De Italiaansche gezant, „le chevalier" Rusconi, speelt op een armzalig klavier; de afgevaardigde La Rouquette walst met een stoel; de jonge gravin Clorinde staat op eene tafel in het costuum van „Diane Chasseresse," om door den secretaris van Rusconi, Luigi Pozzo, te worden geportretteerd. Drie deftige Italiaansche ballingen uit Venetië zitten op eene sofa te rooken; de oude gravin Balbi verschuilt zich in een leunstoel bij een venster. Rougon is buitengewoon verwonderd over het meer dan luchtige costuum van de jonge gravin, en ergert zich aan al de vreemde personen. Hij poogt eerst een onderhoud met de oude gravin aan te knoopen, doch deze antwoordt zeer verstrooid. Alleen de Italiaansche gezant Rusconi (de Nigra) verneemt van haar, dat zij beter op de hoogte is van het nieuws uit Turijn dan hij. Eindelijk gaat de zonderlinge oude heen, weggeleid door een lakei, die er als een bandiet uitziet. De gezant en de drie deftige ballingen vertrekken. Alleen La Rouquette blijft. Om zich bij Rougon aangenaam te maken, geeft hij voor de suiker-quaestie te hebben bestudeerd in eene fabriek van zijn oom te Marseille. De groote man ziet den zwakhoofdigen bluffer aan en vraagt hem zeer ernstig: — „Weet u hoeveel stukken suiker er dagelijks in het Café Anglais gebruikt worden?" Na nog eenige plagerijen verdwijnt La Rouquette en begint Clorinde een vriendschappelijk gesprek met Rougon, waarbij het zonderling verschijnsel zich voordoet, dat de slimme staatsman volkomen uitgehoord wordt door de nog slimmere Italiaansche. Intusschen groeit de ergenis van den dilletantschilder, die voort wil gaan met het portret. Thans verschijnt een zeventigjarig edelman, lid van den Senaat, de heer de Plougern, vroeger een aanbidder van de oude gravin Balbi. Hij brengt eene uitnoodiging voor de dames en maakt een eind aan het onderhoud met Rougon. Deze laatste vertrekt geheel onder den invloed der dappere Clorinde.

De doopplechtigheid van den „keizerlijken Prins" heeft op een schoonen Junidag onder toevloed van honderdduizenden nieuwsgierigen plaats. In een klein koffiihuis van den „quai de Gèvres" zitten de echtelieden Charbonnel uit Plassans

met zekeren Théodore Gilquin, die eigenlijk tot de bende van Rougon behoort, daar hij voor den coup d'état met hem bij madame Correur heeft gewoond. Gilquin heeft het echter niet ver gebracht, daar hij een onverbeterlijk dronkaard is. Hij exploiteert thans de familie Charbonnel, die onder zijne leiding den plechtigen optocht zal zien voorbijtrekken. Daar hij reeds veel gedronken heeft, is hij zeer luidruchtig en tracteert hij de omstanders op een verhaal zijner vriendschap met Eugène Rougon, daar een coupé, dezen in zijn costuum van senator naar Nôtre Dame brengende, het koffihuis voorbijrijdt. Gilquin vertelt, dat Rougon hem dikwijls een paar laarzen ter leen had gevraagd, wanneer hij bij fatsoenlijke menschen moest verschijnen. Madame Correur, die zich bij het gezelschap heeft aangesloten, poogt hem het zwijgen op te leggen. Gelukkig komt juist de optocht hen naar buiten lokken. De vrienden zien alles zeer nauwkeurig over den pont d'Arcole heentrekken. Daarna troont Gilquin de familie Charbonnel weder naar het koffihuis. Madame Correur waagt zich in de menigte en dringt met veel moeite door tot het plein vóor Nôtre Dame, waar zij den ex-sous-prefect Du Poizat ontdekt, die haar door de soldaten heen helpt. Eenige leden der bende, de heer Bouchard, die zijne vrouw aan den heer d'Escorailles heeft toevertrouwd, en de kolonel Jobelin, wandelen over het plein, daar de kerk te vol is. Madame Correur kan niet naar binnen komen, maar ziet toch een deel van de plechtigheid. Na den afloop der ceremoniën verschijnt onder de eersten Rougon met eene dame aan den arm, gevolgd door den voorzitter van „la Cour d'appel," den heer Beulin-d'Orchère. De groote man helpt de dame, mlle Véronique Beulin, zuster van den president, in haar rijtuig. Op dat oogenblik komt de schoone Clorinde Balbi, die aanstonds naar Rougon snelt en hem een plaatsje in zijn coupé vraagt. De geheele bende verslindt Rougon met booze blikken; hij verbergt zich daarom met de onverschrokken Italiaansche gravin in zijn rijtuig. Voortrijdende komen ze bij een oploop. De politie heeft een dronkaard gevat, die beleedigende woorden tegen de voorbijtrekkende troepen had

uitgegalmd. Rougon herkent Gilquin en wenkt een inspecteur, wien hij fluisterend het adres van zijn ouden vriend mededeelt.

Weinige dagen later ontvangt Rougon, rue Marbeuf, een ochtendbezoek van Clorinde in amazonen-costuum, de rijzweep ter hand. De Italiaansche gravin komt hem kaartjes voor eene loterij aanbieden. De geslepen staatsman buigt zich op nieuw voor hare schoonheid. Maar te vergeefs poogt hij zich van hare hand meester te maken. Clorinde heeft in stilte het plan gevormd de wettige vrouw van den bekenden, den beroemden Rougon te worden. Deze laatste zou haar tot zijne minnares willen kiezen, daar hij er geenszins aan denken kon eene spons over haar voorleden te strijken. Men heeft hem zeer booze geruchten omtrent Clorinde in 't oor gefluisterd. En nu vangt een duel tusschen beiden aan, wie de sterkste zal blijken. Rougon noodigt haar uit zijne stallen en nieuwe paarden te gaan zien. Gewapend met haar rijzweep, volgt zij hem. Aanvankelijk gaat alles goed. Clorinde bewondert een fraai rijpaard. Doch zoodra Rougon zijne hand om haar leest durft slaan, gebruikt zij de rijzweep en brengt hem forsche slagen toe. Terugkeerende uit de stallen, scheiden zij als goede vrienden en neemt Rougon een aantal loterijbriefjes. Eenige dagen later komt de ex-voorzitter van den Staatsraad Clorinde beduiden, dat zij beiden niet voor elkander deugen, daar beider sterke wil steeds in onaangename botsing zal komen. Hij ijvert dus voor een huwelijk van de Italiaansche met zijn vriend Delestang. De zaak wordt van beide zijden goedgekeurd en zoodra het huwelijk een feit is, treedt Rougon in den echt met Véronique Beulin-d'Orchère, de deftige dame, die zijn huis tot een hoogst fatsoenlijk vereenigingspunt zijner aanhangers en vrienden zal vormen.

Vele maanden kruipen in werkeloosheid om voor Rougon. De bende komt geregeld tweemaal in de week ter receptie. Velen beginnen te klagen. Vooral Clorinde, nu mevrouw Delestang, poogt op allerlei wijze met Rougon te raadplegen. Als politiek agent van Italië ijvert ze er voor,

dat hij op nieuw zal trachten aan het bewind te komen. Maar hij geeft voor, dat hij zich „au fond des Landes" zal begraven, om er grond te ontginnen. Enkelen der bende, als Kahn en Du Poisat spreken er van naar de tegenpartij over te loopen. Doch allen vatten weer eenige hoop, nu zoowel Rougon als Delestang met hunne echtgenooten eene uitnoodiging ontvangen ter receptie des keizers op het kasteel van Compiègne.

De uitnoodiging omvat verschillende dagen. Napoleon III en Eugénie ontvangen hunne gasten met groote hoffelijkheid. Mevrouw Rougon vergezelt haar echtgenoot niet, verhinderd door eene lichte ongesteldheid. Daarentegen trekt mevrouw Delestang zeer de aandacht, omdat ze buitengewoon beleefd is voor den minister De Marsy. De keizer is voorkomend tegenover Rougon, zoodat deze hem iets mededeelt aangaande zijne plannen ter ontginning der „Landes." De keizer schijnt het denkbeeld in overweging te zullen nemen. Clorinde poogt Rougon te bewegen, om Parijs niet te verlaten — zij begrijpt, dat er eene wijziging van het ministerie op handen is. Den volgenden dag sluit zij zich weder bij De Marsy aan, als de groote jacht begint. Het is algemeen bekend in de hofkringen, dat de minister De Marsy door buitengewone vriendschap verbonden is aan madame De Llorentz, hofdame der keizerin. Deze hofdame is buiten zich zelve van naijver, zoodra ze verneemt, dat Clorinde door een jachtavontuur met De Marsy zich van het hooge gezelschap heeft afgezonderd. Madame De Llorentz bezit brieven van De Marsy, waarin deze zich vóór 1851 bijzonder ongunstig uitlaat over den avonturier van Boulogne. Het schijnt, dat jaloezie haar aanried die brieven aan den keizer ter hand te stellen — immers des avonds, als de „curée" bij fakkellicht voor het paleis wordt vertoond, zegt Napoleon III tot Rougon:

— „Il faut rester à Paris, monsieur Rougon!"

Dit woord had evenwel geen onmiddellijk gevolg. De Marsy bleef minister. Rougon verdiept zich op nieuw in zijne ontginningsplannen. Al zijn vrienden beginnen te wanhopen. Men komt niet meer op zijne soirées. Daar bewe-

ging hem is voorgeschreven door zijn arts, wandelt hij nu dikwijls en bezoekt hij op een mistigen Januaridag (1858) de echtelieden Charbonnel, die zich gereed maken naar Plassans terug te keeren, daar zij den moed geheel verloren hebben. Zij zullen hun proces verliezen. Rougon gevoelt zich vernederd en belooft hen spoedig te zullen helpen. Op straat ontmoet hij madame Correur, evenzoo vol klachten; later Kahn, die hem in zijn rijtuig opneemt en vertelt, dat De Marsy hem voor een millioen in aandeelen de concessie van den spoorweg wil gunnen. Rougon verbiedt het en vraagt nog een weinig geduld. Des avonds komt de spion Gilquin aan den grooten man berichten, dat hij een complot ontdekt heeft, dat een viertal Italianen een aanslag op den keizer beramen. Zeer behendig poogt Rougon deze zaak als onwaarschijnlijk voor te stellen en houdt hij de tijding geheim. Den 14 Januari grijpt de aanslag van Orsini plaats. De keizer verlangt nu een sterk gouvernement en stelt Rougon in plaats van De Marsy.

Zoodra Rougon minister is, worden alle vrienden geholpen. Kahn, Béjuin en de kolonel brengen heele ochtenden in zijn kabinet door. D'Escorailles wordt zijn particulier-secretaris. De minister verhoort aller wenschen. De Charbonnels winnen hun proces. Terwijl de bende zich in zijne onmiddellijke nabijheid nestelt, moeten prefecten in de antichambre wachten. De knappe mevrouw Bouchard poogt den minister te verteederen voor een geheel onbekenden beschermeling, maar ditmaal treedt Zijne Excellentie ernstig op en berispt haar. Daar hij juist moet gaan ontbijten, kunnen de prefecten en andere sollicitanten wachten. De schoone Clorinde, mevrouw Delestang, komt hem gezelschap houden, daar mevrouw Rougon op reis is. Nog eenmaal poogt nu de minister haar zijne vroegere bewondering voor hare schoonheid te verklaren, maar Clorinde wijst hem gebiedend af en eischt desniettemin, dat hij haar helpen zal, om Delestang minister van landbouw en handel te maken. Bij de audiëntie, die nu volgt, toont de minister een boos humeur.

Daar de heer Kahn de concessie voor den spoorweg tusschen Niort en Angers heeft gekregen, komt de minister bij

den plechtigen aanvang der werkzaamheden eene rede uitspreken. De prefect des deux Sèvres, Du Poizat, ontvangt Rougon feestelijk. Op verzoek van madame Correur geeft de minister last tot inhechtenisneming van zekeren notaris Martineau, als gevaarlijk republikein. De notaris is een broeder van madame Correur, en deze hoopt op zijne erfenis. De ziekelijke man sterft ten gevolge der inhechtenisneming. Groote ontevredenheid, zoowel over dit feit, als over de willekeur van den prefect Du Poizat, begint zich in de pers te openbaren.

Delestang, ten slotte tot minister van landbouw en koophandel benoemd, vergezelt Rougon naar Saint-Cloud, waar de keizer ministerraad heeft belegd. Clorinde houdt de heeren gezelschap, daar zij met de keizerin eene conferentie heeft. Delestang is op raad zijner vrouw van plan Rougon een weinig tegen te werken. Gedurende den ministerraad openbaart zich reeds geheime oppositie tegen Rougon, die eene redevoering houdt, om den keizer te overtuigen, dat krachtig optreden de eenige politiek van het gouvernement moet blijven. De ministers dejeuneeren te Saint-Cloud. Later verschijnt mevrouw Delestang bij de heeren en, terwijl de ministers zich bescheiden op den achtergrond houden, grijpt er een intiem onderhoud plaats tusschen den keizer en Clorinde.

Schoon alles door den minister van binnenlandsche zaken gedaan is, om zijne vrienden te believen, beginnen ze nu onder aanvoering van mevrouw Delestang tegen hem saâm te zweren. De receptiën grijpen plaats bij Clorinde. Ieder keurt het beleid van Rougon af. De geheele bende blaakt van ondankbaarheid. De invloed van mevrouw Delestang klimt, al de vrienden hopen, dat eerlang haar echtgenoot Rougon zal vervangen. Clorinde begint hare macht op den keizer te gebruiken ten nadeele van Rougon. Napoleon III toont zich zeer ingenomen met de Italiaansche intrigante. Allerlei kleine feiten dragen tot Rougon's val bij. De handelingen van den prefect Du Poizat doen hem veel kwaad. Daar de minister het volle vertrouwen van den keizer meent te bezitten, biedt hij zijn ontslag aan, zoo

zijn souverein gehoor mocht geven aan de klachten, die tegen hem waren gerezen.

Rougon verwacht, dat de keizer het ontslag zal weigeren. Er wordt een fancy-fair gehouden in de oranjerie der Tuileriën, waar de voornaamste dames zich met den verkoop belasten. Clorinde bedient bij het buffet. Zoodra Rougon zich bij eenige leden van zijne vroegere club heeft neergezet, komt de Italiaansche, even als een garçon, hem vragen, wat hij gebruiken zal. Hij verlangt een glas suikerwater. Plotseling verschijnt de bode van zijn departement en brengt hem een eigenhandigen brief des keizers. Het ontslag is aangenomen. Delestang wordt minister van binnenlandsche zaken. Clorinde triumfeert.

Drie jaren later, na den veldtocht in Italië, begint de keizer een liberaal programma te ontwikkelen. Het keizerrijk zal de staatkundige vrijheden langzaam uitbreiden. Na drie jaar rust wordt Rougon, als minister zonder portefeuille, belast, met de verdediging van de nieuwe politiek. Hij behaalt eene luisterrijke overwinning in het Corps Législatif. Clorinde, die de vergadering bijwoonde, kan zich niet onttrekken aan eene opwelling van bewondering. Bij het slot der beraadslagingen, aan den uitgang der zaal, reikt zij Rougon de hand en zegt:

— „Vous êtes tout de même d'une jolie force, vous!"

XVI.

BEOORDEELING VAN „SON EXCELLENCE."

In 1876 behoefde men zich niet in acht te nemen, om de waarheid te zeggen over het tweede keizerrijk. Zola had evenwel den moed hetzelfde te doen, toen Napoleon III nog regeerde. „La Fortune des Rougon" verscheen reeds

in 1869 als feuilleton in „Le Siècle;" „la Curée" evenzoo in „La Cloche" (1870). Wie daarom beweren mocht, dat de auteur van „Son Excellence Eugène Rougon," aan het derde keizerrijk „le coup de pied de l'âne" gaf, heeft zeker geene rekening gehouden met de datums zijner eerste romans.

Ernstiger zou het verwijt zijn, dat zoowel in „la Curée" als in dit laatste werk slechts een tweetal pamfletten tegen het tweede keizerrijk werden geleverd. Ieder, die zich betrapt op de neiging, om het treurige tijdvak van het tweede keizerrijk met antipathie te beoordeelen, zal aan dit verwijt niet veel gewicht hechten. Maar de onpartijdigheid vordert iets meer. Het tweede keizerrijk zou niet mogelijk geweest zijn zonder stilzwijgende medewerking van millioenen Fransche staatsburgers. De behendigheid in het temmen en bij den neus nemen van die millioenen aan den dag gelegd, verdient niet weggeredeneerd te worden. De duizendvoudige laaghartigheden van eene club bewonderaars, die Napoleon III bewierrookten, om hem ten slotte te plunderen, komen op de creditrekening van dezen avontuurlijken monarch.

Zoodra evenwel de historische romanschrijver een tijdvak als het „bas empire" tot zijne stof kiest, is deze veel meer dan de geschiedvorscher verplicht te zorgen, dat hem niets onbekend blijve uit het bijzondere leven van den keizer en van zijne hovelingen [1]). De historiograaf kan zich tot het staatkundig beleid van den tweeden keizer bepalen en tot de rol, door Frankrijk van 1851 tot 1870 gespeeld. De romanschrijver wil den man toonen — wil den bijzonderen mensch met alles, wat tot zijn intiem leven behoort, verklaren en mag dus niet terugdeinzen, als hij gewaar wordt, dat ter Tuileriën en te Compiègne een hoop van vleiende tafelschui-

[1]) Dit was eene zeer moeielijke zaak. Zola kende het keizerlijk hof niet, had nimmer een voet te Compiègne gezet, maar hij had vroeger voor „La Cloche" achttien maanden lang het verslag der zittingen van „le Corps Législatif" geschreven, hij had een merkwaardig boek over Compiègne onder den titel „Souvenirs d'un valet de chambre" en tevens zijn vriend Flaubert, die als gast van Napoleon III hem gaarne zijne indrukken mededeelde.

mers en sluwe beurzensnijders den dubbelzinnigen vorst omringen.

De roman, die in den Rougon-Macquart-cyclus aan Napoleon III en zijn hof zou gewijd worden, kon naar de methode van den auteur geene sluiers werpen over de ontuchtigheden van het Bonapartisten-pak. Doch — en dit stempelt „Son Excellence Eugène Rougon" tot een belangwekkend kunstwerk — niemand zal lastig gevallen worden met alkoofgeschiedenissen, zoo als een slechte smaak aan sommige vijanden der Napoleonieden ze somtijds in de pen gaf [1]). Men zal kennis maken met historische personen, die onder verbloemde namen optreden en met phantasiefiguren, die evenwel naar historische gegevens zijn geteekend.

Voor Zola was hier de rijkste stof tot studie. Keizer en keizerin, de ministers, de leden van den Senaat, van het Corps Législatif, van den Raad van State, de gasten ter Tuileriën, te Saint-Cloud, te Compiègne — een bonte drom van merkwaardige en beruchte personen zou hier ten tooneele gevoerd worden. De hoofdgroep evenwel zou zich scharen om Eugène Rougon, dien we in 1856 als voorzitter van den Raad van State, in 1858 als minister van binnenlandsche zaken, in 1859 als eenvoudig lid van den Senaat en in 1863 als minister zonder portefeuille aantreffen. Uit deze feiten valt lichtelijk te besluiten tot de indentiteit van Rougon en Rouher [2]). In 1858 evenwel werd Generaal l'Espinasse minister van binnenlandsche zaken, ter onderdrukking van alle aanslagen op den persoon van Napoleon III. Uit deze geringe afwijking blijkt, dat de auteur er zich op toelegt geen volkomen gelijkend portret van Rouher te geven.

De geestige teekenaar van „Les portraits de Kel-Kun" [3]) geeft de volgende beschrijving van Rouher:

„Hij is een goed advocaat uit de provincie, sterk in de

---

[1]) Vergelijk: A. Chenu, Le Mémorial de Napoléon III, (Paris 1872) en Les Courtisanes du second empire, (Bruxelles, 1871).

[2]) Paul Alexis spreekt dit niet tegen, maar meent toch, dat in Zola's minister een duiding op de bijzondere meening van den schrijver schuilt: „Eugène Rougon, c'est pour moi Emile Zola ministre, c'est à dire le rêve de ce qu'il eût été, s'il eut appliqué son ambition à la politique."

[3]) Paris, Michel Lévy frères, 1875.

procedure, onderscheidende het mijn en het dijn, vooral het dijn, een Auvernjaat van binnen gevoerd met een Normandiër....

„Hij is in alles echt burgerlijk; van middelbare grootte, het lichaam kort en dik, breede schouders, zwaarlijvig, schijnheilig gelaat, doffe blik, geen diplomatenoog, maar het oog van een geslepen advocaat.

„Eugène Rouher, geboren te Riom (departement du Puy-de-Dôme in Midden-Frankrijk) heeft te Parijs in de rechten gestudeerd en kwam als advocaat naar zijne geboorteplaats terug. Hij werd schoonzoon van een der grootste autoriteiten uit Riom, den heer Conchon.... Hij pleitte in liberalen geest..... In 1846 wierp hij zich op tot afgevaardigde – eerst na Februari 1848 kwam hij in de Constituante.

„Hij sprak in reactionnairen geest en werd door den president Louis Napoleon in een kabinet als minister van justitie gebruikt. Tijdens het eerste gedeelte van zijn staatkundig leven bleef Rouher eene ondergeschikte rol in verschillende ministeriën spelen, soms omvergeworpen, nooit wanhopend, in stilte zijn tijd afwachtend. Sinds 1863 stijgt Rouher in top van roem en geestkracht.

„In 1863 sterft De Morny, de heer Billault is reeds overleden. De groote acteurs hebben het tooneel verlaten, er is plaats voor de kleine.

„Niets bijzonders onderscheidt Rouher. Hij volgt de denkbeelden van zijne voorgangers.... Zoo komt hij tot Mexico. Te vergeefs pogen Thiers, Berryer en Jules Favre deze koorts te matigen. „Le Mexique est la plus grande pensée du regne!" schreeuwt de minister. De Kamer juicht, en Rouher haast zich om allerlei mogelijke dwaasheden opeen te hoopen: de expeditie naar Mexico, de Mexicaansche leening, het Mexicaansche keizerrijk, Jecker en Maximiliaan, Forey en Bazaine, het Fransche geld en het Fransche bloed...."

Met Rouher zag het er werkelijk zoo uit.

Eugène Rougon is met uitzondering van kleine afwijkingen het volledig portret van dit model. Door den geheelen roman heen doet hij zich kennen als de burgerlijke, eer-

zuchtige parvenu, die zonder eenige andere bekwaamheid dan die van een sluw advocaat zijn dorst naar macht bevredigt.

Voor allen, die Rouher willen leeren kennen, is de lezing van „Son Excellence Eugène Rougon" zeer aan te bevelen. Het tijdperk uit Rouher's leven, hier gekozen, loopt van 1856 tot 1863 en geeft hem in een tijdvak van worsteling, toen hij het toppunt zijner politieke almacht nog niet bereikt had. Zeer eigenaardig is hierbij het geheel Fransche verschijnsel, dat hij door eene club, eene bende van vrienden omringd is, die op den afval der ministeriëele tafel azen. Het is hoogst moeielijk hier eenig spoor van historie te ontdekken. Aan te wijzen, wien men onder den ellendigen prefect Du Poizat, onder den kolonel Jobelin, den ambtenaar Bouchard en den jongen d'Escorailles, onder madame Correur en Gilquin, onder de echtelieden Charbonnel te verstaan heeft, is schier onmogelijk. Maar de teekening van het parasietenvolkje, vermeerderd nog door eenige leden van het Corps Législatif: Kahn, Béjuin, Delestang en La Rouquette, is voortreffelijk. Aanvankelijk kruipend, steeds in de schaduw van „le grand homme" altijd solliciteerend, gunsten vragend, ridderkruisen, bevorderingen, concessiën voor spoorwegen, inhechtenisnemingen van vijanden bedelend, toonen zij zich later in hunne natuur, steeds stouter, onbeschaamder, eindelijk brutaal, ondankbaar, verachtelijk. Misschien zal de overvoed van détails en kleine intrigen sommige lezers vermoeien, doch het is niet te ontkennen, dat door dezen rijkdom juist de illusie bevorderd wordt, dat men vergeet met een roman te doen te hebben, dat men waant in de volle werkelijkheid te leven.

Tot de bende van Rougon behoort de raadselachtige gravin Clorinda Balbi. Met eenige inspanning is hier het orgineel op het spoor te komen. Zola's Clorinde is niemand anders dan de befaamde gravin Castiglione, het schoone en rijkbegaafde werktuig, waarmeê Cavour heimelijk den Franschen keizer, de Fransche diplomatie en het Fransche leger in beweging bracht tegen Oostenrijk. Reeds had de aanslag van Orsini en zijn schriftelijk testament in 1858

Napoleon III tot nadenken gebracht. Thans kwam de betooverende gravin Castiglione zich met Italiaansche fijnheid in een bajert van samengestelde berekeningen werpen, terwijl zij daarbij op het licht te ontvonken hart van den Decemberman speculeert.

Dat hier inderdaad niemand anders dan de gravin Castiglione bedoeld werd, blijkt uit een enkel woord van Zola over zijne Clorinde, 't welk hier onvertaald volgt: „Dans un bal, au ministère de la marine, où elle était allée en Dame de coeur, avec des coeurs de diamant à son cou, à ses poignets et à ses genoux, elle avait fait la conquête de l'empereur; et depuis cette soirée, elle paraissait rester son amie, plaisanter simplement chaque fois que Sa Majesté daignait la trouver belle."

Wanneer men het bal bij den minister van marine eenvoudig overbrengt naar het ministerie van buitenlandsche zaken wordt het feit historisch.

Een oudgast ter Tuileriën, die velerlei geschriften over de geschiedenis van het keizerrijk heeft voltooid, „le vicomte" de Beaumont-Vassy, verraadt het geheim, door te melden: „Ce fut le salon des affaires étrangères, qui vit la belle comtesse de Castiglione en dame de coeur." [1])

---

[1]) Les Salons de Paris et la Société parisienne sous Napoléon III. (Paris. Sartorius. 1868. p. 247.) Elders (Histoire intime du second empire. Paris. Sartorius. 1874. p. 256.) schrijft Beaumont-Vassy: „M. de Cavour avait su mettre dans ses intérêts une de ses compatriotes, dont la beauté hors ligne avait déjà captivé l'attention de l'Empereur, lorsqu'elle avait fait son apparition à la cour des Tuileries. Cette Italienne, si remarquable par le charme des traits comme par la splendeur de ses formes, n'était autre que la belle et coquette personne qui, l'hiver précédent (1857) paraissait en costume de dame de coeur au bal travesti du ministère des affaires étrangères, et laissant, comme la reine du jeu de cartes, paraître au haut d'une jambe admirablement modelée, une jarretière ornée d'un coeur, s'était attirée l'observation suivante, de la part d'une très-grande dame masquée: „Ah, comtesse! je ne croyais pas que vous eussiez le coeur placé si bas." Schoon hier geen naam genoemd wordt, zorgt de inhoudsopgave van het hoofdstuk, dat ieder de gravin Castiglione herkennen kan.

Daar de schoone Clorinde eene hoofdrol naast den „grooten man” vervult, is de veronderstelling niet te gewaagd, dat Zola eene ernstige studie van het leven dezer avonturierster heeft gemaakt. Niets is vermakelijker, dan van de verwarde huishouding der Italiaansche te lezen. Komt dit reeds uit bij het eerste bezoek van Rougon aan het kleine hotel des Champs Elysées, nog sterker springt het in ’t oog, als Clorinde, mevrouw Delestang geworden, de leden van Rougon’s bende ten harent verzamelt.

Het is omstreeks 1858, dat de gravin Balbi eene politieke rol begint te spelen. De vinding van Zola, dat zij vooraf eene poging deed, om Rougon’s echtgenoote te worden, behoort uitsluitend tot de phantasie, zoo er soms niet eene verre duiding op de eerste verschijning van Eugénie de Montyo meê bedoeld is. Rouher was van 1851 gehuwd met mlle Conchon, terwijl Zola Rougon in 1857 zijne hand doet reiken aan Véronique Beulin d’Orchère. De wraak van Clorinde — uit toorn, dat de groote staatsman het versmaadde haar tot zijne wettige echtgenoote te maken — behoort dus tot de fictie van den romanschrijver. Daarom is het evenwel niet noodzakelijk aan te nemen, dat de schildering van Clorinde’s levenswijze niet toepasselijk zou zijn op de gravin Castiglione.

Als staaltje van die levenswijze gelde een dag uit 1858, even voor den val van Rougon als minister.

Clorinde was toen — dus verhaalt Zola — in top van zonderlingheid en macht gestegen. Zij reed nog als vroeger door Parijs op een gehuurd rijpaard, maar was nu de vreemde jonkvrouw niet meer, die een man zocht; zij was een invloedrijke persoonlijkheid geworden. Hare briefwisseling met allerlei menschen uit de vier hoeken van Frankrijk en Italië had haar ten slotte de macht verzekerd, van welke ze gedroomd had. Steeds vormde ze grootscher plannen en droeg voortdurend hare oude versleten brieventasch, omwonden met touwtjes, onder den arm als een dierbaar kleinood mede. Men wist niet, hoe ze zooveel invloed gekregen had. Allerlei geruchten werden gefluisterd, intusschen regeerde ze en men boog zich.

In hare kleedkamer, waar men morsige waschkommen zwervende vond, behandelde zij de geheele europeesche politiek. Zij ontving tijdingen en rapporten, voordat men er bij de gezantschappen iets van wist. Allerlei kennissen, bankiers, diplomaten en vreemdelingen kwamen om haar te raadplegen. Vooral de bankiers waren vol hoffelijkheid. Zij had een hunner honderd millioen doen winnen, door hem meê te deelen, dat in een naburigen staat (Italië) eene verandering van ministerie op handen was. Zij had geen lust in finantiëele speculatiën; zij vertelde alles wat zij wist: diplomatische praatjes, internationale geruchten uit de hoofdsteden, alleen om te toonen, dat zij op de hoogte was en wist wat er omging te Turijn, Weenen, Madrid, Londen, zelfs te Berlijn en Sint-Petersburg. Ze kende een overvloed van bijzonderheden aangaande de gezondheid der vorsten, nopens de politieke wereld van ieder land en uit de chronique scandaleuse van het kleinste Duitsche hertogdom. Zij beoordeelde staatsmannen met een enkelen volzin, sprong van het Noorden tot het Zuiden zonder overgang, behandelde de geheele wereld of ze haar speelgoed was.

Eene bijzonder ernstige zaak hield haar sinds eenigen tijd bezig, waarover zij haar best deed niet te spreken, schoon ze zich het genoegen niet ontzeggen kon er somtijds eene toespeling op te maken. Ze wilde Venetië voor Italië heroveren. Als ze van den grooten Italiaanschen minister sprak, noemde ze den naam van „Cavour" op familiaren toon. Zij voegde er bij: „Cavour had er geen zin in, maar ik verkoos het en hij heeft toegegeven!" Ze sloot zich 's avonds en 's morgens in de Italiaansche ambassade op met den chevalier Rusconi (de Nigra). De zaken gingen zeer goed. Somtijds liet ze zich een enkel woord ontsnappen, repte ze iets omtrent een geheime samenkomst van den keizer met een vreemd staatsman (Cavour en Napoleon III te Plombières) en van een oorlog tegen het volgend voorjaar. Somtijds had ze daarentegen ook aanvallen van misnoegdheid en smeet ze de stoelen door de kamer met de woede van eene koningin, die door hare ministers verraden wordt. Dan strekte zij haar prachtigen, naakten arm naar het Zuid-Oosten, naar de zijde

van Italië uit en riep: „Als ik ginder was, zouden ze zooveel domme dingen niet doen!"

In dit tijdperk had ze den dwazen inval, om een cabinet particulier van eene der groote restauratiën op den boulevard tot spreekkamer te kiezen. Zij beweerde, dat haar hôtel, rue de la Colisée, al te ver af was; zij moest ergens in het midden der stad zijn. Gedurende twee maanden vertoefde ze daar en moesten de garçons er de voornaamste personaadjes den weg wijzen. Ambtenaren, gezanten, ministers kwamen haar raadplegen. Zeer op haar gemak deed ze de heeren plaatsnemen, terwijl ze voor de met papieren bedekte tafel bleef staan.

Daar zij Donderdags en Zondags de bende van Rougon ontving, moest zij zich haasten, om bij tijds t'huis te zijn, om snel te eten en de honneurs waar te nemen. Somtijds vergat zij de zaak en was zij zeer verwonderd zooveel menschen in hare vertrekken te vinden. In 't laatst van Mei, op een Donderdag, kwam ze bij uitzondering tegen vijf uur t'huis. Ze was te voet uitgegaan en had op de place de la Concorde het ongeluk door eene regenbui te worden overvallen. Ze had er niet aan gedacht een huurrijtuig te nemen en kwam druipnat in hare kamer, waar hare kamenier Antonia, als naar gewoonte met den mond vol confituren, haar hielp uitkleeden en schaterlachte over hare natte, druipende japon.

— „Daar is een meneer" — zei eindelijk de laatste, nadat ze zich op den grond had neergezet, om de laarsjes van hare meesteres uit te trekken — „hij wacht al een uur!"

Clorinde vroeg hoe die meneer er uitzag. En de kamenier, steeds op den grond zittend, vertelde, dat hij dik en bleek was, dat hij met een strengen blik in 't rond keek.

— „Jawel, meneer de Reuthlinger (Erlanger?), de „bankier!" — riep Clorinde. — „'t Is waar, hij zou om „vier uur komen. Nu, laat hij wachten.... maak me een „bad klaar, ja?"

En ze strekte zich in de badkuip uit, achter een gordijn in een hoek van hare kamer. Daar las zij de brieven, die intusschen waren aangekomen. Na een groot half uur ver-

scheen Antonia om te zeggen, dat de bankier mevrouw had zien t'huis komen en gaarne spreken wilde.

— „'t Is waar, ik vergat den baron!” — riep Clorinde, — „help me gauw kleeden!”

Doch ze had allerlei invallen bij haar toilet. Ze liet zich de leden inwrijven met aromatieke oliën, gekocht te Constantinopel, bij den parfumeur van het serail, door een Italiaanschen diplomaat onder hare vrienden. Zekere olie, waarvan zij de droppels zelve op een lap flanel telde, had het wonderlijk vermogen, om alle rimpels te doen verdwijnen. Daarna wijdde ze bijzondere zorg aan hare handen. Na drie kwartier, terwijl Antonia haar eenige kleedingstukken had aangereikt, herinnerde zij zich den baron en beval ze hem binnen te laten, daar hij wel meer eene dame aan haar toilet zou hebben gezien.

De heer De Reuthlinger had meer dan twee uren in de spreekkamer zitten wachten met de handen over de knieën. Het gebeurde meermalen, dat de bankier, die een der grootste fortuinen van Europa bezat, zoo bij Clorinde zat te schilderen.

— „Bonjour, baron!” — riep ze. — „Ik word gekapt, u moet niet naar mij kijken!”

De baron boog met de meeste beleefdheid.

— „U komt om nieuws, niet waar?... Ik weet juist iets.” Zij stond op en deed Antonia heengaan, die de kam in heur hair liet steken. Nog scheen zij te vreezen, dat men haar zou kunnen verstaan, want ze legde de hand op den schouder van den bankier en fluisterde aan zijn oor. De geldman scheen er niet op te letten, dat zij half gekleed was, want hij knikte deftig met het hoofd.

— „Zie daar!” — eindigde ze luid — „Nu kan u handelen!”

Hij vroeg nog eenige inlichtingen en noodigde haar voor den volgenden dag aan een diner. Zij bracht hem tot aan de deur. Toen sloeg zij plotseling de handen over den boezem en riep blozend:

— „Lieve hemel! Ik ga ook maar zoo met u mee!”

Daarna voer ze uit tegen Antonia, die zich niet gehaast had haar te kleeden. Ofschoon het voorjaar was, wilde zij

eene zwarte fluweelen japon aantrekken en eene losse blouse, met een koord van roode zijde om het midden vast. Tot tweemalen toe had men mevrouw komen waarschuwen, dat het diner wachtte. Maar toen zij de aangrenzende kamer doorging, vond zij daar drie heeren, van wier aanwezigheid aldaar niemand iets wist. 't Waren drie politieke ballingen uit Venetië, de heeren Brambilla, Staderino en Viscardi. Zij scheen in 't minst niet verwonderd hen daar te vinden.

Zij hadden lang gewacht, want zij waren vóor den bankier gekomen. Zij hadden niet het minst gerucht doen hooren, zij bleven steeds zwijgend zitten met groote, uitgedoofde cigaren in de mond. Nu traden zij op Clorinde toe en er volgde eene snelle wisseling van Italiaansche woorden. Zij scheen hun bevelen te geven. Een van hen schreef in cijferschrift in een boekje, terwijl de anderen zich zeer getroffen betoonden over hetgeen zij vernamen. Daarna verdwenen ze met geheimzinnige gezichten.......

Aldus ongeveer beschrijft Zola een enkelen voormiddag uit het leven der gravin Balbi. Zoo inderdaad kan men zich het zonderling bestaan der politieke avonturierster voorstellen, welke door graaf Cavour wegens hare schranderheid en hare schoonheid gekozen was, om aan het Fransche hof de levensquaestiën van het ontwakend Italië op te lossen. Als bladzijde uit de nog ongeschreven historie der hofintrigen van het tweede keizerrijk is de teekening van Clorinda Balbi van het hoogste belang. Mocht ook de romanschrijver van haar optreden gebruik maken, om haar tegenover Rougon eene rol te laten spelen, die tot het gebied der fictie behoort, men zal desniettemin het tot in de minste bijzonderheden nauwkeurig afgewerkte karakter der pseudo-gravin Castiglione den lof der ongemeenheid niet mogen onthouden.

Dit geldt nog in hoogere mate van de historische personen, die met name genoemd worden. Napoleon III, de keizerin, De Marsy (De Morny), Madame De Llorentz (gravin Le Hon) en heel het hofpersoneel van Compiègne. Er zijn reeds tal van beschrijvingen over den luister van de keizerlijke buitenverblijven, Saint-Cloud, Pierrefonds, Com-

piègne, voltooid; men heeft tevens niet verzuimd de schaduwzijde van al deze schitterende voorstellingen met begrijpelijke verontwaardiging aan te wijzen; maar een tafereel van het hofleven te Compiègne, als in dezen roman wordt gevonden, moet nog overtroffen worden.

Men vergezelle Rougon een dag naar Compiègne, als hij door den keizer is uitgenoodigd:

Des avonds omstreeks zeven uur verzamelen zich de gasten in het kasteel van Compiègne. Zij vullen de „galerie des Cartes” – zoogenoemd, om de geographische versiering der muren. Men wachtte op den keizer en de keizerin, om naar de eetzaal te gaan. De tweede serie der gasten van het seizoen was sinds drie uur aangekomen. Niet allen waren nog aanwezig. Clorinde stond aan een venster en beoordeelde de binnenkomenden. De dames verschenen in zeer lage japonnen en met bloemen in het hair; zij glimlachten zeer vriendelijk, als ze bij de deur kwamen; de heeren zetten een deftig gezicht, zij verschenen in zwarten rok, witte das, korten broek en zwarte zijden kousen.

Eerst kwam de chevalier Rusconi, (de Nigra, buitengewoon bevriend met de ex-keizerlijke club), die Clorinde ging begroeten met de smachtende hoffelijkheid van een knap Italiaan en vervolgens al balanceerende de rij der dames afliep met rhythmische buigingen van de edelste soort.

Men vernam nu aan de deur een groot gerucht van zijden stoffen. Er trad eene dame binnen, in een kleed zoo overvloedig opgedirkt met strikken, bloemen en kanten, dat zij den rok met beide handen moest tot zich trekken, om door de deur te komen. Het was mevrouw De Combelot, schoonzuster van Clorinde. Deze laatste keek haar even aan en fluisterde tot den zeventigjarigen senator, meneer de Plouguern:

– „'t Is Godgeklaagd!”

De senator zag op Clorinde, die in haar kleed van wit tarlatan over een onderjapon van rooskleurige zijde geen schitterend figuur maakte. Zij antwoordde met volmaakte onverschilligheid:

– „Wat mij betreft, men moet mij nemen zoo als ik ben.”

Daarna vertelde Clorinde, dat mevrouw De Combelot

in 't geheim den keizer op buitengewone wijze vereerde, maar, dat de souverein deed of hij er niets van merkte.

Op dat oogenblik kwam de heer De Marsy (De Morny,) binnen. Zeer net in zijn zwarten rok en korten broek trad de minister te voorschijn, glimlachend tegen mevrouw De Combelot, de gasten opnemend met saamgeknepen oogleden, alsof hij niemand herkende. Naarmate men hem groette, boog hij het hoofd met grooter vriendelijkheid. Eenige heeren naderden, weldra werd hij het middenpunt van eene groep. Zijn kaal, fijn en bleek hoofd kwam uit boven de schouders, die hem omstuwden.

Clorinde vroeg nu aan meneer De Plouguern, wat hij wist omtrent de befaamde brieven van madame De Llorentz (Le Hon). Hij vertelde van drie brieven, door den graaf De Marsy aan mevrouw De Llorentz voor vijf jaren, even voor het huwelijk van den keizer, geschreven. De graaf had haar zeer bijzondere berichten gemeld aangaande hooggeplaatste personen, die hij van nabij kende. Mevrouw De Llorentz had in volgende jaren den heer De Marsy dikwijls gedreigd met het openbaar maken van zijne brieven, omdat zij buitengewoon jaloersch was. In het tijdvak, toen de heer De Marsy met eene Walachijsche (Russische) prinses huwde, had zij zich stil gehouden, maar later had zij hem dikwijls gedreigd, dat zij te avond of te morgen de drie verschrikkelijke brieven op de schrijftafel van den keizer zou leggen.

De bijzonderheden, waarop hier gezinspeeld wordt, zijn historisch. De hertog De Morny trok in 1856 als buitengewoon ambassadeur naar Petersburg, en huwde er de prinses Troubetskoï.

Reeds vóór 1848 had De Morny zich geruimen tijd in de bijzondere vriendschap van de gravin Le Hon mogen verheugen. Toen deze dame in 1851 voor korten tijd te Madrid moest vertoeven, schreef De Morny haar brieven over den coup d'état. Zij dreigde bij zijn huwelijk in Rusland de brieven te zullen openbaren. Napoleon III wist er zich door middel van Piétri meester van te maken. [1])

[1]) Uitvoerig verhaald door Beaumont-Vassy, Histoire intime du second empire. (Paris 1874.) p. 182—186.

Intusschen komen er meer en meer gasten in de galerie des Cartes. De minister De Marsy had het oog op Clorinde gevestigd. Zij beantwoordde zijn blik en verwachtte, dat hij haar zou komen groeten. Hij kwam nader en boog zich. Zij glimlachte, maar geen van beiden sprak.

Bijkans honderd genoodigden telde men: ministers, generaals, vreemde diplomaten, vijf afgevaardigden, drie prefecten, twee schilders, een romancier, twee leden der Académie, zonder in aanmerking te nemen de kamerheeren, de adjudanten en verdere kasteelbeambten. Zij, die gewoon waren op het kasteel te komen, liepen bedaard heen en weer; de nieuwelingen durfden zich niet bewegen. Somtijds heerschte er stilte en keek men bezorgd in 't rond.

Eindelijk kwam Rougon. Hij zag aanstonds, dat er vijanden in zijne nabijheid waren en zocht zich tegenover den heer De Marsy te plaatsen. De heeren begroetten elkander en het scheen of het hun genoegen deed elkaar te ontmoeten. Inmiddels verdiepte men zich in gissingen waarom de keizer deze twee tegenstanders bijeenbracht.

Er volgde eene groote beweging; het gefluister hield op. Twee kamerheeren bewogen zich langs de groepen en fluisterden nauw hoorbaar een volzin. De gasten stelden zich snel in twee rijen, dames en heeren ieder afzonderlijk. Bij de deur stonden De Marsy en Rougon, de anderen schaarden zich naar hun rang. Nog wachtte men eenige minuten in stille aandacht.

Toen openden zich de deuren. Eerst kwam de keizer, in zwarten rok met het breede, roode lint van het grootkruis, gevolgd door den kamerheer van dienst, den heer De Combelot. Hij glimlachte flauw, toen hij de heeren De Marsy en Rougon zag; hij wond zijn langen knevel bedaard om zijn voorvinger, terwijl hij zijn geheele lichaam langzaam heen en weer bewoog. Hij sprak met gedempte stem eenige woorden, terwijl hij de rij der heeren volgde. De kamerheer De Combelot stelde hem een der leden van de Académie voor; de keizer sprak over een nieuw werk van dezen schrijver, waarvan hij sommige bladzijden met het meeste genoegen had doorloopen, naar hij verzekerde.

Ook de keizerin was binnengekomen, in gezelschap van madame De Llorentz. Zij was zeer eenvoudig gekleed, in een japon van blauwe zijde, met een tuniek van witte kant. Zij liep langs de rij der dames, die diepe buigingen maakten. Toen de souvereinen aan het eind van de dubbele rij waren gekomen, keerden zij zich om en legde de keizer eene wandeling langs de dames, de keizerin langs de heeren, af. Niemand durfde te spreken, een eerbiedig stilzwijgen hield de gasten in bedwang. Eindelijk kwam er een weinig beweging. Men fluisterde, toen de adjudant van het paleis verscheen om te zeggen, dat de maaltijd wachtte.

Keizer en keizerin gingen voor, gevolgd door de gasten, die aan hunne rechter- en hunne linkerhand zouden zitten: twee vreemde diplomaten, eene jonge Amerikaansche dame, en de vrouw van een minister. De overigen volgden ieder met de dame, aan wie ze hun arm hadden geboden. Langzaam trok de stoet op.

De eetzaal deed zich schitterend voor. Vijf kroonluchters wierpen een schat van gloed over het zilveren tafelservies; glansrijke droppelen lichts stroomden van het cristal en tooiden de vruchtkorven en bloemvazen van de keizerlijke tafel met buitengewonen luister. Door de beide vleugels der wijdopengeslagen deur kwam de optocht binnen. De lange slepen der damestoiletten maakten den afstand tusschen de paren plechtiger. Men scheen zich in een bad van geuren te dompelen. De geparfumeerde dampkring, die de dames omzweefde, vermengde zich met de lucht van gebraden wild en citroenen. Bij den drempel der eetzaal gekomen, klonk eene militaire muziek als eene fanfare den gasten te gemoet.

Hierop ging de keizerin rechts en bleef omtrent het midden der tafel staan, terwijl de keizer zich links wendde en plaats nam tegenover haar. Nadat de personen, die aangewezen waren, om naast hunne „Majesteiten" te zitten, zich rechts en links hadden gezet, kozen de andere paren naar welgevallen hunne buren uit. Er waren dien avond zevenentachtig couverts. Drie minuten verliepen, voordat ieder gezeten was. Blanke schouders, bloemen en diamanten kwamen schitterend uit bij het licht der kroonluchters. De bedienden namen

de hoeden aan, die de heeren in de hand hadden gehouden. En ieder zat.

Rougon bespiedt Clorinde, die aan de zijde van De Marsy heeft plaats genomen. Mevrouw De Combelot spreekt over ongelukken met rijtuigen. Eenige gasten vertellen staaltjes van allerlei rampen. De keizerin betuigt haar medelijden. De keizer spreekt niet en volgt alles met eene peinzende uitdrukking, terwijl hij langzaam eet. Aan 't lager einde zaten De Combelot en La Rouquette te midden van een aantal heeren. Zij luisterden naar den Ridder Rusconi, die aardigheden mededeelde over de Parijsche dames. De twee schilders en de romanschrijver fluisteren elkaar opmerkingen toe over de leden van het hooge gezelschap. Uit de verte, verborgen in eene aangrenzende gaanderij, klonk de muziek. Het tafelgedruisch steeg soms boven de tonen van het orkest. Rondom de tafel verdrong zich zwijgend een leger van knechts, aangevoerd door „huissiers" in lichtblauwe rokken met degen en steek. De bedienden droegen wit gepoeierde pruiken en groene livereien. Alles ging regelmatig en volgens program. Achter den keizer en de keizerin bedienden de „valets de chambre" van hunne „Majesteiten."

Nadat zware Bourgonjewijn was geschonken, nam het gedruisch der stemmen toe. Aan de zijde van den heer La Rouquette sprak men nu over de gerechten. Er werden weddingschappen aangegaan of artisjokken dan wel komkommers met room zouden worden aangeboden. De schilders vonden het diner middelmatig, maar de romanschrijver prees de wijnen. Daar een luid lachen der keizerin had geklonken, zweeg men eene pooze en hoorde men buiten de zaal een solo van den cornet à piston. Maar langzaam klom het gerucht der stemmen. Men had borden van Sèvres-porcelein voor het dessert gebracht. Rougon gebruikte niets, daar hij lette op Clorinde en De Marsy. Het diner liep ten einde. Men hoorde plotseling de stem des keizers, die met een zijner gasten over echtscheiding sprak. Daar er eene Amerikaansche dame aan zijne rechterhand zat, had „Zijne Majesteit" de beleefdheid op te merken, dat hij in Amerika alleen echtscheidingen had bijgewoond van.... leelijke dames.

Aan het hof van Napoleon III vertoonden zich veel Amerikanen. Waarschijnlijk heeft Zola het oog op madame Pilié, schoonmoeder van den heer De Chasseloup-Laubat, senator en minister van het tweede keizerrijk.

De keizer en de keizerin stonden op. Rondom de tafel klonk een gedruisch van toiletten en voetstappen, terwijl de bedienden zich plechtig langs de wanden rangschikten. Wederom begon de optocht, hunne „Majesteiten" eerst, daarna de gasten, gescheiden door de lange slepen der dames. Achter hen klonken zware paukenslagen, daar het orkest de laatste maten van eene quadrille speelde.

Er werd koffi aangeboden in de galerie des Cartes. De prefect van het paleis bracht den kop voor den keizer op èen zilververguld blad. Eenige heeren zochten de rookkamer op. De keizerin trok zich met eenige dames terug in het salon de famille, links van de galerij. Zij streefde er naar om gedurende haar verblijf te Compiègne een fatsoenlijk burgerlijken toon onder hare gasten te doen heerschen. Zij zat midden onder hare dames en gaf les in het knibbelspel, terwijl eenige heeren, achter de leunstoelen, zeer aandachtig het onderricht volgden.

Des avonds na den maaltijd kwam een moeilijk oogenblik. De gasten, die niet wisten, waar ze zich meê zouden bezig houden, stonden bij de vensters en keken naar buiten in den zwarten nacht. De romancier vroeg aan den académicien of het niet mogelijk zou zijn ter rust te gaan. De keizer verscheen van tijd tot tijd door de galerij wandelend met eene sigarette tusschen de lippen.

De kamerheer De Combelot verklaarde aan de gasten, dat men voor dien avond niets bijzonders had weten te organiseeren. Den volgenden dag zou men groote jacht houden, den daarop volgenden eene voorstelling door de artisten van het Théâtre français bijwonen; misschien kwamen er nog een „tableau vivant" en eene „charade". Voorts verhaalde de kamerheer eenige bijzonderheden; hoe het hof den vorigen dag eene wandeling had gemaakt naar een soort van druïdisch monument, „la Pierre-qui-tourne", waar opgravingen werden gemaakt en hoe de werklieden in tegen-

woordigheid van de keizerin doodshoofden hadden gevonden.

Thans kwam er groote beweging in de galerij. De heeren verschenen uit de rookkamer. De keizer ging zijn partijtje maken met werpschijven. Mevrouw De Combelot, die meende, dat zij zeer sterk in dat spel was, had hem revanche gevraagd, daar zij in het vorig seizoen dikwijls verloren had. Daarbij betoonde zij eene buitengemeene teederheid in hare blikken, zoodat de keizer dikwijls zijn gelaat moest afwenden.

De partij begon. Een groot aantal gasten maakte een kring en sprak over de verschillende worpen. De jonge vrouw plaatste zich voor de lange tafel met groen laken bekleed en wierp de eerste schijf vrij dicht bij het doel, door eene witte punt aangeduid. Maar de keizer, nog handiger, wierp zijne schijf tegen de hare, zoodat de laatste van het doel werd weggeschoven. Er werd zacht goedkeurend gemompeld. Mevrouw De Combelot won evenwel de partij.

— „Sire, waarom hebben we gespeeld?" — vroeg ze stout.

De keizer glimlachte, maar antwoordde niet. Vervolgens zich omwendende, zeide hij:

— „Meneer Rougon, wil u eene partij met mij spelen?"

Rougon boog en nam de werpschijven, terwijl hij van zijne onhandigheid sprak.

De gasten meenden, dat de keizer hiermede een bewijs van bijzondere genegenheid aan den oud-minister gaf, dat Rougon spoedig weer aan het bestuur zou komen. De keizer won de partij. Rouchon vroeg revanche. Op nieuw vlogen de schijven over het groene laken, toen eene vrouwelijke bediende op den drempel van het salon verscheen met den keizerlijken prins in de armen. Het kind was ruim anderhalf jaar oud, zeer eenvoudig in 't wit gekleed, met verward hair en slaperige oogen. Hij werd gewoonlijk, als hij 's avonds wakker was, een oogenblik bij de keizerin gebracht. Hij zag naar het licht met dien verwonderlijken ernstigen blik, die kleinen jongens eigen is.

Een zeer oud heer, een hofdignitaris, trad te voorschijn. Hij nam, knikkebollend, de kleine hand van den prins, die hij kuste, terwijl hij met zijne gebroken stem murmelde:

— „Monseigneur-, monseigneur...."

Het kind, verschrikt door het perkamenten gelaat, wierp zich achterover en schreeuwde luid. Maar de grijsaard liet hem niet los. Men moest 's prinsen handjes uit de zijne los maken.

— „Ga heen, breng hem weg!" — riep de keizer ongeduldig tot de bediende.

De vorst had de tweede partij verloren. De derde ving aan. Rougon begon zijn uiterste best te doen. Clorinde vond, dat hij te goed speelde. Zij fluisterde hem in 't oor, toen hij de werpschijven verzamelde:

— „Dezen keer moet u verliezen!"

Rougon maakte fouten. Hij wierp een schijf over de tafel. De keizer won. Men gaf te kennen, dat hij eene belangrijke overwinning behaald had. Hij was zeer voldaan en liep met Rougon sprekend op en neer. Zij kwamen aan het eind van de galerij, waar men een klein bal improviseerde.

De keizerin verscheen en deed haar uiterste best, om hare gasten bezig te houden. Zij had eenige gezelschapsspelen voorgesteld, maar, omdat het al laat was, wilde men liever dansen. Al de dames vereenigden zich nu in de galerie des Cartes. Men eischte de heeren uit de rookkamer op. Men plaatste zich voor eene quadrille en meneer De Combelot zette zich voor het piano-orgel, dat gedraaid moest worden. De kamerheer kweet zich met ernst van zijne taak.

De keizer sprak met Rougon over plannen tot ontginning van een gedeelte der Landes. De dansende groepen deden hen op zijde gaan. Mevrouw De Combelot kwam walsende voorbij den keizer en roerde met haar langen sleep de zijden kouzen der heeren aan. Meneer De Combelot scheen plezier te scheppen in de muziek, welke hij deed hooren. Rougon, Delestang en de keizer spraken over ontginningen, landbouw, bemesting. Het bleek, dat „Zijne Majesteit" zekere sympathie koesterde voor den toestand der landbouwende volksklasse, in zijn gesprek openbaarden zich „des coins de humanitairerie," waarover Rougon zich verbaasde.

Toen de keizer evenwel begreep, dat Rougon eene veel-

omvattende naamlooze vennootschap wilde oprichten, dat men gemeentegronden zou moeten onteigenen, brak „Zijne Majesteit" het gesprek af en bleef zij wandelen rondom de dansende paren. Zijn laatste woord was tot een hooggeplaatst rechterlijk ambtenaar, die niet danste, daar deze naar zijne eigen verzekering nooit had leeren dansen. De keizer troostte hem op aanmoedigenden toon en antwoordde:

— „Ca ne fait rien, on danse tout de même!"

Oude hovelingen uit het tijdvak 1853—1870 mogen beslissen of de schildering van Compiègne in al de bijzonderheden juist is, bij den onbevooroordeelden lezer moet dit tafereel een onuitwisbaren indruk achterlaten. De betoovering bij het aanschouwen van al deze tafereelen neemt voortdurend toe, naarmate men leest. Men behoudt eene herinnering als van feiten, die historisch met ons geschied zijn, men waant in werkelijkheid te Compiègne te hebben gedineerd. Zonder eenige buitengewone stijlmiddelen gaat de schrijver rustig voort met onuitputtelijken rijkdom van nauwkeurig bestudeerde détails, die een voor een ons telkens meer overtuigen van de waarschijnlijkheid der gebeurtenissen en karakters.

Typen als Napoleon III, Rouher, De Morny, De Nigra, De Castiglione, kunnen ruimschoots den toets der critiek doorstaan. De verdichting slaat hier de historie niet in het aangezicht. Ooggetuigen, geschiedvorschers, vrienden en vijanden moeten erkennen, dat de hand van den kunstenaar niet sidderde, toen hij deze reeks van portretten op het doek bracht. Zij zijn treffend van gelijkenis en verliezen daarbij niets van het geheimzinnig waas, dat de phantasie over hunne kleinste levensbijzonderheden, over hunne intieme betrekkingen onderling wist te verspreiden. Dat „Son Excellence Eugène Rougon" een doorn in 't oog blijft van de uitstervende Bonapartisten, kan niemand aan den auteur verwijten. Niets grieft sterker dan de mededeeling der waarheid.

XVII.

L'ASSOMMOIR.

Een roman, die zevenennegentig drukken beleefde in het tijdvak van 1 Januari 1877 tot 1 Januari 1884 moet zeker een buitengewoon boek zijn.

Als de kwaadwilligheid mocht beweren, dat zevenennegentig drukken van „L'Assommoir" alleen te wijten zijn aan de wulpschheid der tafereelen en toestanden, dient men der kwaadwilligheid te wijzen op de ongehoorde beleediging aan millioenen lezers van heel de beschaafde wereld in 't aangezicht geworpen. Wezenlijk onzedelijke, schandelijke boeken worden alleen gelezen door een groepje van liefhebbers, die er een groot plezier in smaken. Niemand verdedigt zulk een boek, het sterft spoedig, er wordt niet meer over gesproken.

Maar boeken, die toorn, haat, geestdrift, ingenomenheid, woede en liefde bij duizenden van voor- en tegenstanders wisten wakker te roepen; boeken, die heele jaren lang dagelijks het onderwerp van hevige woordenwisselingen uitmaakten, die dagelijks op nieuw ter lezing genomen werden en om de veertien dagen moesten herdrukt worden, zulke boeken behooren tot de zeldzaamste verschijnselen op het terrein der letterkundige historie.

„L'Assommoir" is zulk een boek.

Daar bijna ieder het las, ja zelfs de verklaarde tegenstanders van Zola zich onderscheidden door niets anders dan dit boek te lezen, mag hier ter plaatse van den gewonen weg worden afgeweken en kan de ontleding van den algemeen bekenden inhoud achterwege blijven. De geschiedenis van Gervaise en Coupeau, de eene zwak, week en toegevend van karakter, maar arbeidzaam en onvermoeid; de ander fatsoenlijk, vlijtig, maar plotseling door een ongelukkigen val van een dak ontzenuwd en zijne vrouw met zich in den

afgrond van dronkenschap en armoede slepend — deze treurige geschiedenis is duizenden bekend.

Zij, die mijne analyze van de zes vorige romans gelezen hebben, zullen wellicht met verbazing vragen, waarom een boek als „L'Assommoir" zulk een duizelingwekkend gerucht van afkeuring en bijval heeft kunnen doen ontstaan? „Le Ventre de Paris" en „La Faute de l'abbé Mouret" muntten in alle opzichten uit boven „L'Assommoir". De schrijver zelf verklaarde aan Edmondo de Amicis, dat hij zulk eene uitkomst niet had durven wachten. Midden in den arbeid bleef hij een tijd lang steken, daar zijne echtgenoote ongesteld werd. Hij zelf vond het onderwerp niet interessant [1]).

Van waar dus deze buitengewone opgang?

In de eerste plaats hebben vijanden en tegenstanders hier voortreffelijk toe medegewerkt. „L'Assommoir" werd eerst uitgegeven in „Le Bien public," maar midden in afgebroken wegens tal van protesten door de lezers tegen zulk een „horreur" ingediend. Vervolgens nam Catulle Mendès „L'Assommoir" op in zijne nieuwe uitgave: „La République des lettres." Aanstonds begon eene woedende polemiek. Nog nimmer was een boek zoo aangevallen. Zola zegt zelf in de Préface, dat men in Frankrijk zich vooral ergerde over den ruwen toon van de werklui. Men was vertoornd om den vorm. „On s' est faché contre les mots". Maar de auteur had nu eenmaal als onderwerp gekozen: „la décheance fatale d'une famille ouvrière, dans le milieu empesté de nos faubourgs"; — en daar hij volgens naturalistische kunstovertuiging moest arbeiden, hoorde men ditmaal de ouvriers in hunne eigen, weinig smaakvolle, maar hoogst eigenaardige taal.

Toen het boek als geheel op 1 Januari 1877 uitkwam, verdubbelden de aanvallen der woedendste critiek. Nooit werd

---

[1]) Ricordi di Parigi, p. 267. De roman werd in den zomer van 1876 aan de zeekust te Saint-Aubin geschreven. Zola had in zijne eerste jaren te Parijs midden onder het volk geleefd. Het titelwoord: „L'Assommoir" vond hij in de „Dictionnaire de la langue verte" van Delvau.

zulk een geweldig letterkundig rumoer vernomen. De Parijzenaars hoorden dagelijks gewagen van „L'Assommoir" en hierin juist schuilt eene der machtigste oorzaken voor het succes van dit boek. De Amicis getuigt er van, dat men in jaren zooveel geweld niet gemaakt had naar aanleiding van een roman. Overal in Parijs werd gesproken van: L'Assommoir." In de koffihuizen hoorde men er met luide stemmen over twisten. Er werd van niets anders gesproken in de clubs, de schouwburgen, de cabinets de lecture en onder het volk. Blinde bewonderaars en woedende vijanden trokken te velde. Men laakte de ongehoorde brutaliteit, waarmeê het volksleven en de volkstaal waren weergegeven. Het boék scheen een kaakslag voor Parijs, eene beleediging voor het geheele Fransche volk. Men overstelpte den schrijver met scheldwoorden. Men ontkende, dat hij talent, oorspronkelijkheid en stijl bezat. Men ging als razenden tegen hem te keer, het scheelde weinig of men had hem op straat beleedigd. Daarenboven werd er allerlei laster van hem uitgestrooid. Zola gewaagt er van in de Préface en verzoekt, dat men eerst al zijne romans leze en in hun verband beschouwe – „avant de porter les jugements tout faits, grotesques et odieux, qui circulent sur ma personne et sur mes oeuvres."

En terwijl de critiek hem uitmaakte voor een man zonder hart, zooals Lantier, of voor een dronkaard als Coupeau, werd het boek door duizenden en tienduizenden verslonden en volgden de uitgaven met fabelachtige snelheid. Weldra fluisterde men, dat de roman een meesterstuk was en tegen den zomer van 1878 was Zola een beroemd man. De Amicis verhaalt, dat Zola omstreeks dezen tijd aan een vriend in Italië schreef: – „On ne m'a pas gâté en France. Il n'y a pas longtemps qu'on m'y salue."

De algemeene verbittering der critiek heeft dus den naam van Zola gevestigd. Hieruit blijkt, dat zijn „L'Assommoir" voortreffelijker eigenschappen moest bezitten, dan de critiek vermoedde en tevens, dat in het boek aanleiding gegeven was voor bekrompen middelmatigheid, om op fatsoenlijke wijze te toornen. Inderdaad het is somtijds moeilijk

onbewogen te blijven bij enkele bladzijden, die het afschuwelijk leelijke van het huiselijk leven der Parijsche proletariërs met de grootste onverschrokkenheid ontsluieren! Zij, die nooit iets anders van Zola lazen, dan „L'Assommoir," die geene aandacht wijdden aan zijne wijsgeerige en aesthetische beginselen, zullen wel nimmer tot zijne bewonderaars kunnen gerekend worden. In geen zijner overige romans komt de schaduwzijde zijner methode scherper uit. Hij wilde een roman over het Parijsche volk der voorsteden schrijven. Hij stelde zich voor aan te toonen, dat het misbruik van alcohol onder welken vorm ook, tot zedelijke en stoffelijke vernietiging der huisgezinnen moet leiden. Het plan en de hoofdgedachte zijn bij uitnemendheid zedelijk. De auteur gaat zoo ver van te gelooven, dat „L'Assommoir" „le plus chaste de (ses) livres" is. „C'est de la morale en action simplement." Zekerlijk het tafereel van Gervaise's langzamen ondergang als slachtoffer en weldra medeplichtige van Coupeau's dronkenschap is van voortreffelijke zedelijke werking, maar de lange reeks van verschikkelijke tooneelen sinds haar huwelijk met Coupeau jaagt den lezer eene rilling door de aderen.

Het kon niet anders.

Tot nog toe had Zola telkens iets dichterlijks in zijne trouwe natuurstudie weten te behouden. Silvère en Miette vormden eene allerliefste idylle in „La Fortune des Rougon"; der weelde en bonte pracht van de Bonapartistische parvenus in „La Curée" ontbrak het niet aan kleur; de groote Hallen met al haar groen, bloemen en gevogelte leverden een reusachtig stilleven in „Le Ventre de Paris"; de teekening van het landstadje Plassans en van de intrigen der geestelijkheid in „La Conquête de Plassans" is buitengemeen fraai; de bloemen en vruchten uit le Paradou blijven den lezer met hare kleurenpracht voortdurend voor oogen; de fijne staatkundige berekeningen van den minister Rougon, zijne worsteling met De Marsy en Clorinde Balbi houden ons van het begin tot het einde in gespannen verwachting; maar de kleurlooze kroegen uit de Parijsche voorsteden, het morsige volk, de verwaarloosde kinderen,

de dronkaards, die vrouw en kroost mishandelen, dat alles was terugstootend leelijk en maakte een allersombersten indruk.

Reeds werd bij het begin van deze studie uiteengezet, hoe de naturalistische school zich historisch vormen moest en waar zij te kort schoot, ondanks luisterrijke verdiensten. Haar geloof, dat zij alles zou kunnen aangrijpen, bleek haar Achilleshiel. Zola wilde een episch schilderij van eene Fransche familie gedurende het tweede keizerrijk geven en moest dus ook, daar zijne familie tot allerlei standen behoort, naar het eigenlijke kielenpak der volksfaubourgs afdalen. Als naturalist had hij daartegen geen enkel bezwaar. Hij studeerde met gadeloozen ijver in de weinig verkwikkelijke buurten, zonder zich een oogenblik te willen ergeren aan velerlei stoffelijke en zedelijke ellende. Hij nam alles waar met de belangstelling van een wetenschappelijk man. Evenmin als de heelmeester walging toont, wanneer hij de gapende wonden der morsige armoede peilt, evenmin diensde hier de kunstenaar terug voor de schildering van het volstrekt leelijke.

Met volkomen recht mocht hij van zijn „L'Assommoir" zeggen: „c'est une oeuvre de vérité, le premier roman sur le peuple, qui ne mente pas et qui ait l'odeur du peuple." Vergeleken bij de schilderingen der Romantiek, bij de ouvriers van Eugène Sue, bij Le Chourineur, le Squellette, en Couche-tout-nu, zijn Mes Bottes, Bibi-la-Grillade, Bec-salé, gezegd Boit-sans-soif, van oneindig hooger waarde. De bijna onbekende wereld der Parijsche voorsteden treedt plotseling op, tintelend van leven, stout en ruw van taal, stuitend en brutaal van gedrag. De naturalistische auteur zou enkel door studie tot de buitenboulevards en faubourgs kunnen doordringen, zou niet terugdeinzen voor de waarneming van het delirium tremens in de hospitalen, zou zijnen lezers de walgelijkheden van Gervaise's vuile wasch noch ook Coupeau's brakende dronkenschap sparen.

Als naturalist moest hij dit alles niet beneden zich achten en juist hierin schijnt mij de zwakke zijde zijner methode te schuilen. Een minder begaafd kunstenaar dan Zola zou door

mindere degelijkheid eene teekening der volkskwartieren hebben kunnen geven, die minder stuitend voor het schoonheidsgevoel ware, mocht ook deze laatste in belangrijkheid en juistheid verre bij den eerste achterblijven. Zoolang de realisten alleen naar volstrekte waarheid streven, zullen zij geen ergernis gevoelen voor het absoluut leelijke en daarmede den goeden smaak met voeten treden.

Dit verwijt scheen reeds bij sommige bladzijden uit „La Curée" en schijnt mij op zeer vele van „L'Assommoir" toepasselijk. Minder belangrijk is het verwijt der Fransche critiek, als zoude Zola voor dit laatste boek bijna alles ontleend hebben aan een onbekend werk van zekeren Denis Poulot, getiteld: „Le Sublime." Dit laatste geschrift is geen roman, maar eenvoudig eene studie over werktuigkundige ouvriers, hunne zeden en ellenden. Zola — die voor zijne romans uitgebreide studiën maakt, die aan De Amicis den geheelen oorsprong en de wordingsgeschiedenis van „L'Assommoir" verhaalde, die voor de kennis van het volksdialect talrijke woordenboeken las, vooral een uitmuntende „Dictionnaire des arts et des métiers" bestudeerde en zelf een woordenboek aanlegde, waarin hij, wat hij gehoord en gevonden had, opteekende — Zola las „Le Sublime" van Denis Poulot en hield nota van sommige wetenschappelijke détails, die hem wellicht zouden kunnen dienen. Indien hiermede plagiaat gepleegd ware, zoude men Walter Scott en Van Lennep even goed van plagiaat kunnen beschuldigen, omdat zij kronijken of historische onderzoekingen bij het schrijven van hunne romans hadden geraadpleegd.

Het zou onmogelijk en vervelend zijn kennis te nemen van al de bittere grieven, die in dagbladen en tijdschriften tegen „L'Assommoir" zijn ingebracht. Enkelen evenwel, met ernst en bezadigdheid uitgesproken [1]), schijnen overweging te verdienen. Men geeft toe, dat het karakter van Gervaise gedurende den geheelen roman uitmuntend is ontwikkeld. Zwakheid, goedhartigheid, toegevendheid vormen den grond-

---

[1]) Door Frédéric Erbs, M. E. Zola et son Assommoir. Etude critique. Paris 1879.

toon van haar leven. Zij wordt evenwel door niemand gesteund. Lantier verlaat haar, omdat zij te huiselijk en te fatsoenlijk is. Coupeau wordt door zijn hartstocht voor sterken drank de oorzaak van haar verschrikkelijk einde. Doch men maakt aanstonds eene opmerking tegen de bekende vechtpartij tusschen Gervaise en „la grande" Virginie. Men vraagt, of in de waschhuizen van Parijs zoo iets mogelijk is? Of de omstanders de worsteling niet zouden verhinderd hebben? Men beweert, dat bij gevechten tusschen vrouwen uit het volk maar enkele slagen worden toegediend en alles met krijschende scheldwoorden eindigt [1]).

Het is altijd uiterst moeielijk te bepalen, of een gegeven voorval in den een of anderen roman ook niet anders zou hebben kunnen plaats grijpen. Als er geene grove misgrepen tegen de waarschijnlijkheid van het feit zijn te ontdekken, behoudt de kunstenaar zijne volle vrijheid, om de gebeurtenissen naar de economie van zijn plan te verhalen. Gervaise is eene weeke natuur, die alleen door kwaadaardige uittarting tot volslagen drift kan overslaan. „La grande" Virginie heeft alles gezegd, wat hare woede kan prikkelen, niet het minst het scheldwoord: „chameau!" Dat de worsteling en alles, wat er verder volgt, lang duren, is waar, maar daarom nog niet onwaarschijnlijk. Zola zeide tot De Amicis: „Ik besloot van Gervaise eene waschvrouw te „maken en plotseling dacht ik aan de beschrijving van het „waschhuis, die in mijn roman voorkomt, welke beschrijving „naar de natuur is gemaakt, daar ik in dit waschhuis lange „uren heb doorgebracht [2])."

Van vele zijden is evenwel de gewichtige opmerking gemaakt, dat het uiterst moeilijk is, om van waarschijnlijkheid te reppen, wanneer Coupeau op het bekende feestmaal ter eer van Gervaise's jaardag Lantier aan tafel noodigt. De gasten waren gezeten en niemand dacht aan Lantier, den vader van Gervaise's zonen, toen deze zich op het trottoir tegenover den strijkwinkel vertoonde. Zoodra Coupeau

[1]) Frédéric Erbs. t. a. pl. p. 11.
[2]) Ricordi di Parigi. bl. 259.

hem ziet, wil hij hem met een mes te lijf. Men ontrukt hem het mes. Daarna vliegt hij de straat op. Eerst grijpt er eene woordenwisseling plaats. Weldra evenwel schijnen de beide mannen zich te verzoenen. Een oogenblik later brengt Coupeau Lantier naar binnen. Schoon men aannam, dat Coupeau een dronkaard was, dat hij op dat oogenblik niet over de geringe intellectueele krachten, die hem restten, kon beschikken, achtte men het toch onmogelijk, dat hij, die sinds jaren de kinderen van Lantier met buitengewone goedhartigheid in zijne nabijheid dulde, thans hun vader aan zijne tafel zou noodigen, om langzamerhand de oude genegenheid van Gervaise voor haar eersten minnaar weer te doen ontwaken.

Zola dacht er geheel anders over. Hij zegt het De Amicis, die het gesprek bijna woordelijk herhaalt: — „Ik had haast „alles gereed: het diner bij Gervaise, den tocht naar den „Louvre, l'Hotel Boncoeur, L'Assommoir van vader „Colombe, toen ik mij begon bezig te houden met de vraag „naar den loop der gebeurtenissen. Gervaise zou naar „Parijs komen met haar minnaar Lantier. Wat dan? Lan„tier, een gemeen sujet, zou haar verlaten. En dan? „Verscheidene dagen dacht ik er over. Toen besloot ik, „Gervaise, die nog jong is, met een werkman te doen „hertrouwen.... Maar, om de personen, die mij voor den „geest zweefden, ten tooneele te voeren, had ik nog meer „feiten noodig.... Verscheidene dagen peinsde ik er over. „Plotseling treft mij op zekeren morgen een idee. Lantier „zal Gervaise op nieuw ontmoeten, hij zal vriendschap slui„ten met Coupeau, hij zal in haar huis gaan wonen.... „et alors il s'établit un ménage à trois, comme „j'en ai vu plusieurs; daarna de ondergang van het „gezin. Ik was gereed. De roman was gevonden [1])."

Het treurig verschijnsel: „un ménage à trois" bestaat historisch. Zola kon er partij van trekken. Evenwel blijft het zeker min of meer vreemd, dat Coupeau zoo snel ten opzichte van Lantier verandert. Als hij hem over zijn drem-

[1]) Ricordi di Parigi. p. 260.

pel brengt roept hij: — „Je vous dis que c'est de bon coeur! Vous boirez un verre de vin.... Les hommes sont des hommes, n'est ce pas? On est fait pour se comprendre...." De plotselinge gulhartigheid van den half bedwelmden Coupeau is zeer wel begrijpelijk, maar het vereischt toch zekere inspanning te verklaren, hoe het „ménage à trois" tusschen Gervaise, Lantier en Coupeau bijeenblijft, wanneer het gewoon geldelijk voordeel, 't welk de derde man moet aanbrengen, bij een parasiet als Lantier ontbreekt.

Stuitender nog dan dit alles oordeel ik de bladzijden aan den dronkaard Bijard gewijd. Deze ellendeling, dagelijks beschonken, komt alleen te huis, om vrouw en kinderen te mishandelen. Als zijne arme echtgenoot onder slagen en trappen bezweken is, blijft Bijard over met drie kinderen, de oudste Lalie van acht jaar, een meisje van vijf en een jongetje van drie. Het kind van acht jaren zorgt als een moeder voor het gezin en weet de arme weezen zindelijk te kleeden, het eten voor haar vader gereed te maken en wordt even als hare moeder door den beschonken hondsvot gemarteld en geslagen, tot zij sterft.

Waartoe was het noodzakelijk ons hart zoo fel te verscheuren, waarom werd de dood van de kleine Lalie zoo pijnigend nauwkeurig beschreven?

Had de auteur wellicht het doel de stille verontwaardiging tegen de verwoestingen van den alcohol, die bij het schrijven van „L'Assommoir" voortdurend in zijn boezem moest stijgen, door de schildering van dat gezin te bevredigen? Het was zijn plan een roman over het alcoholisme te schrijven, hij bestudeerde lijders aan delirium tremens in Parijsche hospitalen. Hij gaf: „de la morale en action." Hoe pijnigend dus ook het zieltoogen der arme Lalie voor het gevoel moge schijnen, deed Zola toch een goed werk door de ontzettende ellende van een gezin, als dat der Bijards, niet te verzwijgen. Er zijn menschen, die van verontwaardiging branden als een onwillig schaap of kalf met een stokslag naar de kudde wordt teruggedreven, maar die zich volkomen onverschillig toonen voor het lijden der armen en zwakken

onder de volksheffe. Het huisgezin van Bijard moge hun leeren, dat men aan de dierenbescherming ook te vroeg beginnen kan.

Het bezwaar, dat een dronkaard als Bijard wel zijne vrouw, maar nooit zijne dochter zal slaan, tel ik zeer gering. De alcohol heeft onder de Parijsche volksklassen, niet minder dan onder de Nederlandsche, de allerdierlijkste boosaardigheid ontwikkeld. Mishandelingen door beschonken ouders, verwondingen van kinderen komen reeds te dikwijls voor. En zoolang geene rijkswet, zoo hier als elders, openbare dronkenschap strafbaar stelt, zal het volkslijden voortduren.

„L'Assommoir" heeft een aantal personen van den tweeden rang ten tooneele gevoerd: den portier Boche en madame Boche, de familie Lorilleux, madame Lérat, Clémence, „ce louchon d'Augustine", le père Bru, die allen bij de lezers bekend zijn en geene uitvoerige behandeling verdienen, omdat ernstiger vraag ter beantwoording overblijft: heeft de gadelooze faam, die „L'Assommoir" allerwege bekend maakte, Zola's letterkundigen roem doen klimmen of dalen?

In Parijs wordt niemand beroemd zonder hevige stormen te hebben doorstaan. De millioenen menschen, die aan niets anders dan aan hun winstbejag, hunne eerzucht, of hun genot denken, die zich aan niets anders wijden dan aan geld verdienen of geld verspillen, bekommeren zich zeer weinig om bescheiden verdiensten. Wie zich nederig op den achtergrond houdt, is verloren. Als Fransch kunstenaar heeft Zola zeer veel te danken aan het rumoer, 't welk dit boek alom deed opgaan. Zoo ontstond voor hem de kans, dat men nader kennis zou maken met zijne overige geschriften en dat men een rechtvaardiger standpunt tegenover den auteur der „Rougon-Macquart" zou innemen. Reeds lang had de schrijver met klem betoogd, dat men zijn werk als een samenhangend geheel moest opvatten, dat ieder der afzonderlijke romans één boek uitmaakte van zijn groot historisch en sociaal heldendicht in proza.

Voor het buitenland en inzonderheid voor Nederland heeft „L'Assommoir" meer kwaads dan goeds ge-

daan [1]). De brutaliteit der taal, de ruwheid der personaadjes maakten een ongunstigen indruk op vele lezers, die nog nimmer eenig boek van Zola hadden ter hand genomen. Zonder veel nadenken volgde men den eersten ongunstigen indruk, men toonde zich gebelgd over het een of ander tooneel: de dood van Maman Coupeau, de dronkenmanstaal van haar zoon, het hospitaal of het waschhuis. En daarmêe was alles gezegd. Men huiverde, men rilde, men wilde er niets verder van weten.

Tegen zoodanige sentimenteele critiek is niets bestand. Gevoelsbezwaren zijn op kunstgebied even moeilijk te overwinnen als gemoedsbezwaren bij de kerkelijken. Men spreekt met groote naïveteit een verpletterend vonnis uit op grond van enkele aesthetische begrippen, die men toevallig heeft le[illegible]e-ren vormen. Onpartijdige, kalme beoordeeling is op deze wijze onmogelijk. Daartoe is inspanning en studie noodig en slechts bij uitzondering is men bereid zich die te getroosten.

Wat zou men in het tegenovergestelde geval hebben kunnen weten?

Dat de naturalistische school in de Fransche en Europeesche letteren niet bij toeval ontstond;

dat zij door natuurlijke terugwerking tegen de overdreven phantasie- en gevoelsrichting der Romantiek geboren werd;

dat zij niets anders wilde, dan den ook in Nederland algemeen geëerbiedigden eisch: „Geef ons natuur en waarheid weer!" tot zijn recht te brengen;

dat zij door voortreffelijke letterkundige krachten: Balzac, Champfleury, Flaubert, de beide Goncourts, Zola, Ferdinand Fabre en Alphonse Daudet werd gesteund;

dat Zola zich boven zijne kunstbroeders onderscheidde door stalen vlijt en onvermoeide studie, door scheppingsdorst en reusachtige plannen;

dat zijne „Les Rougon-Macquart" eene geheel onge-

---

[1]) Nog zeer onlangs werd de redactie der „Kinder-Courant" heftig gelaakt, omdat zij de episode van de arme Lalie voor jeugdige lezers vertaald had.

meene, merkwaardige plaats innemen en zullen innemen in de geschiedenis der Europeesche letteren;

dat zijn „L'Assommoir" als onderdeel van den geheelen cyclus eene weinig aantrekkelijke stof — den ondergang van eene proletarische familie door den alcohol — met realistische trouw schildert;

dat de goede smaak zijn zegel niet hechten kan aan menige bladzijde van dezen roman, mocht ook de historische trouw der schildering op veelzijdige wijze nuttig kunnen zijn;

dat ten slotte ook dit boek tallooze blijken van het ongeevenaard talent des schrijvers aan den dag legt.

En zie hier, hoe ik deze laatste stelling zou kunnen staven.

De hoofdpersoon, Gervaise, blijft gedurende het geheele verhaal op den voorgrond en wint eerst de belangstelling, later het diepe medelijden van den lezer. Kind des volks, erft zij de slechte neigingen van hare ouders, maar overwint die aanvankelijk, als zij te Parijs, van Lantier verlaten, door haar kloeken arbeid en huiselijken zin zich een begin van welvaart schept. In de eerste jaren van haar huwelijk met Coupeau gaat alles voor den wind. Door den noodlottigen val van den ouvrier zingueur, door zijn gemis aan geestkracht en het gewetenloos bot vieren aan zijne kwade neigingen: luiheid en drank, wordt zijn gezin tot ondergang gedoemd. Gervaise poogt een oogenblik dien noodlottigen val te verhinderen, weldra ontzinkt haar de moed en stort zij tragisch met de haren in den afgrond. Dit langzaam wegzinken in het verderf is met huiveringwekkende nauwkeurigheid geschilderd — zoo huiveringwekkend zelfs, dat de strengste zedelijke vertoogen van de vurigste afschaffingsapostelen geen noemenswaardigen invloed zouden kunnen oefenen op dronkaards, die „L'Assommoir" gelezen hadden en niet bekeerd waren.

Onder de personen van den tweeden rang verdient hoogen lof het echtpaar Boche, concierges van een werkliedenhotel. Indien Henri Monnier, die eene bijzondere studie der Parijsche portiers maakte, nog leefde, zou hij de eerste zijn, om dit toe te stemmen. Niet minder juist is het echtpaar Lorilleux opgevat. Madame Lorilleux, de zuster

van Coupeau, keurt zijn huwelijk met Gervaise af, omdat zij dan haar broeder als commensaal verliest. Het eerste bezoek van Coupeau en Gervaise in het bestoven atelier der Lorilleux, die gouden kettingen maken, is een meesterstuk op zich zelf. De bruiloft van Gervaise behoort mede tot het uitstekendste uit „L'Assommoir" — inzonderheid de tocht naar den Louvre. Nog een tweetal andere personen vragen de aandacht: Goujet, de smid en zijne moeder, de kantwerkster. Onder het meestal verdorven personeel schitteren beiden door hun zielenadel. Hoogst eigenaardig is de vreesachtige, bedeesde genegenheid van Goujet voor Gervaise, nooit uitgesproken, steeds klimmend tot op het verschrikkelijk oogenblik, als Gervaise, ineenkrimpend van honger, op den buitenboulevard hem aanspreekt met de woorden: „Monsieur, écoutez donc!"

Juist deze laatste bladzijde zou ik als eene uitstekende ter staving van mijn oordeel kunnen aanwenden.

De ellende van Gervaise had haar toppunt bereikt. Toen Goujet, om zijn fraaien blonden baard: la Gueule-d'or genoemd, haar te eten had gegeven, smolt zij in tranen weg. Zij bezweekt van honger. Zij had bijna de kracht niet meer een vork in handen te houden. Terwijl zij opstond, greep Goujet hare beide handen.....

Maar het is beter ditmaal den auteur zelf te doen spreken in zijne eigen taal:

— „„Je vous aime, madame Gervaise, oh! je vous aime „encore et malgré tout, je vous le jure!"

— „„Ne dites pas cela, monsieur Goujet!" s'écria-t-elle, „affolée de le voir ainsi à ses pieds. „Non, ne dites pas cela, „vous me faites trop de peine!"

„Et comme il répétait qu'il ne pouvait pas avoir deux „sentiments dans sa vie, elle se désespéra davantage.

— „Non, non, je ne veux plus, j'ai trop de honte....... „Pour l'amour de Dieu! relevez-vous, c'est ma place, d'être „par terre."

„Il se releva, il était tout frissonnant, et d'une voix bal„butiante:

— „Voulez-vous me permettre de vous embrasser?"

„Elle, éperdue de surprise et d'émotion, ne trouvait pas „une parole. Elle dit oui de la tête! Mon Dieu! elle était „à lui, il pouvait faire d'elle ce qu'il lui plairait, mais il „allongeait seulement les lèvres.

— „„Ca suffit entre nous, madame Gervaise," murmura-„t-il. „C'est toute notre amitié, n'est-ce-pas?"

„Il la baisa sur le front, sur une mèche de ses cheveux „gris. Il n'avait embrassé personne, depuis que sa mère „était morte....."

Ik geloof, dat dit tooneel ieder onbevooroordeelden lezer zal ontroeren. De tragische toestand van de rampzalige Gervaise is aandoenlijk, is wegslepend voorgesteld. Op grond hiervan betwist ik aan sommige, al te sentimenteele Nederlandsche kunstrechters de vrijheid, om zonder eenig grondig betoog Zola met het praedikaat „walgelijk" in den hoek te zetten.

XVIII.

UNE PAGE D'AMOUR.

Deze roman zag het licht den 2 April 1878 en werd geschreven in den zomer van 1877, toen de auteur met zijne familie zich in de nabijheid van Marseille eene kleine villa aan zee had gehuurd. Tot heden kwamen acht-en-veertig drukken van de persen der heeren Charpentier. In éene maand had men meer dan twee drukken noodig. Ook dit feit staat in verband met het Assommoir-kabaal. Nu de naam van den auteur eenmaal tot het groote publiek was doorgedrongen, werd het nieuwste werk, na „l'Assommoir," met ongemeene gretigheid ontvangen. Zeker is die bijval niet overdreven, als weldra blijken zal, maar „Le Ventre de Paris" werd niet meer dan een-en-twintigmaal, „La Faute de l'abbé Mouret" slechts zeven-en-twintigmaal herdrukt.

Voordat hier met de beschouwing van den laatst verschenen roman uit den cyclus der „Rougon-Macquart" wordt begonnen, dient aangestipt, dat Zola bij dit werk iets bijzonders voegde: „l'Arbre généalogique des Rougon-Macquart." [1]) Hij besloot hiertoe, omdat hij vreesde, dat men hem verdenken zou dit overzicht après coup te hebben voltooid. Hij herhaalt zijne verzekering, dat hij zijn „Arbre généalogique" reeds in 1868 had geteekend, voordat hij een enkelen regel van zijne acht romans had voltooid. Reeds in „La Fortune des Rougon" moest hij dit geheele personeel kunnen aanduiden. De groote moeilijkheid daarbij was, dat hij vier geslachten met elkander in aanraking moest brengen in een tijdvak van achttien jaren.

De auteur zegt er van: „Mij rest nog te verklaren, dat „bijzondere omstandigheden mij noopten de geslachtslijst te „voegen bij „Une page d'amour," een huiselijk boek, in „halven toon gehouden. Eigenlijk had deze lijst eerst bij „mijn laatste deel moeten gevoegd worden. Er hebben nu „acht het licht gezien, twaalf moeten nog van stapel loopen; „het geduld begon mij te ontbreken. Aan 't slot zal ik de „geslachtslijst bij het laatste deel herhalen. Ik stel mij voor, „dat deze lijst de uitkomst is der onderzoekingen van Pascal Rougon, den arts, lid der familie, die de held zal „zijn van den laatsten roman, het wetenschappelijk slot van „het geheele werk. Dokter Pascal zal deze lijst uitleggen „door zijne wetenschappelijke verklaringen, die ik moest „achterhouden, om mijne toekomstige werken niet te bederven. Dan zal het geheim van ieder lid der familie naar „zijn natuurlijken aanleg en maatschappelijken werkkring „worden opgelost; de commentaren zullen tevens het barbaarsche der wetenschappelijke termen verzachten. Mijne „lezers kunnen reeds een goed deel van dit werk zelf verrichten. Ik zal niet alle werken over physiologie, die ik „raadpleegde, noemen, ik zal alleen het hoofdwerk van dokter „Lucas: „l'Hérédité naturelle" aanhalen. Belangstellenden kunnen er de vereischte ophelderingen vinden over

[1]) Vergelijk mijne genealogische lijst bl. 55.

„het physiologisch systeem, 't welk ik volgde ter samenstelling „van het geslachtsregister der Rougon-Macquarts."

Men ziet hieruit met welke trouw de schrijver zijn oorspronkelijk plan voortzet. Dat hij eene wetenschappelijke bazis noodzakelijk oordeelt, dat hij op physiologisch gebied grondige studiën maakt, voordat hij als romanschrijver de pen opneemt, kan men moeilijk berispen, als men het Sir Walter Scott, Georg Ebers en Alfred de Vigny gaarne veroorlooft voor hunne romans historische onderzoekingen in 't werk te stellen. Eene herinnering aan Balzac en Flaubert, die deze wetenschappelijke eischen het eerst voor den modernen roman stelden, zal verklaren, waarom Zola geen enkelen regel zonder studie schrijft. Hij drukt er telkens op — vooral in zijn schrander vlugschrift: „La République et la Littérature" — dat zijne naturalistische methode uitsluitend wetenschappelijk is. De letterkundige kunst moet overeenstemmen met de moderne wetenschap, die alleen aan feiten hecht. Over het ideale schoone wordt niet getwist. De naturalist houdt het er voor, dat hij niet te beslissen heeft over het bestaan van God. Hij bestudeert en ontleedt de natuur, als de moderne schei- en natuurkundigen, omdat hij stof noodig heeft voor de scheppende kracht, die hem tot den kunstarbeid roept. Hij verzamelt documenten, zonder daarom tot een wijsgeerig ideaal op te klimmen. Dit alles kan echter leiden tot eene enquête naar het ideaal, naar God, daar het een onderzoek is naar al het feitelijk bestaande, in plaats van, als bij de classieke en de romantische school, eene verhandeling te zijn over leerstukken of rhetorische uitweidingen over bovenmenschelijke axioma's.

Uit deze laatste regelen blijkt de inhoud van Zola's kunstwijsbegeerte, die aanvangt met de stelling, dat er geen aprioristische beginselen zijn, dat er slechts feiten bestaan; dat het ideale schoone een nuttig onderwerp is voor tafelgesprekken „entre la poire et le fromage" en dat hij alleen gelooft aan feiten, omdat de geheele moderne wetenschap door waarneming van feiten groot is geworden.

Wat men ook van idealistisch standpunt hiertegen moge inbrengen, zeker is het, dat kunstenaar en denker samen eene volkomen harmonische verschijning vormen en dat op Zola's wetenschappelijke degelijkheid weinig valt af te dingen. Leefde onze Everhard Johannes Potgieter nog, hij zou met de hoogste belangstelling dezen letterkundigen geweldenaar hebben bewonderd en gegispt. Bewonderd, om zijne wetenschappelijke vlijt en grondigheid, gegispt wegens zijne vermetele minachting voor de grenzen van den goeden smaak. Potgieter zou daarenboven oog gehad hebben voor talrijke dichterlijke schoonheden van den eersten rang, die zijne onbekrompenheid zou hebben weten te waardeeren.

En niet het minst misschien in „Une page d'amour." Terwijl ik overga tot de beschouwing van dit boek, schijnt het mij geoorloofd even als bij „L'Assommoir" minder uitvoerig te zijn bij de opgave van den inhoud. De achten-veertig drukken staan ook voor een klein deel in verband met Nederlandsche belangstelling. Het kan evenwel zijn nut hebben te vermelden, dat wij hier de geschiedenis ontvangen van Hélène Mouret, dochter van Ursule Macquart, welke laatste met den hoedenfabrikant Mouret is gehuwd geweest. Hélène is de zuster van François, die een hoofdrol speelde in „La Conquête de Plassans" en van Silvère, die de held was van eene fraaie episode uit „La Fortune des Rougon."

Hélène Mouret is geboren in 1824 en reikt hare hand in 1841 aan den rijken koopman Grandjean van Marseille. Uit dit huwelijk stamt een dochtertje Jeanne, geboren 1842. De vader sterft in 1850, zijne weduwe vestigt zich met haar kind te Parijs in het westelijkst deel der stad te Passy, in de nabijheid van het Trocadéro. De geschiedenis vangt aan in 1852, als het elfjarig dochtertje Jeanne in den nacht door zenuwtoevallen wordt geschokt. De moeder vliegt in hare wanhoop naar buiten en brengt een arts mede, die naast hare deur woont, den heer Deberle. Door verstandige zorg wijkt de aanval van névrose en ontstaat eene kennismaking tusschen het gezin der Deberles en Hélène. Mevrouw Deberle, een drok en babbelachtig

dametje, die in alles eene voorname parisienne poogt te zijn en die op de voet gevolgd wordt door een welgekleed jonkman Malignon, welke haar evenwel op Platonische wijze zijn hof moet maken, vormt eene zeer aardige type.

Niet minder goed geslaagd is het huis van Hélène, slechts bezocht door den abbé Jouve en den heer Rambaud. De beschrijvingen der burgerlijke diners, waarbij ook aan de keukenmeid Rosalie soms het woord gegeven wordt, laten niets te wenschen over. Voortreffelijk bovenal is de vrijaadje van Rosalie met haar dorpsgenoot, Zéphyrin, die liniesoldaat is geworden. Belangrijke gebeurtenissen hebben in dit kleine gezin niet plaats. Hélène brengt soms een bezoek aan eene arme vrouw uit de buurt, „la mere" Fétu, eene geslepene bedriegster, die haar goud weet af te persen en bij wie zij den dokter Deberle ontmoet. Op een kinderbal bij den arts, fluistert deze Hélène de betuiging zijner liefde in 't oor. De jonge vrouw ontwijkt den arts, maar later, als Jeanne op nieuw zeer ernstig ongesteld wordt, snelt dokter Deberle toe, om het kind te redden. Na eene moeielijke worsteling gelukt het den geneesheer het leven van het kind te behouden. De dankbare moeder vliegt hem om den hals, als Jeanne buiten gevaar is. Het duurt zeer lang, voordat het zwakke meisje herstelt. Daar zij voortdurend den dokter met hare moeder in gesprek vindt, ontwikkelt zich bij haar eene hevige jaloezie tegen den heer Deberle, zoodat ze zelfs hare medicijnen niet meer wil innemen. Thans schenkt zij al hare genegenheid aan den heer Rambaud, die even als de abbé Jouve, telkens naar haar komt zien. Somtijds ontmoet Hélène den dokter in zijn tuin, waar zij met de herstellende Jeanne verschijnt. Het kind toont zich altijd meer jaloersch. De abbé Jouve, die de buitengewone aandoeningen van Hélène heeft begrepen, raadt haar een tweede huwelijk en wijst haar op Rambaud, die al te gelukkig zou zijn, als zij hem hare hand wilde reiken.

Hélène weet, dat „le beau" Malignon der doktersvrouw voortdurend ernstiger het hof maakt. Zij bemerkt uit een gesprek, toevallig tot haar oor doorgedrongen, hoe

Malignon van de doktersvrouw de belofte verkrijgt, dat deze hem in zijne woning een bezoek zal brengen. Intusschen vraagt de geslepen „mère" Fétu gehoor bij Hélène, die nu ontdekt, dat de oude huishoudster is geworden van een jongmensch, denzelfde, die zoo dikwerf bij dokter Deberle aan huis verschijnt. De looze oude verhaalt tevens, dat alles zeer elegant is bij haar heer en dat de knappe doktersvrouw eens op het punt had gestaan een bezoek aan den jonkman te brengen, maar dat zij weggereden was, omdat het anders te laat zou worden. Zij eindigt haar verhaal met eene bede om een paar sterke nieuwe schoenen. Hélène belooft de schoenen zelve te komen brengen.

Toen zij des avonds met het geschenk kwam, dwong „la mère" Fétu haar de appartementen van haar heer te zien. Twee zeer weelderig gestoffeerde kamers, waarin eene zachtroode kleur heerschte, staken vrij zonderling af bij het armoedig voorkomen van het geheele huis. Hélène haast zich heen te gaan, terwijl de oude haar in 't oor fluistert, dat zij altijd in haar keukentje te vinden zal zijn. Na een zeer onrustigen avond komt Hélène tot het besluit aan den dokter Deberle een anoniem briefje te zenden, waarin ze hem uitnoodigt den volgenden dag op een bepaald uur in het huis met de twee fraaie kamers te komen. Zij steekt dien brief in haar zak en besluit den volgenden dag nog eens over de zaak na te denken. Als zij den volgenden morgen uitgaat, is Jeanne zeer verdrietig. Ze wil meê. Maar de ontstelde jonge vrouw let niet op het kind, zij ijlt naar madame Deberle. Deze is bezig met enkele vrienden „Le Caprice" van Alfred de Musset te repeteeren, welk stuk zij op een harer Woensdag-avonden wenschte te vertoonen. Mevrouw Deberle is zeer grillig tegenover haar vriendinnen. Zij toont zich nu uiterst onverschillig omtrent Hélène en gaat voort met repeteeren. Men kan het haar aanzien, dat zij volkomen rustig is en dat de gedachte aan het beloofde bezoek voor dien namiddag haar volstrekt niet hindert. Hélène, die haar had willen waarschuwen, krijgt geen gehoor, en werpt in een oogenblik van drift den anoniemen brief in de bus van 's dokters huis, als zij vertrekt.

Te huis terug gevoelt zij aanstonds berouw. Hare handeling is in de hoogste mate onedel. Zij besluit ijlings naar het huis, waar de „mère" Fétu woont, te snellen en mevrouw Deberle te waarschuwen. Maar wederom stuit zij op hare Jeanne, die haar volstrekt wil vergezellen. Zij stoot het kind terug, dat in wanhopende tranen uitbarst, en snelt heen.

Mevrouw Deberle was inderdaad gekomen, om de appartementen van „le beau" Malignon te zien. Zij spotte echter met zijne burgerlijke weelde en plaagde hem met het leelijk behang. „Tout ça sortait du faubourg Saint-Antoine." Te vergeefs poogt Malignon aan hare gedachten een anderen loop te geven, er klinkt eene stem, die luide waarschuwt: „Vous allez être surpris!" Hélène komt binnenstuiven. Mevrouw Deberle vliegt in radeloozen angst door de kamer om mantel en hoed. Hélène helpt haar en gelast den onthutsten Malignon de vrouw van den dokter te vergezellen. Zoodra het paar gered is en ook Hélène wil vertrekken, treedt dokter Deberle in de kamer. Zij weet geene uitlegging te geven van den toestand en berust er in, als de arts gelooft, dat hij door haar geroepen werd, om saam rustig over hunne liefde te kunnen spreken.

Jeanne, die alleen is thuis gebleven, heeft het venster geopend en haar hoofdje in den regen naar buiten gestoken. Zij ziet Parijs te midden der stortbuien en wordt in hare wanhoop niet gewaar, dat zij rilt van koude en ellende. Zij begint te hoesten, maar blijft uitkijken en jammeren, dat hare moeder haar alleen laat. Toen deze terugkwam, was de avond lang gevallen en vond zij Jeanne slapende met het hoofd buiten het raam in den regen. Het kind houdt een verontrustenden hoest sinds dat oogenblik. Zij dwingt niet meer, om mee uit te gaan. De oude dokter Bodin, die haar vroeger behandelde, raadt eene reis naar Italië. Nog eenmaal blijft Jeanne een middag alleen, terwijl hare moeder bij de familie Deberle op bezoek is. Des avonds openbaart zich eene hevige bloedspuwing. De beide artsen beproeven alle middelen. Maar Jeanne wil niet van dokter Deberle ge-

holpen zijn. Binnen drie weken loopt de ziekte af, door het volk „vliegende tering" genoemd. De moeder is troosteloos en geheel vernietigd van smart. De dokter klopt te vergeefs aan, men antwoordt hem alleen, dat het arme kind op sterven ligt.

Mevrouw Deberle wil eene treffende begrafenis regelen met veel bloemen. Zij doet haar uiterste best, dertig kinderen in 't wit volgen de lijkkist met een wit laken bedekt. Hélène, radeloos van smart, ontsnapt uit het gezelschap en verschijnt op het kerkhof van Passy. De heer Rambaud geleidt haar en zorgt voor haar. Twee jaren later reikt Hélène hare hand aan den heer Rambaud en vestigen zij zich te Marseille.

Dit is de korte inhoud van „Une page d'amour," „cette oeuvre intime et de demi-teinte" — zoo als de auteur het zelf verklaart. Zijn doel was een groot contrast in 't leven te roepen met „L'Assommoir." In plaats van al de huiveringwekkende ellende der volkskwartieren van Montmartre en La Villette, ontmoeten we nu de fatsoenlijke kringen van Passy. Het Noorden van Parijs met de morsige boulevards de Clichy, de Rochechouart, de la Chapelle en de la Villette, de slecht geplaveide straat de la Goute d'or, worden verlaten voor de meer aristocratische wijken van Passy, de westelijkste voorstad van Parijs, in de onmiddellijke nabijheid van het Bois de Boulogne. Wij bevinden ons op de hoogte van het Trocadéro, rue Vineuse of rue de Passy, van waar geheel Parijs zich voor ons oog ontplooit.

Daar er uit het venster van madame Hélène Grandjean een blik kan geworpen worden over Parijs bij zonnelicht en maneschijn, heeft de auteur ruimschoots gebruik gemaakt van deze ligging, om zijne schilderingen van het oogverblindend panorama ten beste te geven. Hélène geniet, voor haar venster zittend, dagelijks van het heerlijk tafereel. Zij leeft met de groote stad, die voortdurend haar dof gedruisch naar de heuvelen van Passy doet opstijgen. Zij ziet Parijs bij morgenzon, bij regen en storm, bij avond, als de duizenden gaspitten de rijen van straten en bruggen teekenen en telkens grijpt Zola naar zijn penceel, om een meesterstuk van beschrijving te voltooien.

Het geheele boek is schatrijk aan deze voortreffelijke stadsgezichten, die naast het eigentlijke tafereel van Hélène's en Jeanne's lief en leed, het hoofdonderwerp van dit laatste kunstwerk uitmaken. De critiek zou wellicht kunnen klagen over de talrijkheid dezer schetsen, maar zij wordt aanstonds ontwapend, als zij leest. De ongeëvenaarde gloed der teekening sleept mee. Hoe moeilijk ook, zal ik pogen eene dier panorama's woordelijk weer te geven.

Zie hier Parijs des morgens bij helder weer en zonneschijn uit Hélène's venster waargenomen.

„De zee van daken golft tot aan den uitersten horizon. „Een lichte nevel bedekt de Seine en de beide oevers. 't Is „een nevelige melkwitte damp, die nog weerstand biedt aan „de stralen der klimmende zon. Onder dezen mantel van „golvend gaas blijft de stad onzichtbaar. In de diepte neemt „de nevel eene blauwe kleur aan, maar op hooger gelegen „plaatsen wordt hij doorschijnender en laat uiterst fijn, als „door wolken van goudstof, huizen en straten schemeren, „terwijl hooger nog koepeldaken en torenspitsen door den „mist heenboren, grijsachtig van kleur, hier en daar nog „omgeven van witte nevelvlokken. Boven deze onmetelijke „vlakte van mistwolken, neergedaald en ingesluimerd over „Parijs, golft een heldere, lichtblauwe hemel, lichtblauw tot „wit wordens toe. De zon zendt hare straalbundels, die met „stroomen van goudpoeder de torens vergulden, terwijl de „stad nog onder haar kleed van witte kant bedekt blijft.

„Maar weldra tast de zon, in den zegevierenden schitter„schijn harer stralen, de nevelen krachtiger aan. Het groote „meer van melkkleurige golven boven de stad schijnt onge„merkt leeg te stroomen. De dikke nevelen worden lichter, „doorschijnender, en tooien zich met de tinten van den „regenboog. Heel de linkeroever der Seine schijnt helderblauw, „wordt langzaam donkerder blauw en aan den horizon violet, „waar zich de Jardin des Plantes bevindt. Op den rechter„oever hult zich het kwartier der Tuileriën in een lichtroos„kleurigen mantel van satijn, terwijl noordwaarts, in de rich„ting van Montmartre, alles schijnt te vlammen van carmijn „en goud; en verder nog de volksbuurten in een somberen

„steenrooden toon langzaam donkerder worden, tot zij verdwijnen in eene grijsblauwe leikleur. Langzaam rijst de stad „Parijs uit de nevelen.

„Geen windvlaag gaat over de stad. Als door een tooverslag verschijnt ze. Het laatste wolkje rijst en lost zich op „in de lucht. De stad maakt den indruk van eene eindelooze „vallei vol op elkaar gestapelde gebouwen. Aan den gezichteinder, over de heuvelen, klimt de stroom der huizen, en „steeds vermoedt men meer huizen, ook waar het oog niet „doordringt. 't Is als de volle zee met de oneindigheid en „geheimzinnigheid harer baren. Parijs ontplooit zich onmetelijk als de hemel. De stad schijnt in dezen uchtendstralen „gloed geel als een rijpend korenveld; het reusachtig schilderij „is eenvoudig in twee tonen gepenceeld: het teedere blauw „van den hemel en de gulden weerschijn der daken. Duidelijk kan men thans alle bijzonderheden onderscheiden „door de fijnheid van de lucht. Parijs, met zijn niet te ontwarren chaos van steen, schittert als onder een stolp van „kristal. Ginds vóor ons, aan den voet van het Trocadéro, „beginnen de breede kaden en ontwaren wij het groote „vierkant van het Champ-de-Mars, afgesloten door de „sombere gebouwen van de Ecole Militaire. Verder langs „de beide oevers van de Seine onderscheidt men de zich „voortbewegende menschenwereld, eene menigte van kleine „stippen, dooreenwriemelende als in een mierennest; de gele „romp van een omnibus schijnt een schitterend vonkje: „vrachtwagens en fiacres rollen over de naaste brug, niet „grooter dan kinderspeelgoed. Op wijderen afstand wordt het „gewoel onzichtbaar en schijnen de rijtuigen zandkorrels — „de reusachtige stad blijft alleen over met haar geheimzinnig „leven, waarvan het luide gerucht tot ons doordringt. Aan „den voorgrond links blinken roode daken, de schoorsteenen „der fabrieken stooten langzaam hunne rookwolken omhoog; „tusschen de Esplanade der Invalieden en het Champ-de-Mars bewegen zich de olmengroepen van een verwijderd park op den adem van den uchtendwind. In het midden „strekt zich de Seine uit, gevat tusschen hare grijze oevers, „de laatsten bedekt met balen, kisten, stoomkranen, alsof

„men een zeehaven ziet. Op den blinkenden rug der rivier „bewegen zich de vaartuigen vlug als inktkleurige vogels. „De Seine schijnt een zilvergalon, Parijs door midden snij- „dend. Zij stuwt den zonnegloed met hare golven voort „onder de brug der Invalieden. Vervolgens onder den pont „de la Concorde, onder den pont Royal, en steeds „verder onder eene menigte van bruggen, die naast en boven „elkander schijnen te liggen, met allerlei bogen viaducten „vormend van den zonderlingsten aard. De torens van Nôtre- „Dame, blakend van goudgloed, rijzen aan 't eind van den „horizon, terwijl verder op de rivier de gebouwen, de boom- „groepen, zich als stofwolken in de zonnestralen verliezen.

„Op den rechteroever verheft zich midden onder het groen „der Champs Elysées het groote glazen dak van het „Palais de l'Industrie, schitterend alsof het met sneeuw „bedekt was; verder achter de Madeleine-kerk rijst de breede „massa der Opera als een reusachtig grafmonument en overal „elders torens, koepels, spitsen, de Vendôme-kolom, de „kerk Saint-Vincent-de-Paul, de toren Saint-Jacques „en dichterbij de groote dobbelsteenen der nieuwe paviljoe- „nen van het Louvre-paleis, half verscholen onder de kas- „tanjebosschen. Op den linkeroever druipt het koepeldak der „Invalieden van goud, in het verschiet blauwen de ongelijke „torens der Saint-Sulpice-kerk, noch verder rechts de „nieuwe spitsen der Saint-Clôtilde-kerk en het Pan- „théon op eene hoogte gebouwd, boven alles uitstekend „met zijn kolommengevel."

Dit is maar één uit den schat van kleurenrijke aquarellen, die Zola in zijn jongsten roman met de pen teekende. Parijs onder regenvlagen, zooals de kleine Jeanne het waarneemt uit het geopend venster, is een der schoonste bladzijden van het boek. De beoordeelaren, die zich op het papier zulke groote vijanden van de ruwheden in „L'Assommoir" toonden, zullen thans niet meer te klagen hebben. „Une page d'amour" verplaatst hen naar louter fatsoenlijke familiën en doet hun een blik op het panorama van Parijs werpen, zoo tintelend van koloriet, als de vorige bladzijden ons ontsluierden. Daarenboven is de schildering van het fami-

lieleven der Deberles niet minder verdienstelijk. De beschrijving van een gemaskerd kinderbal is een meesterstuk van zeldzame schoonheid. Niet minder boeiend is de idylle in de keuken tusschen Rosalie en Zéphyrin. Dit alles is met zoo schitterende kleuren op het letterkundig doek gebracht, dat schilders met een weinig phantasie er iets zeer schoons van zouden kunnen maken. Wie zou niet watertanden naar een Meissonnier, Zéphyrin en Rosalie in de keuken voorstellend, naar het gemaskerd kinderbal bij dokter Deberle door Kaemerer?

Het loont der moeite na te gaan, hoe Zola de beroemde typen van keukenmeid en soldaat heeft opgevat.

Bij het begin van het tweede gedeelte van den roman treedt Zéphyrin voor het eerst op. Jeanne was aan 't spelen bij de trap, toen zij plotseling binnen kwam vliegen met het bericht, dat er een soldaat was. Hélène keek verwonderd, en zag een kleinen liniesoldaat, die in hare voorkamer stond. De arme jongen was zeer verlegen, toen hij eene aanzienlijke dame zag. Uit zijn rechterbroekzak bracht hij een blauwe zakdoek, een mes en een stuk brood te voorschijn. Hij zag naar ieder dezer voorwerpen en stak ze toen weer in zijn zak. Vervolgens ging hij over tot den linkerzak, hij vertoonde een stuk touw, twee verroeste spijkers en prentjes in een stuk krant gewikkeld. Hij borg alles weer weg en keek met een angstig gezicht op zijne zakken. Verpletterd mompelt hij:

— „Pardon.... excuse...."

Plotseling brengt hij zijn vinger aan zijn neus en barstte in een schaterlach uit. Hij herinnerde zich iets. Hij maakte twee knoopen van zijn kapotjas los en zocht op zijn borst. Eindelijk vond hij een brief, dien hij afschudde, alsof hij er de stof uit moest kloppen, voordat hij hem aan Hélène aanbood.

Het kostte eenige moeite den inhoud te ontcijferen, door de zonderlinge spelling en het boersche schrift, maar het bleek nu, dat de brief van Rosalie's tante was, die haar toezond Zéphyrin Lacour, in de loting gevallen, ondanks twee missen, door den heer pastoor gelezen. Daar Zéphy-

rin de vrijer van Rosalie was, verzocht de tante aan mevrouw, of deze der jongelui vergunning zou willen geven, elkaar des Zondags te ontmoeten. De tante had drie pagina's gebruikt om hetzelfde te zeggen op verschillende manier en eindelijk aan het slot had ze plotseling gekrabbeld: „Monsieur le curé le permet."

Hélène zag hem aan en vroeg hem af of hij Zéphyrin Lacour was, waarop hij lachend met het hoofd knikte.

Hij was juist zoo groot als Rosalie, en had het rossig hair geheel afgeknipt, zonder eenig spoor van baard. Zijn gelaat was kogelrond en vol zomersproeten, zijn oogjes klein en donker, alsof ze door een boor in zijn gelaat waren gedreven. Zijn nieuwe kapotjas was hem te groot; de geheele persoon met de roode broek en de kepi in de hand maakte een gemengden indruk, koddig en roerend, omdat men den nijveren landman in zijn dommen eenvoud onder de uniform ontdekte.

Hélène poogde eenige inlichtingen van hem te krijgen. Zij vroeg hem of hij de vrijer van Rosalie was, waarop hij met grappigen ernst antwoordde:

— „Bien sûr, bien sûr, c'est juré....."

Eindelijk begint hij te spreken en vertelt op boersche manier, hoe hij Rosalie van jongs af gekend heeft en hoe ze hem geslagen heeft, dat het hem dagen lang heugde. Hélène gaf hare vrees te kennen, dat ondanks de permissie van meneer den pastoor, het toch onvoorzichtig zou kunnen zijn een soldaat in de keuken toe te laten. Zéphyrin wilde in lachen uitbarsten, maar bedwong zich uit eerbied. Hij zag wel, zeide hij, dat mevrouw Rosalie niet kende. Als hij haar maar even aanroerde, kreeg hij een flinken veeg in zijn gezicht....

Daar Hélène nog weifelde, bood Zéphyrin aan een belofte op schrift te geven, dat hij Rosalie zou huwen. Op dat oogenblik kondigde Jeanne de komst der keukenmeid aan, die met eene mand vol groenten de trap opkwam. Zéphyrin ging zich verschuilen in een hoek en Rosalie kwam familiaar binnen loopen, om de bloemkool te toonen, die ze gekocht had — twee van achttien sous. Ze deed haar

mond open, maar ontdekte plotseling den soldaat. Zij werd bleek en liet uit ontsteltenis hare mand vallen. Appelen, uien, bloemkoolen rolden over het tapijt. Jeanne sprong ze vroolijk na en wierp zich op den grond, om ze op te rapen. Maar Rosalie kreeg van ontroering de tranen in de oogen en wist er niets beter op dan Zéphyrin te zeggen, dat hij er leelijk uitzag. En deze antwoordde, dat het zijn schuld niet was, dat het haar niet beter zou gaan, als men haar eens naar 't regiment zond. Daarna vangen ze aan over hunne oude kennissen in hun dorp te spreken en verneemt Rosalie, dat meneer de pastoor zijne beurs verloren heeft met dertig sous er in. Plotseling ziet Rosalie, dat hare groenten op den grond zijn gevallen en knort zij over den last, door haar vrijer veroorzaakt. Hélène geeft hare toestemming, en Zéphyrin zal des Zondagsmiddag in de keuken mogen komen.

De keuken van Rosalie ziet uit op den tuin van dokter Deberle. Het was er zeer licht en zeer klein, het fornuis links, eene tafel en een buffet rechts. De meubelen waren zoo handig geplaatst, dat er bij het venster nog een hoekje open bleef, waar ze 's avonds werkte. Zij hield haar keukengereedschap, pannen en schotels, verwonderlijk zindelijk. Als de zon op den muur scheen, schitterde alles — koperen pannen, blauw en wit aardewerk. Des Zaterdags daarop hoorde Hélène zulk een geraas in deze keuken, dat ze er naar kwam kijken. Ze vond Rosalie alles zoo dapper schoon makend, dat de keuken blonk van netheid en helderheid. Zoo ging het vervolgens elken Zaterdag, want Rosalie wilde des Zondags hare fraaie keuken aan Zéphyrin toonen. Te drie uren waschte ze hare handen en zette ze eene muts met linten op. Zéphyrin kwam altijd te half vier, hij wachtte naar den klokslag op straat. Rosalie hoorde den stap zijner grove schoenen op de trap en deed hem open, als hij op het portaal bleef staan. Zij had hem verboden aan de schel te trekken. Ze zeiden elkaar altijd hetzelfde:

— „Ben jij het?"

— „Ja, ik ben het!"

Rosalie nam Zéphyrin, voor hij de keuken binnenging,

zijn schako en zijn sabel af en borg die in een kast op de gang. Vervolgens plaatste ze haar vrijer bij het venster in een apart hoekje en verbood hem op te staan. Zij vergunde hem naar haar te zien, terwijl ze het maal voor mevrouw klaar maakte.

Zéphyrin had altijd iets in zijn zak. Zondagsmorgens liep hij met zijne kameraden in het bosch van Meudon. Hij plukte takjes af en sneed met zijn mes er allerlei fraaie figuren op. Rosalie nam ze hem af met een boos gezicht, maar bewaarde ze zorgvuldig. Eens kwam hij met een nest vol eiertjes aan, dat hij binnen in zijn schako had geborgen met zijn zakdoek: altijd had hij iets: doorschijnende steentjes, die hij bij de Seine had gevonden, oude stukken ijzer, allerlei. Hij had het vooral op prentjes begrepen. Hij raapte allerlei papiertjes op, die om chocolaad of zeep waren gewikkeld. Hij verzamelde ze, om ze aan Rosalie te toonen, als deze een oogenblik vrij had tusschen een saus of een gebraad. Daar het papier soms vuil was, knipte hij de prentjes uit en maakte Rosalie boos over al de stukjes papier, die in de keuken rondzwierven.

Intusschen stond ze met een houten lepel in de saus te roeren, terwijl Zéphyrin rustig prentjes uitknipte. Zijn hair was zoo scherp afgeknipt, dat men de huid van den schedel zag; zijn gele kraag stond van achteren wat open, zoodat men de verbrande kleur van zijn nek ontwaarde. Soms zeiden ze in een half uur geen woord. Als Zéphyrin het hoofd ophief, zag hij Rosalie bezig met meel te krijgen, met pieterselie te hakken, met zout of peper. Vol belangstelling volgde hij haar en zei somtijds iets over den lekkeren geur. Maar Rosalie antwoordde hem niet dadelijk — eerst na lang stilzwijgen kwam de eene of andere opmerking.

Zij spraken niet veel. Zelfs niet over hun dorp. Als ze zich iets herinnerden, begrepen ze elkaar met een enkel woord en bleven den geheelen middag stil glimlachen. Daarmede waren beiden tevreden. Als Rosalie eindelijk Zéphyrin deed vertrekken, waren ze zeer gelukkig.

— „Kom, ga nu heen! Ik moet tafeldekken!"

Zij gaf hem zijn schako en zijn sabel en joeg hem weg,

om daarna de tafel te bedienen met van vreugde glimmende wangen, terwijl hij naar de kazerne terugkeerde, inwendig zich verkneukelend over de heerlijke geuren van Rosalie's keuken.

Dit is maar eene enkele bladzijde. De idylle der beide naïeve gelieven wordt voortgezet. Doch zie hier reeds genoeg, om te staven, dat wederom een paar nieuwe figuren zijn geschilderd, die men moeilijk met stilzwijgen kan voorbijgaan. Dickens, die de vrijaadje van Barkis en Peggotty beschreef, zou niet geaarzeld hebben te bekennen, dat hij groot plezier had geschept in zijne kennismaking met Rosalie en Zéphyrin.

XIX.

DE VOLTOOIING VAN DEN CYCLUS.

Van de acht eerste romans uit den grooten cyclus is than zooveel mogelijk trouw verslag gegeven.[1])

Een eindoordeel over „Les Rougon-Macquart" is eve wel nog alleen bij benadering te vellen. De auteur drin herhaaldelijk aan op de verhouding zijner kunstwerken o derling. Hij verwacht, dat de critiek hem na de voltooii zijner twintig romans anders zal bejegenen, dan nu wel ee is geschied.

Voordat er dus hier afscheid kan genomen worden an den machtigen kunstenaar, die volhardt bij het stoute pl n, om een burgerlijk heldendicht over de Fransche maatscha pij van het tweede keizerrijk in twintig omvangrijke boeken te

[1]) Van de vier volgenden is met uitzondering van „Nana" elders ui en. zetting en beoordeeling gegeven. Daar het bestek van dit deel het opn en dezer schetsen onraadzaam maakte, verwijs ik naar mijne studiën ver „Pot-Bouille" en „Au Bonheur des Dames", opgenomen in „Nieuwe Romans" (Haarlem, H. D. Tjeenk Willink, 1883) en over „La Joie de vivre" in „Nederland", 1 Mei 1884.

schrijven, rust de plicht op mij zooveel mogelijk te voorspellen wat men te verwachten heeft van de acht romans, die, volgens de uitdrukking van Zola, nog van stapel moeten loopen.

In 1879 heeft een tegenstander — die door studie zijner romans een bewonderaar werd — eene brochure [1]) geschreven, het een en ander omtrent de toekomst inhoudend. Een vriend van Zola heeft den schrijver der brochure, Edouard Rod, het korte plan medegedeeld, 't welk Zola in 1868 en 1869 vormde.

Een gedeelte er van luidt als volgt, opgevende welke romans onder den algemeenen titel: „Les Rougon-Macquart" zullen vereenigd worden:

„Een roman over de kunst met Claude Lantier tot „held." — „Zijn wij wel onderricht," — zegt Edouard „Rod — „dan zal men in dit werk het verhaal van Zola's „jeugd in Provence en Parijs ontvangen; de verwikkeling „zal gevonden worden door de avonturen, de ongelukken en „het lijden van een jong, onbegrepen kunstenaar.

„Een roman over lijfrenten, met Agathe Mouret tot heldin."

In 't voorbijgaan zij opgemerkt, dat dit plan waarschijnlijk onuitgevoerd zal blijven. Zola heeft vroeger van Agathe Mouret gesproken, maar later daarvoor Hélène Mouret in de plaats gesteld, de zuster van François en Silvère. Hélène is de heldin van „Une page d'amour", maar van lijfrenten wordt niet gerept.

De lijst gaat voort:

„Een volksroman — Gervaise Ledoux en hare kinderen." (Voor Ledoux is Coupeau in de plaats gekomen en de roman zelf „l'Assommoir" geworden.)

„Een roman over den oorlog in Italië of over Sedan, met Jean Macquart tot held."

(Jean Macquart is de eenige broeder van Lisa en Gervaise. De roman moet nog geschreven worden.)

---

[1]) A propos de l'Assommoir par Edouard Rod. Paris. Marpon et Flammarion 1879.

„Een roman over den groothandel, het magazijn du Louvre en du Bon-Marché — Octave Mouret.” (Deze roman is onder den titel: „Au Bonheur des Dames” in 1883 voltooid.)

„Een roman over den Demi-monde — Anna Ledoux.” (De heldin heet echter Nana Coupeau. Ook deze roman is voltooid in 1880.)

„Een roman uit de crimineele rechtspleging — Etienne Lantier.”

„Een roman over den val van het keizerrijk, waarin „Aristide Saccard, Eugène Rougon en de anderen „zullen terugkomen — hiervoor dienen de nieuwsbladen uit de „laatste dagen van het keizerrijk bestudeerd te worden.”

„Een roman over de belegering van Parijs en de Commune, „waarin Maxime en zijn zoon voorkomen.”

„Een wetenschappelijke roman: Pascal en Clotilde, „Pierre Rougon, Félicité, en Macquart komen terug „naast den zoon van Maxime.”

Zoo luidde het oorspronkelijke plan omstreeks 1868. De romans, die tot nog toe verschenen, zijn met eene enkele uitzondering onvermeld gebleven. Zola ontwerpt hier nog een achttal, dat met de anderen dus een zestiental vormt, 't welk reeds in schets gereed was, voordat de eerste regel van „La Fortune des Rougon” geschreven werd. Met recht heeft hij dus immer volgehouden, dat zijn geheele plan gereed was, van den aanvang af. Moeielijker is het echter te gissen, wat we naar deze aanwijzing van den auteur te wachten hebben.

De roman met Claude Lantier tot held zal de worstelingen van een jong artist beschrijven. Claude komt maar even te voorschijn in „Le Ventre de Paris.” Hoe deze zoon van Gervaise en Lantier zich ontwikkelde tot kunstenaar, weten wij niet. Maar zijn leven begint in 1842, zoodat de tijd van dit kunstwerk tusschen de jaren 1856—1870 kan gesteld worden. In overeenstemming met de lijst door Edouard Rod gegeven, komt Edmondo de Amicis ons verzekeren, [1]) dat de roman van Claude

---

[1]) Ricordi di Parigi, p. 286.

Lantier zal gewijd zijn aan de schildering van den „strijd, door een talentvol jonkman gestreden, om zich een weg te banen in de maatschappij;" dat hij voorts de moedige pogingen, door tal van jongelieden in 't werk gesteld, om fortuin in Parijs te maken — het leven van een dagbladschrijver, het letterkundig leven, de kunst, de critiek, de fatsoenlijke armoede, de koortsachtige spanning, de vertwijfeling en de zegepraal van den genialen jonkman, door eerzucht en honger op de pijnbank uitgestrekt, behandelen zal — „eene geschiedenis, waarin Zola al het bloed zal doen stroomen, 't welk hij als twintigjarig jonkman uit vele wonden vergoot." [1]) Men zal dus eene veelszins verbeterde editie van „Les Confessions de Claude" ontvangen, hoogst merkwaardig door de autobiographische stof.

De roman van Jean Macquart zal uitsluitend het lot van den soldaat in Frankrijk tot onderwerp hebben. Het leven van dezen eenigen zoon van Antoine Macquart omvat de jaren 1831—1870 en vindt waarschijnlijk zijne ontknooping in Sedan. De Amicis schrijft er van: „Hij zal een roman geven over het militaire leven van Frankrijk, zooals het is. Dit boek zal een storm verwekken, men zal hem een vijand van Frankrijk noemen, hij zal het zich niet aantrekken. Zijn roman zal den titel dragen van „Le Soldat" en eene uitvoerige beschrijving inhouden van den slag bij Sedan. Hij zal daartoe een uitstapje maken naar Sedan, er veertien dagen blijven en het terrein opnemen met een gids duim voor duim"... [2]) Ook deze roman zal iets zeer ongemeens bevatten. Tot nog toe teekende Zola maar een

---

[1]) „Le lotte dell' ingegno per aprirsi una strada nel mondo, un drapello di giovani che vanno a cercar fortuna a Parigi, la vita giornalistica, la vita letteraria, l'arte, la critica, la miseria in abito decente, le febbri, le disperazioni, e i trionfi del giovane di genio, divorato dall' ambizione e dalla fame; una storia in cui riverserà tutto il sangue che usci dalle ferite del suo cuore di vent' anni."

[2]) „Egli farà un romanzo in cui descrivera la vita militare francese, com'è. Questo solleverà una tempesta: gli daranno del nemico della Francia; sta bene. Il suo romanzo sarà intitolato Le soldat, e conterrà una grande descrizione della battaglia di Sédan. Egli andrà apposta a Sédan, ci starà quindici giorni, studierà il terreno con una guida palmo per palmo..." Ricordi di Parigi. p. 285.

enkelen soldaat, Zéphyrin in „Une page d'amour," en reeds hier deed hij doorschemeren, dat een diep medelijden met de ellenden van het soldatenleven zijne pen besturen zal.

De roman over de groote magazijnen: le Louvre en le Bon Marché met Octave Mouret tot hoofdpersoon is voltooid. (Zie pag. 228.)

Omtrent den roman, waarin Etienne Lantier zal optreden, aangaande den criminalistischen roman, is nog weinig te zeggen. Etienne is geboren in 1846. Hij zal het evenbeeld van den zelfzuchtigen Lantier worden en den aanleg tot dronkenschap zijner moeder erven. Zola zegt er van in den stamboom der familie: Hérédité de l'ivrognerie se tournant en folie homicide." Geen twijfel of dit onderwerp zal op nieuw honderdduizenden doen huiveren van fatsoenlijken afschuw, ondanks den bijval weleer aan alles, wat naar criminalistische verhalen gelijkt, te beurt gevallen en nog dagelijks blijkend uit het aantal geabbonneerden op „La Gazette des Tribunaux" en op het „Geïllustreerde Politie-Nieuws," als het geoorloofd is iets dergelijks te noemen.

Van de romans omtrent den val van het keizerrijk en de Commune is niets naders bekend.

De wetenschappelijke roman, waarin de arts Pascal Rougon het vraagstuk der herediteit verklaren en op al de leden der familie zal toepassen, wordt aangekondigd in de „Note" die bij „Une page d'amour" gevoegd en boven vermeld is.

Uit het gesprek tusschen Edmondo de Amicis en Zola gevoerd blijkt nog, dat er plan bestaat op een roman over de zelfontbranding (combustio spontanea). Een dronkaard zal geschilderd worden, die gewoonlijk des avonds bij den haard zat met eene pijp in den mond en die in brand zal vliegen, als hij zijne pijp ontsteekt. Zola zal alles wetenschappelijk beschrijven, en terwijl hij dit aan zijn Italiaanschen bezoeker zeide, schitterden zijne oogen en trok hij de wenkbrauwen saâm, alsof hij het verschrikkelijke tooneel zag. Des anderen morgens zullen de huisgenooten niets anders

vinden dan de pijp en „une poignée de quelque chose." [1])

Mij dunkt dit denkbeeld is verre van gelukkig. Ook is de held niet aangegeven en hebben wij in „L'Assommoir" meer dan voldoende de vreeselijke gevolgen van den alcohol kunnen bespeuren. Toen Charles Dickens, die somtijds met moeite eene verrassende ontknooping zocht, het feit der zelfontbranding als historisch opvatte en er gebruik van wilde maken in zijn „Bleak House," schreef hij eenige bladzijden, die tot de minst geprezene van zijn schoonen letterarbeid behooren. De dood van Crook maakt een zeer pijnlijken indruk, want het geloof aan de werkelijkheid van het feit zal bij vele lezers blijven ontbreken. De beschrijving van het delirium tremens bij Coupeau staat boven deze verdenking, ze is physiologisch juist. Maar we hadden ze liever in 't voorbijgaan dan uitvoerig behandeld gezien. De combustio spontanea moge zelfs door de wetenschap zijn aangenomen als mogelijk, toch valt zulk een feit hoogst zeldzaam onder de waarneming van een leek. Zola zal dus nog vrij lang moeten wachten, voor hij feitelijk tot waarneming van een historisch geval zal in staat gesteld worden. Uit de phantasie alleen zal hij niet willen en niet kunnen beschrijven, wat door enkele mannen van het vak zelf in twijfel is getrokken.

Oneindig meer belooft een ander plan, dat het spoorwegleven in een roman zal opnemen. De handeling zal voorvallen aan een groot station; waar tien lijnen elkander kruisen (b.v. Creil). Er zal een draad door het verhaal loopen, die al de verschillende episoden uit de wereld der spoorwegen vereenigt; men zal voortdurend het dreunen van den trein hooren, men zal spoorwegongelukken bijwonen; de zwarte, sissende, hijgende massa's der elkaar opvolgende treinen zullen den lezer gestaag met bliksemsnelheid voorbijrijden.

Van de acht romans, die nu nog volgen zullen, kennen wij dus reeds:

1. „La vie littéraire." Claude Lantier.
2. „Le Soldat." Jean Macquart.

---

[1]) Ricordi di Parizi. p. 286.

3. „Le criminel." Etienne Lantier.
4. De val van het keizerrijk. Saccard en Eugène Rougon.
5. De Commune. Maxime en Charles Saccard.
6. Zelfontbranding.
7. Spoorweg-roman.
8. Wetenschappelijke roman over de leer der herediteit. Pascal Rougon.

Het is volstrekt niet zeker, dat de auteur dit plan geheel onveranderd zal ten uitvoer leggen, daar hij het nimmer openbaarde en alleen van ter zijde wenken gaf. Maar zeker is het, dat hij in zijn „arbre généalogique" de meesten van de bovengenoemde kunstwerken heeft voorbereid en dat men dus het recht heeft ze als de romans der toekomst aan te kondigen.

Intusschen zijn afwijkingen van dit plan te wachten. Het is zeer waarschijnlijk, dat de roman over de „Zelfontbranding" nooit zal geschreven worden. Ook week Zola reeds feitelijk met „Pot-Bouille" en „La Joie de vivre" van zijn program af. Het plan door hem thans ter hand genomen betreft de werkstakingen van mijnarbeiders te Autin, een roman, die onder den titel van „Germinal" waarschijnlijk in 1885 het licht zal zien.

Aan het slot dezer critische beschouwing rest mij alleen te zeggen, dat het der moeite waard scheen een letterkundig verschijnsel als Emile Zola uitvoerig en zooveel mogelijk in zijn geheel te behandelen.

De geschiedenis der Europeesche letteren beleeft niet dikwijls eene belangrijke omwenteling. Nauwelijks twee malen komt in dezelfde eeuw eene alom ingrijpende beweging voor. Dit behoeft niemand te verwonderen. De letterkundige akker moet soms lange jaren braak liggen, voordat een nieuwe, bloeiende oogst kan rijpen. Sneller dan de aloë, maar even als deze, draagt de boom der letterkundige kunst slechts schoone bloemen en vruchten na langdurige tusschenpoozen.

In de tijdperken van overgang blijven aangename middelmatigheden aan het woord en wijzen de leerlingen op den grooten meester, dien zij volgen.

Als letterkundige omwenteling erkent ieder het Italiaansch Humanismus, 't welk den stoot gaf tot het Classicismus der XVII^de^ eeuw en tot den bloei van de Fransche en de Nederlandsche litteratuur in diezelfde eeuw. De Italiaansche Humanisten volgden de Oudheid en in hoofdzaak het schoone Naturalismus der Grieken. Daar zij ver verwijderd waren van de Noordsch-Germaansche kunstontwikkeling en dus onbewust bleven van het eigenaardig letterkundig leven der Engelschen in de XVI^de^ eeuw, zou de zeldzame bloei van het drama onder Shakspere en zijne wegbereiders op het vasteland van Europa aanvankelijk weinig worden gewaardeerd. Zoowel bij de Grieken als bij Shakspere geldt de navolging der natuur, het Naturalismus in den edelsten zin, als bazis van alle kunst.

Eenzijdige navolging der Oudheid bracht vooral in Frankrijk tot een conventioneel classicismus, dat ten slotte tot aanbidding van bepaalde vormen leidde, dat de dood werd voor alle oorspronkelijke en frissche pogingen, om iets nieuws te scheppen. Ziekelijke verschijnselen, als de sentimenteele school in Duitschland en deels in Nederland, staan met deze afdwalingen der pseudo-classieken in verband. Er moest terugwerking komen en onder den invloed van allerlei staatkundige en maatschappelijke woelingen trad in Engeland, weldra ook in Duitschland en Frankrijk, de romantische school op, die uitging van het krachtig Naturalisme bij Shakspere en zijne school. Richardson, Rousseau, Goethe, Walter Scott, Lord Byron, Châteaubriand, Mad. De Stael, Benjamin Constant, De Lamartine, Victor Hugo, Schiller, Heinrich Heine stonden op verschillende wijze aan 't hoofd dier beweging. In Engeland was de strijd tegen de classieke school het minst belangrijk, omdat in Engeland slechts onbeduidende offers aan de pseudo-classieke Muzen gedurende een kort tijdvak (1660—1730) waren gebracht. Voor het vasteland van Europa waren Rousseau, Goethe, Walter Scott en Lord Byron de groote profeten der

nieuwe richting. Duitschland, reeds door den grooten Lessing voorbereid, verdwaalde niet op de doolwegen eener hyperromantische gevoelsrichting, waarvoor een oogenblik gevaar scheen te bestaan. Mannen als Goethe en Schiller begrepen de fouten van de oude, zoogenaamd classieke school en beproefden eene verzoening tusschen het oorspronkelijk naturalismus der Grieken en het geniale realisme van Shakspere.

In Frankrijk was de letterkundige omwenteling het luidruchtigst, daar vader Boileau er van Lodewijk XIV tot Napoleon I had geheerscht. De terugwerking werd er te heviger om, toen sinds 1830 een leger van jonge dichters en tooneelschrijvers onder het aanroepen der namen van Shakspere, Rousseau, Walter Scott, Byron, Goethe en Schiller tegen de oude classieke leerstellingen te veld trok. Bij de beoordeeling van Zola's „Thérèse Raquin" werd door mij aangetoond in hoe verre de Fransche Romantiek te kort schoot, hoe zij „meer door hartstochtelijke gloed dan door ernstige voorbereiding tot den kunstarbeid schitterde," hoe zij lyrisch en declamatorisch tot in het drama toe enkele schitterende bladzijden leverde, maar menig bezwaar tegen de innerlijke waarheid hare voorstellingen onopgelost liet.

Zoo ontstond de reactie, zoo het realismus van Balzac, Flaubert en der beide De Goncourts — zoo het naturalismus van Zola. Hoezeer deze laatste door zijne romans de algemeene aandacht verdient, heb ik gepoogd in deze bladzijden duidelijk te maken. De felle tegenkanting, hem niet het minst in Frankrijk te beurt gevallen, herinnert aan de letterkundige schermutselingen van 1830 tot 1840. Dat hij onmeedoogend is in zijne oordeelvelling over zijne letterkundige tijdgenooten, laat zich verklaren. De Fransche critiek heeft hem niet verwend. Ook dit joeg menig letterkundige in het harnas, niet het minst, toen hij in eene Russische revue, „Le messager de l'Europe" zijne meening over den anti-realistischen roman zonder omwegen uitsprak. De woede was zoo groot, dat letterkundigen van den derden rang, als de vervelende Louis Ulbach en de wijdloopige Jules

Claretie hem met de virtuositeit van een Paul de Cassagnac hebben uitgescholden. [1])

De grootste grief der ernstige Fransche critiek is echter vooral tegen den vorm en den stijl van Zola's romans gericht. Ten alle tijde is zuiverheid en schoonheid van stijl in Frankrijk levensvoorwaarde voor ieder letterkundig kunstenaar. De buitengewone zorgen bij het onderwijs reeds aan den Franschen stijl besteed, maken schrijvers en publiek buitengewoon gevoelig op het stuk van den stijl. Bij sommigen ontstaat echter eene overgevoeligheid, die zich tot gekunsteldheid uitbreidt en buitengewoon vreest voor de minste platte of onbeschaafde uitdrukking. Schoon niemand beweert, dat Zola een onhandig stylist is, schoon men algemeen zijne buitengewone verdiensten als zoodanig wil waardeeren, wordt men steeds prikkelbaarder, als men de volkstaal en de ruwe uitdrukkingen uit „L'Assommoir" behandelt. Reeds in „Le Ventre de Paris" treft men grove volkstermen aan die geen medewerker uit de „Revue des deux mondes" zou durven zeggen, laat staan schrijven. Het woord: „engueuler" in plaats van „crier" gaf herhaaldelijk aanstoot. En bijna iedere bladzijde van „L'Assommoir" deed pijnlijk aan, daar men terugsidderde voor het waarachtig dialect, dat op de lippen van de heffe des volks is bestorven.

Als naturalist moest Zola de volkstaal der buiten-boulevards schrijven. Zijne kunstwijsbegeerte verplichtte hem er toe. Reeds werd aangestipt in hoever hier van aesthetisch wanbedrijf kan gerept worden. Ik schaar mij bij hen, die ongaarne eene reeks van treurige, sombere, leelijke hoofdstukken uit het leven der behoeftige volksklassen lezen. Armoede is zelden schilderachtig. Onder de zuidelijke zon van Spanje en Italie moge soms het leven der bedeljongens zijne pittoreske zijde bezitten, om armoede te schilderen,

---

[1]) Ten voorbeelde. Jules Claretie schrijft in het feuilleton van la Presse, den 20 Januari 1879: „M. Zola change en boue tout ce qu'il manie. Une odeur de bestialité se dégage de toutes ses oeuvres. Ses livres sentent la boue.... La tiare de M. Zola est faite, d'ailleurs, du linge sale de Gervaise.... Le cerveau manque.... M. Zola est le chef d'une école que je crains bien de voir grandir outre mésure: l'école de la suffisance et de l'ignorance."

zooals ze feitelijk in de groote hoofdsteden van Europa bestaat, behoort gadelooze moed en een sterk zenuwgestel. Zola heeft beide en schildert alles. Hij wil alleen de feiten, maar zijne lezers willen ze niet. Men verlangt de naakte waarheid liever niet te weten; een schitterlicht van humor over al de akeligheden van „L'Assommoir" zou tienduizenden van harten voor hem gewonnen hebben. Dickens daalde in Olivier Twist evenzoo tot de gruwelen van het Londensch achterbuurtsleven af, maar hij kleurde alles met zijne goede luim en wist zelfs een zakkenroller als „the artfull Dodger" iets buitengemeen vermakelijks te schenken. Dat alles komt ten goede van de lezers, maar de waarheid lijdt er bij.

En hier ligt juist de groote strijd der aesthetische beginselen, die gemakkelijker te beschrijven, dan te beslechten is. Aan het eind dezer critische studie zij mij het nog geoorloofd als uitkomst van dit onderzoek vast te stellen:

dat in de geschiedenis van den Franschen en wellicht ook in die van den Europeeschen roman de naturalistische richting eene plaats heeft veroverd;

dat Zola, als leerling der vroegere realistische school, zich op buitengewone wijze heeft onderscheiden;

dat hij meesterstukken van stijl en studie heeft voltooid, die den naam dragen van „Le Ventre de Paris," „La Conquête de Plassans," „La faute de l'abbé Mouret," „Une page d'amour," en „Au Bonheur des Dames."

dat hij in andere kunstwerken uit den kring van den door hem verdichten cyclus der Rougon-Macquart zich weinig bekommerd heeft over de algemeen aangenomen begrippen van schoon en leelijk;

dat hij niets huldigt dan de feiten en ze beschrijft zonder aanzien van den heerschenden goeden smaak, zoodra zijn onderwerp ze hem aan de hand doet;

dat hij met gadelooze degelijkheid van den roman eene natuurlijke historie der maatschappij gemaakt heeft;

en dat men in zijn persoon de werken een uiterst merkwaardig verschijnsel voor de geschiedenis der litteratuur onzer eeuw heeft gewonnen.

LITTERARISCHE

SCHETSEN EN KRITIEKEN.

LITTERARISCHE

SCHETSEN EN KRITIEKEN

DOOR

Dr. JAN TEN BRINK.

14.

De Renaissance in Nederland. — Noord- en Zuid-Nederlandsche Letterbond. — De Bornier. — Virginie Loveling. — J. J. Cremer. — De Heldendaden van den Vernuftigen Jonkheer de Ponthau. — Een Standbeeld voor Spinoza.

LEIDEN. — A. W. SIJTHOFF.

MEVROUW VAN WESTRHEENE.

Mevrouw Van Westrheene. — Een nieuwe roman. — Benijd en beklaagd.

Januari 1880.

Benijd en beklaagd, door Mevrouw Van Westrheene. Twee deelen. Haarlem, W. C. De Graaff (zonder jaartal).

De onvermoeid werkzame weduwe van Tobias Van Westrheene, sinds jaren gewoon de lezers van de(n) „Tijdspiegel” op de hoogte te houden van de beste letterkundige gewrochten in het buitenland, niet lang geleden voor het eerst zelfstandig scheppende, toen ze hare „Oudvelders” uitgaf, schenkt thans van nieuws eene proeve harer vindingskracht in „Benijd en beklaagd” (1880).

Oorspronkelijke romans verschijnen er dagelijks, maar een kunstwerk van blijvende waarde komt maar eens in de vijf jaren voor. Of „Benijd en beklaagd” nu juist dat uitgelezen boek zal worden, durf ik niet beslissen, al zou het mij nog minder passen op den Nederlandschen roman hooghartig neer te zien, als somtijds geschiedt door de verwaandheid van een of ander middelmatig theater-feuilletonist.

De oorspronkelijke Nederlandsche romanschrijvers of schrijfsters plegen gedurende hunne kunstenaarsloopbaan te weinig rozen te lezen en maken vaak genoeg kennis met booze doornen, door nijdige handen op hun pad geworpen, dan dat men niet gaarne zou medewerken, om kunstenaar of kunstenares met sympathie te begroeten, zoodra het blijkt, dat zij volharden ondanks alles. Mevrouw Van Westrheene heeft

het recht verworven haar arbeid met onderscheiding en waardeering behandeld te zien. Hier zal zij dus niet onthaald worden op de hooghartige wijze door eene jongere school van beoordeelaars in praktijk gebracht, noch te lijden hebben van eene overgevoelige kieschkeurigheid, door grijzer critiek sedert onlangs tot mode verheven.

Er is een geslacht opgegroeid, voor hetwelk waardeering eene verboden vrucht schijnt en 't welk uitgaat van de onderstelling, dat kunstwerken-scheppen eene bijna lakenswaardige aanmatiging is. Voor dezen, wier onvruchtbaarheid zelfs der Sahara niets te verwijten overlaat, is de populaire methode weggelegd, om al schermend met eenige groote letterkundige namen — Shakespere, Molière, Goethe, Victor Hugo — al het nieuwe te verpletteren onder hun onnoozel: „La mort — (sans phrase)!" [1])

Eene andere richting van ouderen datum wil gaarne waardeeren, maar op voorwaarde dat er in een kunstwerk worde gemoraliseerd. Zij begrijpen, dat een tafereel van het menschelijk leven niet uitsluitend engelachtige wezens kan vertoonen, zij vergunnen dus ook plaats aan een daemonisch element, mits dat louter besta uit huichelaars, logenaars, woekeraars, gauwdieven of zelfmoordenaars — voor echtbreuk, overspel, ontucht evenwel zijn zij onverbiddelijk. Is woeker en diefstal dan zoo veel aethetischer dan echtbreuk of overspel? Zou men Molière moeten prijzen voor zijn Misanthrope en zijne Femmes Savantes, en wegens zijn Tartuffe en zijn George Dandin moeten laken, omdat in de twee laatsten van echtbreuk en schuldigen hartstocht sprake is?

Dit zonderling verschijnsel zou wellicht ook aan mevrouw Van Westrheene een onaangenaam oogenblik kunnen bezorgen, daar zij in haar jongsten roman „Benijd en beklaagd," tot oplossing van den door haar gelegden knoop, eene ontvluchting van een echtgenoot met de gade van zijn vriend heeft gekozen. Het komt mij voor, dat de critiek voor

---

[1]) Ik zou deze regelen gaarne willen schrappen, want ze zijn zeer overdreven, maar toch schuilt hier iets, een zeker deel der waarheid, dat niet geheel kan geloochend worden (1887).

dit feit alleen den kunstarbeid van eene begaafde auteur niet mag veroordeelen. Euripides en Racine zouden niet meer mogen worden gelezen of vertoond, wanneer deze theorie zegevierde — de poëtische legende van Laura en Petrarca zou ter dood veroordeeld en de historische martelaressen Maria Stuart en Marie Antoinette zouden door de Dantes dezer richting moeten worden gesmakt in de buitenste duisternis hunner moderne hel.

Zoodat er bij de beoordeeling van een roman onzer dagen misschien mag gerekend worden op een eenigszins onbekrompener standpunt....

Mevrouw Van Westrheene heeft de lotgevallen van drie jonge heldinnen beschreven: Auguste Duitser, die de zuivere zelfzucht belichaamt; — Anna Van Meerwijk, die de gewone, of Hollandsche schaapachtigheid uitdrukt, en Elizabeth Aalout, die als ideaal van zelfopofferende liefde geldt. Het strekt der schrijfster tot hooge eer, dat zij juist de laatste type het voortreffelijkst heeft geschilderd.

Elizabeth heeft eene grootmama, die met hare kleinkinderen — Albert en zij zelve — wedijvert in de nobelste wegcijfering van eigen denkbeelden en eigen wenschen. Een proef hiervan te geven — is misschien niet onnoodig. Men heeft tegenwoordig zulk een haast, om alles, wat middelmatig en slecht schijnt, breed uit te meten, dat er geen tijd overschiet, om van het goede of het betere te spreken.

Grootmama Aalout — het schijnt mij bijna of ik haar in de werkelijkheid had ontmoet — grootmama Aalout heeft in stilte, ten genoegen harer kleinkinderen, een plan beraamd. Albert en Elizabeth zullen een reis ondernemen naar Zwitserland, in gezelschap van een deftig oud heer, oom Evengoed. Het gesprek, 't welk nu volgt, acht ik een der beste bladzijden van dezen nieuwen roman. De grootmoeder begint:

„ „Oom heeft me daar juist een verzoek toegestaan (,) dat „ik hem deed. Kinderenlief, wat zoudt ge zeggen, als je eens „een mooie reis werd voorgesteld?"

„En op haar lief gelaat lag reeds de weergloed van de „blijdschap, welke zij opwekte."

„ „Grootma," riep Albert opgewonden dankbaar, „hoe „komt het toch (,) dat u altijd weet te raden, wat ik het „liefste wensch?"

„Zie, dat was de eerste voldoening van haar te brengen „offer.

„ „Het komt (,) omdat ik niet van je houd, mijn jongen," antwoordde grootmama, en de klank van haar stem was verkwikkelijk om te hooren.

„Voor Elizabeth was de eerste uitwerking van het aangeboden genot — strijd.

„Haar hart klopte; wat kon haar heerlijker worden aangeboden!

„Doch zij had niet geleefd in een sfeer van zelfzucht. Hoe kon grootmama alleen blijven.

„ „En wat zegt Elizabeth?" vroeg mevrouw Aalout verwonderd.

„ „U bent een engel, grootma.... maar ik bedank; ik ga „ „niet mee."

„ „Hoor eens, kind," hernam mama Aalout, „ „laat ons „ „elkander nu eens niets wijs maken. Luister: ik weet zeer „ „goed, waarom je zoudt thuisblijven: het zou zijn voor mij, „ „maar ga nu eens goed na; denk je wezenlijk, dat het mij „ „aangenaam zou wezen al de weken, die Albert op reis „ „was, te moeten denken: alles wat hij geniet, zou zij ook „ „kunnen hebben, als ik er niet was! Wil ik je precies „ „zeggen, hoe ik er over denk?"

„Elizabeth keek mevrouw Aalout aan; er blonk iets „vochtigs in hare groote donkere oogen."

„ „Dan zeg ik: bederf door tegenstand niet het genoegen, „ „dat ik er in heb je een groot genot te geven."

„Elizabeth stond op en sloeg haar arm om mevrouw „Aalout heen. „ „U wil het me onmogelijk maken me ook „ „maar een enkelen keer voor u op te offeren," zeide zij „diep aangedaan, „en u weet niet, hoe graag ik het doen zou!"

„ „Weet ik het niet?" klonk het, en mevrouw Aalout richtte het hoofd van Elizabeth op, keek haar teeder aan en kuste haar."

Dit huiselijk tooneel komt mij voor zeer talentvol geschil-

derd te zijn. Door het geheele kunstwerk heen loopt de gouden draad van deze edelmoedige hartelijkheid. Mevrouw Aalout en hare kleinkinderen vormen eene zeer lieve groep. Dat de eerwaardige grootmoeder aan langzaam verval van krachten sterft, is binnen de grenzen der mogelijkheid, maar geeft aan het slot iets mats.

Tegen den hoofdinhoud, de hoofdgedachte van den roman, zijn bedenkingen gemaakt of te maken. Het beeld der zelfzucht, Auguste Duitser, is niet zeer duidelijk van omtrek. En zij is de hoofdheldin, op wie de titel: „Benijd en beklaagd" moet toegepast worden. Zij is schoon en egoïstisch, dat vernemen we, en daarbij blijft het. Zij trouwt met Albert Aalout uit dépit, wijl ze Tendal, den man van Anna Van Meerwijk, niet krijgen kan. Zij wil haar man, nadat hij door de kinderziekte geschonden is, niet terugzien. Daarna vlucht zij met Tendal en maakt ook dezen zeer ongelukkig. Dit alles is schetsachtig aangegeven — eene fijne studie op het egoïsme heeft de schrijfster niet geleverd.

Tendal, het beeld der mannelijke zelfzucht, is niet volkomen logisch opgevat. Hij is een dier welwijzen en verstandigen, die in de residentie zich enkel vrienden, bevordering, aanzien, geld en voordeel weten te verwerven. Daar zijne vrouw hem verveelt, wijl deze hoegenaamd geene verstandelijke beschaving bezit, zoekt hij verademing in den omgang met Auguste, de vrouw van Albert. Welke vergoeding hij in dien omgang vond, wordt ons niet meegedeeld. Plotseling gaan Tendal en Auguste vluchten. Het ware niet overbodig geweest aan te toonen, hoe de hartstocht op den man van berekening zegeviert, hoe hij alles, wat hij bezit en waaraan hij hecht, kan in den steek laten terwille van Auguste. Een diepe sluier is over de verhouding van dit tweetal egoïsten gespreid. Tendal schijnt door zijne liefde voor Auguste geheel veranderd — hij neemt zelfs zijn zoontje op de vlucht mee en wikkelt zich daarmee in bezwaren, welke een man van zijne wereld in de eerste plaats zou zoeken te vermijden.

Mevrouw Van Westrheene maakt daarenboven hare edele karakters noodeloos vervelend. Anna Van Vreeswijk

kan geen boek lezen, of ze valt in slaap, en Albert houdt niet van „phantasie-lectuur," zoodat hij zich verveelt bij zijne lezende echtgenoot. Ondanks dit alles blijft de eindindruk gunstig, omdat de schrijfster haar doel bereikt — aan te toonen, dat de schatten van hart en gemoed kostelijker gaven zijn dan brandkasten vol effecten en bankpapier. In de teekening van een fatsoenlijk binnenhuis, van welgegoede burgers — onbemiddelde lieden komen bij haar niet ter sprake — heeft mevrouw Van Westrheene opmerkelijk talent aan den dag gelegd. Het doet mij echter leed hieraan te moeten toevoegen dat de stijl zeer veel te wenschen overlaat. Hiervan proeven te geven schijnt mij ditmaal overbodig. De geheele roman is zonder merkbare zorg voor den stijl geschreven. Tautologieën en cacophonieën komen herhaaldelijk voor. Van schildering, van poëtische symboliek is nagenoeg geen spoor te vinden. Misschien heeft mevrouw Van Westrheene verstandig gehandeld, door den stijl dus van ondergeschikt belang te oordeelen. Velen, de meesten harer lezers, zullen er geen ziertje meer of minder om genoten hebben.

CONRAD BUSKEN HUET.

Conrad Busken Huet. — Zijn „Land van Rubens". — Het Leven van Karel Van Mander door G. A. Bredero.

Het is nu juist vijf en twintig jaren geleden, dat Conrad Busken Huet te Haarlem zijne proeve van kerkgeschiedkundige critiek uitgaf, die hij „Jacques Saurin en Théodore Huet" betitelde. Dit eerste werk draagt het jaartal 1855 en zijn laatste „Het Land van Rubens, Belgische reisherinneringen" verschijnt in 1880.

Vijf en twintig jaren van letterkundige werkzaamheid, waarin

leerredenen, theologische verhandelingen, brieven over den Bijbel, letterkundige en politieke vertoogen, aesthetische en critische opstellen, novellen en romans en ten slotte ook reisbeschrijvingen het licht zagen, getuigen van eene buitengewone werkkracht en zeldzame energie. En wanneer nu daarenboven van driekwart dezer opstellen zonder eenig gevaar kan beweerd worden, dat zij uitmunten door een meesterlijken stijl, dan is deze letterkundige zilveren bruiloft een bij uitstek heuglijke gebeurtenis in de geschiedenis onzer letteren.

Conrad Busken Huet heeft vooral in de tien laatste jaren der vijf en twintig eene hoogte bereikt in het meesterschap van den Nederlandschen stijl, waarop hij slechts zeer weinigen als zijne evenknieën behoeft te erkennen. In vernuftige wendingen, dichterlijke beeldspraak, verrassende woordenkeus komt niemand der levende schrijvers hem nabij. Zijn woordenboek is schatrijk en borgt zijne schoonste sieraden aan de Nederlandsche spreektaal ter eene, aan de classiekste auteurs ter andere zijde.

Uit zijne gezamenlijke letterkundige schetsen kan eene geschiedenis der Nederlandsche letteren worden samengesteld, die de beste, wat den inhoud betreft, naar de kroon zou steken en naar den vorm ze al te zaam zou overtreffen. Behalve de middeleeuwen, heeft hij al de classieke perioden onzer litteratuurgeschiedenis behandeld; het uitvoerigst onze eigen eeuw. Hooft, Vondel en Cats wijdde hij belangwekkende studiën; zijne vertoogen over Poot, de Van Harens, Bilderdijk en Pieter Van Woensel behooren allen tot de 18de of tot het begin van deze eeuw; over het geslacht, dat na 1830 optrad, gaf hij eene breede reeks van artikelen. Eene kleine aanvulling hier en daar — en onze letteren zouden haar vernuftigsten historiograaf gevonden hebben.

Dat Busken Huet hooge eischen stelde en somtijds vonnisde met onverbiddelijke gestrengheid, die bij wijlen tot bittere kastijding klom, was voor zijne lezers gemakkelijker te verklaren, dan te verdragen voor zijne letterkundige slachtoffers. Somtijds ook waren de slagen zijner critische tuchtroede zoo snerpend fel, dat er eene terugwerking ontstond bij de breede rij der gevonnisden en sommigen de hachelijke

poging waagden, om zijne schitterende gaven stoutweg in twijfel te trekken. Zijn roman „Lidewyde" kwetste de oud-Nederlandsche gevoeligheid, die geene Phaedra's en geene Cleopatra's in eene nationale vertelling duldt. De auteur, die elk kunstgewrocht, „waarin het gevaarlijk vuur van den hartstocht niet voor het minst smeult of sluimert," voor doodgeboren hield, die zich zeer wel bewust was, dat hartstochten te beschrijven geen olie gieten was in de heilige lamp der deugd, verklaarde eenvoudig, dat „nut stichten en dadelijk nut stichten twee zeer verschillende zaken zijn".

Inderdaad, de indruk door „Lidewyde" in 1868 en door „Het Land van Rubens" in 1880 gemaakt, getuigt van groot verschil. De moreele alarmisten, die, door een streng begrip van eerbaarheid verblind, de aesthetische waarde van den roman miskenden, zullen bij de lezing der laatste reisheugenissen wel een weinig van hunne vroegere ontsteltenis bekomen zijn.

„Het Land van Rubens" is van de eerste tot de laatste bladzijde een stijlwonder. Daarenboven een meesterstuk van fijne en wetenschappelijke kunstwaardeering. Eindelijk eene reusachtige bonne fortune voor België, voor Vlamingen en Walen beiden. Juist daardoor zou het boek ijverzuchtig kunnen maken. Noord-Nederland heeft de pretentie, dat zijne kunstwonderen niet alleen door de Burgers, de Taines, de De Amicis of de Havards behoorden geprezen te worden. Noord-Nederland zou eene kunstreis van dezen toerist op eigen vaderlandschen bodem als een evenement begroeten... [1])

Intusschen begroet ik vooraf al de schoone bladzijden in „Het Land van Rubens," die aan de oud-Vlaamsche bouw- en schilderkunst, aan Rubens en zijne school, aan de Zuid-Nederlandsche letteren na 1830 gewijd zijn. Ik heb nog een anderen plicht: eene ontdekking te vermelden, die der geschiedenis onzer eigene letteren ten goede komt. Busken Huet ontdekte in den oudsten herdruk van Karel Van Manders Schilderboek, 1618 uitgegeven, dat Bre-

[1]) Deze wensch is vervuld door het meesterstuk van Huet: „Het Land van Rembrandt" (1887).

dero de auteur was van het Leven des schrijvers, aan 't slot van die uitgave ingelascht. — „Ik neem" – zegt hij – „de gissing voor mijne rekening, dat niemand anders de schrijver van het Leven des auteurs is, voor het eerst opgenomen achter den eersten herdruk van het Schilderboek, Amsterdam 1618. Bredero stierf er in dat jaar en het opstel dagteekent van de laatste maanden van 1617. Een rijm aan het slot is door hem en met zijne spreuk onderteekend. In die verzen komt eene woordspeling voor, welke men tot tweemalen toe ook in het levensbericht ontmoet. Van Mander was dichter genoeg, om den dichter Bredero aan te trekken, en Bredero genoeg oud-schilder, om behagen te vinden in het verheffen van een werk, dat ook zijn voormaligen leermeester Francesco Badens herdacht. De eenvoudige stijl, hier en ginds, het dramatische en kluchtige van sommige anecdoten, zijn aannemelijke inwendige bewijzen. Noord-Nederland, bezat in 1617 geen anderen schrijver, schijnt het, die, tevens in de schilderswereld thuis, zulk teekenachtig proza leveren kon."

Na oplettende lezing van „Het Leven van Karel Van Mander (1618, herdrukt 1764) schaar ik mij geheel aan de zijde van Busken Huet. Inwendige bewijzen zijn in zoo groot aantal te leveren, dat aan het auteurschap van Bredero niet meer te twijfelen valt. Ettelijke malen vond ik een substantief met geheel hetzelfde adjectief gekoppeld als in de voorberichten en aanspraken tot den goedwilligen Lezer, waarmee Bredero zijne kluchten placht in te leiden. Het vermoeden ligt daarbij voor de hand, dat de jonge Van Mander, door Bredero in het slotsonnet vermeld, dezen laatste heeft aangespoord het leven van den Haarlemschen dichter en schilder te schrijven.

't Meest van alles sleept mij de stijl mee in „het Land van Rubens". Telkens en telkens verrast de reiziger door een benijdenswaardig talent van natuurschildering. Het begint al op Franschen bodem. Reeds bij Chantilly, bij de viaduct over de Theve-vallei wordt een klein kasteel met het smaakvolst crayon geschetst. In modern-gothischen stijl gebouwd is het bestemd tot jacht-rendez-vous. „De vijvers, waarin het

„zich weerspiegelt, zijn les Etangs de Commelle, schoone, „natuurlijke plassen, vol leven en vol groen, onder het blad „van wier waterleliën de karpers schaduw zoeken, tusschen „het riet van wier oevers de snippen en de hoenders krielen." Te Amiens blaakt de avondzon door de vensters der kathedraal, als onze reiziger van verre buiten de stad naar dat wonder van gothische bouwkunst opziet. „De zwarte romp „is van binnen vol licht. Apollo ontsteekt de kaarsen in het „heiligdom van Jehovah. Zijne stralen nemen al de kleuren „der geschilderde boogvensters aan. De beelden van het por„taal dragen vonkelende kroonen. Het schip is doorzichtig „geworden. Het koor schijnt één gloed. De goede dagen zijn „teruggekeerd, toen de ster in het oosten koningen en herders „naar de krib van Bethlehem geleidde, waar Onze Lieve „Vrouw het kind met den stralenkrans op den schoot hield."

Atrecht verlatende, treft het den toerist, „hoe vredig van „verre in groenen krans, de kleine stad zich ligt te bakeren „in de zon. De horizont verbreedt zich, de bodem zwelt, gol„vend graan volgt de lijn der golvende heuvelen. Frankrijks „noordelijke korenschuur ontsluit zich. Atrecht gaat smaragd „gelijken in ruischend goud gevat." Te Rijssel toont hij zich even opgetogen bij de beschouwing van een kunstwonder — tête de cire du temps de Raphael — nadat hij een oogenblik ingeslapen op den met zacht fluweel bekleeden divan, plotseling bij het verkwikt ontwaken het Italiaansch meisjeskopje ontwaart. Een der beste bladzijden van het boek is aan de beschrijving van dien indruk gewijd. En dan de Medea van Delacroix, het binnenhuis van de Hooghe — twee geheel verschillende kunstproducten met de eigen virtuositeit en den eigen gloed gemaald.

Eerst bij het betreden van den Vlaamschen bodem, als het land van Rubens zich voor hem uitstrekt, vangt de auteur aan zijn eigenlijk doel te treffen. Te Gent wordt het meesterstuk der gebroeders Van Eyck, de aanbidding van het Lam, te Brugge de Sinte-Ursula bewonderd. In Antwerpen treft hem voornamelijk het wonderschoon museum Plantijn-Moretus — de oude drukkerij der Plantijns, door de offervaardigheid van Staats- en Stadsbestuur behouden

voor de nakomelingschap. In de omstreken van de Scheldestad doet hij eene beevaart naar de buitenplaats Steen, door Rubens bewoond. Daar plaatst hij de opmerking, dat Rubens zich overal op zijn gemak gevoelde, dat hij nooit jacht maakte op hetgeen bij de wereld voor pittoresk doorgaat. En aanstonds volgt daarop: „Wanneer de zon schijnt, is Rubens „leus, dan schijnt zij overal. Hij kent maar één maan, één „stergewelf, ééne avondschemering, één ochtenddauw. Alle „regendroppels, waarin een lichtstraal valt, doen hem aan „diamanten denken. Elk stoppelveld, waaruit een leeuwerik „opstijgt, juicht in zijne ooren. Aan zoovele vijverzwanen hij, „bij de aankomst op Steen, broodkruimels toewerpt, zoovele „malen gevoelt hij zich opgewekt, het schoonste lied zijner „kunst voor het laatst te bewaren."

Wordt aan den meester zoo eene dichterlijke hulde gebracht, niet minder schoon is de figuur van den leerling getroffen. Anthoon Van Dyck is nooit zoo schilderachtig beschreven. Ik sluit hiermee de bloemlezing uit het „Land van Rubens" – voor ieder, die een greintje smaak heeft, tot in macht van bladzijden te vermeerderen: – „Een groot aantal geboren edelen en vorsten hebben het voorkomen en voeren den toon van onopgevoede handelsreizigers .... gevoelen niets voor wetenschappen of kunsten, koppelen een nutteloos dandybestaan aan de zeden en de voorkeur van een korporaal, doen aan ondergeschoven kuikens denken, het voorvaderlijk arendsnest onwaardig. Van Dycks vader deed maar in lijnwaden of koloniale goederen en bracht een burgerlijken stoet van twaalf kinderen groot. Wie zal zeggen door welke speling der natuur één daarvan ter wereld is gekomen met den fijnen lichaamsbouw, de beschaafde manieren, de neigingen en behoeften van een edelman van den echten stempel?" – En dit is slechts de aanhef. Omtrent de karakteristiek van Van Dyck leze men wat volgt. De schimmen van Jan Steen en Gerard Dou zullen er over jammeren, dat een nijdig lot hen eenmaal buiten Vlaanderen deed geboren worden!

RENAISSANCE EN NEDERLANDSCHE LETTEREN.

Prof. Moltzer over de Renaissance. — Licht en schaduw. — Oude en nieuwe Renaissance.

Februari 1880.

Een belangrijken dienst aan de geschiedenis der Nederlandsche Letteren bewees onlangs Dr. H. E. Moltzer, hoogleeraar te Groningen, door het eerste nummer uit te geven eener serie van „Studiën en Schetsen," onder den titel „De invloed der Renaissance op onze Letterkunde" [1]).

Geen onderwerp, dat in een vroeger tijdvak met meer geringschatting werd behandeld, dan juist de invloed der Renaissance op onze vaderlandsche poëzie en proza. 't Is nauwelijks tien jaren geleden, dat een der nieuwste en uitvoerigste historieschrijvers onzer nationale letterkunde nog durfde volhouden, dat de inneming van Konstantinopel door de Turken aanleiding was tot de vlucht van enkele Byzantijnsche geleerden naar Italië, en dat sedert het jaar 1452 de herleving dagteekent der nieuwere classieke studiën in West-Europa.

Op letterkundig, wetenschappelijk en wijsgeerig gebied greep geen belangrijker omwenteling plaats, dan juist die hernieuwde studie der Grieksche en Latijnsche oudheid, in Italië door Petrarca omtreeks 1350 begonnen. Middeleeuwen en moderne tijden worden door den invloed der Renaissance tot geheel verschillende, in denk- en schrijfwijze ver van elkander afliggende perioden gesplitst. Met Petrarca en zijne volgers —

---

[1]) Haarlem. Erven F. Bohn, 1880.

Boccaccio, Luigi Marsigli, Colluccio Salutato, Niccolo de Niccoli, Lionardo Bruni, Ambrogio Traversari en Poggio Bracciolini — begon een nieuw tijdvak in wetenschap en kunst. Tegenover de strenge autoriteit der kerk eischen deze bewonderaars van Cicero en Seneca het recht om hunne meeningen openlijk uit te mogen spreken. Zij vorderen voor de Grieksche wijsbegeerte, inzonderheid voor de Stoa, eene plaats naast de christelijke moraal. Petrarca wil niet anders dan verbinding dezer beide elementen. De Beiersche professor Dr. Georg Voigt heeft dit in zijn classiek werk: „Die Wiederbelebung des classischen Alterthums" reeds in 1859 aangetoond. „Der Stoicismus und das Leben in Christo können allein der Seele den Frieden wiedergeben, sie dulden keine Halbheit." Zoo ontstond tegenover de autoriteitsleer der kerk het Humanismus. Petrarca's richting zou evengoed het individualismus kunnen genoemd worden, daar hij vooral het recht van den bijzonderen mensch om den weg tot zijn zieleheil zelf te zoeken op den voorgrond stelt. In dezen zin ligt de hooge beteekenis van Petrarca en van het Humanismus. Voigt zegt met vollen nadruk: Wir nennen Petrarca den Propheten der neuen Zeit, den Ahnherrn der modernen Welt."

Uit het Humanismus stamde de Hervorming, toen de eisch: vrijheid van denken, door Luther als vrijheid van geweten was opgevat. Het Humanismus bereikte daardoor de grens van zijne werkzaamheid op zedelijk en kerkelijk terrein in het noordwesten van Europa. Maar Petrarca's streven was niet enkel wijsgeerig en zedelijk te noemen. Ook aesthetisch had zijne beoefening der classieke letteren eene voorname beteekenis. De beeldende en letterkundige kunst van Italië trad een geheel nieuw tijdvak in. De middeleeuwsche schilderkunst huldigde de idealen der kerkelijke mystiek, de Renaissance huldigt alleen het ideaal der schoonheid naar de openbaring der natuur.

Daar voor noordwestelijk Europa de invloed der Humanisten ophoudt, zoodra de Hervorming der kerk een feit geworden is, scheen deze geheele beweging voor Nederland

geen andere vruchten dan reformatorische te zullen dragen. De nieuwe studie der oudheid zou echter op kunstgebied zoo mogelijk een nog krachtiger invloed oefenen dan in de christelijke kerk. Heel beschaafd Europa gaat Latijn lezen en schrijven. Onze landaard bekommert zich in den aanvang niet veel om de aesthetische zijde van het vraagstuk der Renaissance, daar ieder zich uitsluitend met de kerkelijke quaestie bemoeit. Later, als de strijd voor eene nieuwe Kerk en een nieuwen Staat eene beslissende wending genomen heeft, breekt het classieke tijdvak in onze lettergeschiedenis aan.

Dat sedert deze periode de Renaissance een heilzamen invloed heeft geoefend op onze letteren, getuigt Prof. Moltzer in zijn aangehaald geschrift, als hij schrijft: „het drama van Vondel, voor wie met de literatuur der vijftiende en zestiende eeuw bekend is, (wordt) een wonder van trant en toon.... Het is een verschil van dag en nacht." Juist daarom heeft de Groningsche hoogleeraar eene uitmuntende keuze gedaan, toen hij omtrent den invloed der Renaissance een opzettelijk onderzoek instelde.

Na vooraf aangetoond te hebben, hoe lang de Nederlandsche rhetorijkerspoëzie van 1400 tot 1600 stond, schetst hij de opkomst der Renaissance aan de hand van Voigt en Perrens (Histoire de la littérature Italienne) en betreurt het — gelijk ik mede van ganscher harte — dat zijn bestek niet toelaat „den loop en voortgang der letter„kundige beweging naar Frankrijk, Spanje, Duitschland, Enge„land, Hongarije en Polen te aanschouwen te geven". Hij laat ter zijde „wie als de baanbrekers en wegbereiders zijn „aan te merken; wie als de apostelen der nieuwe leer op„traden". Hij vereenvoudigt daarvoor veelszins zijne taak en gaat over tot de behandeling van de Nederlandsche Renaissance sedert Erasmus en Coornhert. Hij staaft den heilzamen invloed van de beoefening der Latijnsche en Grieksche letteren voor de Nederlandsche, en toont zeer terecht aan, dat „het contrast tusschen het Nederlandsche dicht en ondicht „van de eerste helft der zestiende eeuw en dat der zeven„tiende zoo sterk is, dat wij ons in eene geheel andere wereld „verplaatst wanen en na de lezing van eenig zinnespel der

„rederijkers de gedichten van Hooft en Vondel opslaande, „twijfelen of er niet meer, veel meer, dan honderd jaren „tusschen liggen".

In eenige zeer warm geschreven bladzijden (13—18) heeft Prof. Moltzer de weldadige werking der Renaissance op onze nationale letteren in 't licht gesteld. Uitvoeriger evenwel is hij bij de behandeling der schaduwzijde (bl. 20—40). In de eerste plaats brengt de beoefening en navolging der classieken den genadeslag toe aan de nationale letterkunde van de middeleeuwen. Vervolgens wordt de nationale lyriek verdorven door eene „zekere hoeveelheid krulwerk en klatergoud". Ten derde wordt ons vaderlandsch treurspel onder den invloed gebracht van de gruwelstukken door Seneca nagelaten, en offeren onze dichters aan de classieke gewoonte om koren in hunne tragediën te vlechten zeer ten onrechte de bloem hunner poëzie. Ten vierde heeft het classicisme onzen oorspronkelijken aanleg voor het comische en de comedie verstikt, en ten vijfde lijden spraakkunst en stijl onder de al te slaafsche nabootsing der Latijnsche grammatica.

In het algemeen genomen is dit betoog volkomen juist. Op de bijzonderheden zou evenwel nog wel het een en ander af te dingen zijn. De Nederlandsche lyrische muze van 1600—1795 heeft niet onmatig gemythologiseerd. Vondel schreef: Wiltzang en Rhynstroom; Starter: Lofliedeke op Vrieslant; Camphuysen: Maysche Morgenstont; Poot: Akkerleven; Dirk Smits: Uitvaert van (zijn) dochtertje, en zij allen bezondigden zich niet aan den Olymp. Reien in tragediën onvoorwaardelijk te schrappen komt mij te revolutionnair voor. Het Nederlandsche blijspel is te gronde gegaan, maar de Nederlandsche comische geest redde zich in het spectatoriale vertoog of in den roman.

Dat Prof. Moltzer met Voigt samengaat, als deze laatste beweert: „das Altherthum konnte doch nur ein Bildungsstoff „nicht een Lebenselement werden" — verklaart ook, hoe hij, overal elders de humaniteit in persoon, in eene aanteekening een heftigen toon aanslaat tegen Alberdingk Thijm, wegens eenige uitspraken in dezes Littérature Neerlandaise, waaruit weinig ingenomenheid met de Renaissance spreekt.

Doch over dit laatste feit behoefde niemand zich te ergeren. Een man als Alberdingk Thijm kan de Renaissance niet bewonderen, omdat zij ten slotte zich als vijandin der kerk, meer nog als anti-christelijk moest openbaren. Om de laatste reden wil Voigt haar niet als: „Lebenselement" maar alleen als „Bildungsstoff" waardeeren. Van zuiver christelijk standpunt moest men zoo oordeelen. De herleving der oudheid riep het kerngezonde Naturalismus der Grieken uit het vergeetboek, waarin ascetische monniken het met opzet hadden weggeborgen.

Het naturalisme als kunstleer zegevierde evenwel ondanks en dikwerf met oogluiking der christelijke kerk. Raphael is zoo goed naturalist als Rubens, als Van Dijck, als Jan Steen, als Rembrandt, ieder naar de mate van landaard en tijdvak. Maar het naturalismus als wijsbegeerte en moraal te huldigen ging niet aan in de 17de en 18de eeuw. Eene dichterlijke geestdrift mocht zich somtijds bij mannen van hart als Schiller en Heine openbaren, mocht zelfs met geniale scherpzinnigheid worden vereenigd door Hamerling, van eigenlijke herleving der Helleensche humanistische en naturalistische wijsbegeerte kan slechts sprake zijn in de tweede helft der 19de eeuw. Dat de menschelijke geest er thans op bedacht is de schoone harmonieën van de attische levenswijsheid opnieuw te gaan waardeeren, nu de wijsbegeerte der ontkenning en der vertwijfeling haar Mephistohoofd begint op te steken, is zulk een wonder niet. Petrarca wilde de Stoa met het Evangelie doen samengaan — de moderne Humanisten beproeven eene verzoening tusschen schoonheid en deugd — eene verzoening van den mensch met de natuur en met zich zelven.

VAST-RICOUARD.

Vervelende romanschrijvers. — „Le Tripot." — Eene schermutseling over het Naturalisme.

Een onaangenaam verschijnsel in de geschiedenis der moderne letteren is: naäpen.

Toen Goethe zijn „Werther" had uitgegeven, ving eene rij navolgers aan, waaronder zelfs een klein plaatsje behoort ingeruimd te worden aan den goedhartigen Zwollenaar Rhijnvis Feith. Het verschijnsel is niet zeldzaam. Nauwelijks was Richardson met zijne „Pamela," zijne „Clarissa Harlowe," zijn „Charles Grandison" in Duitschland bekend, of aanstonds kwamen als zijne onmiddellijke navolgers, Gellert, Hermes, Knigge, Sophie von la Roche en eindelijk zelfs eene parodie van „Grandison" door Musaeus. Hoe hooger men klimt in de geschiedenis van den roman, hoe duidelijker het verschijnsel zich laat waarnemen. De tallooze navolgers van Sir Walter Scott, van Charles Dickens, zelfs van den ouden Dumas, komen in onzen tijd zich het spoedigst aan onze herinnering opdoen, doch de zaak zelve is bijna van alle letterkundige eeuwen.

Iets dergelijks neemt men in de jongste dagen waar op het gebied der naturalistische litteratuur in Frankrijk.

Over den term: Naturalismus, hoe eenvoudig, schijnt misverstand te kunnen ontstaan, als blijkt uit menig artikel in tijdschrift of dagblad, gedurende de eerste weken van Sprokkelmaand (1880). Voordat ik mij echter hier ga bezighouden met het wijsgeerige deel der quaestie, schijnt het mij dankbaarder eerst op het historisch feit te wijzen, dat reeds het nauwelijks ten leven ontwaakt Naturalismus in de letteren zijne navolgers heeft gevonden.

Voorloopig houd ik mij bij het algemeen bekende feit, dat

er in het tijdvak 1830—1850 als tegenwerking tegen de overdrijvingen der romantische school een realistische roman ontstond, die in verband staat met de namen: Balzac, Flaubert, Léon Gozlan, Champfleury en de Goncourt (Emile), dat sinds 1868 met Zola voor het eerst van naturalistischen roman is gesproken, en dat men eindelijk sinds 1875 reeds discipelen van de zoogenaamde naturalistische school het hoofd ziet opsteken.

De hier bedoelde discipelen zijn nog niet talrijk: Léon Hennique, J. K. Huysmans, Paul Alexis, Henri Céard en eindelijk de heeren Vast-Ricouard, de namen van welk laatste tweetal boven dit opstel mijn voornemen verraden meer opzettelijk over deze kunstbroeders (?) te spreken. Is de naturalistische roman een teeken, dat weersproken werd op onderscheiden wijze en heeft men het critisch en aesthetisch recht partij voor of tegen te kiezen, niemand der voor- of tegenstanders zal partij kiezen voor een paar brekebeenen en naäpers, die nu onlangs met hun derden roman: „Le Tripot" zulk een jammerlijk fiasco maakten.

Voor hen, die belangstellen in de geschiedenis der Europeesche letteren, is de naturalistische roman een voorwerp van studie. Zoo zij daarbij termen mochten gevonden hebben om over de buitengewone gaven van een man als Emile Zola, ondanks de niet te ontkennen schaduwzijde van dit machtige talent, met bewondering te spreken, zal het hun vooral te onaangenamer wezen als enkele speculeerende waaghalzen in het gevolg van den meester worden gerangschikt.

Het tweemanschap Vast-Ricouard heeft het reeds gebracht tot eene zekere beruchtheid. Zij, die met hartstocht tegen het naturalismus in de letteren strijden, zullen zich veroorloven de namen van dit vrome paar als een debetpost in hun grootboek te schrijven. De billijkheid eischt, dat men echter met meer onderscheiding te werk ga. Daartoe mogen ook de volgende opmerkingen dienen:

Vast-Ricouard bedachten een lokkenden titel en traden op met een serie romans. Die hoofdtitel luidde: „Vices Parisiens," niet onaardig „gepeperd," zooals het heeten zou in den armoedigen stijl van sommige journalisten en feuilleto-

nisten, die op de werken van den menschelijken geest hunne keukentermen van „slechte kost," „ongare kost," „onverteerbare kost" met karaktervolle eentonigheid toepassen.

Onder den hoofdtitel: „Vices Parisiens" verschenen:

I. Claîre Aubertin —
II. Madame Bécard — en
III. Le Tripot. —

De twee eersten zagen het licht van 1875—79 en vonden weinig bewonderaars. Voor den tweeden wisten ze zelfs een „Préface" aan Zola af te persen, waarin deze hun verklaart, zonder er doekjes om te winden, dat hij hunne „Madame Bécard" een volkomen mislukt gewrocht acht. Toch hadden de auteurs den zonderlingen moed die zeer ongunstige critiek vóór hun roman af te drukken, ten einde als reclame op den titel te kunnen plaatsen: „Avec préface d' Emile Zola," daarbij den naam van hun gewaanden meester driemaal zoo groot, zoo vet, zoo in 't oog vallend drukkend als den hunne.

Aan dezen trek herkent men den heer Vast en den heer Ricouard, twee „letterkundige deugnieten," zooals Zola in een privaat gesprek mij zonder omwegen verklaarde. En nu pogen ze hunne twijfelachtige vermaardheid te bevestigen door een derden roman: „Le Tripot!"

Uit den eersten roman „Claîre Aubertin" wordt een jonkman Paul Servet en zijne echtgenoote Amélie opgevischt. Het huwelijksgeluk van dit tweetal wordt met eene zeer ouderwetsche terminologie tot in de wolken verheven. Ongelukkig komt nu het spel tusschen beide. Paul wordt gebracht in een club, le Cercle Parisien genaamd, en daar verslaaft hij zich zoodanig aan het baccarat, dat hij in weinige maanden eenige honderdduizenden zoek maakt. Amélie kwijnt weg aan eene gevaarlijke ziekte, maar wordt gered door een schatrijk vriend harer jeugd, zekeren Savigny, die zijn beroemden naam alleen aan de vindingskracht der auteurs dankt. Servet speelt zonder rust of nadenken voort, tot alles is doorgebracht. Hij vervalt tot diefstal en knoopt zich op in het park van Savigny te Auteuil, waar de herstellende Amélie in de armen zinkt van haar ouden vriend,

terwijl het lijk van den speler ongemerkt boven hunne hoofden in de lucht slingert.

Dit laatste feit is zoo grotesk, dat Piet Paaltjes er een voorgevoel van had, toen hij „De Zelfmoordenaar" schreef en eene uitstekende uitbreiding gaf aan het tête-á-tête van Savigny en Amélie, als een laars van Servet komt afzinken en beiden uitroepen:

„ „Al zijn leven, van waar
„Komt die laars?"" — riep het paar,
„En werktuigelijk keek het naar boven,
„En daar zag het met schrik
„Dien meneer eens zoo dik...."

Ontknooping en inhoud van „Le Tripot" geven elkander niet veel toe. Vervelend en langdradig, zonder stijl of elegantie, is het ons eng te moede in die spelersclub: le Cercle Parisien, welke tot overmaat van ongeluk werkelijk bestaat, zoodat de auteurs na hun potsierlijk slot nog moesten vermelden:

„Au moment où ils ont écrit ce livre, les auteurs ignoraient qu'il existât un Cercle Parisien.

„Il va de soi que ce Cercle Parisien, parfaitement honorable, n'a rien de commun, avec celui du même nom décrit dans le „Tripot.""

„L'ouvrage étant tiré, il est impossible d'y rien modifier."

't Is niet benijdenswaard met zulk een woord te moeten besluiten. De schrijvers zouden misschien willen volhouden, dat zij in hun roman eene ernstige les tegen den gevaarlijken hartstocht van het spel hebben gegeven. Maar waar blijft dan hun voorgeven, dat zij naturalistische romans schrijven?

„Le Tripot" is alles behalve naturalistisch, daar de speelwoede, die honderdduizenden verspilt op het groene tapijt, die vrouw en kind ongelukkig maakt en eindigt met zelfmoord, het meest te Spa, te Monaco, te Ostende of in enkele bijzondere gezelschappen wordt aangetroffen. En hoe duizendmaal heeft novellist of romanschrijver zich niet met dit treurige verschijnsel beziggehouden. Marcellus Emants gaf in zijne drie novellen onder den titel „Monaco" vrij wat beters.

Van het eigenlijk naturalistisch element, zooals dit verstaan wordt door Flaubert, Zola en Huysmans, geen spoor. En waarin moet dat eigenaardige naturalistische element bestaan? Zoo vraagt ook de heer G. Valette in een artikel: „Zola's kunstleer en werken" (Banier, Februari 1880, blz. 150—178). Deze beklaagt zich, dat „Zola geen bondige en klare omschrijving van het begrip (naturalismus) geeft;" dat ook door mij „slechts eenige min of meer vage aanduidingen" gegeven zijn. De heer Valette komt nu zelf met eene definitie en stelt: „Naturalismus in de kunst is het volstrekt getrouw teruggeven van het leven en de natuur."

Er behoort zekere naïveteit toe, om te meenen, dat er achter deze definitie wat nieuws of oorspronkelijks schuilt. Beschaafde lezers weten zulke dingen wel, men behoeft ze hun niet te zeggen. Ons publiek bestaat niet uit schooljongens.

Indien nu evenwel de vraag gesteld moet worden, met welk recht Zola en de zijnen hun werk naturalistisch noemen, zou iets anders moeten geantwoord worden. De naturalisten in de kunst zijn materialisten in de wijsbegeerte. Zij zien in den mensch een zuiver zoölogisch voorwerp. Het komt er alleen op aan het exemplaar en de soort, genus en species, nauwkeurig te beschrijven; daarbij doet het er niet toe of het sujet schoon of leelijk, maar wel of het juist of onjuist is voorgesteld. De materialisten en naturalisten kennen geene aesthetiek, omdat zij geen andere bron van kennis raadplegen dan het zinnelijk gevoel. Zij kunnen veel kennis, maar geen smaak aan den dag leggen. Doen zij het laatste, dan worden zij door hunne kunstenaarsnatuur onbewust tot inconsequentie gedreven. Dit laatste grijpt plaats met Zola, en dan is het hier:

„Naturam expellas furca, tamen usque recurrit."

SARA BURGERHART.

Een nieuwe druk van een meesterstuk. — Verband van dezen roman met de buitenlandsche Letteren.

Maart 1880.

Onder de boeken, die in 1879 het licht zagen, bevindt zich een merkwaardige herdruk: — „Historie van mejuffrouw Sara Burgerhart, uitgegeven door E. Bekker, Wed. Ds. Wolff en A. Deken. (Niet vertaald). Met een voorbericht van A. W. Stellwagen. 's-Gravenhage, de Gebroeders Van Cleef. 1879."

Geheel overeenkomstig de oorspronkelijke uitgave van 1782, werd onder toezicht van den heer A. W. Stellwagen de merkwaardige roman van Wolff en Deken nog eens in 't licht gezonden. Dit is nu de zevende druk van Sara Burgerhart — en niet de vierde, als het voorbericht van 1879 zegt. De eerste is van 1782, dan volgt 1783, dan 1786, dan 1836 te Sneek bij P. Joling & C°., dan nogmaals 1836 te Amsterdam bij J. Immerzeel Jun.; eindelijk geeft de heer Roelants te Schiedam een zesden druk in 1856 uit, en volgt in 1879 dit voorbeeld de uitgevers-firma Gebr. Van Cleef, die oorspronkelijk in 1782 met Sara Burgerhart begonnen was.

Deze nieuwe vermenigvuldiging van dit oude kunstwerk schijnt mij een heuglijk feit, vooral sinds Cd. Busken Huet in 1877 zijne „Oude Romans" schreef. Na de lezing van deze letterkundige studie over „Sara Burgerhart" en „Willem Leevend" is in menig Nederlandsch hart de liefde voor Wolff en Deken weder ontwaakt. Haar talent kon niet meer harer waardig worden geprezen dan door den geestigen auteur van „Oude Romans". Daarbij komt het verschijnsel, dat in de laatste jaren menig nieuwe bijdrage tot het leven

zoowel van Betje als van Aagje werd geleverd. Het tijdschrift „Nederland" gaf onderscheidene onuitgegeven brieven van beide vriendinnen. Reeds is de uitgave eener belangrijke verzameling van dergelijke stukken aangekondigd. Het leven en de werken der beide eminente vrouwen zullen, nu bijna een eeuw verliep, sinds „Sara Burgerhart" werd uitgegeven, opnieuw met vrucht worden bestudeerd. Wolff en Deken komen weer voor goed in de mode.

Tot nog toe bleef evenwel één vraagstuk onaangeroerd: hoe kwamen Aagje en Betje aan haar plan een Nederlandschen roman in brieven te schrijven? Ter opheldering dezer quaestie zal misschien het volgende kunnen dienen. Vooreerst geven de schrijfsters zelven kostbare wenken in haar „Voorbericht aan de Nederlandsche Juffers" van 1782.

„'t Is waar" — zegt Wolfje — „dat er iets zeer ongevalligs voor een, die zijn vaderland bemint, gelegen is, in te „zien, dat het grootste getal goede boeken vertalingen zijn."

„Verre zij het van mij tegen het vertalen te ijveren. Laten „wij liever die bekwame lieden bedanken, die onze ontaalkundige landgenooten in staat stellen, zich over de grootste „geniën van Europa te kunnen verwonderen. Zij zijn het, die „ons dierbare schatten aanbieden. Dit is mijns oordeels de „weg, waar langs wij onzen Letterkundigen smaak „moeten verbeteren: vermits wij, in dat opzicht, nog het „minst gevorderd zijn. Men geve ons zoo lang de werken „van Jeruzalem, Niemeijer, Gessner, Wieland, Hermes, Klopstock, Pope, Richardson, Thomas enz., „totdat er Vaderlandsche Vernuften onder ons opstaan, wier „werken insgelijks door de buitenlanders verdienen vertaald „te worden."

Duidelijk is het hieruit, dat Betje geheel op de hoogte der buitenlandsche litteratuur was. Trouwens, zij zelf getuigde elders, dat zij van haar twaalfde jaar alles las, wat er „keurlijks in vier talen geschreven werd". De namen van Wieland, Hermes en Richardson leggen hierbij het meeste gewicht in de schaal. Geen twijfel, dat de laatste met zijne romans in brieven hier als Vader van het kunstgenre is te begroeten. Sara Burgerhart getuigt in hare brieven

aan Naatje Willis meermalen van hare ingenomenheid met de „goddelijke" Clarissa Harlowe. Van Richardson dagteekent dan ook de roman in brieven.

Bij den grooten Engelschen meester ontwikkelt zich de kunst, om romans in brieven te schrijven, trapsgewijze. In 1740 verscheen zijn „Pamela," en ving hij aan den roman saam te stellen uit fragmenten aan een dagboek ontleend en uit enkele losse brieven. Pamela schrijft een dagboek voor hare ouders en ontvangt eenige brieven terug. Met den tweeden roman, „Clarissa Harlowe" (1748) wordt Richardson's techniek volmaakter. De beide heldinnen, Clarissa en Anna Howe schrijven elkander over en weer brieven, afgewisseld door epistels van Lovelace aan zijn vriend Belford en vice versa. Brieven van Morden en van Lord M. komen tusschen beide. Geheel hetzelfde verschijnsel treft in „Grandison" (1753), waar de helden en heldinnen: Henriette Byron, Clementina van Poretta en Grandison over en weer brieven wisselen.

Vóór Richardson had Swift alleen in zijne „Letters of a draper" en in zijn „Letter to a very young lady" het voorbeeld gegeven. De roman in brieven is evenwel door Richardson allereerst bearbeid. In Frankrijk volgde Jean Jacques het model der „Clarissa" met zijne „Nouvelle Héloïse" (1761). Brieven waren reeds in het Fransch door de onnavolgbare madame de Sevigné geschreven, en weldra algemeen in de mode, zooals uit de „Lettres persanes" van Montesquieu en de „Lettres sur les Anglais" van Voltaire blijkt. Duitschland zou evenwel het grootste aandeel bemachtigen in de aesthetische epistolographie. Betje noemt Wieland en Hermes. Er zijn er meer. De eerste romanschrijver, die de brieventechniek huldigt, is vader Gellert, die in 1746, onmiddellijk na de „Pamela" „Das Leben der schwedischen Gräfin von G***" schreef. Zoo ooit een bewonderaar van Richardson dezen aanbad, dan Gellert. In zijne „Moralische Vorlesungen" roept hij uit: „Ich habe ehedem über den siebenten Theil der Clarissa und den fünften des Grandisons mit einer Art von süsser Wehmuth einige der merkwürdigsten Stunden für mein

Herz verweint; dafür danke Ich Dir noch jetzt, Richardson!"

Gellert bleef evenwel op honderd mijlen afstand van Rousseau. „La nouvelle Héloïse" is onsterfelijk en „Das Leben der schwedischen Gräfin" reeds lang overleden. Gellert wil een familieroman vol leerrijke moraal schrijven, en lijdt eene jammerlijke nederlaag: Rousseau stort al den rijkdom van een met hartstocht overkropt gemoed uit en behaalt den schitterendsten triumf.

Na Gellert deed zijn navolger Hermes — door Wolfje genoemd — zich gelden. Hermes was theoloog en had bijzonder behagen aan de moraliseerende richting van Richardson. In 1766 verscheen zijne „Geschichte der miss Fanny Wilkes," waarbij op den titel allereigenaardigst gezegd wordt: „so gut als aus dem Englischen übersetzt?" Was Gellert droog en in zijne gewaagde verwikkeling zonder opzet onzedelijk, Hermes vermijdt alles wat naar hartstocht of drift kan zweemen en wordt nog droger, nog ongenietbaarder. Een latere roman in brieven: „Sophiens Reisen von Memel nach Sachsen" wordt nog onuitstaanbaarder door gerekte vertoogen over het predikambt, de echtscheiding, de Israëlieten, de speelwoede, de mode en het duel. Over „pastor" Hermes behoeft men trouwens alleen maar te weten, wat hij van Goethe's Werther (1774) oordeelde, om hem zelf te oordeelen. Hij noemt Goethe's roman „eine Apologie des Selbstmords," en zegt van een hoop eenden in de sneeuw (Sophiens Reisen) — „Mich dünkt dies waren Schriftsteller in Goethes Manier."

Naast Hermes (1738—1821) noemde Wolfje Wieland. Deze buitengewoon geestige Duitscher heeft ook een tijdlang met Richardson gedweept, als blijken kan uit zijn treurspel: „Clementina van Poretta" (1760). Later trad hij uit genegenheid voor Sophie von la Roche als beschermer en voorredenaar van haar roman: „Geschichte der Fräulein von Sternheim" (1771) op. Deze merkwaardige roman was zoowel naar het model van Richardson als naar dat van Rousseau bearbeid. Vooral in uitvoerige schildering van het landschap toont Sophie von la Roche zich eene discipelin

van Jean Jacques. Evenals Wolff en Deken toont de Duitsche romancière hoeveel zij aan de lectuur van buitenlandsche schrijvers verschuldigd is. Zij noemt in haar „Fräulein von Sternheim" van de Duitschers: Klopstock, Gessner, Matthison, Kleist, Claudius en Winkelmann; van de Franschen: Rousseau, Gérard, Montaigne en Montesquieu; van de Engelschen: Pope, Thomson, Young, Richardson, Miss Barny, Goldsmith en Fielding. Mevrouw von la Roche vond met haar roman een bijval, welken men nauwelijks begrijpen kan, als men thans eenige der langwijlige hoofdstukken achter elkander leest. Herder citeert haar roman van den kansel en Goethe noemt haar boek geen boek maar „eine Menschenseele".

In de laatste helft der achttiende eeuw was de briefstijl aan de orde van den dag. Gellert gaf een modelboek voor jongelieden: „Briefe für junge Leute" (1751), dat herhaaldelijk opnieuw werd uitgegeven. Rabener schreef zijne kleurlooze satyren in brieven. Nog een groot aantal middelmatige Duitsche auteurs: Dusch, Timme, Friedel, Wezel, Trütschler, Müller en Knigge pogen romans in brieven te voltooien. Het spreekt van zelf, dat Goethe's „Leiden des jungen Werthers" (1774) ook als roman in briefvorm kon gelden, hoewel de techniek eenigszins eentonig is en alleen Werther de pen voert, als hij stukken uit zijn dagboek aan zijn vriend Wilhelm, of brieven aan Lotte en Albert schrijft.

Met het oog op deze feiten kan men het verschijnen van „Sara Burgerhart" in brieven (1782) niet onverklaarbaar meer vinden. Wolfje was meer dan eenig harer letterkundige landgenooten op de hoogte der buitenlandsche literatuur. De geschiedschrijvers van de onze hebben evenwel van de vreemde zoo weinig werk gemaakt, dat de eerste Nederlandsche roman in brieven als uit de lucht schijnt te vallen in hunne geschiedverhalen. En toch heeft Willem De Clercq reeds in 1824 tegen deze eenzijdige richting gewaarschuwd.

NOORD- EN ZUID-NEDERLANDSCHE LETTERBOND.

Eene Nederlandsche „Société des gens de lettres." — Hoe zij moet worden geregeld.

Maart 1880.

Te Mechelen werd op het laatste letterkundig congres besloten, tot de oprichting van een „Noord- en Zuid-Nederlandsche Letterbond."

Men benoemde eene commissie — gelijk van ouds. De dagbladen hebben het feit vermeld, hier en daar werd zelfs een gunstig advies vernomen. Uit hetgeen men op het congres sprak, bleek duidelijk, dat men van plan was eene vereeniging in 't leven te roepen, die voor Nederland en de Nederlanders in België eenmaal worden mocht, wat de Parijsche „Société des gens de lettres" voor de Franschen is.

Een dag of vijf lang hield dit denkbeeld enkele letterkundige gemoederen bezig, daarna ving een diep stilzwijgen aan, dat tot heden nog niet verbroken werd. Intusschen vroeg deze en gene somtijds: „Wat is er toch van dat plan met dien Letterbond geworden?" „Waarom hoort men er niet meer van?" „Men noemde eenige namen van personen, die het bestuur zouden uitmaken, en daarbij is alles gebleven!"

Inderdaad is dit verschijnsel vrij zonderling. De benoemde commissie van uitvoering deed tot nog toe niets van zich hooren. En dus schijnt alles langzaam weer in slaap te vallen, zoodat er van deze zaak niets overblijft dan de herinnering aan eenige min of meer, of zelfs in het geheel niet welsprekende redevoeringen op het congres te Mechelen.

Eerst op een volgend congres te Breda in 1881 zal het blijken, waarom met dit plan zoo weinig voortgang werd ge-

maakt. Ongetwijfeld zal het dan duidelijk worden, hoe moeielijk het is met eene veelhoofdige commissie iets te stichten als ieder bijzonder persoon eene bijzondere meening aankleeft; als men uit het bont verschil van gevoelens niet tot eene harmonische oplossing kan geraken. Tevens zal moeten blijken, dat de bestuurders der congressen niet angstig genoeg kunnen waken voor de juiste uitvoering der besluiten, en dat het in elk geval noodig is de gedrukte handelingen van eenig congres niet ad calendas graecas te verschuiven.

Het denkbeeld van eene Nederlandsche „Société des gens de lettres" schijnt mij zeer wel voor uitvoering vatbaar, zelfs buiten den steun van eenig letterkundig congres. En waarlijk, een Letterbond zou in Nederland en Vlaanderen geene laakbare weelde kunnen geschat worden. Wat bij andere standen en rangen van het maatschappelijk leven „esprit de corps" heet, kan bij de ten onzent overal verspreide letterkundigen niet worden waargenomen. Van gemeenschappelijke belangen schijnt bij de onzen geen denkbeeld te bestaan. Toonkunstenaars, schilders, bouwmeesters, vereenigen zich in ons vaderland met prijzenswaardigen ijver — de beoefenaars der letteren alleen blijven verstrooid.

Hoe nuttig de werking van dergelijken Bond zou kunnen blijken, valt het best in 't oog, als men het lot van sommige bejaarde, achtenswaardige letterkundigen overdenkt. Geen dertigjarige redactie-dienst behoedde een talentvol grijsaard voor de ruwste afdanking, geen phantasie of geest zouden den onbemiddelden auteur vrijwaren voor het weinig benijdenswaardig lot van „uitgeperst en citroen ...."

Het lidmaatschap der „Société des gens de lettres" waarborgt ouden van dagen, die de pen niet meer kunnen hanteeren, een hoogst aangenamen steun. Bovendien zorgt de „Société" nog op velerhande manieren voor de financieele belangen der leden. Een Nederlandsche Letterbond zou iets dergelijks moeten pogen tot stand te brengen. Ik stel mij de zaak voor, als volgt:

Het doel van den Letterbond is:

a. behartiging der zedelijke en stoffelijke belangen van de leden;

b. verbetering van het lot der Zuid- en Noord-Nederlandsche letterkundigen;

c. algemeene verspreiding van Zuid- en Noord-Nederlandsche dagbladen, brochuren, tijdschriften en boeken tusschen de leden onderling in de beide deelen van Nederland, en waar overigens onze taal gesproken wordt: (Oost- en West-Indië, Kaaplanden, Noord-Amerika, Fransch-Vlaanderen).

Om zijn doel te bereiken sticht de Bond:

a. eene letterkundige credietvereeniging;

b. eene hulpkas.

De Credietvereeniging verleent voorschotten aan de leden van den Bond tegen onderpand.

Het onderpand kan bestaan in een contract gesloten met een uitgever.

De Hulpkas strekt tot ondersteuning van hulpbehoevende letterkundigen of van hunne familiën.

Ieder lid van den Bond, dat den leeftijd van zestig jaren bereikt heeft en gedurende vijf en twintig jaren lid van den Bond was, geniet jaarlijks eene ondersteuning.

De leden van den Bond zullen alles beproeven wat mogelijk is, om de kas te stijven en wel door:

a. vrijwillige giften op eens (legaten);

b. jaarlijksche contributiën;

c. voordrachten;

d. tooneelvoorstellingen;

e. uitgaven van boeken of brochuren.

Tot leden van den Bond worden toegelaten Zuid- en Noord-Nederlandsche, of elders gevestigde Nederlandsche letterkundigen in den ruimsten zin des woords. Zij moeten bij hunne schriftelijke aanvraag om het lidmaatschap ondersteund worden door twee leden van den Bond.

Het bestuur van den Bond beslist over de toelating van nieuwe leden met gesloten briefjes en meerderheid van stemmen.

Het bestuur is bevoegd op verzoek van een zijner leden onderhandelingen aan te knoopen met heeren uitgevers over de uitgaaf van oorspronkelijke werken en van vertalingen.

De beginselen, waarop bij het sluiten van contracten zal worden gelet, zijn de volgende:

a. iedere kopij wordt afgestaan voor één druk met bepaling van de oplaag;

b. na uitverkoop van het bepaalde aantal exemplaren wordt de auteur weer eigenaar van zijn werk;

c. de Bond bepaalt bij contract welke controle (b. v. de handteekening van den auteur in ieder exemplaar) op den verkoop zal worden uitgeoefend.

Ieder lid van den Bond is verplicht een tweetal exemplaren van zijne geschriften aan het bestuur af te staan. (Archief en Bibliotheek).

De Bondsleden houden jaarlijks eene algemeene vergadering.

Het bestuur bestaat uit vijf Zuid- en vijf Noord-Nederlanders met periodieke aftreding en plaatsvervangende leden.

Het tiental bestuurders verdeelt de werkzaamheden volgens huishoudelijk reglement. Het bureel zal moeten bestaan uit voorzitter, onder-voorzitter, twee secretarissen en twee penningmeesters.

Het bestuur vergadert zoo dikwijls het bureel dit noodig oordeelt. Het bestuur kan aan een of meer zijner leden volmacht geven tegenover derden op te treden.

Afdeelingen van den Bond kunnen in alle gemeenten van Zuid- en Noord-Nederland opgericht worden, zoodra er een genoegzaam aantal leden aanwezig is.

De afdeelingen kiezen hare besturen en regelen hare werkzaamheden naar de algemeene beginselen, in de statuten van den Bond uitgesproken.

Als uitgaaf van den Letterbond worden aan alle leden toegezonden Berichten, vermeldende:

a. notulen der algemeene jaarlijksche vergadering;

b. aangeboden uitgaven en vertalingen;

c. voordrachten van candidaten tot het lidmaatschap.

Zoo zoude in algemeene trekken de Noord- en Zuid-Nederlandsche Letterbond kunnen worden ingericht.

Het spreekt van zelf, dat men het ledental van den Bond zou moeten trachten uit te breiden door de beteekenis van het woord letterkundige zoo ruim mogelijk te nemen. Het talrijk personeel van lager, middelbaar en hooger onderwijs — leeraars en „leeraressen" — zou tot het goede doel

kunnen medewerken. Men zou eene zeer gewaardeerde afdeeling voor begunstigers van schoone letteren kunnen openen, en nog ettelijke andere practische maatregelen kunnen nemen.

Mocht het hier medegedeelde plan op onvoorzienbare zwarigheden stuiten, of, bij nader inzien, blijken onuitvoerbaar te zijn, het zou in elk geval aanleiding kunnen geven, dat er iets tot stand kwam. De letterkundige congressen gaven reeds het leven aan het Noord-Nederlandsch Tooneelverbond, 't welk na 1869 al zooveel heuglijke uitkomsten mocht beleven. Ook is het niet volstrekt noodzakelijk, dat nogmaals het congres worde geraadpleegd. Het particulier initiatief vermag in deze zaak veel. Te Parijs heeft de heer Taylor niet alleen tot de stichting der „Société des gens de lettres," maar ook tot oprichting van de „Société des auteurs dramatiques" aanleiding gegeven.

Ook ten onzent zou een Letterbond in bovenbedoelden zin wezenlijk nut kunnen stichten, ware het alleen maar, om de nog zeer gebrekkige relatiën op het terrein van den boekhandel tusschen Noord- en Zuid-Nederland te bevorderen. Maar men zou daartoe in de eerste plaats mannen noodig hebben, die met warme overtuiging dit plan wilden uitvoeren en verbeteren: mannen van autoriteit en populariteit in ons midden. Komt aan de zoodanigen dit opstel in handen, dan sta ik hun het geheele denkbeeld gaarne af. Samenwerking is noodig, maar kan wellicht niet verkregen worden op voorstel van een enkel auteur zonder gezag. Meer bevoegden behooren de hand aan den ploeg te slaan — deze akker ligt in Nederland nog volkomen braak.

DANIEL ROCHAT.

Een nieuw drama van Victorien Sardou. — De strijd over het kerkelijk huwelijk.

April 1880.

Nog klinken de tragische zesvoeters ons in de ooren, zoo uitnemend schoon van klank en van duizenderlei schakeering van klank, als ze vloeiden uit den mond van Sarah Bernhardt.

Een Nederlandsch publiek heeft het voorrecht gehad het bedorven kind uit het huis van Molière te bewonderen. En dat er nog eene goede dosis bewondering bij de al te oordeelgrage Nederlandsche schouwburgbezoekers voorhanden is, bleek uit de geduldige kalmte, waarmee men Donderdag, 25 Maart, naar den telkens verschoven aanvang van „Phèdre" wachtte. Ware het theater Van Lier in dat uur vol Franschen geweest en de fonkeling van eene beroemde buitenlandsche star beloofd, wellicht zouden de zaken minder rustig zijn afgeloopen. De Nederlandsche critiek gaat vooral in letterkundige aangelegenheden nogal eens aan den leiband van sympathie of antipathie voor of tegen personen. De Fransche critiek wordt door het oneindig grooter arbeidsveld onwillekeurig bepaald tot zaken.

Om dit eigenaardig verschil van kunst en critiek in beide landen met een even eigenaardig exempel te staven, zou men bij voorbeeld kunnen volhouden, dat „Daniel Rochat" door een Nederlandsch publiek met groote welwillendheid zou ontvangen zijn geworden, dat dit blijspel (?) [1]) zelfs door de

---

[1]) Victorien Sardou, de l'Académie française. **Daniel Rochat, comédie. Paris, Calman Lévy, 1880.**

critiek met hoogachting zou zijn begroet. Moeielijk zou het gaan een tegenovergesteld voorbeeld te kiezen, daar het nimmer voorvalt, dat een Nederlandsch drama in het Fransch wordt vertoond.

„Daniel Rochat" is een boeiend drama van het begin tot het einde, maar Sardou treedt als rechter op in een proces van den dag en nu oordeelt het publiek in hooger beroep, dat zijn vonnis niet deugt. Talent of waardigheid helpen niet. Sardou heeft het vraagstuk van burgerlijk en kerkelijk huwelijk aangeroerd, omdat een bekend lid van het huis der afgevaardigden, Naquet, voorstelt de al ten onzent geldige, burgerlijke echtscheiding (la divorce) in te voeren, zooals dit trouwens reeds gedurende de eerste republiek in 1793 en 1794 plaats greep. Sardou trekt partij voor de oude toestanden en handhaaft de onoplosbaarheid van het kerkelijk huwelijk. Was dit zeer moeielijk te doen in een blijspel, dat in de eerste plaats den toeschouwer op geestige wijze wil dwingen tot een smaakvollen lach, men mocht des te eer verwachten, dat Victorien Sardou, meester in het overwinnen van zwarigheden, deze gevaarlijke klip zou weten om te zeilen.

Hoe handig nu evenwel „Daniel Rochat" is ontworpen en afgewerkt, het publiek van Molières huis draagt zijn staatkundig hart soms hooger dan zijne letterkundige sympathieën. De critiek veroordeelde en „Daniel Rochat" viel. Vraagt men of er geene termen waren, dan zou kunnen herinnerd worden aan den langdurigen strijd van 1813 tot heden voor de burgerlijke echtscheiding (divorce). George Sand heeft er zich een geheel menschenleven mee beziggehouden, de republikeinsche gedeputeerden en journalisten zijn voor het denkbeeld gewonnen. De voortreffelijkste dramatische auteur zou dus altijd, wanneer hij zich geroepen waande een blijspel over burgerlijk of kerkelijk huwelijk te schrijven, met de stemming van het publiek hebben af te rekenen.

Sardou heeft daarom de zaak zooveel mogelijk omsluierd en het hoofddenkbeeld van „Daniel Rochat" is dan ook alleen, dat eene edelmoedige en welopgevoede vrouw zich niet in den echt verbonden acht, zoodra haar huwelijk niet

kerkelijk is ingezegend. Op deze wijze wordt het burgerlijk huwelijk zoo ongunstig mogelijk voorgesteld, en de held, Daniel Rochat, die alle kerkelijke banden verscheurde, zoo stiefmoederlijk mogelijk behandeld. Eigenaardig is het, dat Sardou, om de teergevoeligheid van zijn publiek te sparen, de handeling naar Zwitserschen bodem overbrengt, evenals Augier dit voor eenige jaren met „Madame Caverlet” deed.

De heldin, miss Léa Henderson, is eene Engelsch-Amerikaansche jonge vrouw, die uit een protestantsch oogpunt geen huwelijk heilig acht dan het kerkelijke. Zij deelt de denkbeelden van den beroemden afgevaardigde en staatkundigen redenaar Daniel Rochat; die wederom evenals Rabagas, eene zeer partijdige en eenzijdige caricatuur van Gambetta schijnt te moeten leveren. Miss Henderson is buitengewoon ingenomen met eene rede bij het eeuwfeest van Voltaire, door Rochat uitgesproken. Beiden ijveren tegen de oppermacht van priesters en kerkelijke partij. Miss Léa bedoelt daarmee de oppermacht der katholieke partij. Omtrent den protestantschen predikant Septimus Clarke koestert zij geheel andere denkbeelden. Zoodra miss Léa hare hand heeft toegezegd aan Rochat, zegt deze ronduit aan de tante van zijn bruid: „Mistress Powers vous ne serez pas surprise qu'un homme qui vient de faire l'éloge de Voltaire, ait rompu net avec l'église et qu'il soit bien résolu à ne pas lui demander de bénir son mariage.” Dit alles wordt door de dames uitgelegd ten voordeele der protestantsch-anglikaansche kerk, zonder dat de welsprekende vrijdenker er het minst van vermoedt.

Als nu omstandigheden het huwelijk vervroegen, en Daniel zich ten huize van Mistress Powers in den echt verbindt, komt het oogenblik, dat men hier terecht het „psychologische” zou kunnen noemen. De anglikaansche „reverend” Clarke verschijnt ten tooneele en bewijst aan Daniel Rochat, dat, zoo de dames niet van priesters gediend zijn, dit evenwel hunne hoogachting voor dominees niet vermindert. Daniels geleerde vriend Fargis verklaart den

toestand zeer eenvoudig: „Pour une protestante: Pas de prêtre et pas d'église — cela veut dire: — Place au pasteur et gloire au temple."

De strijd tusschen Daniel en Léa levert de grondstof voor de echt dramatische tooneelen, die in het vierde bedrijf van Sardou's latere blijspelen zulk een verrassenden indruk maken. Dora treedt tegenover haar echtgenoot, Fabrice tegenover de barones de Saint-André, zijne moeder, niet in spannender verhouding op dan hier Léa tegenover Daniel. Daar beiden evenwel bij hunne meening volharden, blijft de bevredigende oplossing achterwege — het pas gesloten huwelijk wordt, omdat men zich in Genève bevindt, door echtscheiding ontbonden.

Alles te zaam genomen kan „Daniel Rochat" de vergelijking met „Dora," „Les Bénoitons" en „Pont-Arcy" niet zegevierend doorstaan, maar er bestaat bijna de zekerheid, dat een Nederlandsch publiek dit stuk met meer welwillendheid zal ontvangen dan een Fransch. Zelfs zal de meerderheid der toeschouwers ten onzent eer op de zijde van Léa dan aan den kant van Daniel staan. Het kerkelijk inzegenen van een huwelijk is voor de meerderheid ten onzent een vroom gebruik, dat met eerbied besproken, maar nimmer een twistappel tusschen politieke partijen kan worden.

Daarbij komt, dat in dit nieuwe drama allerlei personen van den tweeden rang voorkomen, die flink en geestig zijn geteekend. In de eerste plaats, Rochats vriend, „le docteur" Bidache, een dier welbekende naloopers van celebriteiten, gelijk men er hier en daar in het bezadigde Nederland ook wel vindt. Het portret van Bidache wordt in het eerste bedrijf zeer uitvoerig door Fargis geteekend.

Treffend is het vonnis over dezen staatkundigen klaplooper uitgesproken: „(c'est) un de ces bien avisés, qui ne s'illusionnant pas sur leur propre mérite, sautent en croupe d'un plus habile, pour atteindre avec lui des hauteurs où leur propre monture serait incapable de les porter." Door het geheele drama heen komt de moreele tafelschuimerij van den verloopen dokter Bidache op de aardigste wijze uit, hoewel eene geheime

antipathie van den auteur hem al te gemakkelijk tot verguizing der Republikeinen brengt.

Naast Bidache staat de tractaatjes verspreidende mistress Powers, eene rijke weduwe, die in Genève volksbibliotheken, voordrachten, soepkaartjes en bijbellezingen in de mode brengt. Fargis zegt van haar, dat zij in 1854 met een ambulance naar de Krim is getrokken. Het lastigste is, dat zij iedereen met tractaatjes vervolgt. Een jongmensch Casimir Fargis, broeder van den geleerde, vindt er onmiddellijk een in zijn hoed met den titel: „Lisez moi, je suis si petite!" een tweede komt uit zijn sigarenkoker met het opschrift: „Jetez ce poison": en het motto: „La fumée est montée dans ses narines et de sa bouche est sorti un feu dévorant." Psalm 18 vs. 2. Een derde wordt hem over de post gezonden met de woorden: „Un mot sur vos cravates," een vierde met de aanbeveling: „N'oubliez jamais vos mains dans vos poches."

Laat men het weinig bevredigend slot buiten rekening, dan zal de vertooning van „Daniel Rochat" menig genotvol oogenblik aanbieden. Men mag het betreuren, dat een zoo bekwaam artist als Sardou zich in het gedrang der politieke en godsdienstige ijveraars op den voorgrond poogt te stellen; men moge de schoone dagen van „Les Pattes de mouche," van „Benoiton," „Pont-Arcy," „Dora" en „l'Oncle Sam" spoedig een nieuw morgenrood toewenschen, toch blijkt ook weder uit deze jongste proeve van den rijkbegaafden blijspeldichter, dat hij zijn laatste woord niet gezegd heeft en wellicht nog menige verrassing voor vrienden en vijanden zal bereiden.

LES NOCES D'ATTILA.

De Borniers tweede treurspel. — Schoone episoden. — Succès d'estime.

De burggraaf Henri de Bornier doet op dit oogenblik te Parijs zijn tweede treurspel: „Les Noces d'Attila," in den schouwburg van het Odéon vertoonen.

Dit feit is der vermelding waardig, omdat in 1875 zijn „Fille de Roland" zulk eene schitterende aanwinst voor het répertoire van het Théâtre français en tevens voor de Fransche letteren geweest is. Na de grievende vernederingen van 1870 en 1871 klonk uit deze dramatische behandeling van het aloude Rolands-epos eene kloeke vertroosting voor de geslagenen. Het Fransche hart zwol van trots, als het den edelen zoon van Ganelon het lied der beide zwaarden — Durandal en Joyeuse — hoorde aanheffen. Een mengeling van ridderlijke, chauvinistische, en naar revanche strevende gewaarwordingen openbaarde zich in „La Fille de Roland," juist geschikt, om de gedrukte stemming der overwonnenen een weinig op te beuren.

De uitstekende vertolking van Prof. Alberdingk Thijm bracht de dochter van Roelant ook op het Nederlandsch tooneel, en mochten wij al geen Sarah Bernhardt bezitten, om ons Bertha voor te tooveren in al hare koninklijke fierheid, wij hadden toen mevrouw Ellenberg'er, die de alexandrijnen van den Nederlandschen vertaler met smaak en gevoel voordroeg.

Zullen wij ooit „De Bruiloft van Attila" in het Nederlandsch hooren vertoonen? Misschien is eenige twijfel geoorloofd. De tweede tragedie van de Bornier schijnt mij in alle opzichten bij de eerste achter te staan, en voor den auteur niets anders geweest te zijn dan „un beau succès

d'estime". Een enkel woord over den gang van het stuk moge hier zijne plaats vinden.

Het eerste bedrijf verplaatst naar de oevers van den blauwen Donau te midden van Attila's kamp. De „geesel Gods" komt met buit beladen van een strooptocht terug. Herklé, priesteres van Odin — een zonderling verschijnsel onder de Hunnen! — zegt van de krijgsgevangenen, die Attila brengt:

„Ces femmes, ces enfants des Germains, des Romains,
„Des Burgondes, des Francs, vont tomber en nos mains."

Onder deze is een Burgundische koning Herric en zijne dochter Hildiga. Bij de verdeeling der gevangenen ontstaat strijd tusschen Attila's zonen Hernock en Ellak over Hildiga. Hernock is de zoon van eene Skythische moeder, Ellak van eene Germaansche. Als Attila de strijdende broeders verzoenen wil, weigert de eerste zijne hand ter verzoening uit te strekken. Vervolgens houdt de Burgundische koning Herrick eene rede tot Attila, waarin weder het oude streven naar revanche tegen Duitschland om den hoek gluurt, vooral in de volgende alexandrijnen:

„La patrie est en nous!
„On ne la perd jamais quand on garde son culte,
„Quand on prévoit sa gloire après la longue insulte,
„Oui, pour sauver enfin ce grand peuple éperdu,
„Surgira dans la nuit quelqu'un d'inattendu;
„Le monde, frissonnant sous le fléau qui marche,
„Ne voit que le déluge aujourd'hui.... Je vois l'arche!"

Een Frankisch krijgshoofd, Walter, verschijnt om Herric en Hildiga los te koopen. Vergeefsche poging. Zelfs moet de Frank als krijgsgevangene achterblijven.

Het tweede bedrijf, in het paleis van Attila de handeling verplaatsend, bevat hoofdzakelijk het optreden van den Romeinschen consul Maximinus, die uit naam des keizers komt aankondigen, dat een ontworpen huwelijk tusschen Honoria, Theodosius' zuster, en Attila niet kan plaats grijpen. Attila deelt nu plotseling mede, dat hij zich met Hildiga

in den echt wil verbinden. De prinses weigert, zij heeft haar hart aan den Frankischen krijgsoverste geschonken. De koning der Hunnen dreigt nu al zijne krijgsgevangenen en den koning Herric voor de leeuwen te doen werpen. Hildiga stemt toe, maar wordt door hare christelijke stamgenooten vervloekt.

Bij het begin van het derde bedrijf komt een wichelaar der Hunnen, Mundo, den koning aanzeggen, dat iemand in zijn paleis het plan smeedt, om Hildiga te schaken. Attila doet een streng onderzoek. Hernock blijkt onschuldig, evenzoo Ellak. Het verlovingsmaal volgt. Allen moeten de bruid met een beker hydromel begroeten. De hand van Walter beeft — Attila ziet in hem den schuldige. Mundo zingt:

„Qu'il chante l'épée ou le glaive,
„Le poète grec ou romain;
„Ces armes qu'un vieillard soulève,
„Qu'un enfant pèse dans sa main;
„Mon vers sauvage les méprise!
„Mais l'arme, qui perce et qui brise,
„Bonne à tout gigantesque effort,
„Qui vole, broie, enfonce, arrache,
„Je l'aime. Et je chante la hache
„D'Attila, frère de la mort!"

Attila verklaart al de krijgsgevangenen vrij na zijne verloving met Hildiga. Niemand wil er gebruik van maken. Walter trotseert den Hunnenkoning en zegt hem, dat hij Hildiga liefheeft. Aanstonds wordt hij ter dood veroordeeld, maar antwoordt fier:

„Adieu donc, roi des Huns; je vais calme à la tombe;
„Ce n'est pas mon honneur, c'est ma tête qui tombe!"

Het vierde bedrijf vertoont „la chambre nuptiale," waarin Hildiga door de priesteressen van Odin (sic.) wordt gebracht. De Burgundische prinses heeft geen wapen, maar Gérontia, eene gevangene uit Lutetia, brengt haar de bijl van Attila. Nadat Hildiga al haar haat in woedende verzen heeft uitgesproken, doodt zij Attila met een slag der bijl. Zieltogend beweert de Geesel Gods, dat hij zich zelf in een aanval van krankzinnigheid in zijn bijl heeft gestort. Stervend gebiedt hij Hildiga als koningin te erkennen.

Uit dezen inhoud kan men reeds eenigszins opmaken, dat „Les Noces d'Attila" ver achterblijft bij „La fille de Roland."

In de eerste plaats was de stof niet zoo dankbaar. De historische figuur van Attila weegt niet op tegen de reuzengestalte van Charlemagne. De toeschouwer kan zich voor den koning der Hunnen niet zoo gunstig gestemd voelen als voor den grondlegger der Frankische grootheid. Hildiga en al de verdere personages zijn uit de phantasie van den dichter te voorschijn gekomen en moeten dus enkel door deze leven, terwijl Ganelon, le duc Naymes, Berthe door de overlevering werden gesteund. Hildiga speelt eenvoudig de rol van Judith, maar verheft zich niet tot de tragische hoogte van Alfieri's heldin.

De vier bedrijven zijn met te veel episoden doorvlochten. De verschijning van Gérontia, de Lutetiaansche gevangene, is eene uitmuntende speculatie op de ijdelheid en patriotsche geestdrift der Parijzenaren, maar strikt noodzakelijk is ze niet. Ieder ander gevangene kon de bijl van Attila aan de koninklijke bruid brengen; ook haar optreden met haar kind in het eerste bedrijf is alleen episodisch schoon, hoewel niet ontkend kan worden, dat bij de vertooning juist dit fragment grooten indruk zal maken.

Men verdeelt de buit, de slavin Gérontia met haar kind valt in de handen der priesteres Herklé. Men gelast het kind in den Donau te werpen. Herklé bekommert er zich niet om. Gérontia verdedigt haar kind, zij smeekt de priesteres niet om genade:

„Je devine
„Que rien d'humain ne bat dans ta fauve poitrine;
„Mais vous, je vous supplie, hommes! Quoique païens,
„Vous êtes hommes vous! — Qu'on amène vos chiens,
„Qu'on leur montre l'enfant et ce que l'on prépare,
„Et tes chiens sauveront l'enfant, foule barbare!"

Herklé.

„Nous avons déjà trop de nos enfants à nous;
„Que ferais-je du tien?"

Gérontia (repoussant toujours ceux qui veulent lui prendre son enfant).

„Oh! non. — A deux genoux!
„Laissez-moi vous prier!.... Réfléchissez-encore!
„Si vous saviez!.... Chez nous, un fils — cela s'adore!
„Le voir englouti là, sous le flot étouffant....
„Vous ne le voudrez pas...."

Hernock.

„Au Danube l'enfant!"

Gérontia (courant au pont, son fils dans ses bras).

„Au Danube l'enfant! — Ah, fleuve du supplice!
„Sois maudit, toi qui sers aux monstres de complice!
„Et vous, guerriers sans cœur, femmes, princes, bandits,
„Démons, que renierait Satan, soyez maudits!
„Soyer maudits deux fois dans votre joie amère:
„Le fleuve aura l'enfant, mais il aura la mère!
„— Allons, mon fils! Il dort: il ne souffrira pas!"

Herklé.

„Attends! je sauverai ton enfant du trépas;
„Je vous prends tous les deux, car tu m'a décidée,
„Par ton ardent courage...."

Wanneer dit tooneel in het Théâtre français door Sarah Bernhardt ware vertoond, zou het stuk gered zijn, in het Odéon echter moest de totaal-indruk alleen worden geraadpleegd. In „Rome Vaincue" heeft Sarah Bernhardt in de kleine rol der blinde Posthumia een vrij middelmatig stuk voor een waarschijnlijken val behoed. Zij zou ongetwijfeld de sympathieke, maar vrij overtollige personage van Gérontia ten koste van Hildiga naar den voorgrond hebben gebracht. In het Odéon was maar één acteur van naam, de kleine, dikke Dumaine, die van Attila een indrukwekkende verschijning wist te vormen.

Bij de lezing van de Borniers laatste stuk stuit men herhaaldelijk op moeilijk te scandeeren alexandrijnen en op sommige onlogische beelden. Maar een enkel voorbeeld. Walter zegt:

„Ce n'est pas mon honneur, c'est ma tête qui tombe," — een vers, dat fraai zou zijn, als het werkwoord tomber zich even fraai bij het substantief honneur, als bij het substantief tête kon aansluiten. De uitdrukking: „c'est mon honneur qui tombe" is onmogelijk.

VIRGINIE LOVELING.

Nieuwe Novellen. — Nieuwe lauweren. — Kromme Cies.

Mei 1880.

In November van het vorige jaar gaf Virginie Loveling een derden bundel „Novellen" uit [1]). De beide eersten schreef zij in gezelschap van hare zuster Rosalie. Nu de onverbiddelijke dood haar die kunstzuster ontnam, treedt zij voor het eerst geheel alleen op.

Hare drie novellen zijn getiteld: „Vreemde invloed," „Mijn goede Faam," „Kromme Cies".

Als vroeger vindt men in deze trits de schoone eigenschappen van het zusterpaar Loveling terug: schilderachtige stijl, fijn omschreven gevoel, buitengewone kennis van zekere toestanden en karakters.

Tot nog toe is door de critiek bijna geene notitie genomen van dit nieuwe kunstwerk. En juist schijnt het door liefelijken eenvoud, door reinheid van inhoud en vorm, volkomen te voldoen aan de tegenwoordige eischen van die beoordeelaars in ons midden, welke zich met naïef optimisme voor idealisten houden. Misschien derft Virginie Loveling de eer

---

[1]) Drie Novellen van Virginie Loveling. Haarlem, Erven Bohn. 1879.

van hoogere belangstelling, omdat zij niet met haar eersteling ten tooneele verschijnt, en er ten onzent altijd meer werk van debutanten dan van bekende kunstenaars wordt gemaakt.

Het zal dus geen overbodig werk zijn, aan hare „Drie Novellen" een woord van waardeering te wijden.

Het eigenaardige van den stijl en wijze van voorstelling in deze novellen is, dat alles in de hoogste mate sober en eenvoudig is gehouden. De personen worden ons aanstonds bekendgemaakt met een enkelen voornaam, eene zeer spaarzame aanduiding van uiterlijk, stand, betrekking of karakter. Maar onmiddellijk worden wij goede bekenden, zoo goed, dat deze schepsels der phantasie tot onze levende vrienden en kennissen schijnen te behooren.

In „Vreemde invloed" treedt eene jonge vrouw op, die door de zusters van haar echtgenoot tot wanhoop wordt gebracht. Het thema, de noodlottige invloed van vrouwelijke familieleden op den gang van zaken in een gezin, wanneer zij na het huwelijk van hun broeder bij hem blijven inwonen, is met de uiterste fijnheid behandeld.

Alexis, tout court „leeraar aan de school van Hofbouwkunde te Gent," is gehuwd met Justine, tout court. Alexis' moeder en twee zusters, Henriëtte en Eugénie, wonen bij het jonge paar. De zusters zijn veel beschaafder dan Justine en laten het haar bij alle gelegenheden merken. Justine was „eene kloeke, onsierlijke veldbloem bij half verflenste maar uiterst fijne serreplanten". De dames Henriëtte en Eugénie spreken met hare moeder Fransch, de arme Justine kent het Vlaamsch beter en wordt weldra door de zusters voor eene volkomen nulliteit gehouden. Hare roode handen worden een voorwerp van spot. „Arme zuster," zegt Eugénie — „zou men niet zeggen de hand eener boerenmeid, zoo rood, zoo opgezwollen van de koude! Doet dat geen zeer, Justine?" — „Niet heel veel," was het antwoord. „Neen, neen, Eugénie, niet half zooveel als de doornsteek uwer woorden in dat teeder gemoed."

Schatrijk is de schildering der kleine bijzonderheden, die bijdragen om Justines leven te verbitteren. Een der zusters spreekt soms Engelsch tot haar man, de andere „verzorgde

zijn lijnwaad en bracht zijne kleederen in orde". De zusters spreken over botanie met haar man, zij begrijpt er niets van. Spoedig gevoelt zij zich verlaten, ongelukkig. Zij vertrekt een poos naar het dorp Maseghem, waar zij eene tante heeft, omdat de dokter verandering van lucht voorschrijft. Maar die tante munt niet bijzonder door hartelijkheid uit. Op Justines vraag of zij een paar dagen blijven mag zegt tante: „Zeker, het bed staat er toch; het is juist gelijk of gij er in slaapt of niet, juist gelijk!" Dit was zoo hare beleefdheid. Een brief van Alexis, de eerste, welken zij van haar man ontving, doet haar besluiten onmiddellijk naar huis terug te keeren. Zij doet haar uiterste best, om met hare zusters op den besten voet te komen, zij neemt van de eene les in het Engelsch, van de andere in de botanie. Dit mislukt ten volle, daar de geleerde dames geen tact hadden om te onderwijzen.

De geboorte van een zoontje, tegen Justines zin Dieudonné genoemd, brengt niet veel verandering. De zusters maken zich meester van het kind. Zij passen een opvoedingsmethode met koude baden en koude lucht toe — het schaap sterft. Beide echtgenooten zijn wanhopig. Intusschen trouwt Eugénie en Henriëtte gaat naar Engeland. Maar geen toenadering komt tusschen man en vrouw. „Vreemde invloed had hem geleerd zijne vrouw, zijne verkleefdste vriendin, te miskennen en te minachten, het kind alleen vormde tusschen hen een band van liefde en een onderwerp van onuitputtelijk gesprek — het kind was heen, de band verbroken en hun levensheil scheen voor immer vernietigd."

Weldra komt hevige oneenigheid, Alexis barst bij zekere aanleiding in woedende drift los. Justine verlaat zijn huis en gaat logeeren bij Alexis' broer George, een advocaat met eene rijke vrouw en veel practijk te Brussel. Meer dan twee jaar blijven de echtgenooten gescheiden. Justine wordt door den Brusselschen zwager en schoonzuster met voorkomendheid behandeld en herleeft. Zij weet zelfs een weldadigen invloed op het Brusselsche gezin te oefenen, daar zij beter huishoudster is dan hare gastvrouw. Eindelijk komt Alexis uit Gent. Eenzaam en ongelukkig wil hij de hand der verzoening aanbieden. Een klein romantisch incident wordt

hier geplaatst. Een broeder van Justines schoonzuster is uit Amerika gekomen en maakt het hof aan de verlaten vrouw. Maar zij weigert op zeer besliste wijze. De verzoening met Alexis volgt.

Het is niet te ontkennen, dat in dit fijn gepenseeld miniatuurbeeldje enkele zwakke toetsen zijn aangebracht. De schrijfster heeft alles met de uiterste nauwkeurigheid bestudeerd, maar toch in eene hoofdzaak zich neutraal verklaard. Zij geeft geene rekenschap, waarom de jonge man zoo spoedig de vrouw, die hij liefheeft, aan de heerschzucht zijner zusters overlaat. Zij vergeet, dat Alexis en Justine elkaar met hart en ziel aanhangen en laat er in hare geheele novelle niets van merken, dan aan het slot. Zij plaatst den man en echtgenoot geheel in de schaduw en spreekt alleen van den broeder en den zoon. Hare opvatting van de huwelijksliefde verschilt van Vondels:

„Twee zielen, gloende aaneengekleeft
„of vastgeschakeld en verbonden
„In lief en leed."

De twee novelle: „Mijne goede faam" is eene landelijke idylle. Reeds terstond boeit de eigenaardige stijl door de schilderachtige woòrdenkeus. Het verhaal begint aldus:

„Wij waren met vijf dochters, mijn vader was koehouder en vlaskoopman. Ons hofstedeken lag aan de kalseide, juist in de ommedraai te Klenke, een kwartiertjen eer men het dorp in is. Het was er een schoon wonen, ons gebruik was tamelijk groot, er gingen drie koebeesten uit, daarenboven hadden wij een rund en twee kalvers, die wij vetten. Mijne zusters en ik werkten in den zomer bij den boer voor het labeur; 's winters speldenwerkten wij. Wij waren met te veel vrouwvolk, daarom gingen Zeunia en Lie, de oudsten, gewoonlijk dienen vóór Allerheiligen, als het landwerk gedaan was; maar zoodra de korenwiedtijd aankwam, waren zij weer te huis om bij den hoop te zijn op het land. Zij hadden den naam, dat zij geene dienst konden dragen en dat was ook waar; onder ons, zij hielden te veel van het plezier en het uitloopen. Ik was de voorlaatste."

In dezen toon is het geheele doodeenvoudige verhaal. Het Oost-Vlaamsche dorpsleven met al zijne bekrompenheden en bijgeloovigheden wordt naar het leven geschilderd. Virginie Loveling is er te wel mee vertrouwd, om met haar diepen, doordringenden blik er niet al de schuilhoeken van te hebben doorvorscht. Zij toont zich hier opnieuw de voorspraak der kleinen en geringen, der armen van geest, rijk in kinderlijke liefde, in schatten van onbegrepen teederheid. In dit opzicht is de Vlaamsche schrijfster het best te vergelijken met haar Franschen kunstbroeder François Coppée, die zich als de advocaat van de zwakken en de verdrukten een beroemden naam heeft verworven. Het best blijkt dat uit de laatste novelle „Kromme Cies". Evenals de bultenaar Philippo uit „le Luthier de Crémone," is hier de schoenmaker „Kromme Cies" de held van het drama. Uit zijn dorp verdreven door de kwaadwilligheid zijner kameraden, werkt hij te Brussel op een zolderkamertje in Sint Joost ten Noode. Hij kweekt bloemen en houdt er dieren op na, die hem gezellig omringen. Kanarievogeltjes, een kraai, een hondje zijn zijne vrienden. Van tijd tot tijd gaat hij Zondags naar een herberg en drinkt „eenen druppel brandewijn". Met wanhopigen moed strijdt hij tegen zijne neiging voor sterken drank.

In dezen toestand van zaken valt hem eene vreemde ontmoeting te beurt gedurende den zomer van 1866. Te Brussel is een feest voor scherpschutters. Vele Engelschen zouden komen. Kromme Cies is ook bij het Noorder-station. De trein komt laat. De schoenmaker troost zich met „eenen druppel". Toen de schutters eindelijk verschenen, gevoelde Cies zich niet wel en rustte hij uit op eene bank van den boulevard. Als hij ontwaakt, vindt hij een klein kind, dat nauwelijks alleen loopen kan, aan zijne knieën staan. De schoenlapper trekt zich het lot van het kind aan. Hij houdt „Alfons" — zoo is zijn linnengoed gemerkt — bij zich. Door de zorgen van dit kind wordt hij van zijne neiging tot dronkenschap genezen.

Eene klant van Cies, Madam Haze, komt met hare dienstmeid, Filomene, schoenen brengen. De beide vrouwen zien het knaapje. Filomene is zeer ontsteld en komt nu van tijd tot tijd terug. Er ontstaat vriendschap tusschen Cies en

Filomene. Zij gaan des Zondags met Alfons wandelen. Weldra komt het geheim uit – het kleine kind, Fonsken, is door Filomene te vondeling gelegd. De arme kreupele wil nu de moeder huwen. Maar er komt een welgemaakt jonkman in 't spel. De diep teleurgestelde Cies dreigt tot wanhoop te vervallen, nu Filomene haar kind opeischt en met een ander wil trouwen. Hij grijpt een oud pistool, als men hem zijn pleegkind wil ontnemen, en kwetst de moeder. Cies komt voor den rechter en zegt steeds: „Doe met mij wat ge wilt, het is mij nu al om het even!" Maar de herstelde Filomene verklaart, dat zij zelve het pistool had gegrepen en dat Cies haar bruidegom is. Hierna eindigt alles – „pour le mieux dans le meilleur des mondes".

Misschien is dit slot wat alledaagsch, maar niemand zal kunnen ontkennen, dat het binnenhuisje van den schoenlappersgezel met groot talent is geteekend.

GUSTAVE FLAUBERT.

Zijn leven en schriften. — Het proces over „Madame Bovary".

Zaterdag, 8 Mei 1880, overleed aan beroerte Gustave Flaubert, de beroemde Fransche romancier. Hij vertoefde op zijn buitengoed le Croisset in de omstreken van Rouaan, als naar gewoonte. Den geheelen voormiddag had hij schijnbaar volkomen gezond doorgebracht, eene lichte onpasselijkheid noopte hem zich ter rust te begeven. Toen de in allerijl ontboden arts binnentrad, was hij reeds een lijk.

Gustave Flaubert is een zeer buitengewoon en zeer oorspronkelijk schrijver geweest. Bijna zestig jaren oud, heeft hij evenwel eene zeer beknopte letterkundige bagage achter-

gelaten. Hij was een dier auteurs, die naar Horatius voorschrift eerst na jarenlange voorbereiding tot de bekendmaking van een kunstwerk besluiten. Van hem zijn verschenen:

1. Madame Bovary, moeurs de province. 1857.
2. Salammbô . . . . 1862.
3. L'Education Sentimentale—Histoire d'un jeune homme. . . . . 1869.
4. La Tentation de Saint-Antoine . . . 1874.
5. Le Candidat, comédie en quatre actes 1874.
6. Trois Contes . . . . 1877.

Hij laat een bijna voltooid handschrift na van een omvangrijken roman, die tot titel zal voeren:

7. Bouvard et Pécuchet.

Reeds uit de verschillende jaartallen zou het kunnen blijken, hoe geduldig en ingespannen deze schrijver aan zijne kunstwerken arbeidde. Het is overigens bekend, dat hij dagelijks aan zijne handschriften bezig was; dat hij elke bladzijde van zijne romans ettelijke malen overschreef; dat hij nimmer voldaan was over zijn werk; dat hij telkens nieuwe onderzoekingen instelde, waar hij den minsten twijfel voedde; dat hij zijne verschillende manuscripten in fraaie doozen bewaarde, om ze telkens opnieuw te lezen en te verbeteren.

Zooveel ijver en degelijkheid wordt zeldzaam bij den gewonen romanschrijver aangetroffen. Flaubert beschouwde zijne taak als eene buitengewoon gewichtige. Zijne romans waren wetenschappelijke onderzoekingen, die jaren lang duurden. Eene reis naar Algiers bracht hem op het denkbeeld een roman over Oud-Carthago te schrijven. Daarom vertoefde hij lang ter noordkust van Afrika, om op de plaats zelve met alle mogelijke wetenschappelijke hulpbronnen gewapend de ruïnen van Hannibals vaderstad te bestudeeren. In Januari 1863 schreef hij in „l'Opinion Nationale" een brief aan Guillaume Froehner, die zijn werk gegispt had, en verklaart hij: „J'ai lu Falbe et Dureau de la Malle [1]) sur les ruïnes mêmes de Carthage."

De buitengewone studie, door Flaubert aan zijne romans

[1]) Twee Fransche geleerde auteurs over Carthago.

gewijd, vestigt zich hoofdzakelijk op het lokale en individueele leven. In „Madame Bovary" wordt het leven ten platten lande in Normandië, in „Salammbô" Carthago, in „Education Sentimentale" het Parijs van 1840—1848 geschilderd. Later gaf hij in zijne „Trois Contes" eene beschrijving van een klein landstadje in Normandië, Pont-l'Evêque, van een middeleeuwsch kasteel, en van de kusten der Doode Zee in Palestina. Telkens zijn de kleuren van landschap en figuren verrassend waar en maakt het geheel een onvergetelijken indruk.

Deze buitengewone eigenschap van zijn talent hing samen met zijn eigenaardigen aanleg en maatschappelijken rang. Gustave Flaubert's vader was een zeer bekend chirurg, „chirurgien en chef" van het groote hospitaal te Rouaan, prosector tevens van den beroemden professor Dupuytren. Gustave erfde van zijn vader een groot vermogen en tevens een buitengewonen lust voor anatomische sectie, toegepast op letterkundige kunst. Door zijn vermogen was hij in staat naar hartelust te studeeren in letteren en rechten. Later reisde hij van 1848 tot 1852 door Italië, Egypte, Palestina en Klein-Azië. Van 1852 tot 1856 hield hij zich bezig met zijn eersten roman, „Madame Bovary," eene psychologische studie met de omstreken van Rouaan tot achtergrond. Na 1857 reisde hij in Algiers, Tunis en Marocco, een tocht, die hem het plan voor een Carthaagschen roman aan de hand deed. Van 1863 tot 1869 bewerkte hij de herinneringen uit zijne jeugd en studententijd te Parijs doorgebracht in zijn derden roman „Education Sentimentale". In het tijdperk 1870 tot 1874 bearbeidde hij eene schets, in vroeger jaren ontworpen, en maakte er zijne „Tentation de Saint-Antoine" van — geen roman, maar eene fraai gestyleerde fantasie, die een Nederlandsch lezer niet onvruchtbaar zou kunnen vergelijken met Bakhuizen van den Brinks „Verzoeking van den heiligen Antonius" (Tesselschade, 1836), het romantisch meesterstuk van onzen onvergetelijken meester. Drie jaren gebruikte hij, om drie korte novellen te voltooien (1874—1877), maar ook in dat kleine kader blonken Flaubert's ongemeene uitvoerigheid en nauw-

keurigheid uit. Sedert de laatste drie jaren had hij aan zijn nog onuitgegeven roman „Bouvard et Pécuchet" gewerkt, maar de schielijke dood, als een dief in den nacht hem verrassend, nam hem de pen uit de handen, voordat hij het laatste hoofdstuk had geschreven.

Gustave Flaubert had zich van den aanvang af openlijk voor de richting van Balzac in den modernen roman verklaard. Hij was een psychologisch realist. De naturalisten huldigen in hem een hooggewaardeerd chef sinds 1866. Tegenover de welbekende aanvoerders der romantische school, stelden de aanhangers van Balzac sinds 1857 Flaubert. Men noemde van 1857 tot 1866 de kunstwijsbegeerte der nieuwe school: het Realisme. Na de verschijning van Zola's „Thérèse Raquin" in 1866 verwisselde men dien term voor Naturalisme, maar beide woorden duiden ditmaal geheel dezelfde zaak aan. Die zaak is overvloedig bekend. Een drang naar waarheid in letterkundige scheppingen, vooral in romans, tegenover den uitsluitend phantastischen aanleg der oudere school deed zich gelden. Men verlangde, dat de romanschrijver zich zou toeleggen op studie van den mensch en der natuur; dat hij geene tafereelen zou ontwerpen van de menschenwereld, zonder vooraf zijne levende modellen te hebben gekozen. Men verlangde, dat hij alles zou beschrijven, het belangrijke en het onbeduidende; dat hij forsche, sprekende kleuren zou weten te bezigen, en dat hij aan de beschrijving vooral van landschap en figuur zijne hoogste aandacht zou wijden.

Dat deze nieuwe wijsbegeerte der kunst in Frankrijk niet oogenblikkelijk op algemeenen bijval kon rekenen, ondervond Gustave Flaubert na de uitgave zijner „Madame Bovary". Hij werd gedaagd voor het tribunal-correctionnel van Parijs, beschuldigd van „offenses à la morale publique et à la réligion." Zijn vervolger was de beruchte vriend van Napoleon III, „l'avocat impérial" Mr. Ernest Pinard. Maar de verdediger, Maître Sénard wist zoo nadrukkelijk de gezochte beschuldiging te weerleggen, dat het tribunaal hem op de glansrijkste wijze vrijsprak. In elk geval mag het zeer zonderling geacht worden, dat het openbaar

ministerie gedurende het tweede keizerrijk zoo fijngevoelig was voor de onzedelijke strekking van een roman, terwijl men niet geaarzeld had de moordenaars der onschuldige slachtoffers van den 3[den] en 4[den] December 1851 op de meest hoffelijke wijze te bewierooken.

„Madame Bovary" blijft stellig een der beste proeven van Flauberts talent. Het onderwerp is eigenaardig Fransch — de getrouwde vrouw tot velerlei echtbreuk vervallend. Het is dikwijls aangetoond, dat de Fransche gebruiken omtrent verloving en huwelijk, dat de onoplosbaarheid van den echt, door de kerk ingezegend, er toe zou hebben kunnen bijdragen om echtbreuk tot eene chronische kwaal der Fransche maatschappij te maken. George Sand heeft in tallooze werken voor de herstelling der burgerlijke echtscheiding geijverd; weldra zal dit onderwerp aan de orde der dagelijksche politiek worden gesteld, als de wenschen van den volksvertegenwoordiger Naquet in vervulling gaan.

Moge ook deze stof juist niet aantrekkelijk zijn voor buitenlandsche, voor Nederlandsche lezers, zelfs dezen zullen moeten erkennen, dat het zielkundige portret in de hoofdpersoon van „Madame Bovary" geleverd met de fijnste analyse en nauwkeurigste studie is volbracht; dat de plaatsbeschrijving van het Normandische leven ten platten lande met meesterhand is afgewerkt. Dat Flaubert in de kunst een aarts-realist was, dat hij daarbij groote sympathieën voor het wijsgeerig pessimisme aan den dag legde, zal niemand ontkennen; dat hij door deze eigenaardige gesteldheid zijner denkbeelden velen tegen zich heeft ingenomen is evenmin aan bedenking onderhevig; maar desniettemin zullen alleen de voorstanders eener belachelijke letterkundige en wijsgeerige onverdraagzaamheid zich vermeten het eerbiedwaardig talent van den gewetensnauwen auteur in twijfel te trekken.

Een schrijver als Gustave Flaubert is bovenal in staat, om het kruideniersvooroordeel omtrent de algemeene oppervlakkigheid van den Franschen romanschrijver afbreuk te doen. Het moge waar zijn, dat in „Salammbô" enkele archeologische onjuistheden met groote wetenschap kunnen worden opgespoord, maar daarom is het niet geoorloofd met de schie-

lijke pedanterie eener pas aangeleerde wetenschap over enkele onzekere bijzonderheden den staf te breken. Men leze zijne historische novelle „Hérodias" van 1877 en waardeere den schat van studie in deze weinige bladzijden bijeengebracht.

Flauberts realisme heeft tegenkanting gevonden. Het is moeielijk te ontkennen, dat van wetenschappelijk aesthetisch standpunt grieven kunnen worden aangevoerd tegen zijne methode. Als realist wil hij alles, het onbeteekenende, het alledaagsche, het leelijke tot onderwerp zijner schildering kiezen. Zijne kunst — 't is met de naturalisten evenzoo — spreekt te veel tot de zintuigen en te weinig tot de rede. De verheffende kracht der kunst, het optrekkend vermogen, waardoor aan den geest vleugels gegeven worden, om de ideale schoonheid een oogenblik in 't aangezicht te zien, ontbreekt bij Flaubert. Daarentegen is bij geen der groote romanschrijvers dezer eeuw een zoo krachtig talent, om de werkelijkheid met woorden na te bootsen en personen te scheppen, wier bestaan met zoo sprekende trekken voor de verbeelding leven.

EEN STUDENTEN-ALMANAK.

De Gentsche Studenten. — Julius Vuylsteke. — Anton Bergman. — Paul Frédéricq.

Jaarboekjes voor muzenzonen boezemen in den regel alleen belangstelling in aan muzenzonen.

Zeer dikwijls zoude eene ruimere waardeering niet ongepast schijnen, vooral met het oog op de grootere of kleinere bijdragen, geleverd door jongelieden, wier letterkundig talent iets voor de toekomst belooft. De meesten onzer levende schrijvers begonnen hunne loopbaan in den Studenten-Almanak.

Eene nalezing der almanakken, aan Nederlandsche universiteiten verschenen, zou dus eene niet onbelangrijke bijdrage leveren tot de geschiedenis onzer letteren na 1830, inzonderheid bij de nasporing van de ontluikende knoppen, die later vrucht droegen.

De belangstelling wordt nog verhoogd, wanneer de studenten in hun jaarboekje aan vorige geslachten, aan leiders hunner vroegere bewegingen en worstelingen, hulde brengen. In dit opzicht onderscheidt zich de:

„Gentsche Studenten-Almanak, uitgegeven door het taalminnend Studenten-Genootschap: 't Zal wel gaan. (22ste jaargang) 1880 [1]).

Deze almanak levert een fraai steendrukportret van Mr. Anton Bergman, met een flink geschreven levensverhaal door Paul Frédéricq.

De veel betreurde en vroeg verscheiden Tony was eenmaal lid van het Gentsche Studentenkorps. De jongelui van 1880 hebben hem niet vergeten en gepoogd door de bekwame pen des Luikschen professors Frédéricq [2]) de geschiedenis te vernemen van Anton Bergmans jongelingsstreven en studentenidealen.

Op zich zelf zou reeds dit feit volstaan om de „Gentsche Studenten-Almanak" van 1880 eene bijzondere aantrekkelijkheid te verleenen. Maar er is meer.

De „Gentsche Studenten-Almanak" heeft eene historische beteekenis, welke de Noord-Nederlandsche studentenalmanakken hem mogen benijden.

De Gentenaar dagteekent van 1854.

De almanak van dat jaar heeft eene bijzondere geschiedenis.

Onder de leerlingen der hoogste klassen van het Gentsch athenaeum — (ons gymnasium) — vormde zich den 21sten Februari 1852 een genootschap ter beoefening der Nederlandsche taal en letteren. Men vergaarde in een kamertje der derde verdieping van eene taveerne op de Vogelmarkt te Gent, en wel des Zondags, van twee uur af, als de jongelui vrij mochten uitgaan. Ze dronken er bier, een hield er voor-

[1]) Gent. Boekhandel J. Vuylsteke. [2]) Nu te Gent (1887).

drachten over Vlaanderens glorie in de middeleeuwen, Breidel en De Coninck, Artevelde, de Clauwaerts en dergelijke stoffen. In dat onaanzienlijk zolderkamertje, met een dakvenster op een zijstraatje uitziende, stortte Anton Bergman al de schatten van zijne frissche luim uit.

Het waren de leden van dit clubje, die, twee jaren later student geworden aan de Gentsche academie, het denkbeeld opvatten uit te geven „Een jaarboeksken voor 1854". Dit geschiedde uit naam der club: „Het taalminnend Genootschap" met het hupsche devies „'t Zal wel gaan". Julius Vuylsteke schreef er zijne verzen in, Anton Bergman zijn eerste proza.

Maar niet alleen uit letterkundig oogpunt was deze almanak belangwekkend, hij was meer dan letterkundig, hij was een wapen. Een wapen in de hand der Nederlandsch-gezinde jongelieden, om voor hunne nationaliteit te strijden. Omstreeks 1850 begon de Nederlandsche bevolking van België, vooral de jongelingschap, zich te verzetten tegen de heerschappij van de Fransche taal in alle uitingen van leven, geest, maatschappij en politiek. Dit alles was evenwel de noodzakelijke vrucht der omwenteling van 1830; die met hulp van Fransche wapenen was gelukt. Fransche denkbeelden, door de Walen hartstochtelijk voorgestaan, maakten de regeering van koning Willem I hatelijk. Geen wonder, dat de triomfeerende Fransche geest, gesteund door de van Louis Philippe geleende bajonetten, niet veel plaats overliet aan het Nederlandsch element in België. De academische jongelingschap te Gent, de Nederlandsche letterkundige congressen, vormden sinds 1850 het volkomen verklaarbare feit der „Vlaamsche Beweging". De jongelui der taalclub met de spreuk: „'t Zal wel gaan!" hadden zich vol geestdrift bij de beweging aangesloten. Reeds in 1854 verkregen de Gentsche studenten eene belangrijke uitkomst. Zij zonden een verzoekschrift — Tony was er bij — aan den Rector-Magnificus en een tweede aan den Minister van Binnenlandsche Zaken, om een leerstoel voor de Nederlandsche taal en letteren te Gent. Het verzoek schijnt wel in alle opzichten billijk gevonden te zijn — de Belgische regeering stelde weinige maanden

later twee hoogleeraren tegelijk aan, twee uitnemend begaafde mannen, Serrure en Heremans.

De geestdrift der jongelieden, die ondervonden, dat hun devies: „'t Zal wel gaan!" niet te veel had voorspeld — de geestdrift bij de openingsredevoeringen van de beide nieuwe hoogleeraren was onbeschrijfelijk. De studenten hadden hier den stoot gegeven tot het doen aanstellen van twee nieuwe hoogleeraren — deze gebeurtenis schijnt in het noorden van ons vaderland bijna ongeloofelijk. De studenten kozen partij voor het verwaarloosde nationale levenselement — taal en letteren. Zij ijverden met alle kracht voor het „Neerlandismus," geluk een hunner, Emiel Moyson, het eenmaal noemde. Anton Bergman streed volijverig mede. In 1855 kwam het jaarboekje voor het eerst met den naam van „Studenten-Almanak" uit. „'t Zal wel gaan" hield nu geregeld groote vergaderingen op Zaterdag en behandelde niet alleen Nederlandsche taal en letteren, maar ook Belgische liberale politiek. Prof. Frédéricq verzekert, dat Tony in zijn roman „Ernest Staas" de portretten der leden dezer vergaderingen naar de natuur heeft geteekend.

Tot nog toe was de strijd van de vrienden uit den kring van „'t Zal wel gaan!" uitsluitend patriotisch geweest; weldra kwam een nieuw belang zich ter verdediging voordoen aan de strijdhaftige jongelingschap. Vier clericale studenten beschuldigden den hoogleeraar Brasseur, dat hij in een zijner lessen de godheid van Christus geloochend had. Geheel België daverde van het gerucht, dat om deze zaak werd gemaakt. De academische Senaat, de drukpers, de beide kamers, de bisschoppen van Gent en Brugge hadden er handen vol werks mee. „'t Zal wel gaan," met Vuylsteke en Bergman aan 't hoofd, benoemde eene commissie, om maatregelen tegen de clericale verklikkers te nemen en de vrijheid van het hooger onderwijs te handhaven.

De taalstrijd werd evenmin in den steek gelaten. Naast den almanak van 1856 zag eene verzameling van proza en poëzie het licht onder den titel „Noord en Zuid," waarin eenige bijdragen van Noord-Nederlandsche studenten voorkwamen. De tegenwoordige (1880) minister Rolin-Jacquemyns

schreef er in met Vuylsteke, Versnaeyen en Bergman. In den strijd van liberalen en clericalen over de Gentsche studenten-almanakken mengde zich thans de hoogste autoriteit der kerk, de Paus. De commissie voor den index brandmerkte den bundel „Noord en Zuid," 9 Mei 1857. Paul Frédéricq deelt den Latijnschen titel mede, zooals die door de index-commissie is vertolkt: „Septentrio et Meridies, miscellanea academica, in lucem edita Gandavi ab alumnorum Societate philologica vulgo dicta „'t sal wel gam" (sic) ex consensu alumnorum variarum, Hollandiae et Belgii universitatum."

Na deze veroordeeling kwam er ongunstige tegenwerking. Sommige ouders zonden hunne zonen naar Leuven, anderen naar Brussel. Men poogde de strijdlustige jongelingschap van Gent zedelijk te dooden. Anton Bergman was in 1857 student te Brussel, maar bleef ijverig meewerken aan de bevordering van het „Neerlandismus" onder zijne Zuid-Nederlandsche landgenooten. Te Gent werd de studentenbeweging vooreerst gestuit. De Studenten-Almanakken hadden in de jaren 1854, 1855, 1856 en 1857 eene geheel eigenaardige belangstelling gewonnen, men beschouwde ze als de luidruchtigste uiting der nieuwe „Vlaamsche beweging". In de kamer der afgevaardigden werden zij vermeld door den minister Piercot.

Deze overmaat van belangstelling werkte zeer nadeelig. Eene machtige partij vormde zich tegen alle uitgaven der studenten. In 1858 was er te Gent geen uitgever meer voor „Noord en Zuid," noch voor den Studenten-Almanak. De Brusselsche studenten deden nog één bundel, het tweede deel van „Noord en Zuid," in 1858 verschijnen, maar de studenten-vereeniging „'t Zal wel gaan" werd in 1859 ontbonden, de strijdende jongelingschap gaf den moed verloren.

Deze ontmoediging was niet van langen duur. „'t Zal wel gaan" stond als een phenix uit zijn asch op, als Tony schreef in 1860, en in 1861 verscheen de Gentsche „Studenten-Almanak" opnieuw en hield er mee vol tot 1880.

Het eigenaardig kenmerk nu van dezen laatsten is niet

alleen het fraaie portret van Anton Bergman, de uitmuntende studie over zijn leven en studententijd door Prof. Frédéricq, maar tevens een onuitgegeven fragment van Tony onder den titel van „Leven en lotgevallen van Jan Stoppelaars". 't Zijn maar vier bladzijden, doch zelfs in dezen is een tafereeltje vol humor. Mijne lezers zullen het mij dank weten, zoo ik als eene hulde aan den jonggestorven genialen Tony er hier ten slotte het bewijs van geef.

Het tooneel is te Aberdonck in Vlaanderen.

Personen: pastoor De Doover en zijne meid Trees.

„Alle dagen te vier uur stond de meid daar:

„ „Mijnheer pastoor, hier is uw hoed en uw stok. (Of uw „pirreplu" volgens het weder).

„Ik dank u, Trees.

„Denk er nu eens op, mijnheer....

„Waarop Trees?

„Wel, ge weet wel, mijnheer, daar ik u gisteren van gesproken heb!.... Dat de zoon van pachter Jan in de herberg gezegd heeft, dat ik het dorp in rep en roep zette. Gij hadt immers beloofd bij zijnen vader er uw beklag te zullen over doen.

„Ik zal er op peinzen, als ik hem tegenkom.

„Ja, mijnheer, maar dat ik in uw plaats was, ik zou toch ook eens een woordeken tegen den notaris zeggen. Zijn klerk doet niets dan tegen het geloof spreken; hij zegt altijd, dat de liberalen gelijk hebben.

„Waar heeft hij dat gezegd, Trees?

„Wel in het huis van den notaris zelf. 't Is mij bij den ossenboer verteld.

„Trees, geef mij mijn getijboek.

„Ja, mijnheer."

En Trees zoekt rond, om tijd te winnen.

„Maar, mijnheer, moeder Stoppelaars is weeral hier geweest. Zoudt gij nu toch niets voor die menschen doen! Zij spreken altijd met zooveel lof van u; en niet later dan gisteren is Janneken nog met een heelen korf peeren gekomen en zijne moeder heeft mij zelfs een chamoizen rok medegebracht van Turnhout. Het zijn zoo brave menschen.... en

toch in alle geval kan ik het huishouden zoo moedermensch alleen niet blijven doen; gij zult toch iemand moeten bijnemen.

„Ja, ja Trees. Geef mij mijn boek maar."

„Trees brengt het boek, mijnheer de pastoor steekt zijn stok onder zijnen arm en Trees trekt de deur open.

„Om halfzeven juist zal het eten gereed staan, mijnheer. Zorg dan, als 't u blieft, dat gij thuis zijt, anders is het maar koude kost.""

Dat de pen, die zoo geestig wist te toetsen, na dit begin uit de vingeren van den schrijver moest worden weggenomen door den dood.... Helaas! Zoo er eenige vergoeding voor dit onherstelbare gemis mocht gesmaakt kunnen worden in de belangstelling van hen, die achterbleven, dan zou de geheele Gentsche Studenten-Almanak van 1880 daarvan ruimschoots de blijken geven.

JACOBUS JAN CREMER.

Cremers dood. — Zijn talent als spreker. — Zijne Betuwsche novellen.

Juni 1880.

Hoe gelukkig zag hij er uit, hoe tintelde zijn oog, hoe hartelijk glimlachte hij!

Het was op Zaterdag 26 Mei 1877.

Eenige vrienden in Den Haag waren op zijn beleefd verzoek bijeengekomen om hem een feestavond „ter gedachtenisviering van zijn Vijf en Twintig-jarig Huwelijk" te helpen vieren.

De zilveren bruidegom naast de zilveren bruid, omringd door zijne bevallige dochters, omstuwd door eene breede schaar van gelukwenschenden! Wat sprak er eene voldoening uit

zijne vriendelijke, blauwe oogen; hoe opgeruimd klonk zijne buigzame stem!

Men was vereenigd in de bekende zaal van Diligentia, die zoo menigwerf getuige was geweest van zijne triumfen.

Op dien Zaterdagavond mocht hij „rusten op zijne lauweren" in den aangenaamsten zin van het woord. Misschien maakte hij in stilte eene vergelijking tusschen de feestelijk versierde zaal van Diligentia en de met menschen volgedrongen zaal, als hij optrad.

Inderdaad, Diligentia's groote zaal bleek veel te klein, zoo dikwerf Cremer optrad. Het bekende genootschap „Oefening kweekt kennis" móncht herhaaldelijk het voorrecht smaken Cremer onder hare „sprekers" te tellen. Ongeloofelijk was de toevloed der hoorders. Zij zaten en stonden, waar maar een voetbreed plaats was overgebleven; zij vulden de zaal achter zijn rug; zij schaarden zich aan zijne voeten; zij belemmerden hem in zijne bewegingen. En rustig, kalm, zich zelven volkomen meester, begon de groote kunstenaar met zijne heldere stem en sobere gebaren een Betuwsch tafereel te schilderen, te tooveren liever, want plotseling vingen zijne personen aan te leven, te spreken met eigen stem en eigen natuur, alsof zij ten tooneele verschenen.

De schildering door stem en geste, door gelaatsuitdrukking en houding bereikte bij Cremer eene volmaaktheid, zooals zeldzaam bij eenig Nederlandsch redenaar of tooneelkunstenaar voorkwam. Hij had de gave, om met een enkelen trek een persoon te teekenen, zoodat de gestalte zichtbaar werd voor de fantasie van alle hoorders. Zijne schoone welluidende stem drukte alles uit, wat hij wenschte te doen hooren. Kinderen, vrouwen, grijsaards traden op met eigenaardig stemgeluid; hij bootste den slag der roeispanen in de rivier na, hij deed vuurpijlen opgaan; hij deed de zweep knallen over dravende paarden — en dit alles zonder inspanning schijnbaar, met eene kleine aanduiding, juist ter snede gekozen.

Men heeft veel lof overgehad voor een Duitsch acteur, die heele tragediën van Shakspere „aus dem Gedächtniss" wist voor te dragen, maar inderdaad bleef deze in schakeering van stem en toon ver bij Cremer achter. Weemoedige ge-

dachte, dat zulke heerlijke gaven door een vroeg verscheiden met den uitstekenden man ten grave dalen....

Uitstekend was Cremer inderdaad, als kunstenaar, als mensch, als vriend. Mocht men eenmaal met recht van onzen populairen Van Zeggelen beweren: „Hij had geen vijanden!" — van Cremer zou met hetzelfde recht kunnen gezegd worden: „Hij had enkel vrienden!" Cremer was door heel Nederland geliefd en gezien. Men ving aan met den kunstenaar te waardeeren, weldra had men hem lief om zijn edelmoedig, rond karakter. Het was een genot Cremer te ontmoeten en een lang gesprek met hem aan te knoopen, niet minder een brief of een briefkaart van hem te ontvangen. De goedheid van zijn hart straalde in elken regel door, het was of zijne vriendelijke oogen ons bij ieder woord toeknikten....

Slechts één voorbeeld.

Het genootschap „Oefening kweekt kennis" stelde er den hoogsten prijs op eene voordracht van Cremer te kunnen aankondigen. In September 1876 viel mij de eer te beurt hem daartoe schriftelijk uit te noodigen. Hij bevond zich toen te Scheveningen. Wat hij mij antwoordde moge getuigenis geven van zijn goed hart.

„Toen ik de eerste regels van uw vriendelijk briefje gelezen „had, toen dacht ik: bravo! ik kan hem een genoegen doen.... „Het Bestuur van Oefening wilde u zoo gaarne.... las ik „verder en 't gezicht (of wilt ge 't gelaat) betrok. In Oefe„ning lezen. Dat is dus, 't geen gij van mij verlangt.

„Ellendiger kon 't niet treffen. Gij weet niet hoe ik 't „vorige jaar heb moeten vechten, om getrouw te blijven aan „mijn vast genomen besluit, om in dat spreekseizoen geen „enkele maal (zoo min buiten als binnen Den Haag) voor 't „publiek op te treden. Ja, 't kostte mij toen reeds heel wat „moeite al die zeer uitlokkende aanzoeken van de hand te „wijzen. Maar ik achtte het om vele redenen beter.... En „nú!? 't Muurvaste besluit van 't vorige jaar is nog niet „genomen; maar toch dezelfde redenen bestaan ook nú. Reeds „heb ik vroeger (1874) toegezegde spreekbeurten opnieuw „afgezegd, en, wie mij voorts weder uitnoodigden kregen eene

„vriendelijke dankzegging. Het spreken in Oefening is voor „mij bijzonder vermoeiend, en bovendien de couranten vertellen 't aan de buitenwereld, zoodat de vrienden elders mij „van onoprechtheid gaan beschuldigen of de aanzoeken terstond hernieuwen. 't Is waarlijk een belabberde geschiedenis! „Was ik nog als vroeger, ik weigerde zeker niet....

„Of ik dan finaal weiger. Neen! INDIEN ik dezen winter „ergens lees, dán zal ik ook in Oefening optreden. Ik hoop, „dat gij met dit antwoord voorloopig genoegen zult nemen. „Méér te zeggen kan ik waarachtig niet."

Uit ieder woord spreekt hartelijkheid en vriendelijke stemming des gemoeds! Zijne zwakke gezondheid was de natuurlijke oorzaak van zijne aarzeling om nieuwe triumfen te behalen als spreker in de laatste jaren zijns levens. Met mannenmoed streed hij tegen het lichamelijk lijden, dat hem zoo vroeg een graf dolf. Weemoedig klinkt de verklaring uit zijn mond: „Was ik nog als vroeger!" Hij klaagde nooit, was altijd opgeruimd — zonder erg ontsnapt hem het woord: „Was ik nog als vroeger!"

Nederland heeft door den dood van Cremer een onherstelbaar verlies geleden. Menschen van zijne gaven, met zijn karakter zijn hoogst zeldzaam. Onze letterkundige geschiedenis zal eene zeer bijzondere, eigenaardige plaats aan Cremer hebben toe te kennen. Hij moge voor het tooneel, voor den roman, voor de poëzie hoogst waardeerbare kunstwerken hebben geleverd, zijne kracht was de Overbetuwsche novelle, — dit erkent ieder.

Een nomenclatuur zijner werken te geven, zijn gelukkig kunstenaarsleven te beschrijven, is overbodig. In de „Bloemlezing" van J. P. De Keyser zijn beide op voldoende wijze vermeld. Misschien zou hier nog een enkel woord over de letterkundige waarde zijner Betuwsche verhalen mogen worden bijgevoegd.

Cremer heeft voor de Nederlandsche letteren gedaan, wat in het buitenland door mannen als Jeremias Gotthelf, Fritz Reuter, Charles Sealsfield, Erckmann-Chatrian, Sacher-Masoch, Moritz Jokaï en Fernan Cabalero is tot stand gebracht. Van 1830—1850 hield de

romantische beweging alle letterkundige gemoederen bezig. De overdrijving der richting in het onnatuurlijke pathos der historische helden met wit satijnen mantels, abrikooskleurige wambuizen en breede hoeden met struisveeren deed een terugwerking ontstaan, die naar schildering der frissche natuur zonder kostuum en decoratiën vroeg.

Eene der bekwaamste artisten uit de romantische school, George Sand, gevoelde dit en leverde eene reeks idyllen uit Berri, waar haar kasteel Nohant gelegen was. Die idyllen, hoe fijn gepenseeld ook, als b. v. in „François le Champi," bewogen zich nog te veel naar de oude „ficelles" der romantische school. Men kon er den geur der bloeiende linden, van het verschgemaaide gras niet in bespeuren. Vandaar dat Berthold Auerbach aller harten won, toen hij plotseling zijne lezers midden in het Schwarzwald verplaatste en het leven en lijden der weinig bekende landlieden plotseling voor het naar nieuws hunkerende publiek werd geopenbaard.

Een oord der beschaafde wereld, weinig bekend, plotseling voor honderdduizenden van lezers te doen leven met al zijne eigenaardigheden, met het dialect incluis, werd na 1850 een levensteeken der Europeesche litteratuur. Jeremias Gotthelf (Albert Bitzius) deed voor Zwitserland wat Auerbach voor zijne boeren gedaan had, en een Nederlandsch predikant, Van Schaik, probeerde tevergeefs Gotthelfs „Uli der knecht" als den Drentschen Geert te doen optreden. Cremers „Wiege-mie" droeg in 1853 daarentegen ieders goedkeuring weg. Terwijl Reuter aanving in de Voor-Pommersche „Mundart" zijne Olle kamellen te schiften, gaf Cremer het bewijs, dat onze vaderlandsche letteren niet tevergeefs naar eene schildering van Overbetuwsche volkszeden in Overbetuwsch dialect behoefden te wachten. Cremer had zijne jonge jaren in de Betuwe doorgebracht, de herinneringen zijner jeugd bewezen hem onschatbare diensten.

De boeren van alle landstreken kwamen meer en meer in de mode. Daarbij voegde zich de beschrijving van uitheemsche zeden en landschappen, als Sealsfield van Texas, Gustave

Aimard van Mexico, later Mark Twain van Californië begonnen te geven. Moritz Jokaï bleef in de Boheemsche bergen, Sacher Masoch in de Karpathen — allen streefden er naar een onbekend plekje van den aardbodem voor nieuwsgierige lezers te onthullen.

Alleen aan Cremer is het ten onzent gelukt iets dergelijks voor zijne goede vrienden de Betuwers te doen. Juist het dialect vormde hier een der „great attractions" van zijne scheppingen, te meer nu hij door zijne vlekkelooze voordracht er geur en kleur aan wist bij te zetten. In zijn roman „Anna Rooze" is de episode van Hanneke Schaffels, de boerendeern uit de Veluwe, het aantrekkelijkst. Zijne deftige Hollandsche heeren en dames, zijne heldin Anna Rooze, moesten bescheiden uit den weg gaan voor dit Geldersche kind. Het zou bekrompen zijn niet te erkennen, dat Cremer in zijne romans bladzijden genoeg voltooide, welke hem als schrijver een beroemden naam hadden kunnen verzekeren, maar Cremer, de Betuwsche novellist, heeft het niemand euvel geduid, zoodra men zijn arbeid hooger schatte dan dien van Cremer den Nederlandschen romanschrijver.

HET NEDERLANDSCH TOONEEL IN DE RESIDENTIE.

De campagne 1879—1880. — S. of Z. — De kat van den Tower.

In Duitschland wordt nu beweerd door een letterkundige van den tienden rang, die „Jonckbloets Geschiedenis" vluchtig inzag, dat ten onzent de domste onkunde heerscht

op dramatisch gebied en dat wij in 't geheel geen drama voortbrengen of voortgebracht hebben.

Met het oog op deze verbazende grondigheid van oordeel past het ons voor den geest terug te roepen wat de Nederlandsche dramatische kunst in het vervlogen seizoen te genieten gaf. Als ooggetuige van hetgeen er in de campagne 1879—1880 voorviel in den schouwburg der residentie, bepaal ik mij tot dit deel der voorstellingen onder leiding der Vereeniging: het Nederlandsch Tooneel.

In het geheel was de schouwburg zestigmaal geopend voor de geabonneerden en werden om de veertien dagen volksvoorstellingen gegeven.

Het repertoire bestond uit:

1. Dokter Klaus. — 2. Idem. — 3. Niemand sterft van blijdschap, gevolgd door Dokter tegen wil en dank. — 4. De Algerijn. — 5. Vrouwen-Studenten. — 6. Niemand sterft van blijdschap en De Diplomaat van de oude school. — 7. Moederzegen of de parel van Savooien. — 8. Dokter Klaus. — 9. Narciss. — 10. Romeo en Julia. — 11. Lena. — 12. Narciss. — 13. Romeo en Julia. — 14. Twee vriendinnen en Niemand sterft van blijdschap. — 15. De Sprookjes van de koningin van Navarre. — 16. Don César de Bazan. — 17. Dokter Klaus. — 18. De Sprookjes van de koningin van Navarre (veranderd in Vrouwen-Studenten). — 19. Romeo en Julia. — 20. Pakketten van dames en De Buren. — 21. De Sprookjes van de koningin van Navarre. — 22. Amerikaansch of niet? — 23. Deborah. — 24. De Algerijn en De twee Vriendinnen. — 25. Amerikaansch of niet? en Het Blakertje. — 26. Vrouwen-Studenten. — 27. Gijsbrecht van Aemstel en Cloris en Roosje. — 28. Dokter Klaus. — 29. De Algerijn. — 30. Romeo en Julia. — 31. De Demi-Monde. — 32. S. of Z. — 33. Kunstavond. De viool van Cremona; Niemand sterft van blijdschap en De werkstaking. — 34. De Demi-Monde. — 35. S. of Z. — 36. Tweede kunstavond, hetzelfde programma als de eerste met Een Blakertje. —

37. Marguerite Gauthier. — 38. Hélène de la Seiglière. — 39. Vrouwen-Studenten. — 40. Amerikaansch of niet? — 41. Hélène de la Seiglière. — 42. De Demi-Monde. — 43. Lena. — 44. Gringoire en Het Blakertje. — 45. Marguerite Gauthier. — 46. S. of Z. — 47. Dokter Klaus. — 48. De kat van den Tower. — 49. De kat van den Tower. — 50. De wereld vergaat en De Viool van Cremona. — 51. Hélène de la Seiglière en De Viool van Cremona. — 52. De Demi-Monde. — 53. Narciss. — 54. S. of Z. — 55. Tartuffe. — 56. Marguerite Gauthier. — 57. Tartuffe en Het Albumblad. — 58. Onschuldig veroordeeld. — 59. Dalila. — 60. Jean Baudry. — 61. Het melkmeisje van Voorburg (kermisstuk).

Rijkdom, afwisseling, verscheidenheid van voorstellingen alzoo in de ruimste mate!

En welk bijzonder karakter spiegelt zich in dit schatrijk repertoire af? Pessimisten en wijsneuzen zeggen natuurlijk: „gebrek aan oorspronkelijke stukken". Intusschen hadden we twee geheel nieuwe oorspronkelijke kunstwerken: eerst „S. of Z," daarna „De kat van den Tower".

De heer Justus Van Maurik bezit eene meer en meer zeldzaam voorkomende gave voor het dramatische en comische. Zelfs in eene onschuldige klucht als „De Buren" komt zijn gelukkige aanleg uit. In „S of Z" heerscht het dramatische over het comische. De strijd der geesten, in dit geval de strijd van bekrompen godsdienstige onverdraagzaamheid tegen edelmoedige verdraagzaamheid is het hoofdonderwerp. Dit belet niet, dat de twee eerste bedrijven door de comische schildering van buitengewone typen, van den naturaliseerenden dokter De Wild, van de coquetteerende mevrouw Zuiderberg en van den critiseerenden Oudgast uitstekend worden gevuld.

De tooneelcritiek heeft op de voortreffelijkste wijze de gebreken van dit „oorspronkelijke" stuk aangetoond. Klaagt men in ons lief vaderland over schaarschheid van Nederlandsche tooneelstukken, men trooste zich met den schitterenden bloei der tooneelcritiek. In geen tijden is de letter-

kundige geschiedenis in dezen tak van letterkundige kunst zoo degelijk beoefend als in de beide laatste lustra dezer eeuw. De critiek heeft zich meesterlijk gehandhaafd, door aan te toonen, dat in Van Mauriks drama eigenlijk een paar bedrijven te veel waren en dat de rest niet veel om 't lijf had. Niet algemeen evenwel klonk het oordeel zoo ongunstig. In Amsterdam werd „S of Z" welwillender besproken dan in de residentie — door de critiek, wel te verstaan.

Hetzelfde verschijnsel deed zich voor, toen Schimmels: „De kat van den Tower" werd vertoond. Ditmaal echter mocht Schimmels drama roemen in eene hoogere mate van voorzichtige erkentelijkheid, dan aan Van Mauriks „S of Z" was ten deel gevallen. Geen wonder! In de eerste plaats was Schimmels kunstwerk vervat in een strengen, schoonen stijl, en daarbij boeide de handeling van het begin tot het einde. Mocht men iets aan dit drama willen verwijten, het zou niets anders mogen zijn dan den overgrooten rijkdom van gebeurtenissen in een al te eng kader saamgeperst. Maar liever dan verwijten — men pleegt er zoo gul mee te zijn — zou ik willen prijzen de voortreffelijke ontwikkeling van het karakter der heldin Nell, uit hare diepe vernedering zich opheffende tot edelmoedige zelfverloochening en zeldzame geestkracht.

Waren deze beide de eenige nieuwe oorspronkelijke werken, van de vertolkte bleek „Dokter Klaus" de meeste aantrekkingskracht te oefenen. Zesmaal voor de geabonneerden vertoond, lokte het op de volksvoorstellingen des Zondags nog steeds volle zalen. Inderdaad, dit blijspel van L'Arronge, vloeiend vertaald door den heer J. H. Rössing, behaalde een triomf in het verloopen tooneelseizoen. Niet weinig droeg hiertoe bij, dat L'Arronge een drietal typen in 't leven riep: Dokter Klaus, den koetsier Lubowski en den juwelier Griesinger — telkens door de heeren Morin, Jacq. De Boer en Spoor met uitstekend talent gespeeld.

Voor het overige behoorde tot de nieuwste Duitsche blijspelen: „Vrouwen-Studenten" van Oscar Blumenthal, vertaald door een ongenoemde, die wel een beter titel

had mogen kiezen. Viermaal in Den Haag vertoond, bleef het in aantrekkingskracht beneden L'Arronges blijspel, hoewel de geestige personificatie van de studentinnen Olga en Fanny door de dames T. Poolman en A. Sablairolles bij iedere vertooning met geestdrift werd toegejuicht. Tot deze rubriek behoort nog het kluchtspel: „De wereld vergaat," van Frans von Schönthan, maar eenmaal vertoond ondanks de goede ontvangst door het publiek. Het dol vroolijke, het potsierlijk boertige van deze „Posse" werd evenwel streng veroordeeld door eene critiek, die even doctrinair van inhoud als culinair van vorm is.

In het voorbijgaan zij het aangestipt, dat de termen onzer critische auteurs zekere sympathieën voor het koksvak schijnen te verraden; telkens hooren wij van „hoofdschotels," „nagerechten," „goed toebereid," „gepeperd," „magere saus," „gezonde kost" en „slechte spijs!"

Reprises van Duitsche stukken zagen we in: „De diplomaat van de oude school," in „Narciss" en in „Deborah". Het voortreffelijk spel van den heer L. Bouwmeester en het buitengewoon talent van mejuffrouw Jos. De Groot brachten de beide laatste drama's opnieuw voor het voetlicht. In beide heerscht evenwel eene al te hooge mate van pathetische rhetoriek, die wel door eene meesterlijke vertooning kan gered, doch nooit geheel vergoelijkt worden.

Als evenement geldt in deze campagne het ten tooneele brengen van Shakesperes „Romeo en Julia," een waagstuk der Vereeniging — zoowel door de uitmuntende vertaling van Dr. Burgersdijk als door het spel der beide hoofdpersonen, voldoende geslaagd.

Het grootste deel der op den Haagschen schouwburg vertoonde stukken in het vervlogen seizoen was van Franschen oorsprong. „Le Médecin malgré lui," „L'Africain," „La Grace de Dieu" (Moederzegen), „Les Contes de la Reine de Navarre," „Don César de Bazan," „Les femmes fortes," „Le Demi-Monde," „La Dame aux Camélias," „Hélène de la Seiglière," „Tartuffe," „Une cause célèbre," „Jean Baudry" en „Dalilah" behooren tot de groote Fransche drama's.

Geen van allen kan tot de jongste of nieuwste voortbrengselen van Fransche dramatiek worden gerekend. Vandaar misverstand hier en daar. De schoone vertolking van Molières „Médecin malgré lui" werd maar eenmaal gespeeld, wellicht door de koele houding van het publiek, en omtrent Charles Edmonds „Africain" poogde men den lieden diets te maken, dat zij op een spectakelstuk onthaald werden, schoon ieder weten kon, dat „L'Africain" tot het répertoire van het Théâtre français behoort.

Eene schoone victorie voor de Vereeniging was Alberdingk Thyms voortreffelijke vertaling van den „Tartuffe". De vlekkelooze vertooningen van „Hélène de la Seiglière," „Les femmes fortes," (Amerikaansch of niet?) en van „Jean Baudry" brachten genotvolle avonden. Hetzelfde kan niet ten volle beweerd worden van „Moederzegen" en „Don César de Bazan," schoon mejuffrouw S. Van Biene en de heer L. Bouwmeester zich in al de kracht van hun talent openbaarden. Beide drama's zijn verouderd en kunnen maar ten halve door de vertooning worden gered. Geheel hetzelfde geldt van „Onschuldig veroordeeld," terwijl daarentegen een juweel van groote waarde, „Jean Baudry," niet genoeg kan worden toegejuicht.

De schoonste bloem der Fransche dramatische kunst school voor dit tooneeljaar in de kleinere stukken: „Niemand sterft van blijdschap," „De viool van Cremona," „De werkstaking," „Gringoire" en het „Albumblad". Zoowel auteurs (mad. de Girardin, Coppée, Theod. de Banville en Henri Meilhac) als vertalers (Teunis, J. L. Wertheim en Mr. J. N. Van Hall) leverden meesterwerk en de tooneelkunstenaren niet minder. De heer L. Bouwmeester veroverde den Haagsche schouwburg als Jasper (Noel), als Gringoire, als Filippo en als de oude smidsgezel. De heer Frits Bouwmeester toonde als Louis XI zich een kunstenaar van den eersten rang, de heer Morin won nieuwe lauweren in de rol van Riscara uit het „Albumblad".

Alles te zaam genomen is er overvloedig reden, om met voldoening terug te zien op het vervlogen tooneeljaar. Bij

zooveel schoons en goeds, bij zooveel verscheidenheid — gebiedend noodzakelijk in een schouwburg, waar altijd hetzelfde publiek aanwezig is — bij zooveel streven om de verschillende neigingen van de afzonderlijke elementen der toeschouwers te bevredigen, zou het alleen van kinderachtige nurkschheid getuigen, als men bij het sluiten van den schouwburg niet een hartelijk woord van lof en dank voor de Vereeniging „het Nederlandsch Tooneel" ten beste gaf.

EDMOND ABOUT.

De roman van een fatsoenlijk man. — Chirurgische en obstetrische romans.

Juli 1880.

Sedert „le Roman d'un honnête homme" werd geschreven door Edmond About, sedert van dat kunstwerk hier en elders werd gebruik gemaakt om den geestigen romancier tot dorpelwachter van den tempel der christelijke zedeleer te bevorderen, is zijn naam weder herhaaldelijk genoemd en heeft misschien de een of ander lezer zijner werken met verwondering gevraagd, hoe het komt, dat de auteur van „Germaine," „Madelon," L'Homme à l'oreille cassée," „Le Nez d'un notaire" en „Le cas de M. Guérin" tot zulk een verheven eereambt is benoemd?

In plaats van deze vraag aanstonds te beslissen, schijnt het mij billijk vooraf te zeggen, dat men een zeer goed werk doet, als men About op het onbekrompenst huldigt wegens zijn ongeëvenaard frisch en veerkrachtig vernuft. Zoo iemand, dan is hij homme d'esprit, kleinzoon naar den geest van Voltaire. Daarenboven een veelzijdig schrijver, die op staat-

kundig en economisch terrein vrij wat belangrijks heeft tot stand gebracht, maar die den meesten lof heeft verworven door zijne romans. Zijn levensloop is bekend. Geboren 14 Februari 1828, leerling der Ecole Normale te Parijs, tijdelijk leeraar aan het athenaeum te Athene, maakte hij zich bekend in 1855 met zijn geestige satyre der moderne Grieksche maatschappij: „La Grèce contemporaine," en tevens met eene Italiaansche novelle in de Revue des deux mondes: „Tolla". Zijne „Germaine," in 1857 als feuilleton in een groot Parijsch dagblad uitgegeven, staafde, dat hij niet louter idyllische tafereelen in usum Delphini zou leveren.

Het onderwerp van „Germaine" is min of meer scabreus. Een Spaansche grande wil zijn natuurlijk kind wettigen door het huwelijk met eene teringlijderes, Germaine, de dochter van een verloopen hertog. De moeder van het natuurlijke kind, eene Parijsche demi-mondaine wil zich over dezen echt wreken en beproeft tevergeefs Germaine door rottenkruit te laten dooden. De teringlijderes herstelt. Met ongeloofelijken tact heeft About dit moeilijk onderwerp behandeld, en gezorgd, dat niemand zich een enkel oogenblik kan ergeren.

Zijn vierde triomf „Le Roi des Montagnes" voltooide zijn letterkundigen roem. Hij heeft nog veel en velerlei geschreven, maar zelfs zijne „Question Romaine" (1859) bereikte niet meer de hoogte zijner vroegere geschriften. Geestig bleef hij in zijne novellen „Les Mariages de Paris," „Le Turco," „Les mariages de province" geestig zelfs in zijne zonderlinge verhalen „Trente-et-Quarante," „Le Nez d'un Notaire," „Le cas de M. Guérin" en „l'Homme à l'oreille cassée," van 1860 tot 1865 geschreven. De Fransche critiek, die hem op de handen droeg gedurende zijne eerste periode, gaf hem op zeer bittere wijze hare afkeuring over zijne laatste scheppingen te kennen. Tevergeefs poogde hij degelijker roman te voltooien, toen hij „Madelon" schreef; een boek waarin de heldin, eene verwonderlijk onweerstaanbare Aspasia van den boulevard des Italiens, in verband wordt gebracht met landhuishoudkundige studiën over den Elzas. Zijne laatste

poging met „La veille Roche" in drie afzonderlijke deelen mislukte en About zweeg tot 1880, toen hij zijn „Roman d'un honnête homme" uitgaf, een economischen roman, die trots wetenschappelijke verdiensten het verwijt niet ontgaan kan vervelend te zijn.

Ondanks dit laatste bezwaar hebben sommigen de gelegenheid aangegrepen Abouts „Honnête Homme" te vergelijken met „l'Assommoir" en zegevierend aan te toonen, welk een uitnemend advocaat voor de moraliseering van den roman er in den auteur van „Le cas de M. Guérin" verborgen was. Trots het ongepaste dezer vergelijking twijfel ik niet, of Edmond About zelf zal meesmuilend zich gehouden hebben, alsof hij den ijver zijner vrienden goedkeurde. Er bestaat een letterkundig antagonisme tusschen About en Zola. De eerste is nu (1880) sinds 1872 directeur van het dagblad „Le dix-neuvième Siècle" en hoewel imperialist van 1851 tot 1870 is hij nu een republikein van den zelfkant, 't welk ten minste voor de elasticiteit zijner staatkundige overtuiging pleit. Daar hij voorzitter is van de „Société des Gens de lettres" raadpleegde ik hem den vorigen zomer nopens de inrichting dezer nuttige maatschappij, en bemerkte uit een toevallig woord, dat hij den naam van Zola niet zonder ergernis kon hooren uitspreken.

Verklaring van deze ergernis is gemakkelijk te geven. Zola had in een zijner critische artikelen van het Russisch tijdschrift „Le messager de l'Europe" vrij scherp gezegd, wat hij van About dacht. Hij noemde hem „een polemicus van den eersten rang," die, zoo hij „Voltaires maarschalkstaf niet geërfd had, ten minste in 't bezit gekomen was van dezes karwats". Abouts werken over Griekenland en Rome hadden, hoewel een weinig oppervlakkig, grooten bijval verworven om den stijl. Zijne romans „Tolla," „Germaine" en „Madelon" werden door Zola geprezen, hij veroordeelde echter „La veille Roche," waarin Abouts talent ten onder ging. Sinds dien tijd was About dood als schrijver. Zola verklaart dit feit, door op te merken, dat de auteur van „Tolla" geene overtuiging bezit, aan niets gelooft, zelfs niet aan de literatuur; dat hij indertijd door

Napoleon III ten eten gevraagd werd en later in 1872 als republikein weer te voorschijn trad.

Het schijnt nu, dat About, door dit oordeel tot het uiterste geprikkeld, zich wederom aan den arbeid heeft begeven, om „Le roman d'un honnête homme" te schrijven als antwoord op „l'Assommoir". De critiek, hulde bewijzend aan de goede bedoelingen van About, bevestigde evenwel het oordeel van Zola, door onbewimpeld te verklaren, dat de „Roman van een fatsoenlijk man" niet gehouden kan worden voor hetgeen waarvoor hij zich uitgaf, maar veeleer, ondanks bedenkelijke langwijligheid, voor een nuttig vertoog over populaire economie. Niemand zal het nut betwijfelen van dergelijke vertoogen — About schreef in denzelfden geest een voortreffelijk boek „L'ABC du travailleur" — maar, waarom men hem deswege tot hoogepriester der christelijke moraal in de republiek der letteren bevorderde, blijft raadselachtig.

Mocht iemand wellicht door zooveel lof bewogen zich aan den arbeid zetten om den geheelen About te lezen, hoe zal het hem gaan, wanneer hij gevorderd is tot „Le nez d'un notaire" en „Le cas de M. Guérin?"

„Le nez d'un notaire" verhaalt de historie van een aanzienlijk, jong notaris, maître Alfred L'Ambert, die duelleeren moet met Ayvaz-Bey, attaché van de Turksche legatie, omdat hij den muzelman een slag in 't aangezicht toebracht, toen hij ontdekte, dat zijne Dulcinea, zekere danseres Victorine Tompain, zich het hof liet maken door gezegden Turk. Bij dit duel hakt Ayvaz-Bey den neus van den notaris af. Eene leelijke gele kat loopt met dien neus weg. De chirurg wanhoopt om den verminkten notaris te genezen. Maar te Parijs bevindt zich gelukkig de beroemde wondheeler Bernier, die zich verstaat op de moeielijke kunst van rhinoplastie (neusmaking) en die daartoe drie methoden gebruikt: de Fransche, de Indische en de Italiaansche. Slechts de laatste kan dienen. De nieuwe neus wordt gemaakt uit de huid van den bovenarm. Daar de notaris evenwel een afkeer van operatiën heeft, vindt men een braven Auvergnaat Chébastien Romagné, die voor tweeduizend

franken zich een stuk uit de huid van zijn arm laat snijden, evenwel zoodanig, dat de notaris en de Auvergnaat gedurende een maand aan elkander geketend zijn als de Siameesche tweelingen. De operatie gelukt. Alles gaat goed, tot den volgenden winter. Bij de koude begint de neus van den notaris rood te worden, eindelijk te zwellen. Dokter Bernier wordt ontboden, maar weet geen raad, daar alles mislukt wat hij doet. Eindelijk ontdekt men, dat de Auvergnaat in 't spel is. Deze is een dronkaard geworden, vandaar de ziekte van des notaris neus. Men vindt Romagné, die zijn laatste geld verteerd heeft en niet meer drinken kan. Door deze gelukkige omstandigheid herstelt Mr. L'Ambert. Later evenwel komt eene nieuwe ziekte, de neus van den notaris vermagert en wordt kleiner. De arts ontdekt, dat Romagné ernstig ongesteld is. De Auvergnaat geneest door de teedere zorgen van den notaris en diens neus herstelt zich. Er komen telkens nieuwe ongelukken, maar het ergst van al overkomt den notaris op den dag van zijn huwelijk, daar hij des morgens ontdekt, dat zijn neus verdwenen is. De oorzaak is, dat Romagné den vorigen dag overleed. Later blijkt evenwel, dat deze alleen zijn linkerarm had verloren.

Dit alles is zeer amusant, maar zeer bovennatuurlijk tevens. Het is niet anders dan eene tooververtelling, geborduurd op een medisch-chirurgischen tekst.

Erger is het gesteld met „Le Cas de M. Guérin," eene dergelijke aardigheid ontleend aan een handboek voor obstetrie. About koos een zoo buitengewoon onderwerp, dat het zelfs moeielijk valt er een woord van te zeggen. Hij bestudeerde een hoofdstuk van embryogenie, waarin eene „grossesse extra-uterine" bij den vader wordt beschreven. Hij geeft geene andere verklaring van dit monsterachtig feit, dan door eenvoudig te zeggen: „Ce phénomène s'explique tantôt par quelque détail de la vie intime des époux, tantôt par la supériorité trop marquée de la femme sur le mari." En, na dit theelepeltje vol wetenschap te hebben ingenomen, vertelt hij de historie van den goeden heer Guérin, die zich zoodanig laat beheerschen en pantoffelen door mevrouw Guérin, dat hij niet alleen

vader maar ook moeder wordt van een springlevenden zoon.

Na al deze dingen overwogen te hebben, schijnt het mij volstrekt noodzakelijk aan Edmond About den leerstoel der christelijke moraal te ontzeggen, maar hem uithoofde van zijn belangwekkend dilettantismus vrijen toegang te verleenen tot de gehoorzalen der medisch-chirurgische faculteit.

LES SOIRÉES DE MÉDAN.

Het oude leger en het nieuwe leger. — Een hospitaaltooneel van J. K. Huysmans. — Een bloedige dag van Paul Alexis.

Den 14den Juli is in geheel Frankrijk schitterend feest gevierd. Bijna tien jaren heeft de derde republiek geleefd. Vrede en voorspoed kenmerkten het laatste lustrum. Tot bevrediging der binnenlandsche grieven werd een sluier geworpen over het gruweljaar 1871, de amnestie ging de viering van den Bastille-dag vooraf. Belangrijker nog was de uitreiking der nieuwe vaandels aan de „nieuwe armée," zooals deze door den ouden Canrobert is gedoopt.

Groote stoffelijke en zedelijke inspanning heeft het Frankrijk gekost eene nieuwe, goed geordende legermacht op de been te brengen. Zelfs de Pruisische officieren prezen de infanterie en de artillerie. Onder den indruk van dit heuglijk feit is het niet ongepast voor een oogenblik stil te staan bij het oude leger en wel zooals het is geschilderd door letterkundige ooggetuigen.

Voor eenigen tijd reeds verscheen bij Georges Charpentier een bundel novellen „Les Soirées de Médan," geschreven door een groep van naturalistische auteurs: Emile Zola, Guy de Maupassant, J. K. Huysmans, Henry

Céard, Léon Hennique en Paul Alexis. Letterkundige waarde heeft alleen de arbeid van de beide eersten. Verschillende Nederlandsche dag- of weekbladen hebben Zola's „Attaque du moulin" de eer eener min of meer geslaagde vertolking waardig gekeurd.

De overige novellen hebben alleen historische waarde; al de zes schrijvers spreken van lijden en ellende, en teekenen wat zij zagen. Zij hebben allen het oude leger gekend. Hunne novellen, vooral van Huysmans en Paul Alexis, konden zonder bezwaar ongeschreven zijn gebleven, als het eenig doel der auteurs slechts letterkundig geweest ware. De nu behandelde lotgevallen van ruwe soldaten, de stuitende bijzonderheden uit het garnizoens- en hospitaalleven kunnen niet anders dan eene strenge, afkeurende critiek uitlokken.

Het ontbreekt evenwel niet aan fraaie bladzijden uit de geschiedenis van den oorlog. Zelfs bij Huysmans en Paul Alexis zijn ze gemakkelijk aan te wijzen. Ik vestig de aandacht op een tweetal, de eerste een hospitaal, de tweede een slagveld schilderend.

In het hospitaal te Evreux liggen allerlei gekwetsten, infanterie, cavalerie, tirailleurs, vrijwilligers bijeen. De „Soeurs" met de hooge witte mutsen wandelen als weldoende engelen te midden van allerlei ellende. De gewonden spreken over hunne lotgevallen in den oorlog. Een liniesoldaat, vroeger bediende in een kruidenierswinkel, in 1870 bij een regiment ingelijfd, ligt van de koorts te huiveren. Van tijd tot tijd beleeft hij een oogenblik van beterschap en verhaalt dan wat hij heeft geleden.

„Ik ben bij Fröschwiller geweest" — zegt hij. — „Ik bevond mij in een vlakte, rondom door geboomte afgesloten; ik zag roode vlammen midden in dikke wolken van witten damp; ik boog het hoofd, ontsteld door het kanongebulder, verbijsterd door het fluiten der kogels. Ik moest vooruitloopen met het regiment in mullen bouwgrond. Wij zagen de Pruisen niet; we wisten niet waar ze stonden. Ik hoorde luide kreten naast me, dan weer akelige zuchten. Plotseling kwam er wanorde. De gelederen vloeiden ineen, de soldaten keerden zich om, er ontstond gedrang, en zonder te weten hoe, lag

ik op den grond. Ik stond weer op, ik vluchtte en liet mijn geweer en ransel in den steek. Uitgeput door al het marcheeren der laatste acht dagen, verslagen van schrik en verzwakt door honger, ging ik in eene drooge sloot zitten. Daar bleef ik zitten, wezenloos, onbeweeglijk, doof door het gesis der granaten, niet denkend aan verderen tegenstand. Toen dacht ik aan mijne vrouw en schreide ik. Ik wist niet waarom ik zooveel moest lijden. Ik nam een blad van een boom op en heb het bewaard als een aandenken.

„Toen kwam een officier op mij af, met een revolver in de vuist. Hij schold mij uit voor lafaard en dreigde mij een kogel door het hoofd te jagen, als ik niet opstond. „Heel goed," — zei ik — „maak er maar een eind aan, dat is beter! Maar terwijl de officier mij wou doen opstaan, vloeide een stroom bloeds hem langs den hals en zonk hij naast mij neer. Toen ging ik op den loop, door dollen schrik voortgedreven en kwam ik op een weg, vol vluchtelingen, zwart van menschen, te midden van welke allerlei karren en rijtuigen in wilde vaart voortholden.

„Eindelijk waren wij in veiligheid. Men begon te spreken van verraad. De oud-gedienden spraken van volhouden, maar de recruten wilden er niets van weten. „De officieren mogen zich dood laten schieten," zeiden ze, „dat is hun beroep. Ik heb kinderen en de Staat zal ze niet grootbrengen als ik dood ben." Men benijdde zelfs het lot van lichtgekwetsten en zieken, die een toevlucht vonden in de ambulancen.

„We hadden er genoeg van, omdat we dood van schrik waren en ons de vreeselijke kreten der stervenden in de ooren klonken, als ze om water smeekten of hunne moeder riepen," voegde hij er huiverend bij. Hij zweeg en zag rondom zich in het hospitaal. Hij knikte tevreden en vervolgde: „Het komt er niet op aan, ik ben blij dat ik hier ben, nu kan mijne vrouw mij schrijven," en hij bracht brieven te voorschijn, terwijl hij glimlachend sprak: „Mijn jongetje heeft mij geschreven, ziet maar," en hij toonde onder aan den brief na het gebrekkige schrift van zijne vrouw, allerlei hanepooten midden onder inktvlakken, waaruit met moeite te lezen was: „Vele complimenten aan vader!""

Dit hospitaaltooneel komt voor in „Sac au dos" van J. K. Huysmans, een zeer treurig verhaal van al de rampen en plagen in de ambulancen van het binnenland, afgewisseld door hoogst stuitende en onverkwikkelijke bijzonderheden.

De schildering van een slagveld geeft Paul Alexis als volgt:

„Er werd nog gestreden heel ver weg, aan de andere zijde van de bergvlakte, drie of vier mijlen verder. De avond begon te vallen, maar het kanon dreunde nog. Eene koude mist uit het naburig dal opstijgend, verminderde het geluid der losbrandingen.

„Een Fransch soldaat sleepte zich voort op den grooten weg van het departement, alleen, gewond aan den linkervoet. Een kogel was hem door den hak gegaan zonder het been te verbrijzelen. Hij had zijn schoen moeten uittrekken; hij had de wond zoo goed mogelijk verbonden met een strook linnen van zijn hemd afgescheurd. Hij ging zeer langzaam vooruit, zijn geweer als een rotting gebruikend, zoo min mogelijk den gewonden voet op den harden en door den dooi glibberig geworden grond plaatsend. Het linnen van het verband was rood en had als een spons al het bloed opgeslorpt....

„Hij zette zich eindelijk aan den rand van den weg neder, in volslagen duisternis. Hij wist niet waar hij zich bevond. Sedert zijn detachement het leger van Chanzy had gevolgd, was hij door marschen en contramarschen in de laatste veertien dagen geheel in de war. Ook wist hij eigenlijk niet wat er met hem gebeurd was, sinds hij uit zijne bezwijming in een veld met beetwortelen ontwaakte.

„Hoe lang had de bedwelming geduurd: tien minuten? of drie uren? of een heelen dag? Hij wist het niet. Wat hij zich herinnerde, was het volgende:

„Zijn bataljon had den geheelen nacht in een hollen weg doorgebracht, de manschappen hadden gekleed plat op den grond gelegen. De tenten mochten niet opgeslagen worden, zelfs geen sigarette gerookt. Dit alles, om de Beyersche voorposten, die men onverhoeds op het lijf vallen wilde. Even

vóór den morgenstond kwam eene batterij met zes stukken in den hollen weg. Men was toen vijftienhonderd meters verder gerukt en had haltgehouden achter eene dichte rij populieren; daarop moesten honderd zijner kameraden en hij als tirailleurs op een uitgestrekten muur aanvallen. De Duitschers hadden er schietgaten in gemaakt. Men had dien muur met een paar kanonschoten kunnen vernielen, maar de batterij moest waarschijnlijk op hoog bevel werkeloos blijven. Zoo moest men dus tegen een onzichtbaren vijand geheel onbedekt optrekken. Zijn hart klopte, 't was zijne eerste ontmoeting met den vijand.... De morgen was nog niet geheel aangebroken. Er klonk nog geen schot. Er vertoonde zich geen vijandelijke schildwacht. Misschien zou men nu voor het eerst den vijand overrompelen, die ons zoo dikwijls had verrast....

„Hij zelf was niet bang, hij zou zijn plicht doen als de anderen. Maar als hij eens bang ging worden. Die twijfel was zoo vernederend, dat hij door zenuwachtige trillingen werd geschokt. Hij wenschte nu maar, dat het eerste schot mocht vallen, opdat hij mocht weten, of hij een dapper soldaat was, dan wel of hij van zenuwachtige lafhartigheid in zwijm zou vallen.... Hij was nu op veertig schreden afstands gekomen van den muur met de schietgaten. Waarom wachtten de zonen van dat logge en ongevoelige volk zoo lang met vuren? Hij had willen schreeuwen: „Vuur dan toch, ellendige domkoppen!...."

„Plotseling klonk een oorverdoovend gerucht; hij vuurde midden in den rook en was instinctmatig voorover ter aarde gevallen. Daarna waren zijne herinneringen flauwer geworden.... Het vreeselijk geraas der losbrandingen hield aan. In dikken rook floten de kogels vaak vlak langs zijne ooren en sloegen in den grond midden onder de beetwortelen als dikke hagelsteenen. Al wat hij wist, was dat de honderd andere tirailleurs evenals hij over den bodem verspreid waren; nog herinnerde hij zich zeer duidelijk het afgrijselijk en onvergetelijk schouwspel van een zwarten Turco, op vier pas afstands plotseling lijkkleurig wit, daar hem de schedel door een kogel verbrijzeld was.

„Bij het lijk van den neger was hij ineengedoken, had zich

niet meer bewogen en getracht zijn hoofd te bedekken met de kolf van zijn chassepot. Voor het overige had hij maar flauwe herinneringen. Hij had een zweepslag aan den hak gekregen, had het bloed gevoeld onder den voet, zijn linkerbeen was verstijfd; dat àlles had hij in duistere verwarring ondergaan.... Plotseling dreunde de grond onder hem, hoeven van paarden vlogen haast zijn aangezicht voorbij, misschien was een heel escadron over hem heen gevlogen. Misschien was er nog meer gebeurd, maar eene zware bezwijming was over hem gekomen. Eindelijk was hij ontwaakt, alleen in den ijskouden mist, bij het vallen van de duisternis te midden der diepe stilte der nu verlaten velden."

De beide aangehaalde fragmenten leggen een treurig getuigenis af omtrent den armen Franschen soldaat — de laatste is een priester, die vol geestdrift en vaderlandsliefde vrijwillig diende — uit zijn beroep plotseling naar de gelederen overgeplaatst, slecht aangevoerd en meestal zonder vrucht aan een wissen dood prijsgegeven. Dat mogen zij bedenken, die het „oorlogje" der ex-keizerin Eugénie hebben verdedigd, die den grijzen staatsman hebben uitgejouwd, omdat hij (Thiers) nog voor de dolzinnige oorlogsverklaring den noodlottigen afloop van den krijg voorspelde.

Mocht men meenen, dat de teekening van Huysmans en Paul Alexis bezijden de waarheid blijft, dan is hier de herinnering aan hunne naturalistische geloofsbelijdenis afdoende. Ik herhaal, beiden hebben in den oorlog van 1870—71 gediend, beiden spreken als ooggetuigen.

Mocht het nieuwe leger van 1880 eenmaal — wat wij voor Frankrijks en Europa's rust zoo lang mogelijk zouden willen verschuiven — een nieuwen krijg moeten ondernemen, dan bestaat er groote waarschijnlijkheid, dat het zich beter van zijne taak zal kwijten, dan de slecht gedisciplineerde linietroepen en de gedemoraliseerde vrijwilligers, door de schrijvers van „Les Soirées de Médan" met zoo groote waarheidsliefde geteekend.

DE HELDENDADEN VAN DEN VERNUFTIGEN JONKHEER DE PONTHAU.

Juli 1880.

I.

Er is in de beide laatste jaren ten onzent vrij wat gerucht ontstaan en vele groote woorden zijn gesproken tegen eene richting in de letteren, die algemeen met den naam van Naturalismus wordt aangeduid.

Op letterkundig terrein is het jongste naturalismus van oorsprong Fransch. Dit verschijnsel is natuurlijk geen toeval. De tweede helft dezer eeuw houdt zich dagelijks meer en meer aan den catechismus der werkelijkheid. Nederland en Duitschland hebben belangrijke bijdragen geleverd in den strijd van supranaturalismus en rationalismus op godgeleerd gebied. Die strijd staat in verband met de geheele richting van het wijsgeerig denken onzer dagen. De wereldbeschouwing, die hare basis bezit in eene door wondergeloof gesteunde verklaring der levensraadselen, zag zich wetenschappelijk overvleugeld door de vorderingen der natuurwetenschappen.

Overal nam het streven naar waarheid — de reusachtige taak, die een geest als Lessing zich reeds aan 't eind der vorige eeuw uitkoos, — hooger vlucht. Deze sterk realistische neiging mocht in de wijsbegeerte ten slotte tot een pijnlijk pessimismus en in de letterkundige kunst tot een stuitend naturalismus leiden, hare levenskracht werd door deze overdreven groeizaamheid niet geschaad. Wijsbegeerte en kunst staafden beide, dat de wereldbeschouwing van een vroeger tijdvak op onhoudbare veronderstellingen berustte, dat een nieuwe dageraad aangebroken is.

Als zoodanig hebben pessimismus en naturalismus eene wettige reden van bestaan. Het pessimismus had geen vrede met eene godsdienstige verklaring van het heelal, het wees

er op, dat de vrome illusie, als zoude de wereld naar een groot doel, door de eenige Liefde gesteld, bestuurd worden, reeds lang door de feiten eener wreede, meedoogenlooze natuur, eener diep verbasterde menschenmaatschappij was gelogenstraft. Het naturalismus in de letteren werd door eene soortgelijke terugwerking geboren. Had men vroeger er zich op toegelegd, om de wereld te schilderen, zooals zij niet was; had men door phantasie gepoogd de menigvuldige dissonanten der barre werkelijkheid harmonisch op te lossen naar de willekeur van edelmoedige dichterharten, thans vierde evenzoo het streven naar waarheid den teugel op letterkundig gebied en men huldigde alleen de voorstelling van onloochenbare feiten, hoe stuitend, hoe afschuwelijk ook.

De nieuwe richting werd niet overal met open armen ontvangen. Schopenhauer, zelfs Hartmann, werden met bittere ironie door de fatsoenlijke denkers-wereld ter deur uitgeworpen; Flaubert en Zola mochten nauwelijks door iemand, die zijne tijd- en landgenooten te vriend wilde houden, worden genoemd. Desniettemin, het wijsgeerig pessimismus in Duitschland en het naturalismus in den Franschen roman zijn verwante levensteekenen van dezelfde gesteldheid der geesten in deze laatste kwarteeuw. Dorst naar waarheid doet hoofden en harten kloppen en getuigt, dat, daar het getij verliep, de bakens zijn verzet.

't Spreekt van zelf, dat eene dichte menigte zich vooreerst ijverig zal aankanten tegen het verzetten der bakens, maar daar tegenover zal eene niet minder ijverige minderheid zich altijd vaster overtuigd achten, dat het zwaartepunt in de beweging van den menschelijken geest is veranderd. Deze laatste minderheid heeft eene grootsche, ééne edele taak. Zij zal met eerbiediging van ieders bijzondere wereld- en levensbeschouwing moeten staven, dat de realistische of empirische wijsbegeerte niet noodzakelijk uitloopt op vernietiging van het oude ideaal in den verhevensten zin des woords. Zij zal moeten staven, dat pessimismus en naturalismus beide door al te brandenden ijver oversloegen tot eenzijdigheid. Het pessimismus spant zich in, om zooveel mogelijk kwaads te zeggen van de natuur en de menschenwereld; het natura-

lismus beijvert zich de treurigste en afschuwelijkste werkelijkheid tot kunststof voor den roman te kiezen — en met beide heeft de moderne realistische wijsbegeerte in den aanvang vrede voor zoover namelijk beide de waarheid en werkelijkheid niet voorbijstreven.

Maar ook alleen voor zoover.

Want zij koos zich verhevener taak. Al moest zij den pessimisten toegeven, dat de wereld ellendig is ingericht, zij zou toch dadelijk wijzen op het betrekkelijk Goede en het betrekkelijk Schoone, dat door menschengeesten en menschenhanden is gewrocht. Dat Goede en dat Schoone hebben de menschheid voor wanhoop bewaard en het menschelijk leven op deze aarde zoo niet tot een onafgebroken feestdag dan toch dikwerf tot een zeer dragelijk bestaan gemaakt.

Hetzelfde heeft de realistische wereldbeschouwing aan de naturalisten te antwoorden. Zij erkent al wat waar en historisch is in hunne kunstwerken, maar wijst op hunne eenzijdigheid, als zij de wereld volkomen troosteloos leelijk en diep bedorven voorstellen. Zij zelve, innig doordrongen van een onleschbaren dorst naar waarheid, zij huldigt een nieuw Idealisme — de bevordering van het mogelijk Goede en Schoone in de menschenwereld ter vermeerdering van geluk en levensvreugde.

Dit Idealisme is op geen droombeeld of schijngrond gebouwd en wordt dus het Idealisme der moderne realisten. Men zegge niet, dat de beide termen elkander in den weg staan. De bevordering van het mogelijk Goede en Schoone in de menschenwereld is een ideaal, over welks bereikbaarheid de toekomst zal beslissen. Dit Idealisme waardeert de pogingen van de pessimistische denkers, omdat dezen op zuiver realistischen bodem staan; waardeert om denzelfden grond de inspanningen der naturalistische romanschrijvers, die niets, wat menschelijk waar is, buiten het kader van den roman durven schuiven.

Indien de letterkundige critiek zich rekenschap wilde geven van deze beteekenis der termen: Pessimismus, Naturalismus, Idealismus, zou zij menig onbesuisd en oppervlakkig oordeel ongeveld hebben gelaten. Bij uitzondering alleen schijnt men

met onpartijdigheid en kennis van zaken te spreken [1]). Men dringt zeldzaam door tot de kern der zaak en laat dit gaarne over aan hen, die men in dwazen overmoed van oppervlakkigheid beschuldigt. Het eerste, wat vooral de Nederlandsche critiek ter harte gaat, is de vraag naar het aantal bruikbare zedelessen uit het een of ander letterkundig kunstwerk te trekken.

Sedert Vader Cats deze manier van moraliseeren in de mode bracht, heeft men nog geen ander standpunt ingenomen. De grofheden van den braven Dordtenaar werden met een ruim geweten over het hoofd gezien. Alles kwam aan op de zedeles van het slot. De beste en geestigste auteurs konden zich niet buiten den nationalen dampkring verplaatsen. Justus Van Effen moraliseert, ja, zelfs Betje Wolff moraliseert bij wijlen. Uit den aard dezer omstandigheden volgt, dat er twee eeuwen lang ten onzent tegen de verderfelijkheid van den Franschen, van den Duitschen, ja zelfs van den Engelschen roman werd te velde getrokken.

Wel zeer naar waarheid heeft een onzer beste letterkundige kunstrechters, Cd. Busken Huet, gezegd, dat „hartstochten te beschrijven geen olie gieten is in de heilige lamp der deugd". De roman, die enkel leeft van karakterschildering en conflict van hartstochten, mocht dus reeds daarom op weinig waardeering bij eene echt Nederlandsche jury rekenen. Dubbel ernstig werden de omstandigheden, toen de Fransche Romantiek van 1825 tot 1850 in wilden hartstocht losgebroken alle perken der academische regelmatigheid met voeten schopte. Weinig gewend aan de verklaring van eene letterkundige gebeurtenis als deze, sprak men aanstonds in Nederlandsche kringen met de oprechtste minachting over de uiterst gevaarlijke en onzedelijke richting in den Franschen roman.

Ergere dingen vielen voor, toen Balzac en Flaubert het nieuwe tijdvak van den realistischen roman openden. In Frankrijk zelf beoordeelde men deze plotselinge wending van zaken met hooge voornaamheid en wegwerpende onverschil-

---

[1]) Men leze het uitstekend artikel over Zola in „de Gids" 1880 van Dr. A. G. Van Hamel.

ligheid. Terwijl men zich reeds met de tamme Romantiek van 1840 tot 1850 op goeden voet bevond, kwamen nu de onverkwikkelijke volgers van Balzac met ruwe hand de ellenden van het maatschappelijk leven zonder eenige verschooning in het volle daglicht stellen. Zoodra evenwel in 1866 Emile Zola als nieuw profeet der naturalistische school met zijn „Thérèse Raquin" te voorschijn trad, werd afkeuring schering en minachting inslag.

Elders reeds heeft de steller dezer regelen uitvoerig zijne meening over het jongste Naturalisme in den Franschen roman gezegd. Daar het evenwel in den regel blijkt, dat vraagstukken van zuiver wetenschappelijken aard op aesthetisch gebied niet met het koele verstand worden beoordeeld, maar door velerlei hartstochten van den koninklijken weg worden weggesleurd, kan het zijn nut hebben hier nogmaals beknopt te herhalen, wat mij voorkomt te zijn het juiste standpunt der letterkundige critiek tegenover hen, die zich naturalisten noemen.

Tot de realisten en naturalisten kunnen thans (1880) gerekend worden: Honoré de Balzac, Gustave Flaubert, Champfleury, Edmond en Jules de Goncourt, Léon Gozlan, Emile Zola, Léon Hennique, J. K. Huysmans, Paul Alexis, Guy de Maupassant en Henri Céard. Hunne verdienste is, dat zij in een letterkundig kunstwerk geene onwaarheid dulden, maar met de meeste onverschrokkenheid elk feit willen beschrijven, 'twelk in de natuur of in de menschenwereld plaats grijpt of kan plaats grijpen. Hun streven naar waarheid is een zeer karakteristiek teeken des tijds, 'tgeen door de voorstanders eener realistische levensbeschouwing met waardeering kan worden aangenomen.

Maar deze laatsten nemen alleen het streven der naturalisten aan, geenszins de praktijk van hun streven. Want er is verschil in beider opvatting van het doel der kunst. Voor de naturalisten is de kunst alleen het beschrijven van eene reeks verschijnselen, de anatomie en physiologie van den mensch en der maatschappij in den roman. Zij vragen niet naar de harmonie der feiten, het is om de feiten zelven, om de „documenten" te doen. De realistische aesthetiek huldigt

een ander gevoelen. Zij kampt voor de Schoonheid, omdat zij naar de harmonie der verschijnselen streeft, omdat zij mee wil werken tot het groote doel: vermeerdering van menschelijk geluk en levensvreugde door bevordering van het Schoone en Goede, voor zoover het onder bereik der menschen ligt.

Zij kampt voor de Schoonheid, omdat zij aan de Kunst de roeping toekent zich te verheffen boven de afschuwelijkheden der werkelijkheid, omdat de kunstenaar geen kopiïst, maar een scheppend wezen is, dat onderscheid weet te maken tusschen Schoon en Leelijk. De naturalisten streven niet naar verheffing van de kunst boven het absoluut Leelijke, omdat zij geen onderscheid kennen van schoon en leelijk, omdat zij louter naar Waarheid vragen. Indien de levensbeschouwing der pessimisten inderdaad de oplossing der wereldraadselen aanbood, dan zou de aesthetiek der naturalisten tevens de waarachtige zijn. De wereld als samenstel van ellende, rampen en ongelukken verklaard zijnde, zou er voor den romanschrijver niet anders overblijven dan de schildering van de afzichtelijkste en stuitendste werkelijkheid.

De realistische Aesthetiek, dochter der realistische of empirische wijsbegeerte, huldigt de schoonheid in de eerste plaats als feitelijk gegeven in de natuur en in de werken der menschen; in de tweede plaats, als doel der kunst, omdat de kunst geroepen is het kapitaal der menschelijke levensvreugde zoo krachtig mogelijk uit te breiden. De kunstenaar wordt door deze leer verplicht niet naar de naakte waarheid alleen te streven, maar vooraf te kiezen, welke waarheid, welke stof uit de werkelijkheid hij voor zijn kunstdoel zal kunnen gebruiken.

Juist tegen dit beginsel heeft de school van Balzac, Flaubert en Zola grovelijk gezondigd. En op dien grond zal het naturalisme alleen als voorbijgaand historisch verschijnsel indruk maken. De toekomst is niet voor de naturalisten, omdat zij wanhopig eenzijdig zijn. Maar de toekomst zal zich met hun arbeid wel degelijk bezighouden, omdat zij als naturalisten zich streng gehouden hebben aan het groote beginsel van het wijsgeerig denken onzer dagen: de drang naar waarheid in alles.

Met het oog op dit laatste heeft men hun streven tot nog toe miskend. Bij hunne wanhopige eenzijdigheid voegt zich de wanhopige partijdigheid der critiek; in Frankrijk gesteund door de traditiën der classieke en romantische school, in Nederland door de onverwoestelijke pruderie en pedanterie der moralisten à la Cats en à la Bogerman. De alarmisten uit deze school hebben geen enkel oogenblik nagedacht over de historische en wijsgeerige beteekenis van letterkundige gebeurtenissen, als er tot stand zijn gekomen met de verschijning der Balzac-Flaubert-Zola-richting. Zij hebben het tuighuis der overgeleverde moraal onderzocht en bevonden, dat men nog een goeden voorraad haakbussen en hartsvangers had overgehouden, om deze nieuwerwetsche onverlaten in het hart te treffen.

Men heeft ten onzent een zoo hevigen afkeer tegen de naturalistische richting in den roman uitgesproken, omdat men op het standpunt van leeken in de eerste plaats terugdeinsde voor de barre werkelijkheden en de uitgezochte platheid der schilderingen; in de tweede plaats zich buitengewoon prikkelbaar moest betoonen voor de vergrijpen tegen kieschheid en kuischheid. De naturalisten schroomden niet, waar het voor de hand lag, het vraagstuk van het geslachtsleven aan te roeren. Renée uit „La Curée" is een zinnelijk monster, Nana geheel en al „une ordure". Vooral tegen het schilderen van zoodanige figuren heeft de Nederlandsche verontwaardiging zich geuit. Hadden de naturalisten met dezelfde openhartigheid eene bende valsche munters, eene reeks van gruwelijke moorden, een hoop boeven, een balansenflatteerenden, financieelen schurk op den voorgrond gesteld, niemand in Nederland zou in het belang der moraal het harnas hebben aangeschoten tegen Zola en zijne jongeren. Bij Renée en Nana moest het sexuëele leven zich zeer op den voorgrond plaatsen, en tot heden was men in onze kringen overeengekomen over dergelijke onderwerpen te zwijgen.

Het volkskind, in ellende en verdorvenheid opgegroeid, door prostitutie een bestaan zoekend en eindelijk doordringend tot de hoogste klasse der maatschappij, levert geen stof voor een aesthetischen roman, tenzij men haar het genie van eene

Aspasia geve; — maar desniettegenstaande blijft het eene vraag, waarom hare verschijning in een kunstwerk gevaarlijker is voor de zeden, dan het optreden van eene bende gauwdieven en moordenaars. Indien de voorstelling van een diep gezonken ellendeling, die zich vergrijpt aan de goederen en het leven van zijn naaste, geduld kan worden in een roman, waarom wordt dan steeds onverbiddelijk den staf gebroken, wanneer er eene vrouw verschijnt, die de wetten der eerbaarheid met voeten treedt?

II.

De Naturalisten zondigen in velen. Maar toch is het verzet tegen hunne richting en hunne werken niet evenredig aan hun zondenregister. Als tegenwicht kan eene onpartijdige en onbevooroordeelde beschouwing van hun werk, van hunne fouten en van hunne deugden niet overbodig genoemd worden. Is het mij gelukt aan te toonen welk standpunt de realistische aesthetiek tegenover hun arbeid behoort in te nemen, dan heb ik mij het recht verworven de aandacht te vestigen op een levensteeken der naturalistische school uit den jongsten tijd.

Onlangs verscheen:

„Léon Hennique. Les hauts faits de M. de Ponthau." (Paris, Derveaux. 1880).

Dit boek is eene letterkundige scherts van het begin tot het einde. Léon Hennique, die met een weinig aantrekkelijken roman „La Dévouée" heeft gedebuteerd, toont met dit tweede werk zich van eene geheel nieuwe zijde. Als naturalist ontwikkelde hij een zeer verdacht talent in zijne „Dévouée". Waarom men dit boek in onze taal heeft vertolkt, terwijl men zich nimmer waagde aan Flaubert, E. de Goncourt of Zola schijnt onverklaarbaar. Maar „Les hauts faits de M. de Ponthau," het tweede, zeer belangrijke werk van Léon Hennique, werd tot nog toe zelfs niet de eer eener eenvoudige vermelding waardig gekeurd.

De auteur noemde dit boek „une plaisanterie romantique sur le romantisme". De Fransche critiek, vooral

de „Revue des deux mondes" had de naturalisten met de diepste minachting elke beteekenis ontzegd. Léon Hennique vormde derhalven het plan, om een kunstwerk in hoog romantischen toon te schrijven, ten einde daarmee te bewijzen, hoe gemakkelijk het is romans te leveren, die enkel door de bezieling der verbeeldingskracht worden ingegeven.

Dit feit is reeds op zich zelf der aandacht overwaardig. Het is voorgekomen, dat de geniale Cervantes zijn realistischen „Don Quichote" schreef, toen de verhalers van ridderavonturen in de eindelooze reeks der Amadissen, der Palmerijns en der Primaleons al de perken der wildste phantasie met voeten hadden getreden. Hier heeft iets geheel anders plaats. Hier stellen de naturalisten een romantischen Don Quichote als satyre tegen hunne vijanden, de versmaders van de naturalistische kunstrichting. Léon Hennique leest den ouden Dumas, Alfred de Musset, Eugène Sue, Lamartine, Victor Hugo, Paul Féval en de geheele phalanx der romantische auteurs van 1825 – 1860. Hij besluit een boek in hun geest en in hun stijl te schrijven. „Mon seul but, en l'écrivant" – zegt hij aan 't slot van zijne voorrede — „a été de m'offrir une satisfaction: celle de prouver que, comme tant d'écrivains convaincus de leur impeccabilité on aurait pu faire du romantisme."

Te toonen, dat men al de handigheden en loopjes der romantische school zonder moeite kan nabootsen, werd de poging van den naturalist, wiens arbeid – en terecht – met ernst was gegispt. Even mislukt en zwak als „La Dévouée" is geschreven, even krachtig en talentvol zijn „Les hauts faits de Monsieur de Ponthau (*Henrico quarto regnante*)" samengesteld. Het boek is niet episch, maar dramatisch van vorm en uitsluitend in gesprekken vervat, zooals onlangs de nieuwe roman van mevrouw Bosboom-Toussaint. Een bijna ontelbaar personeel treedt op. De hoofdgedachte der fabel is, dat de graaf Jacques de Ponthau, buitengewoon ijverig Hugenoot, ten platte lande en te Parijs aan 't hof van koning Henri IV, ieder voorbijganger tot het protestantisme poogt te bekeeren. De vernuftige heer de Ponthau is een

Hugenootsche Don Quichote, die plechtstatig met zijn knecht Jonathas langs velden en wegen voortschrijdt, om in de overdrevenste taal ieder tot bekeering op te wekken. Met groot talent zijn stijl en manier der romantische school gevolgd. Eenige staaltjes zullen er het best bewijs voor leveren.

Wij zijn in het woud, bij een open plek vol weelderig gras, lelietjes-der-dalen, boterbloempjes en madeliefjes. Natuurlijk gaat de zon onder en schittert zij tusschen de takken en bladeren als de vlammen van een reusachtigen brand. Twee boeven, Lariflette en Barrabas liggen onder een groep jonge eiken. Barrabas heeft rosachtige haren en gelijkt op een „verloopen Christus," verbrand door de zon, gehavend door weer en wind. De boeven zijn gekleed met „belangwekkende lompen" en „sinistrement armés". Uit hun gesprek blijkt, dat zij straatroovers zijn, en dat Barrabas tevens het beroep van tooneelspeler en dichter uitoefent. Deze laatste schijnt zich er op toegelegd te hebben parodieën op Alfred de Musset te voltooien. Hij draagt een amoureus liedeke voor, waarvan het eerste couplet luidt als volgt:

„Nous vivions dans le même bouge,
„Ses yeux verts luttaient de splendeurs
„Avec sa chevelure rouge,
„Bouquet de gaillardes odeurs.
„Au moral, c'était une gouge,
„Qui méprisait fort les grandeurs."

Een eenigszins beschonken boer, Vincent, komt zingend te voorschijn. De beide boeven vatten hem aan. Hij schreeuwt om hulp. Er knalt een schot. Lariflette valt, Barrabas vlucht. De graaf de Ponthau verschijnt, gevolgd door Jonathas.

De Ponthau is slank, hoog van gestalte. Hij heeft blauwe oogen, „krachtige," maar „onzekere" oogen; omgekrulden knevel naar de mode dier dagen, een zilverblonden baard, en fijne, bijna vrouwelijk fijne gelaatstrekken. Ondanks dit alles schijnt hij onverschrokken en „ontembaar". Zijn wambuis van paarsch fluweel is wat versleten, zijn hooge, nauwe laarzen van bruingeel, plooizaam leer reiken ver boven de

knieën. Zijn vilten hoed is kastanjebruin zonder veeren. Een vervaarlijk rapier met breede handgreep prijkt aan zijne zijde, hij draagt aan zijn gordel een bijbel. Jonathas, een soort van reus, met een degen en twee pistolen, volgt zijn meester.

Nadat de Ponthau den boer Vincent gered heeft, nadat de boeven gevlucht zijn, vangt het volgende gesprek aan:

Vincent (*de handen kussend van de Ponthau*). O, meneer, u heeft mij een onschatbaren dienst bewezen!

De Ponthau. — De Heer is almachtig!

Vincent. — Mocht u het eenmaal worden, edele Heer! Welk eene dankbaarheid ben ik u schuldig.

De Ponthau. — God is goed!

Vincent. — Evenals u, edele Heer!....

De Ponthau. — Hoe is je naam, deugniet?

Vincent. — Vincent, om te dienen, edele Heer!

De Ponthau. — Tot welke kerk behoorde je vader?

Vincent. — Tot de katholieke kerk, edele Heer!

De Ponthau. — Tot de roomsch-katholieke kerk.... En jij, waar hoor jij toe?

Vincent. — Tot de kerk van mijn vader!

De Ponthau. (*Vertoornd*). Je godsdienst is een weefsel van ongerechtigheden!

Vincent. (*Maakt het teeken des kruises*). Maar, edele Heer! dat is God lasteren!

De Ponthau. — De volheid der tijden is gekomen! Ik wil, dat een zuiver licht uwe blindheid met vrome stralen verlichte! Denk aan je bekeering!

Vincent. — Aan mijne bekeering?

De Ponthau. — De hervormde godsdienst is de eenige godsdienst!

Vincent. — De godsdienst van Luther en Calvijn? Geuzen, wier boeken men in 't openbaar heeft verbrand! Edele Heer! ik ben een goed katholiek en het spijt me bijzonder, dat de redder van mijn leven gemeene zaak maakt met de vijanden van mijn geloof!

(*Het wordt nacht*).

De Ponthau. — Maar ik zeg u, dat, wijl God mij deed toesnellen, om u te redden, ik zeg u, dat, wijl God mij uwe

wanhopige kreten deed hooren, het duidelijk blijkt, hoe de Almachtige u de oogen wil openen!

Vincent. — Ik luister niet meer naar u!

De Ponthau. — En ik zeg je nogmaals, als je de stralende stroomingen der waarheid niet wilt aannemen, dat je laatste uur geslagen heeft.

Vincent. — Maar wie is u dan?

De Ponthau. — Mensch, ik kwam hier aansnellen, toen je den dood voor oogen hadt! Gehoorzamende aan de stem des Hemels reikte ik je de hand, je verstiet ze. Dit uur is plechtig; reeds omringt ons de duisternis van alle zijden! Je was aangewezen om gered te worden, je hebt niet gewild! (*Hij trekt zijn degen*). Bij den Hemel, die mij hoort, betuig ik, dat je den blik van liefde, welken de Almachtige uit de vlammende wolken op je gevestigd had, hebt veracht. Mensch, ik voltrek het noodlot, 't welk je dood wil! (*Hij steekt hem naar het hoofd. Vincent valt*). Zoo moge de logen vergaan! (*Hij wischt zijn rapier af aan de kleeren van Vincent*). Dat dit bloed stroome over zijn aangezicht!

In een adellijk park onder hooge boomen klinkt nu een *duo d'amour* tusschen den jongen graaf de Helly en mejonkvrouw Hélène de Ghestelles. De laatste is de dochter van een Hugenoot, de eerste katholiek. Koning Henri IV verheugt zich over hun huwelijk, waardoor de oude haat der godsdienst-oorlogen zal worden geboet.

Iets verder ligt eene rijke hoeve. De eigenares la Parpaillotte vertelt aan hare dochter Suzanne en aan een boerenknecht Jean Pot, hoe de papisten het huis van haren vader in brand hebben gestoken, hoe beide ouders zijn omgekomen. De graaf de Ponthau treedt binnen en leest aan zijne mede-Hugenoten eenige verzen uit Mattheus XIX voor. Kemelen zullen eer door het oog van een naald gaan, dan een rijke in het Koninkrijk der hemelen, herhaalt hij en grijpt een zilveren lepel. Hij gelast zijn knecht Jonathas het overvloedige tafelzilver weg te nemen. Er ontstaat een gevecht. La Parpaillotte beveelt, dat men de Ponthau eerbiedige. Jonathas verzamelt zilveren bekers, vorken en lepels, ten einde, naar het zeggen van zijn meester, de

schatten der Philistijnen te werpen in het diepst van een afgrond.

La Parpaillotte stelt hare dochter Suzanne aan den graaf voor. De Ponthau prijst hare schoonheid, de leliën van Venus met de rozen van den morgenstond op hare wangen. Hij neemt zijn intrek in de hoeve.

Te Parijs ligt in eene armoedige cel de priester Mazaroz voor een crucifix gebogen, terwijl hij het besluit neemt een moordaanslag op koning Henri IV te wagen.

De Ponthau en Jonathas klagen er over, dat zij in den laatsten tijd zoo weinig ongeloovigen hebben verslagen. De meester huwt Suzanne aan zijn knecht uit. In een priëel der hoeve heeft het volgend gesprek plaats:

Suzanne. Edele Heer! Ik breng u cider! Men zegt, dat hij uitstekend is!

De Ponthau. – Dank je, lief kind! (*tot Jonathas*). Schenk in!

Suzanne. – Is er nog iets van uw dienst?

De Ponthau. – Ja, blijf hier! Heb je een oogenblik den tijd?

Suzanne. – Tot uw dienst, edele Heer!

De Ponthau. – (*Een zetel aanschuivende*). Zet je hier bij me en laat ons als oude vrienden spreken. Zullen we vrienden worden?

Suzanne. – O, edele Heer! dat is te veel eer!

De Ponthau. – Volstrekt niet! Iedere vrouw, in welken stand ook geboren, heeft recht zich gelijk te stellen met den fiersten edelman!

Jonathas. – Wanneer ze er ten minste zoo knap uitziet als zij!....

De Ponthau. – Zwijg zotskap! Ik weet wat ik zeg. (*tot Suzanne*): Bloos niet, anders durf ik je niets te vragen en ik had juist besloten je eene heel vertrouwelijke vraag te doen.

Suzanne. – Eene vertrouwelijke vraag?

De Ponthau. – Ja. (*Fluisterend, zich tot haar voorover. buigend*). Heb je dien Jean Pot lief, welken ik daar zooeven zag voorbijgaan?.... Spreek vrij uit en vertrouw me als iemand, die het goed met je meent.

Suzanne. — Ach, edele Heer! Ik dacht, dat ik hem liefhad, maar ik zie nu wel, dat ik mij vergiste.

Jonathas. — Bravo! Dat dacht ik wel.... Zoo'n lomperd!

De Ponthau. — Heb je iemand anders lief?

Suzanne. — (*Blozend*). Neen.

Jonathas. — Duivels! dat treft hij!

De Ponthau. — Bedaard wat, Jonathas! 't Is net of je Suzanne al tien jaren kent.

Jonathas. — (*met geestdrift*) Wat mij betreft....

De Ponthau. — Zwijg, of ga heen! (*tot Suzanne*): Het doet me heel veel plezier te hooren, dat de vork zoo in den steel zit. Ik kon niet begrijpen, dat een knap en aardig meisje, als jij, zin had in zoo'n domkop!

Jonathas. — In zoo'n vlegel!

De Ponthau. — Suzanne, ik zal beletten, dat je met hem trouwt!

Suzanne. — Beletten, edele Heer?

De Ponthau. — Ik zweer je, als je 't wilt, vandaag dien Jean Pot te doen wegjagen!

Suzanne. — Wegjagen! Neen, dat hoeft niet. Ik heb geen hekel aan hem!

De Ponthau. — Je zult over me tevreden zijn! Ik heb goede plannen en zal voor je zorgen!

Suzanne. — Edele Heer! Mijne dankbaarheid....

De Ponthau. — Ik eisch geene dankbaarheid, lieve Suzanne! alleen een vriendelijken glimlach.... — Dus zijn we het eens — ik zal er voor zorgen, dat je niet trouwt, en jij zult me helpen.

Suzanne. — Ja, edele Heer!

De Ponthau. — Laat ons dit verbond bezegelen! (*Hij kust haar op beide wangen*).

Jonathas. — (*ter zijde*) Duivels! Hij omhelst haar en ik zou met haar trouwen!

De knecht is maar half tevreden over zijn meester.

Op hunne morgenwandeling ontmoeten beiden een armen blinde, die om een aalmoes bidt. Jonathas geeft op zijns meesters bevel geld en deze laatste gevoelt lust een mirakel

te doen. Hij legt de handen op de oogen van den blinde en roept den Hemel aan. Maar de blinde blijft blind.

De graaf de Ponthau is zoo getroffen, dat hij begint te twijfelen. Maar zijn knecht herinnert hem, dat dit eene beproeving des Hemels is. De graaf herleeft en gordt zich aan tot nieuwe heldendaden; zijn naam zal eene echo vinden in het Paradijs.

In de nabijheid der hoeve ontmoet de Ponthau den jongen graaf de Helly. De beide edellieden maken kennis. De Helly antwoordt op de herhaalde vragen van de Ponthau, dat hij katholiek is en aanstonds ziet hij zich door meester en knecht bestormd, om zich te bekeeren. Weldra komen de degens te voorschijn. De tusschenkomst van la Parpaillotte en Suzanne maakt een eind aan 't gevecht. De beide edellieden besluiten den strijd later voort te zetten. Zoodra de vernuftigen heer de Ponthau verneemt, dat de katholieke de Helly zal huwen met de Hugenootsche jonkvrouw de Ghistelles besluit hij dit verfoeielijk plan te doen mislukken.

III.

Het tweede deed van dit dramatisch epos brengt naar het kasteel van den baron de Ghistelles. De graaf de Helly verhaalt aan welken dollen aanval hij het hoofd heeft geboden. Daarop komt de Ponthau gastvrijheid vragen. De oude baron de Ghistelles is een wapenbroeder geweest van de Ponthau's vader, beide Hugenoten. De Ponthau verhaalt, dat hij roeping gevoelt het Evangelie te prediken, dat hij al zijne goederen en landerijen aan de armen heeft uitgedeeld; dat hij den afval van koning Henri IV bejammert, dat hij de witte pluim van Ivry niet meer heeft zien wapperen; dat de politiek, „*cette bouffonnerie,*" tot groot nadeel is geweest voor het waarachtig geloof.

De oude baron de Ghistelles verzekert, dat bij deze woorden het oude Hugenotenbloed weder door zijne aderen vloeit. Er grijpt eene plechtige alliantie plaats tusschen beide edelen.

De Ghistelles (*de rechterhand uitstrekkend*). Ik, Robert,

baron de Ghistelles en heer d'Audreville, diep getroffen door de tegenspoeden, die mijn geloof treffen, sluit een vasten bond met den heer graaf de Ponthau.

De Ponthau. — (*de rechterhand uitstrekkend*). Ik, Jacques, graaf de Ponthau, graaf de Fiennes, baron de la Marche, ik zweer bondgenootschap met Robert, baron de Ghistelles heer d'Audreville. Dat God ons bescherme!

Daarop besluiten beiden naar Parijs te gaan en den koning Henri IV te winnen. Mejonkvrouw de Ghistelles zal hen vergezellen en met hare bovenaardsche schoonheid den koning helpen betooveren.

Er volgt een onderhoud tusschen Hélène de Ghistelles en de Ponthau. Deze laatste overtuigd de jonkvrouw, dat haar huwelijk met de Helly onmogelijk is.

Intusschen ontmoeten de Ponthau en Jonathas op een uitstapje te paard eene processie in eene dorpsstraat. De priesters naderen zingend:

„Pange lingua gloriosi
„Corporis mysterium,
„Sanguinisque pretiosi,
„Quem in mundi pretium
„Fructus ventris generosi
„Rex effudit gentium."

Jonathas. — Meneer, zie dien priester daar met dat kruis! Wat is hij corpulent! 't Lijkt wel een ton met een stool er over!

De Ponthau. — Jij bent een millioen maal knapper dan hij, Jonathas! De processie nadert en zingt:

„Per tuas semitas
„Duc nos quo tendimus
„Ad lucem quam inhabitas.
Amen!"

Jonathas. — O, meneer! Wat al ongerechtigheden op deze aarde! Wij zijn toch niet in de wereld gekomen, om elkaar in den weg te loopen.

De Ponthau. — Die gekken zouden een kostelijke offerande zijn voor den Heer....

Jonathas. — Kostelijk, meneer!

De Ponthau. — We zullen hier blijven wachten. (*Zij houden met hunne paarden stand, tien passen van een straataltaar*). Heb je wel eens gezien, hoe de hagel in een veld met bloeiend graan slaat?

Jonathas. — De hagel verbrijzelt, vernielt, verwoest!

De Ponthau. — Als we zoo eens midden in die dwazen vielen!

Jonathas. — Met plezier!

De Ponthau. — Wacht maar! Ze zullen ons wel gelegenheid geven. Ze zien ons met dreigende blikken aan. Wij hebben toch niets bijzonders aan ons, om de papisten gaande te maken! Pas op!

(*De muziek begint te spelen*).

Een priester (*bij het altaar*):

Panem de coelo praestitisti eis.

Koorknapen:

Omne delectamentum in se habentur.

Stemmen uit het volk. — Zegt eens, heeren ruiters! Hoeden af!

De Ponthau. — (*tot Jonathas*) Druk je hoed in je oogen!

Stemmen uit het volk. — Pas op de steenen! — Naar den brandstapel met die ketters! — Hoeden af! — Naar den brandstapel!

De Ponthau. — Volg mijn voorbeeld, Jonathas! Die dwaasheden zijn soms Gode welbehagelijk! Met het plat van den degen, Jonathas! (*Hij trekt zijn degen, geeft zijn paard de sporen en springt midden in de processie, gevolgd van Jonathas*). Hoerah, Ponthau! Hoerah!

Jonathas. — Hoerah! Ponthau! (*Smart- en wanhoopskreten. De ruiters verdwijnen in de verte*).

Stemmen uit het volk. — Houdt hen tegen! Houdt

hen tegen! — O, mijn arm! — Mijn been is gebroken! — Vervloekte kerels!

Eene moeder. — Mijn meisje! — Mijn lief meisje! Ze hebben mijn kind vermoord! — Daar ligt ze! — De paarden hebben op haar gezichtje getrapt! — Mijn kind! — Er kleeft bloed aan haar haar! — Mijn lief kind! — Geef mij mijn kind weerom! Wraak, wraak! De ellendelingen! Ze beweegt zich!

Inmiddels is de vernuftige graaf de Ponthau met zijn knecht op het kasteel van den baron de Ghistelles teruggekomen. Het huwelijk van Hélène met de Helly wordt verbroken. De Helly daagt de Ponthau uit tot een *duel à mort*.

Barrabas, de bewonderaar van Alfred de Musset, trekt met zijne mandoline naar Parijs en neuriet:

„Veux tu que ce jour soit un jour de fête?
„Rose de ma vie, âme de ma chair,
„Ton amant est fou de joie, es-tu prête?
„Mets ta jupe et prends ton sourire clair."

Weldra komen de Ponthau en de Helly duelleeren. De Helly wordt doodelijk getroffen. Daarop vertrekt de baron de Ghistelles met Hélène en de Ponthau naar Parijs. Onderweg ontmoet het gezelschap Barrabas, die zingend een aalmoes poogt te winnen; hij heft ter eere der reizigers aan:

„Tin, tin, tin,
„Chaque chose dans la vie
„A son matin.
„Tin, tin.
„La mort ne me fait pas envie.
„Mon ardeur est inassouvie.
„Ainsi chantait une catin."

Het derde deel der Heldendaden van den vernuftigen jonkheer de Ponthau brengt de handeling over naar het Louvre. De koningin Maria de Médicis zit naast haar neef Virginio Orsini. De koning Henri IV spreekt met Concino Concini, den hertog de Bellegarde, en andere hovelingen.

Onder de dames is aanwezig Henriette d'Entraygues, markiezin de Verneuil en Léonora Dori. In dit gezelschap wordt de baron de Ghistelles, zijne dochter Hélène en de graaf de Ponthau aan den koning voorgesteld.

Koning Henri IV bewijst bijzondere oplettendheden aan den graaf de Ponthau. Hij roept luide uit: „Wat ben ik blij je te zien, Jacques!" De koningin wil Hélène de Ghistelles hofdame maken; de koning eischt haar vader op voor zijn geheimraad. Alleen de Ponthau weigert elke gunst.

De biechtvader des konings laat in zijne cel een Spaansch jezuiet Mariana en den priester Mazaroz samenspannen, om een aanslag op koning Henri IV te beproeven.

De Ponthau wordt begunstigd door een briefje van Henriette d'Entraygues, markiezin van Verneuil. Hij weigert aan hare uitnoodiging gevolg te geven, maar verschijnt toch eindelijk in haar paleis. De uitkomst van hun samenzijn is, dat de Ponthau de schoone hofdame bekeert tot de hervormde kerk.

Nu bezoekt de dappere jonkheer de Ponthau de Nôtre-Dame. Er wordt eene mis gelezen. Eene oude vrouw spreekt hem aan en verhaalt veel van de schoonheid harer nichtjes. Een jonkman vraagt hem, wie er preeken zal. De Ponthau gevoelt zich diep vernederd, omdat de stem van Henriette d'Entraygues hem in het verderf lokte. Hij wil boete doen. Nu grijpt het volgend tooneel plaats.

De Ponthau. Ik ben hier niet door toeval gekomen! Ik wil mijne fout herstellen! Deze tempel moge instorten, maar dat hij dan ook de vijanden des Heeren verdelge. Henriette d'Entraygues, verloren en behouden vrouw! Ik wil, dat de faam u berichte op welke wijze ik mij gestraft heb voor uwe omhelzingen! Heilige Geest! daal in mij neer, of verheerlijk mij met een straal van uw licht!

Een jonkman. Mijnheer, ik hoor, dat monseigneur de Soissons zal preeken.

De Ponthau. Dank u! (*ter zijde*) Het wordt tijd! (*Hij gaat naar den preekstoel en klimt er op. Nauwelijks vertoont hij zich of hij zet zijn hoed op. Hij wordt gezien. Een kreet van verbazing ontsnapt aan de geloovige menigte*).

De Ponthau (*met donderende stem*): Stilte daar ginder! Laat het orgel zwijgen of ik schreeuw nog harder! Hoort het woord van den waarachtigen God! Hij zal door mijn mond spreken.

Een vreeselijk stilzwijgen in de cathedraal. De priesters keeren zich ontsteld om. De Ponthau *gaat voort:*

Ketterij bevlekt u! Uwe broeders hebben mijne broeders, de Hugenoten, vervolgd, gemarteld, vermoord als wilde beesten. Denkt om den Bartholomeusnacht! Uwe woede heeft niets gespaard! Vrouwen, kinderen, grijsaards zijn gevallen! De Seine heeft de bloedige lijken voortgestuwd! Duizenden kadavers zijn den stroom afgedreven! Het mededoogen des Hemels is uitgeput! Bekeert u!

Stemmen uit het volk. — Genoeg! — Waar komt die gek vandaan? — Hij moet weggejaagd worden! — 't Is heiligschennis!

De Ponthau. — Bedenkt het wel, dat gij in naam van den God der eendracht hebt gehandeld! Vergelijkt den omvang van uwe misdaden met den tijd, welken gij nog hebt te leven, en, zoo u genade wordt geschonken, tracht dan te begrijpen, dat de goedertierenheid des Heeren onuitputtelijk is.

Stemmen. — Weg met den Geus! — Hij is dronken! — Weg met hem, weg met hem! (*Men loopt naar den preekstoel en omsingelt hem*).

De Ponthau (*zijn degen trekkende*). Terug, terug! Of er zullen slagen vallen! Denkt men, dat ik een kind ben? (*Hij houwt naar den dichtstbijstaanden persoon. — Men verneemt een verschrikkelijken kreet*).

De getroffene. — Ellendeling! Mijn hand bloedt! Uit den weg! Uit den weg! Hij wil me vermoorden! Uit den weg! (*De menigte stormt de trap van den preekstoel, huilend van schrik, weer af. Vrouwen vallen in onmacht*).

De Ponthau. — De eerste, die mij aanroert is een kind des doods. Luistert, naar hetgeen ik u nog te zeggen heb! Gaat in uwe huizen terug; bedekt uwe hoofden met asch; houdt vastendag! Zij, die gij gemarteld hebt, rekenen op uw berouw! (*Eene tweede nog dreigender menigte stormt opnieuw naar den preekstoel*).

Stemmen. — Grijpt hem! — Bindt hem, hier zijn touwen! — Gauw! Gauw! — Haalt de wacht. — Dat kan zoo niet langer duren! — Weg met den Geus! weg met hem!

De Ponthau. — Dan zullen we er om strijden! De dagen der hekatomben zijn teruggekeerd! (*Hij slaat herhaaldelijk naar de menigte. Vreeselijke kreten stijgen omhoog. Eindelijk grijpt hem het volk en rukt hem zijn degen af. De Ponthau valt, men sleurt hem van den preekstoel*).

Stemmen. — We hebben hem! We hebben hem! — Waar zijn de touwen? — Slaat hem dood!

De Ponthau. — Gode zij gedankt! Gode zij verheerlijkt! Ik sta weer! (*Hij rijst met bebloed gelaat op*). Hoe zou ik er op in hakken, had ik mijn degen! (*Men bindt hem aan eene zuil te midden van woedend geschreeuw. Een officier komt met soldaten*).

De officier. — Laat de passage vrij! Waar is de man in quaestie? (*De Ponthau ziende*). U, hier, meneer de graaf? (*tot de soldaten*) Houdt het volk op een afstand. (*tot de Ponthau*) Er vloeit bloed over uw gelaat....

De Ponthau. — Een paar schrammen, anders niet! Help me, meneer! om dat kanalje te verpletteren!

De officier. — Ik heb er het recht niet toe, heer graaf! Verschoon me! En doe nu, alsof u mij volgt — zoo dadelijk zal ik u weer op vrije voeten stellen! (*Hij maakt hem los*).

De Ponthau. — Ik ben u zeer verplicht.

De menigte. — Hangt hem op, hangt hem op! Naar de pijnbank! — Waarom spreekt die officier met den hoed in de hand tot dien schurk?

De officier (*tot de soldaten*). Vooruit!

De menigte. — Wij gaan mee! Naar de Bastille!

Zoodra de Ponthau aan dit gevaar ontkomen is, begint hij zich te tuchtigen, steeds wegens het onderhoud met de gedoopte Henriette d'Entraygues. Hij zingt een *Miserere mei, Domine!* en snijdt met een dolk zijn borst open, zoodat er zich een bloedig kruis vertoont. Jonathas volgt uit louter ijver zijn voorbeeld. Het bloedverlies stort de Ponthau in eene zware ziekte. De baron de Ghistelles komt hem berichten, dat de koning aan Hélène te veel oplettendheid bewijst.

Langzaam herstelt de Ponthau. Jonathas brengt een kreupele bij zijn meester, welke laatste in een heerlijken tuin den naam van den Almachtige naast dien van Hélène de Ghistelles aanroept. De kreupele is een looze bedrieger, niemand anders dan Barrabas, de geestige dichter. Hij heeft zijne beenen in een zak gebonden. De Ponthau is vol heiligen ijver en beveelt den quasi-kreupelen zich voor te bereiden in gebeden en berouw. Iedere traan van waarachtig berouw valt op de gouden klok van het paradijs en doet haar klinken. Daarna beveelt de Ponthau aan Barrabas in naam van den levenden God op te staan en te loopen. Jonathas bevrijdt den schelm van zijn zak. Het mirakel is voltooid. De Ponthau weent in stilte. Barrabas treedt in dienst van den vernuftigen Jonkheer.

Koning Henri IV toont zich genadig voor de Ponthau, ondanks zijn zonderling gedrag in Nôtre-Dame. De priester Mazaroz verschuilt zich achter eene deur van het Louvre-paleis. Jonathas, die nieuwsgierig is en den koning van aangezicht tot aangezicht wil bewonderen, kruipt weg achter de andere helft der deur. Zoodra hij den priester ontdekt, waarschuwt hij zijn meester. De Ponthau komt aangevlogen en wil den priester in hechtenis nemen. Op dit oogenblik verschijnt de koning. Edelen omringen hem van alle zijden. Te midden van de menigte wil Mazaroz met een dolk op den koning losstuiven, maar de Ponthau grijpt hem bij de keel en rukt hem den dolk uit de hand.

De hofstoet heeft zich met Henri IV verwijderd. Alleen de Ponthau blijft bij den priester. Niemand, behalve hij, heeft den aanslag ontdekt. Daarom beveelt bij Mazaroz hem te volgen. De Ponthau en de priester vangen nu een gesprek aan over de hervorming en over vorstenmoord. Mazaroz betoont geen berouw over zijne daad. Daarop wordt hij met stokslagen door de Ponthau en Jonathas gedood. Te midden van dit heldenfeit komt een jezuïet, *„le père"* Cotton, naar Mazaroz vragen. Meester en knecht wijzen hem op het lijk.

Barrabas beveelt zich bij zijn nieuwen meester in de kunst van verzen te maken, vooral bij galante gelegenheden.

Om aan de Ponthau een bewijs van zijn talent te geven, draagt hij hem het volgend madrigal voor:

„Un oiseau qui chantait, chantait comme ta voix.
„J'ai respiré ton souffle épars dans l'air des bois.
„Tes grands cheveux, pleins d'ombre, ondoyaient dans ma fièvre.
„Quelque chose au soleil luisait comme ta lèvre,
„C'était le petit fruit rouge d'un églantier.
„Un chêne se dressait comme ton corps altier;
„Autour de lui, ton rire avait fleuri dans l'herbe.
„La brise au loin sifflait un air doux et superbe.
„Des lis émus penchaient leurs fronts couleur de miel,
„Et j'eus la vision de tes yeux par le ciel."

De Ponthau oordeelt dit gedicht belachelijk. Hij wil geen verzen van zijn knecht, als edelman en geletterde kan hij ze zelf oneindig beter maken. Alleen gebleven besluit Barrabas zich over zooveel wansmaak te wreken door onmiddellijk den dienst des heeren de Ponthau te verlaten. Nu men zijn dichterlijk genie miskent, wil hij geen minuut langer onder de bevelen van den bedrogen wonderdoener staan.

In het Louvre grijpt een hevig tooneel plaats tusschen den koning en de Ponthau. Henri IV betuigt zijne liefde aan Hélène de Ghistelles, maar wordt telkens door den ijverzuchtigen edelman gestoord. Eindelijk barst de koning in toorn los tegen den onverbiddelijken de Ponthau, die met ongenade en straf wordt bedreigd. De graaf de Helly verschijnt, hersteld van zijne wonden. „*Le père*" Cotton komt de Ponthau aanklagen. De koning schrijft daarop het volgend bevelschrift:

„Ordre est donné à M. le comte de Ponthau de quitter Paris dans les douze heures. Défense lui est faite d'approcher à plus de quarante lieues de la capitale.

Henri,
Roi de France et de Navarre."

IV.

Het vierde bedrijf van dit tragicomisch epos speelt aanvankelijk in de nabijheid der hoeve van la Parpaillotte.

Suzanne is melancholisch gestemd en bekent aan hare moeder, dat zij den graaf de Ponthau liefheeft. Jonathas komt moeder en dochter bezoeken en vraagt Suzanne ten huwelijk. Maar het jonge meisje bekent, dat zij alleen aan den graaf haar hart heeft geschonken. Jonathas stort bittere tranen. Zijn hart wordt in bloedige flarden gescheurd.

De Ponthau treedt op. Hij wil aanstonds de verloving tusschen zijn knecht en Suzanne doen plaats grijpen. Maar beiden weigeren.

Ook de baron de Ghistelles is in ongenade gevallen bij den koning en met zijne dochter in zijn kasteel teruggekomen. Hij overlegt met de Ponthau welke maatregelen ze thans zullen nemen. Zij smeden een komplot, om met een paar honderd Hugenoten den koning uit zijn paleis op te lichten.

Intusschen is de strenge graaf de Ponthau op zijne beurt getroffen door de bekoorlijkheden van Hélène de Ghistelles. Zijne onuitgesproken liefde martelt hem. Somtijds schijnt het of de hartstocht hem de rede ontneemt. Weldra ontmoet hij des morgens in het park van Ghistelles de schoone jonkvrouw. Op eene bank onder twee hooge boomen uitrustend, treedt Hélène hem nader. De graaf is gekleed in een wambuis van blauwe zijde met geel afgezet. Zijn zwarte vilten hoed is met gele, zwarte en blauwe pluimen versierd. Nu grijpt het volgende gesprek plaats.

De Ponthau. — Ik ben geen man als andere mannen. Je weet niet welke denkbeelden er in mijn hoofd rijzen. Je kunt niet begrijpen welke plannen mij bezighouden en verontrusten. — Ik was geboren om koning te zijn — kijk, zie daar ginds!

Hélène. — Wat is er?

De Ponthau. — (*Verward*) Zie je die twee vlammende oogen?

Hélène. — Wat scheelt er aan?

De Ponthau. — Dat is mijn geweten, het ziet mij aan! Zie dien somberen vogel, die daar opvliegt? Het is mijn ziel!

Hélène. — (*Sidderend*) Ik word bang!

De Ponthau. — Maak ik u bang, ik, die u met een droeven glimlach aanzie, ik, die uw vriend zou willen zijn....

want je bent de vrouw, die ik onder al de vrouwen mij heb uitgelezen!

Hélène. — (*Ontsteld*) God, hoe vreemd ziet hij mij aan!

De Ponthau. — Vlucht niet, ik verbied het je! Nu ben je in mijne macht, ga nu niet heen!.... Hoor me, zonder schrik.... Houd je me voor een gek misschien! Geef mij de hand! (*met onnavolgbare zachtheid*)). Geef mij de hand.... ik wil het.... Op Gods bevel zullen wij dus huwen.... Wanneer zullen wij gaan?.... Dadelijk?.... Wat ben je schoon!.... Mijn kasteél is niet groot, maar er bloeien rozen, om je te tooien. Midden in het bosch is mijn kasteel! Kom, laat ons heengaan op twee wilde paarden, zwart als de nacht — laat ons vliegen door de hooge bosschen, onzen tocht afwisselend met onze vurigste omhelzingen! Hoe rijk en heerlijk zijn uwe lokken, mijne Hélène! Kom! Ik heb je lief!"

Na eenige oogenblikken ontwaakt de Ponthau uit zijne geestverrukking en smeekt hij de jonkvrouw om verschooning voor zijne woestheid. Suzanne bespiedt hen en gaat in allerijl den graaf de Helly waarschuwen, die Jonathas juist in verhoor heeft genomen. De knecht is woedend op zijn meester, daar deze de liefde van Suzanne heeft gewonnen — hij bekent alles wat men wil. Nu vliegt de graaf de Helly met zijne mannen naar het park, om de Ponthau te grijpen. Jonathas verraadt als Judas zijn meester. Deze heeft Hélène willen schaken, maar wordt door de Helly gestuit. In het gevecht zinkt hij zwaar gewond ter aarde. De baron de Ghistelles verwijt de omstanders, dat zij de Ponthau hebben getroffen. De Helly verschijnt met een rechter, die zoowel Jonathas als de Ponthau in hechtenis neemt.

Het vijfde bedrijf toont den kerker van den avontuurlijken graaf. De baron de Ghistelles weent in de armen van de Ponthau, en betreurt het, dat Hélène hem hare liefde niet heeft kunnen schenken. Dienzelfden dag zal het hoogste gerechtshof van Parijs zijne zaak onderzoeken. De terechtzitting is uiterst plechtig, de zaal met rood laken behangen, een crucifix aan den muur bevestigd. Tien rechters in zwarte

toga's zijn gezeten onder het crucifix. Twintig hellebaardiers bewaken de zaal. De Ponthau wordt ondervraagd. Jonathas beweert, dat hij met zijn meester drie en twintig onverlaten heeft gedood. De Ponthau voegt er tot schrik der aanwezigen bij: *„Tu oublies ceux qui ont péri dans les bagarres, Jonathas!"*

De graaf houdt vol, dat hij Gods eer heeft gewroken, dat hij een mirakel heeft verricht, maar hij weigert aan de rechters een staaltje van zijne tooverkunst te doen bewonderen. Hij eindigt met eene plechtige rede tot de rechters, waarvan het slot aldus luidt:

„Mijne heeren! Gij kent slechts de helft mijner heldendaden! Ik heb processiën uit elkaar gejaagd; ik heb de ongeloovigen in hunne kerken getuchtigd; ik heb in het verborgen aalmoezen uitgedeeld. Ik heb den koning van Frankrijk tot het geloof zijner kindsheid willen terugbrengen, tot het strenge en zoete geloof, dat het eenige waarachtige is; ik heb geleerd, dat men rijkdom verachten moet; ik heb een kreupele genezen; ik heb mijne goederen aan de armen uitgedeeld. Ik beklaag u, mijne heeren! Ik wil niet langer den schijn aannemen, of ik mij verdedig! Mijne goddelijke roeping is onweerlegbaar — ik zwijg!"

Naar de gevangenis teruggeleid verwachten meester en knecht hun vonnis. Weldra komen de rechters in de cel en verkondigen, dat de Ponthau zijne titels heeft verloren en zal worden onthoofd; dat Jonathas zal worden opgehangen. Daarna verschijnt een beulsknecht, die niemand anders blijkt te zijn dan de ex-landlooper Barrabas, op het punt de beide gevangenen in vrijheid te stellen. Zoodra de Ponthau in den winternacht op vrije voeten staat, maakt hij zich meester van Mazaroz, die van zijne wonden genezen is. Zij slepen den priester naar de Seine. Barrabas knoopt touwen te zaam, de Ponthau verklaart zich bereid de biecht van den Jezuïet te hooren. Barrabas zingt:

„Hurlons au bruit du tapage nocturne.
„Egayons nous car l'aube taciturne
„Limitera le cours de nos exploits.

„Echansons blancs des rêves que tu humes,
„Nous voulons tous, cette nuit, sous tes lois
„Emprisonner nos appétits posthumes."

Mazaroz wordt met een rotsblok aan de beide beenen gebonden in de Seine gestort. De Ponthau zinkt in onmacht. Des morgens komen ze bij den kerker terug en na een hartelijk afscheid van Barrabas kloppen zij weer aan, om toegelaten te worden.

Zoodra zij weder gevangen zijn, verschijnt Barrabas, die nu in allen ootmoed bekent, nooit kreupel geweest te zijn. De Ponthau wordt door dit feit een nieuw mensch. Hij verwerpt zijn vroeger geloof. Hij zegt, dat hij in alles gedwaald heeft. Hij heeft het verheven doel van zijn leven gemist. Hij had alleen de menschheid moeten dienen en is door eene valsche leer van het rechte pad afgedwaald. Jonathas troost zijn meester met de leer der zielsverhuizing van Pythagoras.

Jonathas. — Ik laat mijn oud lichaam in den steek, als een versleten kleed, en ik neem een nieuw aan. (*Na eenig stilzwijgen*) O, meneer....

De Ponthau. — Wat blief je?

Jonathas. — Meneer, we zijn menscheneters!

De Ponthau. — Houd je me voor den gek, kerel?

Jonathas. — In onze cel, meneer! liggen op een bord de resten van een kuiken, dat misschien eenmaal tot mijn familie behoorde.

De Ponthau. — Bekommer je daar niet over, vriendlief! Als je bloedverwant aan het spit gestoken is, dan had hij het wel verdiend!

Jonathas. — Voor een boosdoener moet ik toch zeggen, dat hij vrij malsch was!

De beide veroordeelden ontvangen in den kerker nog een bezoek van la Parpaillotte en van Suzanne. Het jonge meisje komt snikkend aan de Ponthau vergiffenis bidden, omdat ze den graaf de Helly tegen hem heeft opgestookt. Jonathas, op het laatste oogenblik met Jean Pot sprekend, weigert hem te zeggen, waar de zilveren lepels van la Parpaillotte gebleven zijn. De Ponthau vraagt ver-

giffenis aan al zijne vrienden. Hij bekent, dat hij gedwaald heeft. Hij vindt zijn dood billijk, omdat hij niet meer in God gelooft. Aan den baron de Ghistelles, aan Hélène smeekt hij om vergeving. De Helly heeft den koning tevergeefs om genade gevraagd voor zijn vijand. De Ponthau beloont hem, door Hélène en de Helly te verloven onder medewerking van de Ghistelles.

Daarna worden de beide veroordeelden naar het schavot gebracht. De Ponthau draagt zijn schoonste kostuum van wit fluweel met goudkleurige kanten. Men trekt voorbij de uitstalling van kramen en kermistenten. Een kwakzalver verkoopt zijne onfeilbare geneesmiddelen. Hij beweert ze uit den Hemel te hebben ontvangen. De Ponthau glimlacht bitter. Hij is geheel zijn leven niet meer dan die kwakzalver geweest. Bij het schavot scheiden meester en knecht. Eene dichte menigte woont de terechtstelling bij. De beul verzoekt den graaf met de handen zijn lang haar omhoog te schuiven. Zijn bijl opheffend, slaat hij toe, maar scheidt het hoofd niet van den romp. Bedekt met bloed rijst de Ponthau op. De menigte huilt van verontwaardiging. Barrabas grijpt de bijl en doet het hoofd van het slachtoffer vallen. Jonathas wordt gehangen. Onder de toeschouwers geeft eene vrouw den geest — het is Suzanne. In een naburig klooster zongen de nonnen:

„Gloria in excelsis Deo."

Aldus eindigen de heldendaden van den vernuftigen Jonkheer de Ponthau.

Léon Hennique heeft met deze parodie bewezen een schrijver van smaak en belezenheid te zijn. In den strijd tusschen realisten en idealisten op het gebied van den roman, stond het hem vrij uit naam der dikwerf verguisde Realisten en Naturalisten van het fijn geslepen wapen der ironie gebruik te maken. De romantische school, zoo schitterend bloeiend van 1830 tot 1860, heeft menig verhaal, menig zelfs algemeen bewonderd verhaal, in handen van eene op redelooze

wijze toejuichende menigte gelegd, 't welk zich op zijne wijze niet kan meten met „Les hauts faits de M. de Ponthau".

Letterkundige parodieën zijn van onschatbaar gewicht voor de geschiedenis der letteren. Cervantes versloeg met zijn „Don Quichote" een geheel leger van romantische dwazen, en Kinker behaalde met zijne spotternijen over Feith meer bijval, dan de arme Rhijnvis met al zijne romans en treurspelen. De Braga doodde ten onzent eene talrijke phalanx van middelmatige rijmknutselaars en Jules Janin vernietigde met zijn „Ane mort" de geheele club der romantische middelmatigheden, aangevoerd door Eugène Sue, Frédéric Soulié en Paul Féval.

Bij de hevige aanvallen en de woeste verbittering tegen auteurs als Gustave Flaubert en Emile Zola, van alle zijden gebleken, is het billijk te doen uitkomen hoe de jonge adepten der nieuwe school zich pogen te wreken op hunne letterkundige tegenstanders. Eene artistieke scherts als Léon Hennique in een zeer fraai boekdeel met smaakvolle illustratiën onder den titel van „Les hauts faits de M. de Ponthau" uitgaf, zal zeker meer voor zijn vernuft pleiten, dan zijne ruwe teekening der werkelijkheid in „La Devouée" en in „Les Soirées de Médan". Over dit laatste werk eerlang het woord vragend, voeg ik nog hierbij, dat de realistisch-naturalistische groep van schrijvers een allergevoeligst verlies heeft geleden door den dood van Gustave Flaubert (8 Mei 1880). Bij zijne begrafenis bleek het duidelijk, dat het letterkundig antagonisme zich steeds scherper doet gevoelen. Taine, Renan en de jongere Dumas hadden elk een uitvlucht, die hun de moeite spaarde om de teraardebestelling van den auteur van „Madame Bovary" bij te wonen. Rondom de lijkkist zag men te Rouaan evenwel niemand der jongeren ontbreken — Emile Zola, Guy de Maupassant, de Goncourt, Paul Alexis, Léon Hennique, Henry Céard, J. K. Huysmans en nog een aantal jongeren bewezen Flaubert de laatste eer.

EEN VONDELSDAG.

Tochten naar Muiden. — 19 October 1867. — 8 Augustus 1880.

Augustus 1880.

Zij, die in October 1867 te Amsterdam de feesten bij de onthulling van Vondels standbeeld hebben bijgewoond, getuigen nog altijd van den machtigen indruk.

Welke feesten, bijeenkomsten, congressen er ook sedert van 1867 tot 1880 zijn gevierd in Nederland, voor mij ruischen nog de melodieën, die op Donderdag 17 October 1867 in de Parkzaal ieders hart veroverden; voor mij fonkelt nog de zonneschijn van Vrijdag 18 October, die des morgens in de hooge gewelven der Nieuwe Kerk zwijgend victorie zong en als met gulden vingeren de plek aanwees, waar eenmaal Vondels stof door een gezelschap van „arme" poëten was bijgezet; voor mij klapperen nog op den frisschen Octoberwind de vaandels en banieren rondom de tribune bij Vondels standbeeld, gelijk op den blijden dag, toen de voorhang viel en de vorstelijke gestalte des dichters in den vollen, liefelijken zonneglans schitterde, alsof een rand van goud zijn lauwerkrans en schedel omspande.

Mij vooral klinkt nog de afvaartbel in de ooren, of ik nogmaals met een feestelijk getooiden stoomer naar het hooge huis van Muiden ga vertrekken, om den geheelen kring van Vondels vrienden in het gastvrije slot van den Drost, gedurende het tijdvak 1609—1637, te herdenken. Gelukkiger plan is nimmer in schooner vervulling gegaan. Nog heugt het mij, hoe heerlijk het slot van Muiden in tooi van vlaggen en Oranje aan de oosterkim voor het verbaasde oog uit zee opdoemde. Nog heugt het mij met welk een geestdrift ik destijds aan vele slooplustige Vandalen uit ons midden, toeriep:

„Ziet gij daar wel dat kasteel, mijne allerbezadigste heeren! dat kasteel, 't welk gij gewoonlijk een muffen steenhoop scheldt en voor afbraak wilt verkoopen, ziet gij het wel met zijn rood, wit en blauw en oranje getooid uit zee opdoemen; dat kasteel met zijne ronde torens en grijze kanteelen, dat onwaardeerbaar gedenkstuk uit de geschiedenis van ons wakker volk; kerker eenmaal van een voortreffelijk vorst, lusthof later van een smaakvollen dichter. Ziet gij het wel? Welnu, helpt ons dan, want gij kunt het misschien, helpt ons bij den Koning van Nederland, bij zijnen Raad, bij zijne Staatsdienaren, dat het oude Muiderslot in eere hersteld worde, dat bij al de sloopingsgeestdrift onzer dagen een dierbaar monument van vervlogen nationalen letterroem niet gesloopt worde."

Het was een onvergetelijke dag, die dag van 19 October 1867. Al de herinneringen ontwaakten uit het heerlijke tijdvak, waarvan Vollenhove getuigde:

„Dien gulden tijdt moet Holland nooit vergeten!"

Het was, alsof nog eens de dag was aangebroken, waarvan de Leidsche dichter Brosterhuyzen aan Huygens schreef: „Ik hoop nae Muyden te trecken alwaer de heer Drossaert de cunst ghedagvaert heeft, om de duijvel een been af te singhen en te rijmen, vrees ik; de jufvrouwen Tesselschae en Francisca (Duarte) sitten der al te quinckeleren." En Tesselschade kwam in Juli 1633, om allen door haar stem het hart in „vier en vlam" te zetten, zoodat Hooft haar op 1 Augustus schreef: „Mejoffre, UE. heeft hier haare muilen gelaeten. Dat 's een leelijke vergetelheit. Want het waer beter, dat UE. de voeten vergeten had en 't geen daer aan vast is.... Niettemin, deze achteloosheid UwerE. doet ons hoopen, dat wij noch eenigh ander overschot zullen vinden ende moghelijk uw hart hier in eenighen kamerhoek zal vergeten zijn...."

Tesselscha's hart klopte daar inderdaad opnieuw den 19den October 1867. Wij zagen haar allen met bewondering en verbazing. Tesselscha zelve, met diezelfde zielvolle blauwe oogen, dien aanminnigen lach, dat opwaarts gekapte „gouddradig" haar, verscholen onder de hagelwitte muts, met

al die teedere bevalligheid, welke eenmaal een Bredero, een Crombalch, een Barlaeus en wie weet hoeveel dozijnen van anonymi met onweerstaanbare kracht zouden boeien in het gareel van den almachtigen Eroos. En Tesselscha (mevrouw A. C. F. Cuypers—Alberdingk Thijm) zong en wekte de oude echo's in Muidens ridderzaal....

Onvergetelijk zal dat uur voor allen blijven, die den tocht hebben meegemaakt. Later brak nimmer een hoogtijd aan op het gebied der letteren, met zooveel geestdrift door allen gevierd. Of de „tand des tijds" aan de toegankelijkheid en vatbaarheid voor geestdrift knaagt, of wel, dat de ruime plaats, die de critische vitzucht zich in de laatste beide lustra veroverde — doodelijk en vernietigend voor alle kunstenaars van middelmatigen aanleg — hier de schuld moet dragen, dit is zeker, dat de Vondelsfeesten van 5 Februari 1879 door mij althans niet zoo van ganscher harte werden meegevierd, als die van 1867.

Wel gaf de voorstelling der „Leeuwendalers" een heerlijk kunstgenot, wel vierden wij later op het allergezelligst de herinnering aan dezen kunstrijken avond, toen de voorzitter van het Middelburgsche en Kamper taalcongres ons allen aan een gastvrijen disch te Amsterdam vereenigde, maar nog waren de echo's van het eerste Vondelsfeest niet uit hare sluimering ontwaakt. Dat dit echter geschieden kan, zal de dag van Dinsdag 3 Augustus 1880 kunnen staven aan ieder, die aan den nieuwen tocht naar Muiden, Amstelveen en Bovenkerk mocht deelnemen.

In Nederland legde niemand vuriger liefde voor Vondels dichterlijke verdiensten aan den dag, dan de man, die eenmaal in eene lofrede op den dichter van den „Lucifer" zeide: „God schiep onzen Vondel voor de muziek der woorden, gelijk Hij Mozart schiep voor de muziek der tonen."

De heer J. W. Brouwers, thans pastoor te Bovenkerk, heeft reeds vóór 1867 een eerste Vondelsfeest te Roermond gevierd. Dat hij Mozart en Vondel op ééne lijn stelt zal geen edelmoedig Nederlandsch hart hem verwijten. Dat hij voortging, telkens van zijne liefde voor Vondel te getuigen, zooals op het Antwerpsche congres van 1861; dat hij elke

gelegenheid aangreep, om over Vondel te spreken, als zijne redevoering over Vondel en Milton in het Haagsche genootschap: „Oefening kweekt kennis" staaft, voor dit alles zal ieder edelmoedig Nederlandsch hart hem heuschen dank schuldig wezen.

Nog grooter wordt onze verplichting aan dezen vurigen en talentrijken vriend van Vondel door den verleden Dinsdag voltrokken tocht naar Muiden, Amstelveen en Bovenkerk. Mij dunkt, menig Amsterdamsch baliekluiver of dagdief heeft Dinsdagmorgen te elf uur bij Schreyerstoren eene aanvechting van nieuwsgierigheid voelen popelen in zijn dikbloedig hart, toen hij den fraai versierden stoomer aan zijne voeten zag volstroomen en eindelijk eene phantastische figuur ontdekte, die hem geheel raadselachtig bleef.

Terwijl de Nederlandsche driekleur van den achtersteven wapperde, ontplooide de Amsterdamsche — twee banen van purper en een van sabel met drie zilveren kruisen — zich daarnaast en hulde in hare plooien een hooge figuur, gekleed in het bruin fluweelen kostuum van 1633, met den klephoorn der zeventiende eeuw aan den mond, luid fanfares blazend bij den aanvang der reize. De zon strooide bundels van gouden stralen over het IJ, en hulde ginds de „goede, brave, beste stad" van Potgieter in een schilderachtig halfdonker als een wolkbank haar licht onderschepte. Vroolijk ging het voorwaarts naar de Oranjesluizen en geen stortbui doofde de opgewektheid der reisgenooten, daar weldra opnieuw het hooge huis van Muiden aan den ooster horizon rees. De Muider straatjeugd had er haar plezier van, vooral wegens den fraai gedosten hoornist. Het slot van Hooft en Vondel is door de hoogere belangstelling onzer dagen aan brutale slooperswoede ontkomen, nu geldt het alleen maar het geld. Als er ƒ 10,000 door smaakvolle belangstelling kon worden bijeengebracht, zou de ridderzaal van Hooft in schoonen luister herrijzen! Wie zal ons de hand reiken?

Weldra werd de tocht met den stoomer voortgezet langs de Vecht, naar den Amstel, om de plek te begroeten, waar eens het Muzen-torenhof van Hendrick Laurenssen Spieghel stond, waar Aernout Drost zelf den twaalfjarigen

Vondel durfde doen verschijnen. De gastheer, die aan alles dacht, had bij deze merkwaardige plek een sonet in de hand, waarvan de twee laatste strofen aldus luiden:

„O Roemer, toen gij kwaamt naar dezen Lindeboom
„Met uw drie Dochtrental, stond toen hier de Amstelstroom
„Niet stil in mijmering en zoet gepeins verloren?
„Och! als wat nóg staat van 't boschaadje 't woord eens nam!
„Die oude acacia en fiere beukenstam
„Verschaften zangs genoeg voor meer dan negen choren."

Dit was wel het alleraangenaamste van onze bijeenkomst, dat pastoor Brouwers en op den stoomer en in zijne schilderachtige pastorie te Bovenkerk met de gulst aangeboden gastvrijheid het eereambt van minstreel had vereenigd. Ware het samenzijn minder intiem en dus wellicht minder genotvol geweest, ik zoude dan hebben kunnen spreken van andere meesterzangers, die zich aan den disch niet onbetuigd lieten — nu zij het mij alleen vergund met diepe erkentelijkheid voor het schoone feest een onzer poëten op het voorbeeld van Vondel na te zeggen:

„Tierelier, Tierelier,
„Wat had dat feest een zwier!"

EENE EDELMOEDIGE UITGAAF.

Ten voordeele van het op te richten gedenkteeken van Wolff en Deken. — Levensbeschrijving van Betje Wolff door Dr. J. Van Vloten.

Inderdaad — edelmoedig is het goede werk onlangs door den oud-hoogleeraar Dr. J. Van Vloten tot stand gebracht;

hij gaf uit „ten voordeele van het op te richten gedenkteeken” – eene monographie van bijna honderd bladzijden druks onder den titel „Elizabeth Wolff, geb. Bekker. Levens- en karakterbeeld eener groote vaderlandsche vrouw en schrijfster”. (Haarlem, J. De Haan 1880).

Sommige vrienden van Betje Wolff en Aagje Deken hebben er in den laatsten tijd over gedacht een „gedenkteeken” op te richten ter memorie van beide uitmuntende romanschrijfsters, of zoo dit te veel mocht gevorderd zijn van de oude vaderlandsche dubbeltjesvastheid en kalme onverschilligheid voor de letterkundige kunst, dan ten minste een klein monumentje voor Betje Wolff alleen. Dr. Van Vloten heeft reeds bij herhaling van zijne belangstelling in de beide uitnemende vrouwen doen blijken. Hij heeft in 1866 te Schiedam (Roelants Panthéon) „Het Leven en de uitgelezen verzen van E. Wolff, geb. Bekker” het licht doen zien, weldra gevolgd door „Losse Prozastukken en Brieven van E. Wolff, geb. Bekker”. Hij heeft er bij herhaling op gewezen dat „het rieten kluisje op Lommerlust” in de Beverwijk, waar beide vriendinnen „Sara Burgerhart” en „Willem Leevend” schreven, bijna dreigde te vergaan; hij heeft in de tijdschriften „Levensbode” en „Nederland” allerlei belangrijke bijzonderheden over Betje Wolff bekendgemaakt.

Nu onlangs nog kwam de bovengenoemde monographie. om stoffelijk de oprichting van een gedenkteeken te steunen, Te Vlissingen is de in ons lief vaderland onvermijdelijke „commissie” gevormd om dit doel te bereiken. Dominee Dyserink doet zijn best Betjes geboorteplaats aan de oprichting van het monument te doen deelnemen. Dit alles is uitstekend op zich zelf – maar toch komt het mij voor, dat de geboorteplaatsen niet altijd recht hebben op een gedenkteeken aan den een of anderen beroemden persoon. Onze hoofdstad heeft drie standbeelden – Vondel, Rembrandt, Thorbecke – en geen van deze drie werd te Amsterdam geboren. Betje Wolff heeft haar leven op verschillende plaatsen doorgebracht: het buiten „Altijd Wel” aan den

kleiweg van West-Soeburg naar Vlissingen, de Beemster, de Rijp, Beverwijk, Trévoux in Bourgondië, Den Haag – aan wie van deze allen komt de eer van Betjes monument toe? Misschien hebben zij allen aanspraak. De Beemster, omdat de jonge domineesvrouw daar hare geestigste verzen schreef; de Beverwijk, omdat de beide vriendinnen daar „Sara Burgerhart" en „Willem Leevend" voltooiden; Trévoux, omdat zij er „Wandelingen door Bourgogne" en „Cornelia Wildschut" schreven; Den Haag, omdat zij er de kommerlijkste jaren haars levens sleten, en ze bij Scheveningen op de begraafplaats „Ter navolging" zijn ter ruste gelegd.

Het is nu wel niet te vermoeden, dat er een edele wedstrijd zal ontstaan tusschen al deze plaatsen. Daarom zal het wellicht geraden zijn de vlaswiek niet uit te blusschen, die reeds te Vlissingen rookt, en in deze de eer te gunnen aan hen, die tijd en ijver voor de goede zaak veil hebben. Dr. Van Vloten ondersteunt de edelmoedige poging door zijne edelmoedige uitgave, en ook daarom verdient zijn jongste werk over Betje Wolff de ruimste waardeering.

In de eerste plaats is dit „Levens- en karakterbeeld" van Betje Wolff het volledigst van alle tot nu verschenen biographieën.

Daarenboven heeft Dr. Van Vloten geput uit de merkwaardige verzameling handschriften te Haarlem, in het bezit van Mr. Gallandat Huet, en een geheel nieuw licht geworpen op Wolffjes leven, reeds zoo dikwijls zelfs in toongevende letterkundige handboeken averechts voorgesteld. Als zeker kan nu omtrent haar vastgesteld worden: dat zij te Vlissingen – 24 Juli 1738 – geboren werd; dat zij op veertienjarigen leeftijd hare moeder verloor; dat zij op haar zeventiende jaar een wanhopige liefde koesterde voor den vaandrig Gargon, en door het afbreken der betrekking met den jongen man ter dood toe ziek werd; dat zij letterkundige briefwisseling aanknoopte met dominee Wolff uit de Beemster, die naar Vlissingen kwam en 23 October 1759 hare hand verwierf; dat zij de Beemster des zomers heel aangenaam en des winters heel vervelend vond, ondanks het biljart in de

pastorie; dat; zij zich rusteloos bezighield met letterkundige studiën en voortdurend verzen schreef; dat zij in 1772 met hare „Santhorstsche Geloofsbelijdenis" den liberalen Amsterdamschen professor Burman poogde te steunen, maar zich deerlijk bedrogen zag door de lafhartigheid van genoemden hoogleeraar; dat zij in 1773, 21 Juli, den Erfstadhouder Willem V — op zijn doorreis naar Friesland — bij het plein van de pastorie te Beemster met verzen begroette; dat dominee Wolff in de laatste jaren van zijn leven geweldig jaloersch werd, omdat tal van vrienden zoo met zijn Betje dweepten; dat dominee Wolff 29 April 1777 stierf en dat de vriendinnen Wolff en Deken zich verbonden saam te leven en saam te schrijven; dat zij van 1777 tot 1782 in de Rijp woonden; dat zij in Mei 1782 het buitenverblijf „Lommerlust" in Beverwijk betrokken en daar hare beide beroemdste romans schreven; dat zij in Maart 1788, ontevreden over de Pruisische interventie, naar Trévoux in Bourgondië uitweken, waar zij menigmaal voor „het gruwelijk Comité revolutionair" verschenen en de schoonheid van de landstreek bezongen in hare „Wandelingen door Bourgogne;" dat zij in 1798, door nood geperst, naar Holland terugkwamen, daar zekere Van Nissen, die te Rotterdam Wolffjes geld beheerde, bankroet maakte en ze nu van vertalen moesten leven; dat ze in Den Haag op een achterhuis in de Spuistraat gewoond hebben en veel hartelijkheid ondervonden van vrienden; dat zij in 1800 van een Friesch vriend, Van Canter, eene boekerij en *f* 500 's jaars erfden; dat ze in 1802 verhuisden naar de Herderinnenstraat en daar verpleegd werden door mevrouw Van Crimpen, Betjes nicht, tot aan beider dood.

Van de hier meegedeelde feiten waren sommigen reeds bekend, maar enkelen nog daarentegen geheel nieuw. Voor de geschiedenis onzer letteren is Dr. Van Vlotens jongste geschrift eene degelijke aanwinst. Ieder, die het koopt, brengt een gulden op voor het monument van Wolffje.

Misschien zou het in 't belang der goede zaak zijn, louter goeds van dit boek te zeggen, maar of dit den even waarheidslievenden als onverschrokken auteur zou behagen is eene

andere vraag. Ik wil niet „onder stoelen of banken" steken, dat de belangrijkheid van den inhoud mij den stroeven en bijna ongenietbaren vorm niet over het hoofd doet zien. Het hoofdbetoog van den auteur — de moraal van zijn werk — is dan ook volstrekt niet letterkundig, maar zedekundig — het blijkt, dat Wolffje de zuiverste Spinoziste is, die zich denken laat. Op zich zelf strekt dit het scherpzinnig hoofd van Betje tot groote eer, maar is de schrijfster van „Sara Burgerhart" en „Willem Leevend" niet oneindig meer waard voor de geschiedenis der Nederlandsche letteren? Dr. Van Vloten heeft in den aanhef van zijn boek met warme vereering gesproken over „Sara Burgerhart," maar overigens laat hij de romans volledig ter zijde liggen en hecht het hoogste gewicht aan kleine patriotsche of polemische gedichtjes. Betjes polemiek tegen orthodoxie en kwezelarij is zeker niet te verachten, maar hoe belangrijk ook voor de geschiedenis van Kerk en Staat uit het tijdvak 1760—1788, zal toch niemand volhouden, dat aan dit alles meer waarde toekomt, dan aan hare geniale romans. Ware het tegenovergestelde waar, dan zouden de Latijnsche strijdschriften van Milton ver boven zijn „Paradijs Verloren" staan, en zou Vondels „Rommelpot" den „Lucifer," de „Leeuwendalers" en den „Adam" in 't niet doen zinken.

Dr. Van Vloten betwist aan onzen besten prozaschrijver, Cd. Busken Huet, het recht om Betje voor de schrijfster der romans en Aagje Deken voor haar secretaresse te houden — dit is zijn goed recht en hij handhaaft het met kracht; maar zoo hij eens een voorbeeld had willen nemen aan den auteur van „Oude Romans," hoe geheel anders ware zijn behandeling der merkwaardige stof dan geworden. Ik veroorloofde mij Dr. Van Vlotens stijl stroef en ongenietbaar te noemen. Schoon niet blind voor zekere kernachtigheid in de wijze van uitdrukking, vind ik toch de uitdrukkingsvormen armoedig, zonder schakeering, zonder kleur, telkens op dezelfde eentonige wijze terugkeerend.

Als een Nederlandsch schrijver in nog geen vijf en twintig regelen achttien maal zijn toevlucht moet nemen tot het voegwoord en en zevenmaal gebruik maakt van het voor-

zetsel in, dan schrijft hij ongenietbaar en stroef Nederlandsch, wat men er ook van moge zeggen. Reeds op blz. 4 van Dr. Van Vlotens jongste geschrift leest men het volgende: „ „Blijmoedigheid is een balsem des levens" was EN bleef haar lijfspreuk ook onder de latere harde beproevingen van 't lot, EN haar verstand EN gemoed steeds IN de gelukkigste samenstemming werkzaam, even weldadig EN verkwikkelijk voor zich als anderen, EN van die wakkere geestkracht getuigend, waaraan wij 't zooveel onzer zoo mannelijke als vrouwelijke tijd- EN landgenooten zien ontbreken. Geen beeld dus ook, dat meer dan 't hare ter opwekkelijkste tegenstelling kan strekken dier zwartgallige stakkers onzer dagen, die met de ontzenuwende modekwaal behept, nooit hebben uitgemord, over al de stoffelijke EN zedelijke jammer EN ellende der wereld, EN wier kortzichtige blik daardoor geheel beneveld is voor al 't goed EN schoon, dat zij er — IN minder ziekelijke stemming — voor zich EN anderen IN zouden te waardeeren EN genieten vinden."

„Aan u, vaderlandsche vrouwen van 't heden, dan IN de eerste plaats de schoone taak, van uwe instemming met het edelaardig leven EN streven, IN dat beeld u voor oogen tredend, luide getuigenis te geven, EN er zoo ook allen om u voor te bezielen; opdat — door zijn EN uw toedoen — het aankomend Nederland van een geest doe blijken zijner waardig, EN met dien van 't heden bij zoovelen, IN hun onwaardige EN verderfelijke gedruktheid EN verlamming, IN den heugelijksten weerstrijd."

Wanneer men deze proeve onvoldoende mocht vinden, ben ik bereid bij eene volgende gelegenheid er ettelijke anderen te geven.

SCHIPPER VERDUIN.

Een nieuw Nederlandsch romanschrijver. — Eene tjalk op de Zeeuwsche stroomen. — Een matroos op de groote vaart.

September 1880.

Zoo luidt de titel van een nieuwen Nederlandschen roman, met de bijvoeging: „Uit het leven op en langs de Zeeuwsche stroomen," geschreven door P. Van Oort [1]).

Wie is de heer P. Van Oort? Is hij een jong auteur, die nog nooit de pen heeft gevoerd? Is hij een geoefend schrijver, die zich verschuilt achter „un nom de plume?" Misschien wel het laatste. Ik gis dit, wijl de roman „Schipper Verduin" reeds vele maanden geleden uitkwam en ik tot nog toe weinig critiek las.

Had een geheel onbekend en jong auteur een proefstuk geleverd als „Schipper Verduin," ik twijfel niet, of onze letterkundige critiek in tijdschriften, weekbladen en couranten zou er naar hare loffelijke gewoonte met geestdrift over gesproken hebben. Maar nu men weinig of niets hoort van „Schipper Verduin," nu zou de gissing de voorkeur verdienen, dat de heer Van Oort een geoefend schrijver is, die zich achter zijn penne-naam verbergt en dus door de tegenwoordige critiek minder schielijk wordt opgemerkt.

Welke van deze beide gissingen de juiste zij, de waarde van den roman wordt er niet door gewijzigd.

„Schipper Verduin" is in het algemeen genomen een zeer flink boek, met groote kennis van het onderwerp en in

---

[1]) 's-Hertogenbosch, W. C. Van Heusden. 2 dln. 1880.

een zuiveren Hollandschen stijl geschreven. Het zou moeilijk aangaan te raden naar welken meester de heer P. Van Oort zich vormde, maar voor mij staat zijn werk, zijn stijl, zijne opvatting het naast aan de uitmuntende reisschetsen van den heer Van Assendelft de Coningh. En dat is waarlijk geen kleine lof.

De beschrijving van het zeeleven, de lotgevallen van eene tjalk op de Zeeuwsche stroomen, van een matroos op de groote vaart; de schildering van Batavia, vooral in de laatste hoofdstukken van het tweede deel, zijn voortreffelijk geslaagd; men kan ze citeeren in eene bloemlezing.

Zie hier de reede van Batavia bij vallenden avond:

„De avond begon te vallen. De zon stond volgens een tech„nischen zeemansterm nauwelijks een handspaaklengte boven „de kim en had haar verschroeiende kracht geheel verloren. „Zij had reeds die donkerroode vuurkleur aangenomen, die „het oog vergunde een blik op haar te werpen, zonder dat „dit eenige pijnlijke gewaarwording veroorzaakte: zij wierp „geen verblindende stralen meer van zich af, doch begon hier „en daar een enkel voorwerp met den goudglans, dien zij „gewoonlijk bij het ondergaan met kwistige hand om zich „heen werpt, te vergulden.

„De koele, goed doorzettende zeebries deed alles door haren „verfrisschenden adem herleven. Kleine golfjes krulden zich, „wit gekuifd, op het heldergroene water, hier en daar met „azuren weerglans getint en spoedden zich met dartele spron„gen naar het strand, om zich daar in het zand te vermeien „en hun vroolijken moedwil bot te vieren, totdat zij spoorloos „verdwenen.

„Het dagelijksch werk op de ree was afgeloopen. Van de „meeste schepen maakten zich de leege prauwen van langs „boord los, heschen hunne krakende zeilen langs de piepende, „ongesmeerde masten in top en bewogen zich in de richting „der haven, hun respectieve bemanningen in alle denkbare „houdingen van het dolce far niente meevoerende. Op al de „ten anker liggende schepen zag men de haastige bedrijvig„heid aan het opredderen verbonden, stuurlieden liepen op „het achterdek te wandelen of leunden over de verschansing

„onder het genot van een lang ontbeerde(n) sigaar, gansche „equipages waren in de weer om de onreinheid en de ver„moeienissen van een langen in het ruim doorgebrachten dag „met volle putsen af te spoelen. Overal heerschte de opge„wekte tevredenheid, die den rusttijd na moeielijken arbeid „zoo terecht kenmerkt. Van verschillende kanten openbaarde „zich dit gevoel van welbehagen door een vroolijk gezang, „dat over de wateren gedragen uit de verte tienmaal melo„dieuser klonk dan het orgaan waaruit het te voorschijn „kwam, in staat was voort te brengen."

De stijl is niet vlekkeloos, zelfs hier en daar eenigszins traag van gang, maar de indruk van het landschap, de avondkalmte op de reede te Batavia is verdienstelijk uitgedrukt. Zoo is elders Molenvliet bij middag even verdienstelijk geteekend, maar de plaats ontbreekt hier voor eene tweede citatie.

De heer P. Van Oort schildert wat hij gezien heeft, met kalme, vaste hand. Die zoo begint, kan eenmaal een meester worden. Vandaar, dat alles wat hij beschrijft ruimschoots belangwekkender is, dan wat hij verhaalt. Nu is „Schipper Verduin" ten slotte een verhaal, en zal het onderzoek moeten worden ingesteld of dit verhaal aan billijke eischen voldoet. De schrijver vertelt den levensloop van eene schippersfamilie, grootvader Verduin, schipper Verduin, en Frits Verduin. Deze familiechroniek geeft aanleiding tot eene uitvoerigheid, die niet overal te verdedigen valt. Meer samentrekking van kracht, meer besnoeiing van al te weelderige loten zou hier van goeden dienst hebben kunnen zijn.

Wanneer een auteur telkens genoodzaakt is zich naar eene vroegere periode te verplaatsen en in den meer dan volmaakten tijd bladzijden achtereen te verhalen, wat er geschiedde voor zijn eigenlijk drama begint, stelt hij ons geduld op de proef. Hij aanvaardt zijne taak in het eerste deel met een goed geschreven hoofdstuk: „De vrouw Jacoba op de Zeeuwsche stroomen". Wij worden naar het antieke voorschrift onmiddellijk in medias res verplaatst, maar bij het tweede hoofdstuk: „Een kijkje in het familieleven der Verduins" moeten we vijf en twintig jaren terug en omtrent vader en broeder van den held eene langdurige mede-

deeling hooren, die op zich zelf de stof voor een nieuwen roman had kunnen vormen. Eerst met het elfde hoofdstuk: „De Schipbreukeling,” komt de schrijver op zijn oorspronkelijk drama terug.

Schipper Verduin is niet de eenige hoofdpersoon van dit boek. Vooral zijn zoon Frits en Marie Wolfert, de dochter van den notaris te Geuldam — „ein Liebespaar” — nemen eene groote plaats in. De zoon van den schipper gaat in zijne jeugd om met Willem, zoon van den notaris Wolfert. Vandaar eene kinderlijke genegenheid, later eene ernstige liefde tusschen Frits en de zuster van zijn vriend. Het jonge meisje raadt den schippersjongen aan zich door kloeken arbeid tot hoogeren rang te verheffen en een „heer” te worden, zooals haar vader en broeder. Frits gaat varen en verlaat zijns vaders tjalk. Vooraf dient gezegd, dat Frits in zijne jeugd eens het zoontje van een rijk oudgast, den heer Van Raalter, het leven heeft gered. Het kind was met zijne ouders ingescheept op een groot fregatschip, de „Stad Sluis,” en door onvoorzichtigheid van boord geslagen.

Frits Verduin, in de tjalk ter zijde van den Oostindievaarder het ongeluk bemerkend, sprong hem na en redde hem het leven. Tevergeefs biedt de oudgast bankbiljetten aan den schipper en zijn zoon — maar beiden bedanken.

„Is u dat werkelijk ernst, schipper?” vroeg Van Raalter, „de bankbriefjes besluiteloos tusschen zijne vingers rond- „draaiende.

„Zoo waar, als ik hier voor uwe oogen sta,” zei Verduin „op zijne eenvoudige, bedaarde manier. „De Heer heeft mij „in mijn beroep gezegend, zoodat ik mij in een tamelijken „voorspoed mag verheugen. Daarom, meneer! al ben ik als „vader ook grootsch op hetgeen mijn jongen deed, de zaak „op zich zelve is zoo gewichtig niet, om er zulk een ophef „van te maken.”

„Voor ons wel, schipper! voor ons is ze ondenkbaar groot,” „sprak Van Raalter met vuur, en een blik op de papiertjes „slaande, die hij nog steeds in de hand hield, vervolgde hij: „Ik zal er dan maar niet verder meer op aandringen.”

„Neen, meneer! als u mij plezier wilt doen, niet meer!”

Het gaat er den jongen, moedigen knaap niet slechter om. Hij beproeft zijn geluk in de koopvaardijvaart, komt in Australië, waar een ongeluk hem aan wal houdt, zoodat tot smart van zijn vader en van Marie Wolfert het gerucht veld wint, dat hij weggeloopen is naar de goudvelden. Frits begrijpt, dat hij zijn goeden naam in het vaderland kwijt is, maar komt door groote inspanning alles te boven. In Batavia vindt hij de familie Van Raalter, die hem beschermt, aan eene eervolle betrekking helpt en hem later in Nederland tegenover al zijne kennissen verdedigt. Schoon de notaris Wolfert eerst vrij wat zwarigheid maakt, om den zoon van een eenvoudig schipper als zijn schoonzoon te erkennen, wordt eindelijk een huwelijk met den handschoen tusschen Frits en Marie voltrokken. De gelukkige ontmoeting der beide jongelui sluit dit verhaal.

Marie is op de reede van Batavia aangekomen, zij is nu bij volmacht de vrouw van Frits Verduin. Na de lange reis is zij ten hoogste gespannen en verbeidt met luid kloppend hart de komst van haar echtgenoot. Frits vliegt de valreep op, en naar het achterdek haar te gemoet.

„Eindelijk!"

„O, Frits!"

„Zelfs Janmaat, die in den regel met de passagiers en al „wat op hen betrekking heeft den draak steekt, en steeds „geneigd is elke uiting van teedere aandoening op onkiesche „wijze te smalen, scheen getroffen door het eenvoudig en „toch zoo roerend tooneel, dat daar onder zijn oogen plaats „had, en veroorloofde zich geen enkele opmerking.

„De ontmoeting van die twee toch, op het achterdek van „een schip, omringd door talrijke ongewenschte getuigen, was „zoo natuurlijk en ongedwongen, dat niemand haar anders „kon verlangen....

„Zij stond daar voor hem in den vollen glans van jeugdige „frischheid en gezonden levenslust, omgeven door een aureool „van gelukzaligheid, zooals hij haar zich nooit in zijne stoutste „verbeelding had durven voorstellen....

„O, Frits!" was dan ook alles, wat zij in naamlooze verrukking met moeite kon uitbrengen, doch in die enkele

woorden lag een welkomstgroet opgesloten, zooals wellicht slechts eenmaal in een geheel menschenleven geuit kan worden.

„Eindelijk!" herhaalde hij met zachte, alleen voor haar verstaanbare stem op jubelenden toon: „Eindelijk!"

Dit allerliefst tafereel onvermeld te laten, ware onrecht doen aan het zeer opmerkelijk talent van den schrijver. Te meer, daar de toon, door hem in de gesprekken aangeslagen, niet zelden aan losheid en natuurlijkheid te wenschen overlaat. De heer Van Oort vermengt den natuurlijken spreektrant met de oude, deftige tooneeltaal, zoodat we steeds op allerlei „echters," „evenwels," „steedsen" en allerlei onmogelijkheden stuiten.

Ik zeg dit niet als mijn laatste woord.

„Schipper Verduin" is een boek van beteekenis voor hen, die het lot onzer vaderlandsche letteren met eenige belangstelling gadeslaan. Is dit werk de eersteling van een jong auteur, dan heeft Nederland een romanschrijver te meer aangewonnen.

HET STANDBEELD VOOR SPINOZA.

De Paviljoensgracht in Den Haag. — Onthulling van Spinoza's standbeeld. Van Vloten feestredenaar. — De beeldhouwer Frédéric Hexamer.

Er bevindt zich in Den Haag eene stille, sinds lang gedempte gracht, bij de inwoners der residentie bekend onder den naam van Paviljoensgracht. Die gracht is juist niet heel voornaam. De huizen zijn er eenvoudig, zonder armoedig genoemd te mogen worden. Er staat een rij boomen, niet oud en niet jong, die tusschen het plaveisel opschieten en eene doorschijnende schaduw bij fellen zonneschijn te genieten

geven. Druk verkeer is er juist niet. Schoolkinderen, zwervende honden en kippen vormen voor een groot deel de wereld der voorbijgangers.

De bewoners der Paviljoensgracht hebben zich in de laatste tijden wellicht eenigszins ongerust gemaakt over allerlei ongewone verschijnselen. Men heeft eene vierkante plek met eene planken schutting afgeschoten, men heeft tribunes en vlaggen aangebracht, en een standbeeld, diep in een groven zak gestoken, wekt de algemeene nieuwsgierigheid. Dat het een standbeeld voor Spinoza is, weten zelfs de straatjongens, die door de reten der plankenomheiming gluren. Toen ik een oogenblik naar hunne gesprekken luisterde zei er een, dat „Spennoza" een Spaansch generaal was en een ander, dat hij de brillen had uitgevonden.

Verleden Dinsdag, den 14den September, is dit standbeeld plechtig onthuld, des namiddags te twee uren. In het oog vallend was het, dat het Spinoza-comité de zaak met de uiterste eenvoudigheid en kalmte had geregeld. Van den aanvang af hebben de vrienden van den grooten wijsgeer zich zonder eenigen ophef aan het werk begeven en een beroep gedaan op allen, die de waarde van Spinoza's schriften erkennen. „Van Moskou tot Nieuw-York, van de Argentijnsche Republiek tot Java" stroomden de bijdragen, om het monument te doen verrijzen. Tweemalen werd een wedstrijd uitgeschreven. Eindelijk werd aan den Parijschen beeldhouwer Frédéric Hexamer de prijs toegekend en jongstleden Dinsdag werd het beeld van dien kunstenaar onthuld.

De plechtigheid werd door niets anders opgeluisterd, dan door vroolijken zonneschijn. Geen feestcantate, geen muziek, geene poëzie. Men had, als gezegd is, rondom het standbeeld, nog in een donkere huive gehuld, een klein terrein afgeschut, waar binnen twee tribunen waren opgericht. Vlaggen van allerlei natiën wapperden op de tribunen, als hulde aan de edelmoedige hulp door het buitenland aan de oprichting van Spinoza's standbeeld geschonken.

Achter de afschutting verdrong zich eene buitengewoon talrijke en lastig gerucht makende menigte. Van de onthulling was daar echter niet veel te zien. Toch hadden de dienaren

der „Santa Hermandad" de handen vol, om de dringende Haagsche straatjeugd in toom te houden. Tegenover het gejoel daar buiten stak de deftige bedaardheid binnen de omheining alleraardigst af. De leden van het Spinoza-comité ontvingen de genoodigden met hunne dames.

Aanwezig waren de Minister van Binnenlandsche Zaken, de Burgemeester der residentie en eene deputatie uit den Gemeenteraad, de kapitein ter zee Van Goens, vertegenwoordiger van den Prins van Oranje, Berthold Auerbach, de beeldhouwer Hexamer, de vertegenwoordigers der pers en vele belangstellenden. Te twee uren nam graaf Van Limburg Stirum het woord. De kloeke generaal Van Stirum, de wakkere grijsaard met het houten been, door ieder met sympathie begroet, kondigde aan, dat de oud-hoogleeraar J. Van Vloten als feestredenaar het woord zou voeren. Hij herinnerde kortelijk aan Van Vlotens verdiensten ten opzichte van Spinoza, voornamelijk aan Van Vlotens geleerden arbeid: „Bededictus de Spinoza, zijn leven en werken in verband met zijnen en onzen tijd."

Met eene stem, die van aandoening trilde, begon Van Vloten zijne feestrede, nu reeds in druk verschenen onder den eigenaardigen titel „Spinoza, de blijde boodschapper der mondige menschheid". Zijn eerste woord was eene aanhaling, een vers van den achttiende-eeuwschen predikant te Middelburg Karel Tuinman, die van den grooten wijsgeer zeide:

„Spuwt op dat graf; — daar ligt Spinoza."

En nu stond daar het weldra te ontsluieren standbeeld, het bewijs van de groote verandering, die er sedert in de waardeering van Spinoza had plaats gegrepen. Schoon de feestredenaar er met volkomen recht bijvoegde, dat hij „er niet voor zou durven instaan, dat er niet nu ook sommigen zijn, die in Tuinmans bevooroordeelden afschuw deelen".

Spinoza's verdienste bestond voornamelijk in het feit, dat hij „het beschavingswerk der halverwege postvattende Hervorming voltooide". Spinoza had niet alleen het „nederig maar nuttig maatschappelijk handwerk" uitgeoefend om „het

stoffelijk oog van zijne medemenschen werktuigelijk te verscherpen," maar hij poogde tevens „op onstoffelijk gebied elk uit eigen ongebrilde oogen te leeren rondkijken". Hij leerde daarenboven, dat de wijsbegeerte geene doodsbetrachting, maar vruchtbare levensbespiegeling is. Zijne moraal zou men in twee woorden kunnen samenvatten: „wel-doen en blij-zijn". Hij was geen gewetenloos optimist, maar veel minder nog een pessimist, daar hij van meening was, dat er „veel goeds en schoons, veel edels en verhevens in de wereld tot stand valt te brengen". De ware levenswijsheid is dus „eene onverdoofde verstand- en liefdevolle werkkracht".

Op een wenk van den spreker werd nu het gordijn weggeschoven, en plotseling verscheen het beeld van Baruch de Spinoza.... Aller hoofden ontblootten zich, ieder zweeg uit eerbied. Maar zoodra men eene poos het kunstwerk had gezien, uitte zich de algemeene tevredenheid, de algemeene bewondering. Het standbeeld van Spinoza is waarlijk een kunstwerk van groote beteekenis. De jonge beeldhouwer, Hexamer, heeft met dezen coup d'essai, een coup de maître geleverd.

Het sprak uit den aard der zaak, dat bij de plastische voorstelling van een denker als Spinoza, er rekening te houden was met de portretten en den levensloop van den jonggestorven man. Uitstekend was de greep hem zittend te boetseeren. Jonggestorven (geb. 24 November 1632, gestorv. 21 Februari 1677), teringlijder, onopgemerkt burger, ijverig werkman, moest Spinoza geenszins den indruk maken van den gespierden man, die daden in de vuist heeft. Daarom heeft de smaakvolle kunstenaar hem in een leunstoel der zeventiende eeuw geplaatst, de rechterhand aan het hoofd, als in gepeins verzonken, terwijl de linker gaat opteekenen wat hem bij de bespiegeling over de diepste raadselen, die tusschen hemel en aarde schijnen te zweven, het meest heeft getroffen.

Het gelaat is van treffende gelijkenis met het bekende portret. De magere trekken, de groote oogen, het breede voorhoofd, eenigszins gebogen, grijpen den beschouwer dadelijk aan. Gebannen uit de synagoog, gescholden, nu en later, voor

Godloochenaar, spreekt uit dat onbewolkte voorhoofd de rustige kracht van den man, die de duistere raadselen des levens heeft opgelost door eigen denken.

De feestredenaar droeg den vrijen eigendom van dit uitstekend kunstwerk aan het hoofd der gemeente op. De Burgemeester aanvaardde dit vorstelijk geschenk met eenige heusche woorden: „Gelukkige gemeente, die reeds elders binnen uwe muren, te voet en te paard, het beeld van dien edelaardigen Geuzenprins en opstandeling ziet prijken, dat niet ophoudt u van zelfstandigen volkszin en eendrachtige vaderlandsliefde te spreken, en die er thans dat van den wijze aan ziet toegevoegd, die u menschelijke beschaving en veredeling boven alle bekrompen geloofsverdeeldheid en gemeenschappelijke vooroordeelen predikt." Zoo eindigde ongeveer de feestredenaar. En niet alleen dat Spinoza's monument binnen Den Haag is verrezen, reeds sedert eenige jaren prijkt het standbeeld van Spinoza's meester en voorganger op wijsgeerig terrein, van René Descartes, in den grooten tuin van de Haagsche Hoogere Burgerschool met vijfjarigen cursus. Door welk zonderling toeval dit geschiedde, zal ik thans niet verhalen, maar Cartesius en Spinoza, de vaders der nieuwere wijsbegeerte hebben beiden in de residentie hun standbeeld.

Of dit eene algemeene vreugde onder alle ingezetenen van Den Haag heeft teweeggebracht, valt te betwijfelen. De houding van de nieuwsgierige menigte was niet zeer vriendelijk. Zeer waarschijnlijk heeft het ook nu weer aan verdachtmaking en opruiing niet ontbroken, maar zeer zeker is het ook, dat het monster der onverdraagzaamheid zich ditmaal de tanden heeft stomp geknaagd aan het heilige gebeente van den onsterfelijken Spinoza.

EEN VERLIEFD DICHTER.

Moltzer over Bredero's „Liedeboeck". — Velerlei minnaressen. — Nadere bepaling van N°. 1 tot N°. 4.

Na hun dood is het lot van kunstenaars, dichters en poëten, als hun ten minste Neerlandsch bloed door de aderen vloeit, meestal zeer benijdenswaard.

Na hun dood, want hoe genoeglijk het leven des gerusten Nederlandschen letterkundige ook daarheen moge rollen, achter zijn rug zit toch niet zelden de bleeke schim van de zorg. Na zijn dood gaat het beter en heeft hij het wezenlijk niet kwaad tusschen Dollart en Schelde. De geringste verzenfabrikant wordt dan eene historische celebriteit, en zij, die gedurende het leven van mannen als Van der A, Van der B en Van der X omtrent hun bestaan geen flauw idee hadden, bezorgden hun na hun dood door dik en dun heen eene Nederlandsche onsterfelijkheid.

Belangstelling in onze groote dooden kan evenwel niet gelaakt worden; integendeel, het is een aangenaam vooruitzicht voor de levende „adspiranten" naar de onsterfelijkheid. En daar voor het overige nog steeds eene zeer talrijke afdeeling landgenooten utriusque generis kan aangetroffen worden, welke het denkbeeld van auteur in één adem samenkoppelen met het verschijnsel van kale jassen, afgedragen schoenen en broodschrijverij, is het maar goed, dat er voor deze misdeelden nog wat plezier overblijft, als ze dood zijn.

Troostrijke overpeinzingen als deze hielden mij geruimen tijd bezig na de lezing van eene nieuwe aflevering der „Studiën en Schetsen van Nederlandsche Letterkunde" door professor Moltzer te Groningen. Met scherpzinnigheid en smaak handelt de auteur ditmaal over „Bre-

dero's Liedtboek". Men oordeele, of ik recht had mij te verblijden over de hulde aan gestorven Nederlandsche kunstenaars gebracht, nu uit deze in vele opzichten belangrijke studie blijkt, dat zelfs de minnaressen van den luchthartigen blijspeldichter het onderwerp van eene wetenschappelijke studie zijn geworden.

Wie zou dit ooit gedacht hebben!

Gerbrand Adriaensz. Bredero was gedurende zijn kort leven telkens verliefd op allerlei Amsterdamsche schoonen. Zijne „amoureusheit" was van zoo hardnekkige natuur, dat hij door de liefde dichter is geworden en later uit verdriet over onophoudelijke teleurstellingen van de zijde zijner uitverkorenen stierf.

„Van kindsche jaren af, doen gij noch teder waert,
„Doen is de Rijmerij in u door min gebaert" —

zegt een van zijne bewonderaars. Later getuigt Starter aan 't slot der Angeniet:

„Al 't menschelijk geslacht sou eer zijn sonder spraeck,
„Eer een bekend Poët sou sterven sonder wraeck,
„Besonder als de smaed aan zijn persoon bedreven,
„Hem had door spijt beroofd van 't aenghename leven." —

De smaad aan zijn persoon bedreven, bestond in .... eene blauwe scheen. Daar dit evenwel de vierde was, en elk ernstig aanzoek telkens door de dame in quaestie werd afgewezen, trok hij zich de zaak zeer ernstig aan, verviel hij in diepe mismoedigheid en schreef hij „aendachtige Liedekens," waarin hij „danckbaer Gode het wieroock van bekeeringh" offert [1]).

Hij stierf weinig tijds daarna, drie en dertig jaren oud. Groote levenslust, groote dartelheid en eene onverwoestelijke opgeruimdheid deden hem soms den ernst des levens uit het oog verliezen. Bij elke teleurstelling troostte hij zich met

[1]) In Maart 1885 is nog eene vijfde geliefde, Magdalena Stockmans, te voorschijn gekomen.

zijn devies: „'t Kan verkeeren!" — nog heden in den mond des volks. De oorzaken der onderscheiden teleurstellingen in zijne huwelijksplannen liggen in zijn karakter en woelig leven. Hij had eenmaal het oog geslagen op de lieftalligste en talentvolste jonkvrouw van Amsterdam, op Roemer Visschers jongste dochter, de door tallooze monden en pennen geprezen Tesselschâ.

Roemer Visscher was met de „courtoisie" van den al te vroolijken jongen dichter weinig ingenomen en „kwam ongevraecht (zijn) schip aen stucken slaen," als hij getuigt in een allegorisch lied, aan Tesselschâ gewijd. Dus werd hij nog, eer hij zich had kunnen verklaren, in zijn verliefden ijver gestuit. Men was bij de familie Roemer Visscher niet gesteld op den dolgrappigen Breêro als aanstaanden schoonzoon, mocht men hem ook als gast en vriend met toegeeflijkheid de hand reiken.

Buiten zijne beroemde spelen en kluchten schreef hij een „Groot-Liedt-Boeck" met een schat van allerlei zangerige, comische stukjes en vooral heel veel erotische liedekens. Uit die bron valt nog vrij wat te scheppen, dat licht verspreiden kan over de hartsgeheimen van den jonkman. De nieuwe studie van professor Moltzer bewijst het. Groote belangstelling en ijverig onderzoek hebben de pen van den auteur bestuurd, en mocht iemand meenen, dat een onderzoek naar de minnaressen van een zeventiende-eeuwsch kluchtspeldichter ons thans weinig belangstelling inboezemt, ik zou mij de vrijheid veroorloven daartegen met alle kracht op te komen.

In de serie van Moltzers „Studiën en Schetsen van Nederlandsche Letterkunde" is deze derde aflevering niet de minst belangwekkende. Enkele nieuwe gezichtspunten op de levensgeschiedenis van den jong gestorven Breêro worden aangegeven. Zoo schijnt het mij althans in zake Breêro's eerste liefje, door hem zijne „blijgeestige en wel verstandige lief M. S." [1]) genoemd. De gissing is gewaagd

---

[1]) M. S. is de naam van Bredero's laatste minnares. De eerste is alleen bekend onder den naam van Margriete.

deze initialen te verklaren door den naam van Maria Steenburen; maar daar bij nader onderzoek – vooral van den hoogleeraar Jonckbloet – blijkt, dat deze dame eene Haagsche schoone was, zal men nu wellicht Moltzer moeten toegeven, dat „M. S." eerder door Margriete moet vertolkt worden, hoewel het overigens duister blijft wat S. voor naam verborgen houdt. De naam van „Margriete lief" schrijft Breêro in alle liedekens, aan zijn eerste Dulcinea gewijd.

In de tweede plaats heeft Moltzer met groote waarschijnlijkheid bewezen, dat het origineel van Breêro's Angeniet, vroeger gehouden voor zijne derde Dulcinea, „de jonge weduwe N. N.", te zoeken is in eene vierde, door hem zelven in zijne gedichten „Annetta" genoemd. Dit is daarom nog waarschijnlijker, wijl hij zelf in een „Amoureus Liedekens" (Groote Bron der Minnen, bl. 38 en 39) gewag maakt van vier zeer ernstige verliefdheden, te weten: 1° voor eene „frisse maeght," zijne eerste liefde: Margriete; 2° voor eene „bruynoogd Coninginne," niemand minder dan Tesselscha; 3° voor eene „bescheyden wijze vrouw, de jonge weduwe N. N.;" en eindelijk 4° voor een „meysjen aerdich," die niemand anders is dan de Annetta of Angeniet der bekende pastorale. Ik beken gaarne vroeger van dit „Meysje aerdich" weinig werk gemaakt te hebben en dus bij de Angeniet niet aan haar gedacht te hebben. Trouwens, het scheen mij destijds wenschelijk, een weinig vereenvoudiging in Breêro's zeer bonte „Herzensangelegenheiten" te brengen.

Eene derde gissing van den Groningschen hoogleeraar, hoewel louter gissing, schijnt een nader onderzoek, volkomen waardig. De grappige dichter droeg zijn tweede drama „Griane" op aan de „Eerbare en welsprekende M. P. D." Hij noemt haar „waerde Maria," en als men nu in plaats van M. P. D. eenvoudig M. R. D. leest, dan blijkt, dat de „Griane" is opgedragen aan Maria Roemers dochter, evenals de „Lucelle," die met duidelijke woorden in de toeëigening Tesselscha noemt. De gissing is geestig en wordt zeer waarschijnlijk, als men den inhoud der beide opdrachten vergelijkt. In de eerste spreekt hij tot de „Glorye van Amsterdam" en noemt haar „licht van onze tijt" –

dezelfde termen die later in een „Loff-Liedeken" (Boertigh Liedt-Boeck, bl. 97) voorkomen:

„o Licht van onse Tydt!
„o Gloor van duysent Eeuwen!
„o Glans ghebenedyd!
„Wie u siet, hem verblyd...."

Een en ander staaft, dat Moltzers studie op „Breêro's Liedtboeck" schoone vruchten heeft gedragen. En naar mijne overtuiging zal er nog meer te ontdekken zijn voor hen, die de weinige historische gegevens met dezelfde trouw en schranderheid onderzoekt. Van de weduwe N. N. en van Gerbrands eerste liefje, Margariete, weten wij nog te weinig. Wie liefde koestert voor de geschiedenis onzer letteren en daarbij beschikt over twee onmisbare gegevens — tijd en geduld — zal meer ontdekken. Ik ben er zeker van, en zal er eerlang eene poging toe wagen.

Nog is het werk van den hoogleeraar Moltzer belangrijk, omdat men de aesthetische waarde van Breêro's liedjes voor de hoogere zijner kluchten heeft voorbijgezien. In het minnelied steekt de Amsterdamsche grappenmaker zelfs Hooft en Starter naar de kroon. Of is het niet aardig gezegd tot eene weerbarstige blonde schoone:

„Wie eens aanschouwt
„u hayr als gout,
„Of u ghebloosde wanghen
„En roode mont,
„die is terstont
„Al eer hy 't weet ghevangen!"

Men heeft ons zoo dikwijls boerschheid of dorperheid verweten en gemeend, dat de Hollandsche muzen der zeventiende eeuw met glibberige vingers achter de karnton stonden....

Zonderlinge dwaling der oppervlakkigheid!

Poëzie is overal, zei De Génestet, maar de vrienden hebben tot nog toe weinig moeite gedaan ze overal op de rechte plaats te zoeken.

POL DE MONT.

Gelauwerd in den prijskamp. — Een Germaniseerend dichter. — Aanwinsten voor de Nederlandsche letteren.

October 1880.

Sedert een jaar ongeveer leest men den naam Pol de Mont onder kortere of langere dichtstukken, door het tijdschrift „de Banier" zijnen lezers aangeboden.

Pol de Mont is of was onlangs nog student te Leuven. Van 1877 tot 1880 gaf hij een vijftal bundels gedichten uit, waarvan het grootste deel onlangs in één band werd vereenigd onder den titel: „Gedichten (Leuven, ter drukkerij van Karel Fonteyn, 1880)". Trok dus de buitengewone vruchtbaarheid van den jongen dichter de aandacht — op het titelblad zijner „Gedichten" prijkt eene stroomende fontein met het tweewerf geldig opschrift „Semper fluit" — nog meer werd zijn naam genoemd, toen korten tijd geleden de vijfjarige prijs voor het beste letterkundige kunstwerk op Belgischen bodem in de Nederlandsche taal uitgegeven aan den heer K. M. Pol de Mont werd toegekend.

Toen ik deze tijding las, dacht ik aan Virginie Loveling. Heeft de jury, die den prijs moest toekennen, niet aan haar gedacht? Zijn hare eenvoudige, maar hartveroverende verzen, hare fijngetoetste novellen in de schaal gelegd en des ondanks te licht bevonden bij de dichtbundels des heeren Pol de Mont? In Noord-Nederland is men overtuigd, dat Virginie Loveling eene eereplaats bekleedt te midden der beste levende auteurs, die in onze moedertaal schrijven; — wij allen betreuren met weemoed het vroegtijdig verscheiden van hare zuster Rosalie. In de Nederlandsche lettergeschiedenis is geen ander voorbeeld bekend van twee zuster-kunstenaressen,

die zoo gelijk van geest en gaven, eene zoo uitnemende hoogte in de letterkundige kunst bereikten.

Is nu de dichter Pol de Mont uit Leuven met nog schitterender talent begaafd dan deze beide uitnemende gezusters? De Nederlandsche letteren hebben dan in hem een buitengewoon verschijnsel te waardeeren en een nieuwen, veel belovenden dichter te kronen.

De dichtbundel van den Leuvenschen student zal het antwoord geven.

Rijke stof tot onderzoek wordt ons geboden.

Pol de Mont begint als jonkman met het erotische genre, en hier is hij zeker in zijn recht, wellicht in zijne kracht. Ik geef hem het woord:

„Een heldre zomermorgend vol van zonneschijn —
„een Lieve-Vrouwendag. In blanke feestkleedije,
„de frischheid op de wang, verdrongen zijde aan zije,
„in 't diepe kerkportaal, zich knaap en maagdelijn.

„Een lichte tred weerklonk, als over dons. — Een wezen
„zoo engelachtig zoet, met rozenkleur getint,
„een oog van 't reinst azuur, — een maagd, nog gistren kind,
„kwam als een beeld der Min voor mijnen blik gerezen,
„in 't lichte lilakleed dat om heur slanke leên,
„rond arm en ronde borst, als 't waar geschilderd scheen.

„En schuchter als een ree, de blikken neergeslagen
„vol eedle schaamte, trad het wondrebeeld voorbij,
„en — was het zinsbedrog? toch, zoetheid! was het mij
„alsof, een enklen stond, heure oogen mij bezagen.

„en siddrend bleef ik stom. — Was mij, bij toovermacht,
„lijk Faust der Gretchen oog, die blik in 't hert gedrongen?
„had mij der geestenkoor 't bewustzijn weggezongen,
„ontstoken gloeiend vuur in mijn verward gedacht? —

„Intusschen in de kerk verrezen helle zangen,
„'t „Regina Coeli" — Doch ver boven 't gansche koor,
„klonk als eene englenstem mijns Gretchen stemme door
„en dauwde zoeten troost op mijn vereend verlangen."

Dit is het eerste gedicht uit den bundel.

De gedachte is eenvoudig en zeer geschikt voor dichterlijke

behandeling. Maar hoe gebrekkig is de vorm, waarin de poëet zijn denkbeeld uitdrukt!

„In blanke feestkleedije" — en „in 't diepe kerkportaal" klinkt niet fraai in 't eerste couplet.

„Een lichte tred weerklonk, als over dons" — levert in het tweede geen verstaanbaren zin, omdat het denkbeeld dons het denkbeeld klinken uitsluit.

In hetzelfde couplet bevat de regel: „kwam als een beeld der Min voor mijnen blik gerezen" een gallicisme; kwam gerezen, venait d'apparaître.

„Rond arm en ronde borst" — vormt een cacophonie.

Bij de beschrijving der heldin is de kleur te hard. Rozenkleur, 't reinst azuur, 't lichte lila is te bont.

In 't vierde couplet: — „alsof een enklen stond heure oogen mij bezagen" strijdt met de bedoeling des dichters. Hij meent een enkele seconde en neemt er een enkelen stond voor. Stond doelt altijd op een vrij lang tijdsverloop al behoeft men er niet altijd 3600 seconden voor te nemen.

De uitdrukking „lijk Faust der Gretchen oog" is een zeer onverdedigbaar germanisme, volkomen onmogelijk in een Nederlandsch vers.

„Had mij der geestenkoor 't bewustzijn weggezongen" — is raadselachtig. Van waar komt plotseling dat „geestenkoor" in 't diepe kerkportaal. Het blijkt niet.

In het laatste couplet is „mijns Gretchen stemme" alleen te verdedigen, wanneer de dichter schrijven wilde mijns Gretchens stemme, wat evenwel zeer onwelluidend is.

De laatste regel: „en dauwde zoeten troost op mijn vereend verlangen" geeft geen zin. Het is mij onmogelijk te zeggen, wat de heer Pol de Mont onder zijn „vereend verlangen" verstaat.

Dit alles doet zich voor bij het allereerste gedicht in den bundel.

Na de lezing der 310 bladzijden dezer verzameling was ik overtuigd, dat de Leuvensche poëet, ten opzichte van taal, stijl en versmaat, de volmaaktheid nog niet in pacht had. Vooral de taal laat te wenschen over. Zij is deels uit Zuid-

Nederlandsche provincialismen, deels uit germanismen, deels uit gangbaar Nederlandsch samengesteld.

Een paar voorbeelden zullen wel volstaan.

Provincialismen noem ik uitdrukkingen als: monkelen, meidengemoed (maagdenhart), kwieteren, zoeven, vlotgers, wolkenschof, vuimkoord, de Niet (le Néant), langen (verlangen), vernieten, branken (branches), ongestuime, enz. enz.

Germanismen zijn natuurlijk: lerke (Lerche), kaan (Kahn), wonne (Wonne), zwingen (vleugelen), lijs, lijzig (leise), enz. enz.

Het gebruik van sommige Nederlandsche volzinnen is zeer vreemd; langen voor verlangen, drupte voor droop, enz. Een regel als:

„Sinds kwamen velen mij vervoegen in den nacht"

doet ons denken aan de monoloog van een zeer onregelmatig werkwoord, terwijl vervoegen hier zeer eenvoudig door bezoeken, of zich bij mij voegen moet verklaard worden.

Een andere regel:

„Ja, koning, tot het minste gedeelteje van mijn lijf" heeft het ongeluk den lezer in een schaterlach te doen uitbarsten geheel tegen de meening van den poëet.

Doch op dezen toon wil ik niet vervolgen.

De bundel van den heer Pol de Mont toont duidelijk, dat de jonge dichter nog geenszins meester van den vorm is, maar hij openbaart tevens niet minder duidelijk den onmiskenbaren dichterlijken aanleg van den jongen man. Ziehier een minnelied geïnspireerd door de lectuur van Heinrich Heine:

„Ik ben van u zoo verre,
„ik waar bij u zoo graag,
„en zeide u alle de liefde
„die 'k in de ziele draag!

„Ik fluisterde u in de ooren
„zoo geren een enkel woord!
„ik zong het reeds duizend keeren!
„nog hebt gij het nooit gehoord.

„Ik zong het aan de rozen
„wel honderd, honderd maal —
„licht heeft het afgeluisterd
„de wilde nachtegaal.

„Ik zei het aan den oostwind
„die 't aan de wolken bracht —
„ik zei het aan de sterre
„in stillen, diepen nacht.

„o Vogels, winden, bloemen, —
„zegt heur dat woord toch niet —
„wie weet of zij niet spotte
„niet lachte om mijn verdriet!"

Ondanks de Duitsche kleur en de Duitsche stemming voorspelt zulk een liedje veel voor de toekomst en gelukkig schenkt de dichter er telkens te midden van zwakkere scheppingen een aantal beteren. En daar de heer Pol de Mont vooral in het minnelied fraaie proeven heeft aangeboden, kies ik het volgende:

„Dien avond lazen wij Livarda's wondre sage, —
„lang hadden wij herdacht de blanke wolkenvaart,
„het bleeke, droomrig kind, op 's engels arm gedragen,
„en 't smartlik weerzien in den schemerenden gaard.

„En zuchtend hief de bruid heur diepe, tranende oogen
„op mij en — sprak heur mond geen arrem enkel woord,
„toch had ik reeds verstaan en met mijn hert gehoord
„wat uit heur ziele mijne ziel was toegevlogen.

„Het antwoord was gereed. Doch van mijn stommen mond
„en klonk geen woordeken; slechts, hijgend en bevangen;
„daar wischte ik met een kus de tranen van heur wangen, —
„het eenig antwoord dat ik vond."

In eene andere afdeeling zijner gedichten met den titel „Spoken en Beelden" is de dichter minder gelukkig en te veel onder den invloed zijner Duitsche lectuur, of somtijds al te slaafs in de nabootsing van Victor Hugo. Zeer verdienstelijk is een aan Mr. C. Vosmaer opgedragen, idylle

in hexameters, getiteld: „Een tarwemei," stavend, dat Van Beers, Frans de Cort en Pol de Mont wedijveren in het schrijven van Grieksche zesvoeters. In de rubriek „Dominatores Terrae" slaat hij een al te forschen toon aan. Het best gelukt is: „Kollebloemen" (wilde papavers, klaprozen). De „Dry Dragonders" is naast „Les Vieux de la Veille" van Théophile Gautier en de „Twee Grenadiers" van Heine mislukt. De dichter spant zich te veel in, il se bat les flancs.

Ondanks dit alles begroet ik den heer Pol de Mont als een welkomen gast in onze kleine Nederlandsche republiek der letteren. Studie van Coornhert, Hooft, Bredero, Vondel, Da Costa, De Génestet en Ten Kate zal hem meer goed doen dan al de dichters aan den overkant van den Rijn ooit kunnen teweegbrengen. En wil hij buitenlandsche modellen.... de Fransche en Engelsche lyriek hebben schatten te over.

DR. BERNARD TER HAAR.

Bij den dood van den dichter. — Kort overzicht zijner gedichten. — Gemoedelijke poëzie.

November 1880.

„De dichter heeft niets te veel gezegd, als hij van „goedkeuring" spreekt, die het vers is ten deel gevallen; zij was groot, weergaloos groot; zoowel in kleinen gezelligen kring als bij de schare van toehoorders der geletterde maatschappijen; de salons onzer aristocratie weergalmden van zijn lof en de tweede klasse uit het Trippenhuis hing er zijn zegel aan."

Aldus Potgieter in „de Gids" van 1847 over „de Sint-Paulusrots" van Bernard Ter Haar.

Deze laatste was toen predikant te Amsterdam, in top van roem gestegen door zijn prozawerk: „De Kerkhervorming in tafereelen geschetst;" door de voordracht van zijn „Sint-Paulusrots," de letterkundige held van den dag. Het Haagsche Genootschap ter verdediging van den christelijken godsdienst, had in 1845 Ter Haars „Kerkhervorming" bekroond, in 1847 bekroonde hem het publiek als dichter, mocht ook Potgieter in de juist aangehaalde critiek zich niet met den algemeenen lof vereenigen.

Evenwel, zelfs Potgieter — en we weten, dat hij in de jaren zijner krachtigste werkzaamheid (1837—1865) een zeldzaam fijn oog en fijn oor had voor poëzie — zelfs Potgieter spreekt van „schoone" verzen, spreekt, van „eene meesterlijke verpersoonlijking van twee werelden," waar de dichter van „De Sint-Paulusrots" aanheft:

„Amerika! — welk dichtrenlied
Verheft tot stouter galm zich niet,
Waar gij 't geklank uws naams doet hooren?
God sprak, toen in Columbus' ziel
Het grootsch, bevruchtend denkbeeld viel —
Een wareld stond daar, jonggeboren!
Als nieuwe zon, wier dageraad,
Waar de oude zon ten ruste gaat,
Het eerst in 't West begon te gloren;
Als schoone, donkerkleurge bruid,
In volle ontwikkeling geschapen,
Zich bloemen vlechtend om de slapen,
Reest gij den schoot der golven uit,
Het hoofd omkranst, de borst bepareld.
En 't grijs Euroop ontvlamde in gloed,
Die 't hart eens minnaars jagen doet,
Toen gij voor 't eerst door de oude wareld
Als nieuwe wareld werdt begroet.
Het stak begeerig langs den vloed
U de armen als zijn weerhelft tegen,
Maar 't bracht, als bruidschat, vloek voor zegen.
En trapte na geleschten dorst,
Als zijn slavinne u op de borst.
Maar fier hebt gij u zelf gewroken,

De schalmen van uw boei verbroken,
Uw kluisters tot een zwaard versmeed!
Gij wiescht de striemen van uw koorden,
En 't Zuid geeft antwoord aan het Noorden
In d' opgewonden vrijheidskreet!
Nog staat gij dáár vol kracht en schoonheid,
Die onverzwakte jeugd ten toon spreidt;
En zoo de last van zonde en schuld,
Die 't grijs Euroop weegt op de schouderen,
U niet als ons doet vroeg verouderen,
Wie schetst ons wat gij worden zult,
Wat nieuwe toekomst u gaat blinken,
Als reeds Euroop in 't graf zal zinken,
Schoon de oude wareld onderga —
O jong en schoon Amerika!"

De aanhaling dezer voortreffelijke verzen moge voor eene weemoedige hulde gelden, nu onverwacht de tijding tot ons komt, dat Ter Haar op vier en zeventig-jarigen ouderdom te Velp is overleden.

Het jaar 1880 is noodlottig voor de Nederlandsche letteren. In dezen zomer Cremer, nu Ter Haar. Behoorde ook deze laatste tot het geslacht, 't welk van 1800 tot 1810 geboren werd — waaronder zoovele uitstekende mannen hebben geschitterd — mocht ook Ter Haars naam te midden der allerjongste generatiën ten onzent niet met die warmte worden vereend, welke de jongelingschap van 1840—1860 ten zijnen opzichte kenmerkte, zijn werk blijft in de geschiedenis onzer letteren leven.

Ter Haar is de dichter van „Joannes en Theagenes" (1838), van „Huibert en Klaartje" (1842), van de „Sint-Paulusrots," van de „Dochter van Herodias" (1850), van „Eliza's vlucht" (1854), van „Abd-el-kader" (1849), van de „Elegie aan een spelend kind" (1840). Duizenden en duizenden in den lande hebben die verzen genoten, van buiten geleerd, voorgedragen. Hoe heugt het mij nog levendig, dat ik als groen student te Utrecht mijne makkers in geestdrift hoorde uitgalmen:

„Getemd is de leeuw, die als schrik der woestijnen"

of wel ze met een glimlachend gelaat zag optreden, om te beginnen met:

„De rook steeg vriendelijk uit de schouw" —

of eindelijk ze met een hoog ernstig gezicht te hooren aanheffen:

„Wees niet zoo druk en woelig, lieve kleene!"

Want Ter Haar was populair als Tollens.

Zijn gevoelig, edelmoedig hart klopte voor alles wat geestdrift of deernis kon wekken. Mocht soms zekere overgevoeligheid tot weekheid ontaarden, zekere breedsprakigheid tot misbruik van gemeenplaatsen aanleiding geven, daar naast stond zijn vloeiende, aangename versbouw, zijne heldere zeggingskracht, zijn nobele strijd voor de dierbaarste belangen der menschheid.

Bij den hernieuwden bloei onzer letteren, die sedert 1830 aanvangt, treedt Ter Haar met onbestreden meesterschap op den voorgrond. Onze letteren hebben in de jeugd onzer Nederlandsche Romantiek belangrijke verplichtingen aan de Nederlandsch-hervormde predikanten. Koetsveld, Beets en Hasebroek schreven de beste novellen van 1830—1840, Ter Haar, Beets en Ten Kate de beste verzen in hetzelfde tijdvak. Destijds waren de jaarboekjes en de almanakken in de mode. Het verschijnen met Sint-Nicolaas van den „Muzen-Almanak," van den „Almanak voor het Schoone en Goede," van „Tesselschade," van „Aurora," van „Holland" was telken jaar eene groote gebeurtenis. Daar hadden onze jongere en oudere dichters, onze novellisten en romancières hunne beste bijdragen voor veil. Het prachtjaarboekje gold voor den onbedrieglijken standaard onzer letterkundige scheppingskracht. De populairste gedichten van Ter Haar verschenen het eerst in een almanak.

Mocht het streng gericht in „de Gids" een hard vonnis vellen over de almanak-dichters, Ter Haar, wiens „Sint-Paulusrots" Potgieters scherpst oordeel uitlokte, bleef steeds aan de oude gewoonte trouw; „Eliza's vlucht"

verscheen (1854) in de „Aurora". Eerst later gaf hij „Gedichten" in een bundel (1857) en eindelijk verscheen te Arnhem (1872) een volledige verzameling zijner poëzie, in prachtuitgave, uitstekend geïllustreerd door Nederlandsche kunstenaars, hoewel de rangschikking der afzonderlijke gedichten veel te wenschen overlaat.

Hoewel Ter Haar evenals Tollens de meeste kracht ontwikkelde in het epische genre, wist hij als lyrisch dichter enkele malen iets zeer voortreffelijks en innigs te leveren. Evenals Beets bij den dood zijner vrouw bezield schijnt door Vondel en Nieuwland, zoo schilderde Ter Haar in zijn „Weleer en Thans" (1852) een huiselijk tafereel van de liefelijkste schoonheid. De dood zijner vrouw ontlokt hem op zijn eersten jaardag na haar verscheiden eene bittere klacht. Hij vergelijkt zijn heden en zijn verleden. Vroeger alles vreugde en weelde! Zijne geliefde gade maakte hem zijn jaarfeest tot een onvergetelijk genot. Hoe aandoenlijk was hare zorg om den jarige een gelukkigen dag te schenken, reeds van den vroegen morgen af:

„De blijdschap leent haar spoed en kracht,
Hoe rept de tengre hand zich bevend snel in 't kleeden!
Eer vader volgen kan, is moeder lang beneden,
Waar zij den jaarge wacht."

En daarop volgt de schildering van het volgend huiselijk tafereel:

„Reeds staat de stoel, die in het Boekvertrek zal pronken,
De hooggevulde stoel, mij door haar hand geschonken,
Van gloeiend purper overkleed,
Met waaiers groen omstrikt bij d' uchtenddisch geschoven.
De wacht is uitgezet, of Vader komt van boven,
En houdt het sein gereed.
Daar kraakt mijn tred. Ik hoor mijn kroost van blijdschap gieren;
't Sneeuwt lovers voor mijn voet en krans en vendels zwieren
Me om 't hoofd; doch stilte volgt weldra;
Mijn kinderen, één voor één, gaan God in 't feestlied danken,
Ik drink van 't kreupelrijm de tooverzoete klanken;
Zij spreekt ze fluistrend na.
Nu komt mijn drietal blij en jublend aangesprongen;

't Heeft saam zich op mijn knie en aan mijn hart gedrongen;
Ik torsch verheugd, zóó lief een last.
Dan sluit ik zwijgend, daar ons beider tranen leken,
Die van verhoord gebed en zielsverrukking spreken,
Mijn gade in de armen vast.
Dat was mijn blij weleer...."

Ik gun den keurigsten beoordeelaar zijne reserves, als ik hem uitnoodig dit vers te bewonderen, en tart hem den liefelijken toon van Hollandsche huiselijkheid, van Hollandsch lief en leed in dit gedicht te gispen. Alle Hollandsche moeders en vaders zullen op mijne zijde staan.

Met Ter Haar is een zeer verdienstelijk staatsburger ten grave gedaald. Vooral als hoogleeraar te Utrecht heeft hij twintig jaren lang (1854—1874) den theologischen studenten onschatbare diensten bewezen. Ik herinner mij met weemoed de hartelijkheid, welke hij mijnen vrienden en mij schonk, zoo dikwijls wij zijn raad en steun noodig hadden. Hij ontving ieder student met de vriendelijkste humaniteit; hij onthaalde ze menigmaal ten zijnent met smaakvolle gulheid; hij bracht leven en gloed in den dorren wintertuin der toenmalige Utrechtsche theologische faculteit.

INDISCHE SCHETSEN.

Het nieuwe boek van G. Valette. — Tropische avonden. — Javaansche landschappen.

December 1880.

Indische — dat wil zeggen: Oost-Indische Schetsen.

Langzamerhand begint er zich een tak van koloniale Nederlandsche letteren te vormen, die tot hoofdsieraad zal strekken

van den ouden, Nederlandschen letterkundigen boom. De Europeesche maatschappij is in Oost-Indië „bij uitstek practisch". „Kunst noch kunstzin bloeien (er) welig. Het leven van de groote meerderheid der maatschappij is er volstrekt ondichterlijk. Koffie, suiker en promotie houden de gemoederen bezig." Aldus oordeelt een der jongste Indische auteurs, G. Valette, over wiens „Baren en Oudgasten" [1]) ik hier een oogenblik het woord vraag.

Hoe practisch inderdaad de maatschappij zich in Indië moge voordoen, zij schonk aan de Nederlandsche letteren toch Dr. Junghuhn, Van Höevell, Ritter, Multatuli, Wilsen, Melati van Java, Annie Foore, C. E. Van Kesteren, Mina Kruseman, W. A. Van Rees, M. C. Frank, en nu onlangs G. Valette. Talrijke dagbladen en tijdschriften, zelfs almanakken, als de welbekende „Warnasari," staafden buitendien, dat koffie, suiker, noch promotie het immer alleen voor het zeggen hadden. De Indische maatschappij telt tal van leden, die niet daarvan alleen kunnen leven, die „weg zouden kwijnen, indien zij zich nooit mochten opwinden voor een gedachte, een lied, een gekleurd doek of een stuk gegoten brons, indien zij nooit uiting, vorm, kleur, klank mochten verleenen aan allerlei dingen, die door hun hoofd en hun hart gaan en niets, hoegenaamd niets, te maken hebben met de „zaken of het ambt, waarvan zij bestaan moeten" — als Valette schrijft.

Geen wonder waarlijk!

Dat een jong Nederlander den voet zou kunnen plaatsen op den bodem van Java, dat hij, met eene kleine dosis gevoel en phantasie begaafd, zou kunnen zwijgen over de verrukkelijk schoone natuurwonderen, die hij dag aan dag voor oogen heeft gehad, wil er bij mij niet in. Ieder, die uit Indië terugkomt, moest eene navonkeling van de tropische zon in zijn gemoed bewaren, moest door het ongemeen karaktervol contrast, dat de Nederlandsche natuur aanbiedt, als het ware niet kunnen zwijgen van de schoonheid, die Java hem ontsluierde.

---

[1]) 's-Gravenhage. Henri J. Stemberg. 1880.

Men vergunne mij de belijdenis, dat geen hooger natuurgenot mij denkbaar is, dan een rid door de bergvlakten in West-Java. Vóór zonsopgang in het zadel, en bij het krieken van den dag voorwaarts naar de bergen — welk een zaligheid! Plotseling breekt de tropische Helios door de oosterpoort van den horizon; frischheid en levenswarmte tintelen door de geheele atmosfeer. Het lange gras onder de hoeven der paarden flikkert van diamanten dauwdroppels. De palmen buigen maar even hunne elegante waaiers voor den morgenwind, uit dankbaarheid voor de kroon van morgenpurper, die ze maar enkele seconden mogen dragen. Voor ons rijst het donkergroene gebergte, lichter wordend naarmate het verder van ons verwijderd is, eindelijk in lichtblauwe golving zich aan het tintelend azuur des hemels huwend, of daarmee ineenvloeiend zonder merkbare grenslijn. In onze onmiddellijke nabijheid begint het kreupelhout hooger op te schieten. De dicht opeengepakte bamboesschalmen snijden ons een oogenblik het vergezicht af, dat zich weder opent door de dunne stammen der arenpalmen, dat duidelijker zichtbaar wordt, als de jonge klappertwijgen in fraaie rondbogen zich boven ons hoofd te zamen strengelen....

Doch het is al zoovele jaren geleden, sinds mij al die heerlijkheid werd geopenbaard. Ik vrees, dat de indruk verjaard is en reik liever de hand aan den jongeren letterbroeder, die eerst ettelijke maanden geleden uit Indië terugkwam. Enkele bladzijden uit Valettes „Indische Schetsen" getuigen, dat hij met het oog en het hart van een kunstenaar gezien heeft.

Ziehier een tropischen avond:

„De zon ging onder en kleurde den benedenzoom des hemels, achter de jonge tamarindeboomen aan den overkant van den weg, met een warmen, purperen gloed, gouden randen teekenend om het fijne loof en hier en daar door de openingen een rossigen stralenbundel werpend. Het voorerf der controleurswoning, — een rozenperk in vollen bloei tusschen twee vrij breede grasbeddingen, door grindpaden gescheiden, — lag reeds gedompeld in den bleeken tint, waarmede de snel verloopende schemering aanvangt. De vogels lieten het zenuwachtig getjilp hooren, waarmede zij de voor-

bereidselen tot hun nachtrust vergezeld doen gaan. Gelijktijdig vielen duizenden onzichtbare krekels, de nachtboden der tropen, met hun schril geluid in; sommigen hadden een aanhoudenden toon als het snorren van een vliegwiel in de verte, anderen tusschenpozende kreten, als het geknars van een vijl, die snel en krachtig over een metalen staaf schuurt, terwijl enkelen daartusschen door een milder, klagend gezang voortbrachten. De kalongs, de groote Indische vleermuizen, vlogen in zwermen klapwiekend uit hun schuilplaatsen op en schoten, door het wegkwijnend licht verblind, met de koppen tegen elkander of tegen de takken, die zij zooeven verlaten hadden. Uit de achter de groene omheiningen verborgen kampongs klonk het schorre gebas van honden tegen de voorbijgangers, telkens van verschillende punten in den omtrek beantwoord en vaak besloten door een langgerekt doelloos gehuil. Overigens nagenoeg geen teeken van leven. Een enkele inlander, die met zijn schop over den schouder van zijn sawah terugkeerde, of een groep luie, grijze buffels, door een half naakt kind met een twijg in de hand huiswaarts gedreven."

Dergelijke verdienstelijk geschetste landschappen treffen de lezers bij herhaling in Valettes frisch en knap geschreven boek aan. Het beste van alles wat hij leverde, is zijn tafereel uit de Javasche binnenlanden, 't welk hij „Javaansch Landspel" titelde. Er ligt eene ongemeene bekoring in de schildering van dit stuk echt Javaansch leven.

Van het oogenblik, dat we den kleinen Badon op den weg met den witten buffel aantreffen, tot op het slot, als de ex-kettingganger Pa-Simin tot dessahoofd wordt benoemd, volgen wij den verteller met ingespannen aandacht. Zulk eene novelle is een aanwinst voor onze letterkunde. Alles ademt het idyllisch leven eener Javaansche dessa. Al de personen leven en bewegen zich als Javanen. Pa-Simin, Kjahi-Pentool en Pa-Noerséwan zijn geene geflatteerde Roodhuiden, zooals zelfs de beste schrijvers over Java's binnenlanden ons voor echte Javanen of Soendaneezen hebben pogen op te dringen.

Deze dessageschiedenis is eenvoudig, maar tintelend van waarheid. Pa-Simin was van elders, uit het Noorden, ge-

komen uit de aangrenzende residentie. Hij had het vroeger zeer goed gehad, had twee of drie buffels bezeten, maar was beschuldigd gesmokkelde amfioen gekocht en gerookt te hebben. Toen was alles tegengeloopen. De bekel (dessahoofd) had hem met straf gedreigd en hij had een buffel moeten afstaan. Later nog een en zoo was hij bijna tot den bedelstaf gebracht. In de nieuwe dessa had hij den kost moeten winnen met timmeren en het maken van speelgoed — „kleine karren, gedrochtelijke poppen, hetzij wajangfiguren, of mannekes met een kop, een romp en dunne armen, maar zonder beenen, die, wanneer de bak op wielen, waarin ze zaten, voortgetrokken werd, met kleine hamertjes gamelan speelden. Toen hij eene zekere som verdiend had, bekroop hem de lust van mee te dingen naar de opengevallen plaats van bekel. Listig vulde hij een kistje met platte kiezelsteenen, strooide er het koper- en zilvergeld overheen en beloofde zijnen dessavrienden een aandeel in zijn schat, als zij op hem wilden stemmen voor dorpshoofd....

Maar laat Valette u liever mededeelen, hoe het afliep. De teekening van het Javaansche dorpsleven is hem veilig toevertrouwd. Opnieuw staaft hij, dat de ontsluiering door kunstenaarshand van een weinig bekend hoekje uit de groote menschenwereld altijd aantrekkelijk blijft. Auerbach, Gotthelf, Reuter, Erckman-Chatrian, Sealsfield, Sacher-Masoch, Moritz Jokaï, Klaus Groth, de beide Lovelings en Cremer hebben bewezen, welk een bijval een talentvol auteur vindt, als hij niet terugdeinst voor miniatuurschildering. Het moge een wenk zijn voor den jongen kunstenaar, wiens werk hier wordt aangekondigd.

„Baren en Oudgasten" bieden den lezer acht verschillende schetsen. — „Indische jongens," eene variatie op Hildebrands Hollandsche jongens. — „Een Roos van Atjeh," een weinig sentimenteel de ongelukkige liefde van een jong officier, gesneuveld door een kogel der Atjehneezen, vertellend. — „Indrukken van een Baar," eene niet onaardige bespiegeling over de rijsttafel. — „De Resident Koker," een karakterstudie. — „Een huwelijk met den handschoen," een thema, dat voor de hand ligt, een weinig

vluchtig, maar lang niet onverdienstelijk behandeld. — „Javaansch landspel," de beste schets van het boek — en „Bespiegelingen van den hak op den tak," met uitzondering van eene landschapsschildering, wat bont en weinig harmonisch.

De auteur van deze acht schetsen heeft verwachtingen opgewekt. Het leven in de binnenlanden biedt hem de rijkste stof. Phantasie, smaak en vernuft ontbreken hem niet. Bedrieg ik mij niet, dan hebben onze vaderlandsche letteren in hem eene hoopvolle aanwinst gedaan.

DE MOABITISCHE.

Een drama van Paul Déroulède. — Staatkundige intrigen. — Dichterlijke verdiensten.

In de week vóór Kerstmis — de donkerste week van het geheele jaar — schijnt men zich nog weinig te hebben voorbereid op de vredeboodschap van het groote christelijke feest.

Vrede op aarde! klinkt zoo vertroostend en toch treft ons bijna van alle zijden twistrumoer. Al komt het niet bij ons op, om ook maar van ter zijde te wijzen op den strijd over oorlog in onze Tweede Kamer, zou men toch met zekere bezorgdheid kunnen omzien naar de plek in het oude Europa, waar de juichtoon: „Vrede op aarde!" van ganscher harte zou mogen worden aangeheven.

Helaas! Geen vrede in het „groen Erin" — geen vrede tusschen de Joden-hatende en de Joden-beschermende Berlijners — geen vrede tusschen Gambetta en Rochefort — geen vrede tusschen den Franschen Senaat en de Fransche Kamer — geen vrede zelfs onder de anders vrij kalme bevolking der letterkundige republiek zoo hier als elders.

Een merkwaardig voorbeeld van bitteren strijd geeft ons het gebeurde met een Fransch drama van Paul Déroulède, „La Moabite," geantidateerd uit 1881 door den uitgever Calmann Lévy.

Ieder kent Paul Déroulède, den vaderlandschen dichter, door de gebeurtenissen van 1870 en 1871 plotseling dichter geworden. Zijne „Chants du Soldat" maakten hem populair. Later waagde hij zich op dramatisch gebied met „L'Hetman," maar slaagde minder gelukkig. En om zich hierover te wreken, ontwierp hij in September 1879 zijn tweede drama „La Moabite".

De heer Perrin, de welbekende en machtige administrateur van Molières tempel in de Rue Richelieu, had „La Moabite" aangenomen en den dichter-kapitein de eer eener vertooning op het Théâtre-français voorgespiegeld. Met de uitvoering dezer belofte werd een jaar gedraald. Uitstel volgde op uitstel. Men mompelde, dat de administrateur Perrin met den minister van schoone kunsten, Jules Ferry, had geraadpleegd en dat daaraan het uitstel was toe te schrijven. Paul Déroulède eischte nu zijn stuk terug. Hij las het voor in het salon van mevrouw Edmond Adam, het beroemde salon van den Boulevard Poissonnière.

Sedert 1870 is mevrouw Edmond Adam eene groote autoriteit op letterkundig gebied. Zij is de weduwe van den kloeken Edmond Adam, door het gouvernement der nationale Defensie tot Prefect van politie benoemd in het woelige tijdvak van September 1870 tot Maart 1871. Na den dood van dezen flinken en edelen man, die Parijs redde bij de dreigende opstanden van 31 October 1870 en 6 Januari 1871, heeft zijne weduwe, als Juliette Lamber reeds bekend in de letterkundige wereld, zich aan het hoofd gesteld eener „Nouvelle Revue" en een letterkundig salon geopend op den genoemden boulevard.

Daar werd de „Moabite" voorgelezen en met groote toejuiching ontvangen. Aanstonds vormde zich de meening, dat de minister Ferry in 't geheim de vertooning der „Moabite" had tegengewerkt — althans dit werd gefluisterd onder de habitué's van madame Edmond Adam. De dichter zelf

schreef eene voorrede, waarin hij de geschiedenis van zijn stuk vertelt. Hij beweert, dat de onder-secretaris van Staat, Turquet, hem had doen roepen, om hem te overtuigen, dat de minister Ferry volkomen onschuldig was. De heer Perrin alleen was de schuldige, want hij had in een brief aan den minister „La Moabite" als een drama met gevaarlijke politieke strekking aangewezen en gevraagd of het niet beter was de vertooning ad calendas graecas uit te stellen. De auteur zag hierin een intrige van den minister, en verzweeg het niet in zijne voorrede.

Is nu het drama „La Moabite" inderdaad zoo gevaarlijk? Ik behoef niet te herinneren, dat deze geheele strijd voorviel in de dagen toen de campagne tegen de niet-onderdanige congregatiën op het hevigste woedde. De minister Ferry wilde eerbied voor de wet bij alle staatsburgers, maar het schijnt, dat hij in deze volkomen rechtvaardige zaak zich te veel om allerlei kleine bezwaren heeft bekommerd. Wat zou het stuk van Paul Déroulède aan zijn staatkundig beleid hebben kunnen schaden? Te Parijs zou ieder politiek tinnegieter bereid zijn u dit haarfijn te verklaren. Na de lezing der „Moabite" evenwel kwam het mij voor, dat er in dit geval in de Fransche politieke kringen eene prikkelbaarheid moet heerschen, van welke zelfs de trouwste lezer der officieele handelingen onzer Staten-Generaal — vulgo gezegd van het Bijblad — zich geene voorstelling kan vormen.

„La Moabite" speelt in het jaar 4003 vóór onze christelijke jaartelling. Dat men zulk een chronologisch vraagstuk aandurft, teekent den moed van den krijgshaftigen dichter. In Israël regeeren de Suffeten (Richteren). Sammgar is opperbestuurder. Zijn zoon Misael heeft in een oorlog met de Moabieten eene vrouw uit den vijandelijken stam leeren kennen. Hij aanbidt de Moabitische, die den onverklaarbaren naam van Kozby draagt. Toch blijft Misael getrouw aan Jehova. Hij wil het Paaschfeest te Sichem vieren. De Moabitische voegt bij eene hartveroverende schoonheid eene gave voor lyrische poëzie, die Paul Déroulède alleen kan verklaren. Dit neemt niet weg, dat men Kozby met toejuiching hoort, als zij Misael van de Paaschfeestviering

poogt af te brengen niet om het feit, maar om de schoone verzen:

„Ce Dieu sombre et farouche,
„Qui defend ta bouche à ma bouche,
„Et tes baisers à mes baisers;
„Va le prier, va mettre aux pieds de sa colère
„Le sacrifice volontaire
„De tes désirs inapaisés.
„Va, va prier ce Dieu des dieux qui te possède,
„Appelle sa force à ton aide
„Demande lui de m'oublier,
„Je t'aimais, tu m'aimais, qu'importe, Dieu t'en blâme!
„Livre-lui ton âme et mon âme,
„Va le prier! va le prier!"

Dat de Moabitische Jehovah en Dieu als synoniem beschouwt, mag als een vergeeflijk anachronisme ter zijde gesteld worden.

Misael geeft aan het verlangen der Moabitische toe en wordt te midden zijner hartstochtelijkste eeden verrast door zijne vrome moeder Respha. Deze poogt hem te redden uit de strikken der Moabitische Circe, maar hij antwoordt eenvoudig:

— Je l'aime.
„Oui, je sais ce qu'elle est, je sais ce que je suis,
„Que j'outrage mon Dieu, mon peuple, mon pays,
„Que mon vertige est grand et ma bassesse extrême,
„Mais, encore une fois et mille fois, je l'aime."

Respha beweert, dat haar zoon tot zijn plicht en zijn godsdienst zal terugkeeren, zoo spoedig hij niet meer onder den invloed der Moabitische zal staan. Deze laatste neemt de uitdaging aan. Zij keert naar Moab terug en laat Misael aan zijne verheugde moeder. In het derde bedrijf vindt men den jonkman in de woning van den profeet Helias te Sichem. Deze laatste is een vrij zonderlinge personage. Wegens zijne revolutionnaire meeningen heeft men hem tot ballingschap veroordeeld. Hij keerde na verloop van zijn verbanningstijd met zijne dochter Miriam naar Sichem terug en poogt nu met eenige geestverwanten aan het bestuur van den rechter

Sammgar een eind te maken. Misael, de zoon van den Suffeet, is deelgenoot van het eedgespan en de heftigste van allen. Maar de verstandige Helias maant hem aan tot kalmte en geduld. Zijne moeder Respha komt andermaal hem bezweeren van deelneming aan den opstand af te zien, daar zijn vader Sammgar hem uit Israël zal verbannen als afvallig Leviet en oproerig zoon.

Maar Misael is eerzuchtig geworden, hij tart zijn vader. Respha zegt van hem:

„Il lui fallait encore déchoir de passion
„Et voilà son amour souillé d'ambition."

Helias en Misael strijden om de eer van aanvoerder des volks te zijn. Misael wil de priesterheerschappij afschaffen. Helias toont zich opportunist en zegt:

„Laissez un prêtre à Dieu pour qu'un Dieu reste à l'homme."

En later:

„N'éteignons pas ce feu sacré des consciences,
„La liberté n'a rien de contraire aux croyances."

Ziehier de regelen, die den minister Ferry deden vreezen. De tegenstanders der wet op de congregatiën zouden er zijde uit spinnen, vreesde hij. Ons schijnt die vrees overdreven, alleen indien het kabinet Jules Ferry geen zuiver geweten mocht hebben op het punt der maatschappelijke verdraagzaamheid — indien het zich bewust was, dat 't de vrije belijdenis van godsdienstige meeningen binnen de grenzen der wet had tegengewerkt, alleen dan zou zoodanige vrees verklaarbaar schijnen.

Paul Déroulède laat Misael voorthollen op den weg van den opstand. Kozby komt van Sichem, maar ook aan haar gelukt het niet den eerzuchtigen volksleider te temmen. Misael doodt zijn mededinger Helias. In den tempel te Sichem grijpt het laatste tooneel plaats. Sammgar, Israëls Richter, laat de opstandelingen binnenkomen op de wijze

als te Parijs een kloosterprior de dienaren der wet zou ontvangen, wanneer de eerste geweigerd had eerbied voor diezelfde wet te betoonen. Kozby klaagt Misael van moord aan, het volk begint hem af te vallen. Hij daagt Sammgar uit te bewijzen, dat Jehovah verborgen is in het Heilige der Heiligen. Hij wil er in doordringen, zijn vader vergezelt hem: „Sammgar (lui saisissant le bras et l'entrainant):

„Ah malheureux enfant.... Suis-moi dans le Saint-Lieu! (Sammgar et Misael pénètrent ensemble dans le tabernacle. Voix de Misael, dans le tabernacle).

„Ah, je meurs!"

Sammgar, reparaissant seul:

„Priez, il a vu Dieu!"

Dit slot is grootsch en van treffende uitwerking, maar het geheele drama is gerekt en somtijds duister. Ook is de Moabitische niet de hoofdpersoon. Misael is de rampzalige held der eerzucht — een soort van Phaëton of Adonias, door Vondel bezongen.

Eigenaardig is de overeenkomst met Vondel in de Moabitische. De schoonheid der verzen zal niemand ontkennen; de oude, lyrische aanleg verloochent zich nimmer, evenals bij Vondel. Maar of door dit drama van Paul Déroulède zal bewezen worden, dat het ministerie Ferry het recht niet had de tegenspartelende kloosterbroeders in hunne functiën te stuiten, is een vraagstuk, waarop ik ongaarne toestemmend zou antwoorden.

